

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

3184

28

4-70

1810

83

Copy map. Hope, unattached
Copy unattached

BOOK

2010

83

28
9-70

398

668

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

ԸՍՏ ՈՒՂՂՓԱՌ ԴԱԽՆՈՒԹԵԸՆ ՀԱՅՐԱՍՏԱՆԵԱՅՑ Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

00501

ԸՆԴԱՐՁԱԿԵԱԼ

ՀԱՄԱՊԱՏՇԱՃ ՎԿԱՅՈՒԹԵԱՄԲԳ Ս. ԳՐՈՑ.

Ի ՊԷՑՍ

ՄԱՆԿԱՆՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ.

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵԱՑ

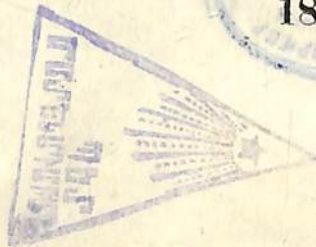
ՍԱՐԴԻՍ ԲԱՐՑԵՂԵԱՆ ԴՆՈՒՆԻ ՎԱՆԵՑԻ

[Handwritten signature]

Ի ՎԱՂԱՐՁԱՊԱՏ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ԿԱԹՈՒՂԻԿԵ ԷԶՄԻԱԾՆԻ

1879 — ԹՅԻԹ

26058-14-2.

ՀԱՐԱՅԱՆՈՒ

Տ. Տ. ԳԼՈՐԴԱՅ Դ.

ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ.

5330-56

ՆՈՐԻՆ ՎԵՀԱՓԱՌՈՒԹԵԱՆ

Տ. Տ. ԳԼՈՐԴԱՅ Դ.

ԸՆԴՀԱՆՐԱԿԱՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԱՄԵՆԱԿՈՆԱՐՀ ՆՈՐԻՆ

ՏԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՂԵ

ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏ՝

Բաղումք ի Սրբազան Նախորդացդ յղացան զխորհուրդդ Աստուածահաճոյ և Եզգաշէն, այն է զԵթենեան Տաճար ի Ատորոն Հայաստանի կառուցանել, որպէս ըզՀաւատսն՝ նոյնպէս և զկաթն իմաստից ջամբել մանկանց Նկեղեցւոյ, սակայն չկարացին ծնանել, փափազն ի սիրտըս յաւելան ի Հարս: Թեքիւս Նախասահմանութիւն Ձեզ վերապահեալ էր ծնանել զայն խորհուրդ և կատարել իբրեւ ի պսակ Վեհ Գլխոյդ: Ըստ զործոցդ առաքինի՝ տալով Ձեզ զօրութիւն արիաբար յաղթել այնց խոչընդոտից պատահելոց Ս. Նախորդացդ և Ձեզ ևս ուժգին, Պատուական Բրտամբբդ կրկնակի շաղախելով ըզԾեփս որմոց իմաստութեան Տաճարին (Ճեմարանի որ յԱնուն Ձեր) հասիք ցնծութեամբ սրտի ի նպատակ Ձեր և Եզգիս: Ուստի փառք, փառք և բիւրիցս փառք, Որում վայելէ պատիւ և փառք, որ արժանի արար զՁեզ և ըզհամօրէն Եզգն Հայոց վայելել զայս Պարծանս:

Վեհափառ Տէր. զամենակարեւորութենէ և զօգտակարութենէ մեծազործութեանդ չկամիմ երկարաբանել, մինչդեռ ամենայն ողջամիտ անհատ ազգիս, առանց մերս բացատրութեան կարօտելոյ, ինքնին ճանաչէ քաջ իսկ: Բնդ նոյն ողջամիտս և նուաստս փափագելով ունել յիշատակ ի Սիօն, զայս զուգնաքեալ վաստակ քրտանցս « Բրիտանիան Վարդապետութիւն » խոնարհաբար, և մեծապատկառանօք նուիրեմ յանուն Ս. Օծութեան Ձերոյ:

Վահագնաճառ Տէր, խոնարհաբար խնդրեմ զբարեհաճ
կամս ընդունելութեան Վահիգ զայս փոքրիկ լոճայս իմ
ի թիւս ճոխ Դասադրեանց Ազգիս ի քաջալերութիւն
նուաստիս նիւթապէս և բարոյապէս օգնականութեամբդ:

Մնամ

ԶԵՐՈՅԻՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՐԵԱԼ Ս. ԾՈՌԻԹԵԱՆ

Ամենախոնարհ ծառայ

ՍԱՐԳԻՍ ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ ԳՆՈՒՆԻ ՎԱՆԵՑԻ:

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ:

Ամենայն գիտութեանց դասախօսութեան մէջ՝ կրօնագիտութեան դասա-
խօսութեան ունեցող իւր նախապատիւ բարձն եւ ամենակարեւորութիւն՝
յամենայն ուսումնարանս, սկսեալ ի Յիսականէ մինչ ի բարձրագոյն Հո-
մալարանս, կրօնն գոյով ճշարտեալ ազգաց քաղաքակրթութեան, լուսա-
ւորութեան, յառաջագիտութեան, նա մանաւանդ. բարոյականութեան.
վասն զի ըստ կաղապարին կրօնի՝ ճշուի ամենայն դործառնութիւն մարդ-
կան, Վասնորոյ իսկզբանէ անտի ամենայն ազգաց Գլխաւորը մեծ զգու-
շութիւն արած են՝ յառաջ քան զամենայն ուսումնոյ արտաքինս՝ կրօնա-
գիտութիւնն ուսուցանել մանկանց, նոցա սրտի մէջ անջինջ տպաւորելոյ
միջոցներ եւ դիւրագոյն եղանակներ որոնելով միշտ, մանաւանդ Քրիստո-
նայ նախնի Ս. Հայրը, քաջ գիտելով որ արտաքին գիտութեանց մէջ
տեղէտն կամ սխալողն չէ՝ այնչափ վնասակար եւ մեղանշական ընդդէմ
Աստուծոյ եւ մարդկութեան:

Վասն զի Քրիստոնեականութեան, Հարապատմութեան, Բնական գիտութեան,
Թուաբանութեան, երաժշտութեան եւայլն ուսմանց սխալ եւ վրիպակ
կանոններն զմարդ տեղէտ կ'անեն՝ ոչ բնաւ մոլի, չարագործ եւ տէր ա-
պականեալ վարուց եւ բարուց, իսկ կրօնի վարդապետութիւնն՝ ներքին
գիտութիւն գոյով՝ նորա մէջ կամաւ կամ ակամայ սխալելն, ներքին
մարդն՝ որ է Հոգին կ'ապականէ, ինչպէս բժշկականութեան սխալմունքն
զմարմին կ'ապականէ: Ուստի յուզողափառ կրօնից՝ այն է ի Քրիստոնէական
վարդապետութենէ մնողի չափ շեղումն մահ է Հոգւոյ, եղծումն է
մարդկութեան, խանգարիչ վարուց եւ բարուց: Ինչպէս յայտնի կը տես-
նուի այն ամէն ազգաց մէջ՝ որք տակաւին սուտ եւ մարդահնար կրօնից
սխալ վարդապետութեամբ դաստիարակեալ են, վայրենացեալ եւ վատ-
թարացեալ քան զգազանս վայրենիս:

Հին Պատմութեան փոշին մի անգամ թօթափողն եւ հարեւանցի ակնարկ
մի ձգօղն՝ կը գտանէ մեր ասածի ստուգութիւնն, եւ նոյն իսկ լուսա-
ւորեալ դարուս մէջ, տակաւին Ասիոյ, Ափրիկայի, եւ Ովկիանիայի շատ
կղզեաց մէջ, ուր Քրիստոնէական կրօնի Լոյսը իւր ճառագայթներն
սփռած չէ:

Քրիստոնէական վարդապետութեան լուսոյ Ջահն եւ գիտութեան Աղ-
բիւրն է Աստուածաշունչ Ս. Գիրքը, բայց զայն ուսանել կամ ուսուցանել
որքան դժուարին է, այնքան եւս առաւել կարեւոր, սակայն կարեւորու-

թիւնն յաղթէ դժուարութեանց՝ ըստ չափու հմտութեան Կրօնուսուցչի, որ պիտոյ է ունել կամ գերբնական շնորհք Հոգւոյն Սրբոյ, ըստ Ս. Հարց, կամ քերմեռանդ սրտիւ պատկառ կալ եւ հետեւել Նոցա Հոգւով Սըրբով գորուածոց, եւ վարդապետութեանց, առանց յանդգնելոյ Ինքնակոյ աստուածաբան ինեւելոյ եւ առանց ուսման՝ վարդապետ:

Ուստի, ես թէպէտ զուրկ ի գերբնական գիտութեանէ, բայց ծնեալ սնեալ եւ դաստիարակեալ գոյով Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ուղղափառ դաւանութեան մէջ, աշակերտեալ Հոգւով Սըրբով լցեալ Ս. Հարց գըրլածոց, զորս ուղեցոյց ունիմ ինձ ուսուցանելոյ, խօսելոյ եւ գրելոյ, նման մեղուն ընտրելով ծաղիկներն՝ կազմեցի սոյն բձիճ մեղրի, ի ճաշակումն մանկանց Եկեղեցւոյ Հայաստանեայց եւ ի լուսաւորութիւն:

Եւ ինչպէս որ մեղրի մէջ կայ քաղցրութիւն եւ նիւթ լուսաւորութեան մօտ, նոյնպէս եւ Քրիստոնէական վարդապետութիւնն ունի իւր քաղցրութիւնն եւ լոյսը. թէպէտ սկարամիտներն կ'արհամարհեն նորա քաղցրութիւնը եւ լոյսն. նման հիւանդի՝ որոյ վատաւորը քիմքը մեղր ճաշակելով դառնութիւն կզգայ. եւ ցաւոտ աչքն չկամի հայել ի լոյս: Եւ ոմանք նման թունաւոր օձի թոյն կը կազմեն այն ծաղկից, ուստի մեղուն կը պատրաստէ մեղրի Աստուածաշունչ Ս. Գիրքը իբրեւ պիտակ հազած եւ Քրիստոնէութիւն իբրեւ վերաբնութիւն զգեցած, ոյխարազեւտ գայոց նման կը գիշատեն Քրիստոսի Հօտն. կը թունաւորեն, եւ Սոչաք փարախէն հանելով իւրեանց դիւական վրձնակի մէջ կըխառնեն: Թէպէտ ըստ բաւականն հերքած եմ նոյն ոչխարազեւտից մոլար եւ թունաւոր վարդապետութիւններն, բայց յանձն առած չեմ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ազատամիտ վեհանաժողութեան բարձր աստիճանէն խոնարհել՝ ստորանալ: Նոցա հաւատարիւ եւ ըստ այնմ պատասխանել խիստ լեզուաւ. այլ միայն ապացուցած եմ ճշմարտութիւնն եւ առ այն տանող ուղիղ ճանապարհն, յորմէ մազիւ չափ շեղումն է մղութիւն, հերետիկոսութիւն եւ յաւիտեանական կորուստ:

ՈՃ ԴԱՍԱԳՐՔԻՍ

Ա. Որպէս զի մեր գրածն բազմաց դիւրահասկանալի լինի եւ դիւրամբունելի, ընտրած եմ պարզ գրաբանից եւ գրաբառի մերձ աշխարհաբանից բաղկացեալ ոճով գրել. բնաւ չհետեւելով այս կամ այն դաւառական ոճին, եւ ոչ եւս խրթին գրաբառով անհասկանալի անելով բազմաց, թէեւ քաջ գիտեմ որ ամենայն մասամբ տակաւին աղքատ, մուրացիկ աշխարհաբառն կարող չէ գրաբառի քաղցրութիւն եւ վսեմութիւն ունել, որով գըրուած են մեր հաւատոյ վարդապետութիւնը եւ նոյն

կեցղանի լեզուաւ թարգմանուած է Ս. Գիրքը, որ ամենայն ազգաց թարգմանութեանց Թագուհի 1) լինելն քարոզուած է եւ ընդունուած:

Բ. Հեշտութեամբ ի միտ առնելոյ համար, հարց—պատասխանով դըրած եմ, հարցերն հետաքրքրական եւ պատասխաններն՝ ոչ յոյժ ընդարձակ եւ ոչ կարճակտուր համառօտ, այլ որչափ կարելին էր՝ չափաւորութիւնը եւ միջին ճանապարհն պատուելով, աւելորդ բացատրութիւններն եւ նոյնանշան բառերն ի բաց թողով:

Գ. Միայն Ս. Գրոց վիտյութեամբ հաստատած եմ Քրիստոնէական վարդապետութեան ամենայն մասունքն ի պատանձեցուցանել կամակոր հերձուածներն, բայց թէ Դասագրքիս դիւրն չնեղելոյ եւ թէ ընթերցողներն չճանարեւոնելոյ համար, բաւական համարած եմ նշանակել վիտյութեանց դիւահամարներն եւ թուահամարները 2) ի լուսանցս իւրաքանչիւր երեսոց Դասագրքիս, քաջ գիտելով որ Ս. Գիրքը ամենայն Ուսուցչի նարանի մէջ եւ ամենայն Ուսուցչի կամ ընթերցողի մօտ կը գտնուի անշուշտ, կարող են բաց անել, կարգաւ մեր նշանակած վիտյութիւններն եւ ըստ այնմ համազուել եւ համադրել, ուսանել եւ ուսուցանել, բացատրելով ողջամիտ վարդապետութեամբ, բայց շատ տեղեր եւս ամբողջ դրած եմ կամ իմաստն առած՝ ըստ պահանջման հարկին:

ՆԻՒԹ. ԿԱՐ ԲՈՎԱՆԵՂԱԿՈՒԹԻՒՆ ԴԱՍԱԳՐՔԻՍ.

Ա. Իբրեւ Եւաթագիտիք Դասագրքիս, խօսած եմ մարդկան երջանկութեան փափաքին եւ առ այն հասանելոյ միջոցների վերայ, որոյ միակ ճանապարհն է Քրիստոնէական ճշմարիտ կրօնը եւ նոյն պատուիրանոց անթերի պահպանութիւնը, Ուստի համառօտ եւ հարեւանից կերպիւ, խօսած եմ նաեւ այլ եւ այլ կրօնից վերայ, առանց երկարաբանութեամբ հերքելոյ կամ յայտնելոյ նոցա ստույթիւնը, գիտելով զի արդէն իսկ նոցա ստույթիւնն լուսաւորեալ աշխարհի առաջ խայտառակեալ է Սուրբ Աւետարանի լուսոյ շնորհիւ:

Բ. Խօսած եմ Նախագիտելաց մէջ Քրիստոնէութեան Երեմի Մեծ Տիւղերի վերայ եւ մասնաւորապէս (յատկաբար) Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ սկզբնաւորութեանը, կազմակերպութեանը եւ ինքնօրոնութեանը վերայ:

Գ. Որովհետեւ Քրիստոնէական կրօնի վարդապետութեան միակ Սղբիւն է Աստուածաշունչ Սուրբ Գիրքը, վստանող հաստատած եմ նորա ճշմարտութիւնը, որոյ ապացոյցներն են նորա վսեմ քարոյականութիւնը եւ տա-

(1) Հոլանտացի Լաբրոզ երեւելի հեղինակը համարժակեցաւ ասել թէ « Հայերէն Թարգմանութիւն (Սուրբ Գրոց) Թագուհի է ամենայն ազգաց Թարգմանութեանց »:

(2) Ըստ Հ. Յովհաննէս Զօհրապետի տպագրութեան:

բաման էղանակը, դրած եմ նա եւ ամբողջ Սուրբ Գրքի բովանդակութիւններն, եւ բողոքականաց Սուրբ Գրոց պահաններն:

Գ. Գասազըքիս սկիզբը՝ խօսած եմ Քրիստոնէական կենդանի Հաւատոյ եւ Նորա Մասանց վերայ, ուստի ամբողջ Գասազըքիս նիւթն է նիկիական Հանգանակի Թ. մասանց բացատրութիւն:

Ե. Որովհետեւ Քրիստոնէական վարդապետութեան հակա կէտերն են Գոյնաթիւն Աստուծոյ, Կատարելութիւնք, Աստուածայեղք, Ամենասուրբ Երրորդութիւն, Արարչագործութիւն, Նախախնամութիւն եւ Մարդեղութիւն Քրիստոսի, որք խորին խորհուրդներ են, ուստի արժան համարած եմ այս Սրբադան կէտերու վերայ բաւական ընդարձակ խօսել, մանաւանդ Մարդեղութեանը վերայ, եւ իւրաքանչիւր նախադասութիւններն Աստուածաշունչ Սուրբ Գրոց վկայութեամբ հաստատած եմ, ի սկսականեցուցանել զհակաւակորդս ուղիղ վարդապետութեան:

Զ. Խօսած եմ Աստուծոյ Հին եւ Նոր օրինաց, Սուրբ Եկեղեցւոյ Ուղղափառութեան եւ նորա Սուրբ Խորհրդոց, չիսից եւ Արարողութեանց վերայ, լիովին բացատրութիւն տալով վկայութեամբ Սուրբ Գրոց:

Է. Իբրեւ Յանգրաժ Գասազըքիս, խօսած եմ Եկեղեցւոյ բարեպաշտական շխից վերայ, որք են Տօնակատարութիւնք, Յարգութիւն Սուրբ Խաչի եւ Սրբոց Պատկերաց, Պահք, Բարեխօսութիւն Սրբոց եւ Աղօթք վասն Ներեցելոց, 1) եւ սկս ամենը վկայութեամբ Սուրբ Գրոց ապացուցած եմ համաձայն վարդապետութեան Սուրբ Հարց:

Ը. Քրիստոսի Մարդեղութեան եւ փրկագործ Տնօրէնութեանց վերայ եղած մարգարէութիւնք եւ կատարումն դրած եմ ի վերջ Գասազըքիս, ի դիւրութիւն պատուելի Ուսուցչաց, Արժ. Քարողչաց եւ ուշիմ Ընթերցողաց եւ Ուսանողաց:

Վերջապէս ինչ ուղիղ վարդապետութիւն՝ զոր կարելի է ուսանել մինչ ցարդ տպագրեալ զանազան տեսակ ընդարձակ կամ համառօտ Կրօնագիտութեանց եւ Քրիստոնէական վարդապետութեանց Գասազըքեանց միջոցաւ, նոյնը կարելի է ուսանել միայն սոյն Գասազըքովս որ ՆՈՅԱ ԲՈՎԱՆԴԱՆԿՈՒԹԻՒՆԷ Է ԵՒ ԾԱՂԿԱՔԱՂՎԱՍՆ զի ըստ հասարակաց ուսածին՝ գտանել դժուարին է, իսկ ի գտեալն յաւելուլ եւ զարդարել կամ կարգադրել՝ դիւրին և:

Բայց եթէ յակամայս ինչ գթեալ իցեմ ըստ մարդկային տկարութեան, ողջամիտ ուսուցչաց եւ ընթերցողաց մարդասիրագոյն ներդարեալ հանդիպել ցանկամ, որպէս ամենայն Հեղինակք եւ Աշխատասէրք գտած են, եւ քաջալիրուած:

(1) Բ. հատորի վերջն գրինք, փոխան լաւելուածի մէջ ղնելտ:

Իսկ Զոյիլոսաց, իմաստակաց եւ ներժոռածօղ աղանդաւորաց աղատանաց եւ բժսական դրութեանց՝ դէմ պատրաստած եմ մեծ եւ ընդարձակ պատասխանի, սոյն է ԱՐՀԱՄԱՐՀԱԿԱՆ ԼՈՌԻԹԻՒՆ, բնաւին չլսելով՝ յաջմէ եւ յահեկէ եւ յետուստ բարբառջողաց, որք միայն այլոց գրածներն արհամարհելոյ ձիրք, ունին, զինքեանս գերահանձար ոմն համարելով ի միտս իւրեանց եւ յայս ուամկաց, իսկ Ողջամիտ անձանց արած դիտողութիւնք շնորհակալութեամբ կ'ընդունիմ եւ կ'սպասեմ՝ երկրորդ անգամ տպագրութեաբողդին, դործադրել զայնս, եթէ ուղղակի առ մեզ ուղղին իւրեանց դիտողութիւնքն:

ՍՍՐԳԻՍ ԲՍՐՍԵՂԵԱՆ ԳՆՈՒՆԻ ՎԱՆԵՑԻ:

ՆԱԽԱԳԻՏԵԼԻՔ

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա.

ՆՊԱՏԱԿ ՄԱՐԴԿԱՆ, ԵՐՋԱՆԿՈՒԹԻՒՆ, ԱՌ-

ԱՅՆ ՀԱՍՍՆԵԼՈՑ ՄԻՋՈՑ, ԿՐՕՆ ԵՒ ՆՈՐԱ

ՁԱՆԱԶԱՆ ՃԻՒԴԵՐ:

Հ. Ի՞նչ է մարդկան նպատակը: (1)

Պ. Մարդը որ Աստուծոյ արարածոց մէջ կատարելագոյն է և զերազանց, իւր մտաւոր բարձր կարողութեամբ և միշտ երջանիկ լինելոյ բաղձանօքն կը յայտնէ իւր հոգւոյ անմահութիւնը. որ և այս աշխարհի մէջ միշտ կարօտ վիճակի մէջ կը գտանէ զինքն: ոչ մի բանով չի յաղենար, միայն յաւիտենականութեան Յուսով կը սնանի և կ'ապրի, որոյ համար միայն ստեղծեալ է:

Հ. Մարդը ի՞նչ բանով կարօղ կըլինի իւր նպատակին հասանել, կամ երջանիկ լինել: (2)

Պ. Մարդը կարօղ կըլինի իւր նպատակին հասանել և յաւիտեան երջանիկ լինել միմիայն առաքինութեամբ և ճշմարիտ Արօնի առաջնորդութեամբ, վասն զի մարդոյ սեպհական գործն է առաքինի լինել, որ է զերազանց բընութիւն բանականի, սքանչելի հաղորդութիւն ընդ Աստուծոյ և պատճառ երջանկութեան, մասամբ մի այս աշխարհիս և բոլորովին հանդերձեալ Անեաց մէջ:

Հ. Ի՞նչ է Առաքինութիւնը: (3)

Պ. Առաքինութիւնն է հաւատալ կենդանի և ճշմարիտ Աստուծո, ճանաչել, սիրել, և յուսալ ի Նա, և

Նորա պատուիրանքներն կատարել, զընկերն իւր անձի պէս սիրել, և զործել զայն՝ ինչ որ Աստուծոյ հաճելի է և Մարդկան գովելի, վասն որոյ և վարձուց արժանի կ'ընին, վասն զի մի փոքրիկ առաքելութիւն ծանրակշիռ է քան զամենայն ոսկի աշխարհի, և մի բաժակ ցուրտ ջուր տալ ծարաւելոյ՝ երանութեան հասանելոյ միջոց է: ¹⁾

Հ. Ի՞նչ է Արօնը: (4)

Պ. Արօնը Աստուծոյ և Մարդոյ մէջ եղած Ուխտն և Պայմանն է. որով Աստուած և մարդ սքանչելի հաղորդակցութեամբ միմեանց հետ կը կապուին, վասն զի Արօնի անթերի պահպանութեամբը միայն կարէ մարդ Աստուծոյ շնորհաց մէջ յարատեւել, յԱստուած հաւատալով, յուսալով ի Նա և սիրելով զՆա, այսինքն է պաշտել զԱստուած:

Հ. Վանի՞ տեսակ Արօն կայ: (5)

Պ. Արօնը մի պէտք է ընին, զոր Աստուած հիմնած է իբրեւ մի կապ Իւր և մարդոյ մէջ, և ըստ այնմ ամենայն մարդ առհասարակ կը հաւատայ՝ որ առանց պատճառի զործք չկայ, և զերազոյն պատճառն է աներեւոյթ Լաւ Տէ. բայց ամէնքն միեւնոյն կերպիւ պարտուպատշաճ յարդու-թիւն չեն մատուցաներ նոյն զերազոյն Լաւին, ²⁾ որով տարբեր կրօններ յառաջ եկած են, ծագումն առած ի հին ժամանակաց անտի (զկնի համաշխարհական Թ-ըր հեղեղի) մինչև ցայժմ, որոց զլիաւորք երկու են, Տէ-ասպոտ-աթեան և Բաղդասպոտ-աթեան, որք ունին այլ և

այլ բաժանմունքներ ևս, մին քան զմիւսն ընտիր կամ մին քան զմիւսն վատթարադոյն:

Հ. Ո՞րն է միաստուածեան Արօնը, (6)

Պ. Միաստուածեան կրօնի հետեողքը կրճանաչեն զմի Աստուած, արարիչ Արկնի և երկրի, երեւելաց և աներեւոյթից, որք են Վրէպոտեան-Եւ-ն, Հըէ-Եւ-ն և Մահ-Կալա-Եւ-ն:

Հ. Ո՞րն է բաղմաստուածեան Արօնը: (7)

Պ. Բաղմաստուածեան Արօնի հետեողք են Հեթա-նոսք ¹⁾ որք այլ և այլ նիւթեր, այսինքն Արկնային և երկրային մարմինները, զորօրինակ Արեգակը, Առսին, Տարեբք, կենդանիք, բոյսք, և այլն, իբրեւ արարիչ ընդու-նելով՝ երկրպագութիւն կ'անեն, մոլորելով և զրկուելով մարդկային ամենայն բարեմասնութենէ, այսինքն է ի քա-ղաքակրթութենէ և ի յառաջադիմութենէ:

Հ. Ո՞ւր կը գտնուին բաղմաստուածեանք կամ հե-թանոսք: (8)

Պ. Վրիստոսի Մարմնառութենէն յառաջ՝ բաց ի Հը-րէից, զրեթէ համայն աշխարհ բաղմաստուածեան Արօ-նին հետեւելով մոլորած էին, բայց երբ ծագեցաւ Ա-ւետարանի Լոյսն՝ օրըստ օրէ խափանեցաւ և այժմ միայն վայրենի և անգէտ ժողովրդոց մէջ կը գտնուի:

Հ. Բաղմաստուածեան Արօնը ո՞րն է: (9)

Պ. Բաղմաստուածեան զլիաւոր Արօնն է Պրահմա-կան Արօնը, Պո-պեան Արօնը, և Աոֆո-կեան Արօնը:

(1) Մտժէ. Ժ. 42:

(2) Հոգով. Ա. 29. 22. 25:

(1) Բրիստոսի զարոտենէն յառաջ, բաց ի Հըրէից ամենայն ազգը հե-թանոսք կը կոչուէին:

Հ. Ո՞րն է Պրահմական Արօնը: (10)

Պ. Պրահմականը շատ աստուածոյ պատիւ կ'անեն, բայց զերագոյն Լաւի մի զօրութիւն ևս կ'ընդունին, կը հաւատան Հոգւոյ անմահութեանը, զիսաւոր աստուած կ'ընդունին Պրահմայ իբրեւ արարիչ, Ալիշն իբրեւ պահպանիչ և Սէլայ իբրեւ չարարար և եղծիչ աստուածներ:

Հ. Ո՞րն է Պապեան Արօնը: (11)

Պ. Պապեան Արօնը շատ նմանութիւն ունի Պրահմականին. սորա տաճարն կ'ասուի Բակոպն, զոր Աստուծոյ տեղ կ'ընդունին Տալայիլաճայ իբրեւ անմահ քահանայ մի սրբացեալ. այս Արօնը Գօթ Արօն ևս կ'ասուի:

Հ. Ո՞րն է Ամփուկեան Արօնը: (12)

Պ. Ամփուկեան Արօնը Չինացի Աոմփուկիտսի հնարած Արօնն է, որ կ'ընդունի շատ աստուածներ և մի Ամփուկարուլ էակ ևս նոցա զիսաւոր: Չինաստանի մէջ տարածեալ է այս Արօնը, կայ նաև Օւրադաշտ Մոդի Արօն ևս, որ երկու աստուած կ'ընդունի. Ուրիշ բարերար աստուած. իսկ Արհն՝ չարարար:

Հ. Ո՞րն է Հրէից Արօնը: (13)

Պ. Հրէից Արօնն է Մովսիսական հին Օրինաց համաձայն ճշմարիտ Աստուծոյ երկրպագութիւն, յայտնութեամբ և միջնորդութեամբ Նահապետաց և Մարգարէից: Բայց նոր Օրէնքն և զնորա հիմնադիրն Յիսուս ուրանալով՝ ուրացած են և զհինն ևս, որ նոր Օրինաց ստուերն էր: Աբրահամէն սկսեալ մինչև ի գալուստ Քրիստոսի՝ ճշմարիտ Արօնի հետեօղ և Աստուծոյ ընտրեալ ժողովուրդ կը համարուէին. իսկ Քրիստոսի զալստենէն

մինչև յայժմ այլևայլ աղանդներով ¹⁾ խմորեալ՝ ճշմարիտ Արօնէն շեղեալ, յաշխարհ ցիր և ցան եղած են: Թէպէտ ոմանք ի Քրիստոնէութիւն դարձան, բայց ազգի մեծազոյն մասն անդարձ մնաց. որք այժմ երեք ճիւղեր աժանեալ են. Թալմա-դան, Պապայիճ և Հաւթէթեան:

Հ. Ո՞րն է Մահմետական Արօնը: (14)

Պ. Նօթներորդ դարուն Արաբացի Մահմետն տեսանելով Հրէից և Քրիստոնէից կրօնական վիճաբանութիւնքը, կամեցաւ մի կրօն հնարել, որ թէ Հրէից, թէ Քրիստոնէից և թէ միանգամայն հեթանոսաց ղիւրամատչելի լինի, ուստի հին և նոր Ատակարանի պատմութիւնքը և օրէնքներն աղծատելով՝ կրծատելով և առասպելներով զարդարեց: Թէպէտ և քարոզեց հոգւոյ անմահութիւնը, արդարոց վարձքը, և մեղաւորաց պատիժը, բայց արդարոց վարձն է, ասաց «մարմնական հեշտասիրութիւն, համադամութիւն և ոգելից ըմպելիք» ընդհակառակն մեղաւորաց պատիժն ևս, բարբարոսական մտացածին տանջանք: Որսաց նախ քաղցրութեամբ և ապա բռնութեամբ բաղում ժողովուրդ, քարոզեց զինքն Աստուծոյ յԱստուծոյ և Դժ Մարգարէ. և իւր քարոզած վարդապետութեան զիրքն կը կոչուի Պապան:

Հ. Մահմետականութիւնը քանի՞ ճիւղ ունի: (15)

Պ. Մահմետականութեան ճիւղերն շատ են, բայց

(1) Քրիստոսի զալստենէն 260 տարի յառաջ եւս ծագած էին Հրէից մէջ Փարիսեցական եւ Սադուկեցական աղանդներն. առաջինն Փարէս անուն աղանդապետի՝ իսկ վերջինն Սադուկ անուն աղանդապետի անուամբ:

զիսաւորներն են երկու, Սե-նէ՛ որ Գուերանից զատ Սիւն-նա անունով զիրք մի ևս կ'ընդունի, և Շէ՛ կամ աշա-կերտք Ալիի, որ կը մերժեն զՍիւննա զիրքն: Մահմետական կը համարուին նաև Վրտերը, Տիւրքները, Վահապի-ներ և այլն:

ՅՕԳՈՒԱԾ Բ,

ԲՐԻՍՏՈՆԵՆԹԻՒՆ ԵՒ ՆՈՐԱ ՃԻՒՂԵՐ.

Հ. ՈՐն է Վրիստոնէական Արօնը (16)

Պ. Վրիստոնէական է Յիսուսի Վրիստոսի քարո-ղած Արօնը, որ բոլորովին երկնային է և ամենակատարեալ, որոյ հետեող ժողովուրդը՝ լուսաւորութեան և քաղա-քակրթութեան մէջ յառաջադիմած՝ և ճարտ անունը իւր վերայ կրելու արժանացած է: Ար օրըստ օրէ բազմանալով և տարածուելով՝ այժմ աշխարհի $\frac{1}{4}$ մասն հետեող ու-նի, առանց բռնութեամբ քարոզելոյ:

Հ. Վրիստոս ի՞նչպէս հիմնեց այս Արօնը: (17)

Պ. Վրիստոնէութեան հիմնադիրն Յիսուս իւր քա-րոզածն նախ ինքն անձամբ կատարելով, հիմնած է այս բարոյականութեան վերայ, այսինքն «անէլ այլոց զայն, ինչ որ իսթիֆ որ նոսա մեզ անէն, և անէլ ինչ որ իսթիֆ որ այլ մեզ անէն. 1)»: Նաև սիրելի Աստուած յամենայն սրբ-տէ, յամենայն անձնէ, յամենայն մտաց, նոյնպէս և զըն-

(1) Մտմէ. է. 12:

կերն իբրև զանձն սիրել, 1) մինչև իսկ զԹշնամին, զԼիօն և զհալածողն: 2)

Հ. Վրիստոնէութեան տարածողներն ո՞րք են: (18)

Պ. Վրիստոս ինքն երեք տարի և քանի մի ամիս քա-րոզելով իւր երկնային վարդապետութիւնն, նախահա-ւատացողներից ընտրեց 12 Անձինք, զորս Աստուծոյ ա-նուանեց, 3) նոյնպէս ընտրեց և 72 Անձինք, որք Աշխիւրդ անուանեցան. 4) դաստիարակեց զնոսա ծմարիտ բարո-յականութեամբ և օրինակաւ անձին իւրոյ, լցուց շնոր-հօք, և ուղարկեց յաշխարհ ամենայն, քարոզել զճշմա-րիտ Աստուած և զհաւատս սրբութեան: Նորա ևս մե-ծամեծ հրաշքներով և անսահման իմաստութեամբ ա-մաչեցուցանելով աշխարհի իմաստուններն և իշխաններն, հանեցին զնոսա տղիտութեան և կռապաշտութեան թան-ձրը իսլաւրէն ի լոյս Աստուածդիտութեան և ի Հաւատս կենդանիս: Աւապա նոցա յաջորդք նոյն Հոգւով լուսա-ւորեալ՝ արածեցին Վրիստոսի Հօտն ուղղափառ վար-դապետութեան զալար մարդագետներու վերայ առ ջու-րըս հանգստեան շնորհաց Հոգւոյն սրբոյ, հալածելով «Իսթիֆ Գալէն» գայլերն:

Հ. Վրիստոնէութիւնը քանի ճիւղ ունի այժմ: (19)

Պ. Վրիստոնէութիւնը երեք մեծ ճիւղեր ունի այժմ.

(1) Մտմէ. Ի. 57—40:

(2) Մտմէ. Ե. 44

(3) Մրկս. Գ. 14. 43: Մտմէ. Ժ. 4:

(4) Ղուկ. Ժ. 4:

որք են Արեւելեան Եկեղեցի, Արեւմտեան Եկեղեցի, և Բողոքականութիւնը:

Հ. Ո՞րն է Արեւելեան Եկեղեցին: (20)

Պ. Արեւելեան Եկեղեցին է Հայոց, Յունաց, Ռուսաց և սոցա հետևող ազգաց Եկեղեցին, որ Տէ, Սաւրէ է, Ասորիք է և Առաքելական, ունենով անբիծ հաւատա ըստ պահանջման հիմնադիր Քրիստոսի, և ըստ քարոզութեան Առաքելոց. այս Եկեղեցին կ'ձանաչէ իւր զրուխ ըզ-Քրիստոս:

Հ. Ո՞րն է Արեւմտեան Եկեղեցին: (21)

Պ. Արեւմտեան Եկեղեցին է Հռոմէական Եկեղեցին, որոյ հետևողք են Իտալացիք, Գաղղիացիք և այլն: Այս Եկեղեցին ևս ուղղափառ էր, բայց այժմ աշխարհասէր Պապերու ձեռքը նախնական ուղղափառութենէ շեղած է, որք և յանդգնած են Արեւելեան Եկեղեցին հեշտահաճ համարել և իւրեանց անսահման գերիշխանութիւնը և անխալականութիւնն ընդունողներն միայն ուղղափառ ընդունել, որով եղած են բազում հերձուածոց պատճառ. այս Եկեղեցին կ'ընդունէ զՊապ իւր զրուխ:

Հ. Ո՞րն է Բողոքականութիւնը: (22)

Պ. Բողոքականութիւնը կամ Նորադասիսութիւնը Քրիստոնէութեան խանգարմունքն է և ձեռք Արեւմտեան Եկեղեցւոյ. այս աղանդոյ հետևողներն կ'ուրանան Քրիստոսի Եկեղեցւոյ Ս. Խորհուրդներն, նորա նուիրական Արարողութիւններն, Արդարողութիւնները, Առաքելական Աւանդութիւններն և բարեպաշտական Ծէսերն: Սոյն աղանդոյ ուսուցիչները սուրբ Պիղքը աղճատած, կրճատած և ըստ քմաց իւրեանց յարմարեցուցած, որոհանք թրաք

մի դարձուցած են, և միայն սուրբ Պիղքի անունն իբրև յիմա՛ն երեսի վերայ առած՝ այնու կը մոլորեցուցանեն Քրիստոսի Հօտն: Այս աղանդն զանազան ձիւղեր ունի, մոլորութեամբ շեղած յուղղափառութենէ:

Հ. Բողոքականութեան զխաւոր ձիւղերը ո՞րք են: (23)

Պ. Բողոքականութիւնը գրեթէ իւր անդամոց թուոց հաւասար տեսակներու բաժանուած է, և ունի այնչափ աղանդ, որչափ մարդիկ, բայց զխաւորներն են Ասորիքականութիւնը. (որք Առաքելական ևս կը կոչեն զինքեանս,) Ասորիքականութիւնը կամ Նորադասիս Եկեղեցի, Անգլիկան, կամ Ժողովրդական, Պրոթէստանտ, կամ Երեսակական, Սկոթլանդական, Սուիսական Եկեղեցի, Անապոլիսական, կամ Արմենիական. Սաղիմականութիւնը, որ է հետևողք մտաց իւրեանց, և այլ և այլն. որք ունին իւրեանց մէջ առանձին առանձին բաժանմունքներ՝ միմեանց հակառակ զրուլութեամբք: Եւ օր ըստ օրէ պիտի բաժանուին, թերևս մի անդամն հետեւի զանազան աղանդոց: ¹⁾

(1) Այս աղանդոց հետևող ի Հայոց հերձեալ բազմոց հետ՝ բազում անգամ խօսելոյ առիթ ունենալով, չկարացի մի որոշ դադար կողմն ձեռն վերայ, թէ որ աղանդին կը հետեւին, գրեթէ ամէն տեսակ աղաղոց սկզբունքն ունին, եւ ինքեանք եւս չդիտեն ստուղիւ թէ որ աղանդի աշակերտ են, ոմն այս ինչ աղանդոյ, ոմն այն ինչ, եւ բազումք եւս առանց դիտակցութեան հերձեալ են. բաւական համարելով ի Հոգեւոր իշխանութենէ ապստամբել, ուրանալ Եկեղեցւոյ ուղիղ վարդապետութիւնն, Ս. Խորհուրդը, եւ Ծէսը, եւ վնեկ թեթեւաբուն, ուրանալով նախնի Ս. Հարց ամէն բարոյաւորներն եւ դաւանածներն:

Պ. Սուրբն Պրիգոր Լուսաւորիչ էր որդի հեթանոս Ենակայ Նախարարի Խոսրով թաղաւորի Հայոց, ծր նաճ ի Վաղարշապատ քաղաք և իւր դայեակ Սոփիա կնոջ ձեռք Ասարիտ փախած և անդ մկրտուած, ուսաւ Հելլենական դպրութիւն. երբ Տրդատ առաջարկեց Ս. Պրիգորին պաշտօն մատուցանել կռոյց, յանձնառու չըլինելով, կրեց անհնարին տանջանքներ և 15 տարի Երտաշատ քաղաքի մահապարտից խոր Վիրապի մէջ մնալէն յետոյ. Տրդատայ Խոսրովեղուխտ քրոջ տեսլեամբ և հրամանաւ, դուրս հանուելով, բժշկեց զդիւահարած Տրդատ արքայն, քարոզեց զՔրիստոս, ամբողջ Հայ Եզդըր լուսաւորեց ի կռապաշտութենէ ի Քրիստոնէութիւն դարձուցանելով, և յետ ընդունելոյ զաստիճան Քահանայապետութեան Ասարիոյ պատրիարք Ս. Ղէոնդէն, (որ էր Յաջորդ Ս. Թադէոսի), մկրտեց զՏրդատ իւր ընտանեօք, նախարարօք և զօրօք հանդերձ, Եփրատ գետի մէջ Վաղարշակերտ քաղաքի մօտ: Տրդատայ ձեռք խափանեց կռատուններ, շինեց բաղմաթիւ Եկեղեցիք և Վանօրայք և Սուսաստանք, ձեռնադրեց չորս հարիւրից աւելի Եպիսկոպոսներ զանազան քաղաքաց համար և բաղմաթիւ քահանայք:

Հ. Ս. Պրիգորի ժամանակը Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ մէջ ի՞նչ շփոթութիւն ծագեցաւ: (28)

Պ. Քրիստոսի 325 թուականին Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ մէջ հերձուած ծագեցաւ Երիտ անուն աղանդապետի ձեռք, որ զՈրդին Աստուծոյ արարած քարոզեց: Ուստի մեծն Աոստանդիանոսի հրամանաւ Տիեզերական ժողով զուամբուելով Նիկիոյ մէջ 318 Հայրա-

պետներով, (ուր ներկայ էր Հայոց Հայրապետն Երիտատակէս, փոքր որդի Պրիգոր Լուսաւորչի՝ իբրեւ փոխանորդ Հօրն,) նոյն ժողովն հերքելով Երիտի հերետիկոսութիւնը, և մոլար վարդապետութիւններն, սահմանեց Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ դաւանութիւնը, որ է ՀԱՆՊԱՆԱԿ ՀԱՅԿԱՍՏԱՆ, Առաքելոց ասածներն բացատրելով. որոյ մի պատճենն՝ ինչպէս բոլոր Հայրապետաց, նոյնպէս և Երիտատակէս Հայրապետին տալով՝ բերաւ ի Հայաստան ներկայացուց Լուսաւորչին, զոր ընդունելով Լուսաւորիչ և աւելի ևս բացադրեց, և անտի մինչ ցարդ Հայաստանեայց Եկեղեցին ընդունած է և մինչև ի վախճան աշխարհի առանց մի նշանախեց փոփոխելոյ պիտի ընդունի, արդէն Եփեսոսի և Ս. Պօլսի Տիեզերական ժողովոց արած յաւելուածներն և բացադրութիւններն ևս ընդունած զոլով:

ՀԱՆՊԱՆԱԿ ՀԱՅԿԱՍՏԱՆ. (29)

Հաւատաւք ի մի Աստուած՝ ի Հայրն ամենակալ՝ յԱրարիչն Երկնի և երկրի, երեւելաց և աներևութից, և ի մի Տէր Յիսուս Քրիստոս, յՈրդին Աստուծոյ, ծնեալն յԱստուծոյ՝ Հօրէ միածին, այսինքն յԵղեթենէ Հօր, Աստուած յԱստուծոյ, Լոյս ի Լուսոյ, Աստուած ճշմարիտ, յԱստուծոյ ճշմարտէ ծնունդ և ոչ արարած: Նոյն ինքն ի բնութենէ Հօր, Որով ամենայն ինչ եղև յԵրկինս և ի վերայ երկրի, երեւելք և աներևոյթք: Որ յաղագս մեր մարդկան և վասն մերոյ փրկութեան իջեալ ի յԵրկնից՝ մարմնացաւ, մարդացաւ, ծնաւ կառարելապէս ի Մարիամայ Արքայ Առաքին Հոգւովն Սրբով: Որով Էսու-

մարմին, հոգի, միտք և զամենայն որ ինչ է ի մարդ ձշմարտապէս և ոչ կարծեօք: Չարչարեալ, խաչեալ, թաղեալ, յերբորդ առուր յարուցեալ, ելեալ ի յՆրկինս նստաւ ընդ աջմէ Հօր: Գալոց է նովին մարմնովն և փառօք Հօր զատել զկենդանիս և զմեռեալս: Որոյ թագաւորութեանն ոչ զոյ վտխճան: Հաւատամք և ի Սուրբ Հոգին՝ յանկոն և ի կատարեալն՝ որ խօսեցաւ յՕրէնս և ի Մարգարէս և յԱւետարանս: Որ էջն ի Յորդանան, քարոզեաց զԱռաքեալն և բնակեցաւ ի Սուրբան:

Հաւատամք և ի միմիայն յԱնդհանրական և Առաքելական Եկեղեցի, ի մի Մկրտութիւն, յԱպաշխարութիւն, ի Վաւորութիւն և ի Թողութիւն մեղաց, ի Յարութիւն մեռելոց, ի Ղաւթաստանն յաւիտենից Հոգւոց և Մարմնոց, յԱրքայութիւնն Երկնից և ի կեանս յաւիտենականս:

Իսկ որք ասեն, էր երբեմն յորժամ ոչ էր Որդին, կամ էր երբեմն յորժամ ոչ էր Սուրբ Հոգին, կամ թէ յոչ էից եղն կամ յայլմէ էութենէ ասեն լինել զՈրդին Աստուծոյ և կամ զՍուրբ Հոգին, և թէ փոփոխել են կամ այլ այլելի, զայնպիսիսն նշովէ Աթոռադիկէ և Առաքելական Սուրբ Եկեղեցի:

Ի ԼՈՒՍԱԻՈՐՁԷՆ ՅԱԻԵԼԵԱԼ:

Իսկ մեք փառաւորեսցուք որ յառաջ քան զյաւիտեանս, երկիր պազանելով Սրբոյ Երբորդութեանն և միոյ Աստուածութեան, Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ, այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից ամէն:

Հ. Հանդանակն երբ պէտք է ասել: (30)

Պ. Հանդանակ Հաւատոյ պէտք է ասել հրապարակական աղօթատեղիներ ամէն օր՝ մեծ զգուշութեամբ, ուշադրութեամբ և ձեռնամաճ, և ամէն Քրիստոնեայ անհատն պարտի անշուշտ գիտել և ասել ամբողջ:

ՅՕԳՈՒԱԾ Դ.

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՁ Ս. ԳԻՐԳ.

Հ. Աստուածային ձշմարտութիւնք ուստի՞ կարող եմք ուսանել: (31)

Պ. Ամենաբարին Աստուած իւր ամենասուրբ Ամբը յայտնած է մեզ Աստուածաշունչ Ս. Գիրքով, զոր Հոգւոյ Սրբոյ ներշնչմամբ գրեցին Մարգարէք և Առաքեալք, որք զուրկ էին ի մարդկեղէն ուսմանց. 1) այս Գիրքը կը կոչուի նաև Արարչութիւն, որ կը նշանակէ Աստուծոյ ընդ մարդկան զրաժ Ուխտի կամ Ղաշանց բովանդակութիւն:

Հ. Ի՞նչ զգուշութեամբ կարդալու եմք Սուրբ Գիրքը: (32)

Պ. Պիտոյ է խոնարհութեամբ և պատկառանք կարդալ Ս. Գիրքը, աներկբայ հաւատալով նորա ձշմարտութեանն և անսխալականութեանն, բայց եթէ գտանեմք նորա մէջ ի՞նչ բան մի՞ զոր չ'կարողանամք հասկանալ, կամ մեզ Հաւատոյ և Բարոյականութեան հակառակ թուի, այն ժամանակն ինքնահնար վարդա-

(1) Միայն Մովսէս եւ Գանիէլ Մարգարէք եւ Պօղոս Առաքեալն վարժ էին նաեւ արտարին զիտուծեանց մէջ:

պետութիւն անելու չ'ենք, այլ պարտիմք աւելի հմտա-
զունից հարցանել և սովորել, կամ նախնի Ս. Հարց բա-
ցադրութեան կամ Եկեղեցւոյ ընդհանրութեան ղիմել:
Վասն զի մասնաւորն կը սխալի, իսկ ընդհանուր Եկե-
ղեցին ոչ բնաւ: Եւ կամ այլ օրինակի կամ այլ թարգ-
մանութեանց և լեզուաց ղիմեմք, մի՛ գուցէ սխալ
օրինակուած է մէր չ'հասկացածն կամ սխալ թարգմա-
նուած է: Ապա թէ ոչ Հոգին Սուրբ անհնար է որ սխալի.
Վասն զի Ս. Գիրքը զրոյ Մարգարէք և Առաքելք Գրեւ
էին Սուրբ Հոգւոյ, կամ իբրեւ փոքր էին, և Աստուծոյ
Բան իբրեւ Հայն՝ նոցա մէջ: ¹⁾

Հ. Ան ազգեր ևս որ իւրեանց կրօնական գրքերն Աս-
տուծոյ Հոգւով գրեալ կամ յԵրկնից իջեալ կը հաւա-
տան, նոքա ևս Աստուածաշունչ են: (33)

Պ. Թեպէտ շատ ազգեր, ինչպէս Ռանդիկն իւր Ռէն-
դալիսայն, Հնդկն իւր Վէսպայն, Մահմետականն՝ իւր
Գորանն յԵրկնից իջեալ կամ Աստուծոյ Հոգւով
գրեալ կը քարոզեն, բայց նոցա ստութիւնն յայտնի կ'ե-
րևի իւրեանց մէջ. մի նախադասութիւնն կը հերքէ ըզ-
միւսն և կը խայտառակէ, թող թէ բոլորովն զուրկ են է
Սորոգոն-Բեռնէ, է Հրաշն, է Մարգարէս-Բեռնէ՝ է Էսէ-
Բեռնէ և է Բարայուկանոն-Բեռնէ, մարդիկդէն իմաստութեամբ
գրուած են կոյր և տգէտ ժողովուրդը խաբելոյ համար,
և լուսաւոր մտաց առաջ ոչինչ արժէք չունին և հին
Փիլիսոփայութեանց հետ խայտառակուած են, ոչ մի-

(1) Բ. Կորնթ. Ժ. 5: Մատթ. Ժ. 19, 20: Գործ. Ա. 16: Եբր. Գ.
7. 8. Երևմ. Ա. 9:

այն ի զիտնականաց այլ և ի համբալաց: Իսկ Աստ-
ուածաշունչ Սուրբ Գիրքը կամաւ ուրացողն անգամ
ստիպուած է խոստովանել թէ «գերբնական իմաստու-
թեամբ գրուած է, զոր հերքել անկարելի է»: Մանա-
ւանդ Մարգարէութիւնքն, որ հազարաւոր տարիներէ
յառաջ գուշակուելով ապագայի մէջ կատարուելիքն, ա-
ռանց մի նշանախնդի սխալման՝ կատարուած են:

Հ. Աստուածաշունչ Ս. Գիրքը քանի՞ մասն կը բա-
ժանուի. և ի՞նչ լեզուաւ գրուած են: (34)

Պ. Աստուածաշունչ Ս. Գիրքը երկու մասն կը բա-
ժանուի. Հին և Նոր, Հինը 45 Գիրք է, Վերիստոսի
Մարդկութենէն յառաջ գրուած Հեթից լեզուաւ, զորս
273 տարի յառաջ քան զՎերիստոս՝ Եղիպտոսի Պրա-
ղոմէոս Փիլատեղփոս թագաւորի հրամանաւ 72 Հեթայ
Ռարբիներ թարգմանեցին ի Յոյն լեզու, որ կ'ասուի
Եօթնասանէց Բարգմանո-Յեռն, Իսկ նորն՝ 27 Գիրք է՝ Յու-
նաց լեզուաւ գրուած: ¹⁾

Հ. Աստուածաշունչ Ս. Գիրքը ո՞վ թարգմանեց ի
Հայ լեզու: (35)

Պ. Վերիստոսի 410 թուականին Ս. Սահակ Պար-
թե Հայրապետ (վերջին շառաւիղ Ս. Գրիգոր Լու-
սաւորչի) և Ս. Մեսրոպը Վարդապետ (Հայկական
տառից նկարիչ) իւրեանց աշակերտաց գործակցութեամբ
թարգմանեցին զԱստուածաշունչ Ս. Գիրք ի Հայ լե-
զու, Հինն Խոթանանից թարգմանութենէն, իսկ Նորն

(1) Մատթէոսի Աւետարանը և Պողոս Առաքելոյ առ. Եբրայեցիս
գրած թուղթն Հրէից լեզուաւ գրուած են:

նոյնպէս ի Յոյն լեզուէ. ի նկատի ունելով նաեւ Հրէից, Արաբացւոց և Ասորւոց թարգմանութիւններն. այնպիսի կենդանի և ընտիր բառերով, որ ըստ վկայութեան օտար ազգաց «Թագոսէ է ամենայն ազգաց Բարգմանութեանց:» 1)

Հ. ՈՐք են Հին Ատակարանի 45 դրբերն: (36)

Պ. Հին Ատակարանի 45 դրբերն կը պարունակեն իւրեանց մէջ Քրիստոսի Մարդկութենէն յառաջ Աստուծոյ իւր ժողովրդոց հետ արած ուխտն՝ պատուիրանքն և խոստմունքն Մարդարէից ձեռքը, և այս են:

5 Պիւրք Մովսէսի, որ կ'ասուին հնգամայեան, որք են Ծննդոց, Ելից, Ղևտացւոց, Թուոց, և Բ. Օրինաց:

1 Պիւրք Յետուայ:

1 Պիւրք Ղատաւորաց:

(1) Բողոքականը Աստուածաշունչ Ս. Գրոց մէջ զգալի փոփոխութիւններ անելով ըստ մուար վարդապետութեան ազանդոյ իւրեանց եւ ի բաց թողնելով շատ հարկաւորութեան կողմէն թէ «յերաւայականիմ չի, ի Յոյն չի, » զխանարով որ ընթերցողոց հազարից մին չգիտէ եբրայական կամ Յունական լեզու, եւ զխտողներից հազարից մին հետաքրքիր չի լինիր ստուգել, կամ չունի միջոց եբրայական եւ Յունական բնագրերն ձեռք բերելոյ, որով նոցա (Բողոքականաց) որոմըն կը մնայ ցորենոյ հետ խառն եւ կը դառնացնէ դրիմա ճաշակողաց: Դատադրիս զիրքն չներելով Բողոքականաց Աստուածաշունչի պակասներն եւ նոցա պատճառներն ամբողջապէս դրիւլ, միայն զխաւորներըն կը յիշեմք, հետաքրքիր ընթերցողն թող բարեհաճի բաղդատել միմանց հետ, այսինքն մեր Աստուածաշունչն նոցա Աստուածաշունչի հետն: Իսկ ինչ որ կը վերաբերի բառական թարգմանութեանց, մեծադոյն մասն զիրմամբ խարդախած եւ սխալ թարգմանած են, եւ իւրեանց ազանդին յարմարեցուցած: Ծնդ. Բ. 7: Յովհ. ԺԲ, 20, եւն:

1 Պիւրք Հուլթայ:

4. Պիւրք Թագաւարութեանց:

2 Պիւրք Մնացորդաց:

2 Պիւրք Եզրայ: 1)

1 Պիւրք Տովբիթայ: 2)

1 Պիւրք Յուդիթայ: 3)

1 Պիւրք Եսթերայ: 4)

3 Պիւրք Մակաբայեցւոց: 5)

1 Պիւրք Յորայ:

1 Պիւրք Սաղմոսաց Ղաւթի: 6)

4 Պիւրք Սողոմոնի, որք են Առակ. Ժողովող, Երգերգոց, Իմաստութիւն 7)

1 Պիւրք Սիրաբայ: 8)

(1) Բողոքականաց Աստուածաշունչի ոմանց մէջ միայն Ա. եզրասայ ամբողջ Գիրքը պակաս, եւ ոմանց Ա. եւ Դ. Գրքերն պակաս են:

(2) Ոմանց մէջ ԺԳ. Գլուխն պակաս, ոմանց մէջ բնաւ չիք ամբողջ Գիրքն:

(3) Ոմանց մէջ ԺԶ. Գլուխն պակաս, ոմանց մէջ բնաւ չիք:

(4) Ոմանց մէջ Ժ. Գլխոյ 40 համարն (4—13 համարներ) եւ ԺԱ. Գլխոյ 1 համարն պակաս, ոմանց մէջ ութ գլուխ պակաս:

(5) Ոմանց մէջ Ա. Մակաբայեցւոց ԺԶ. Գլուխն ամբողջ պակաս, ոմանց մէջ Բ. Մակաբայեցւոց Է. Գլուխն պակաս եւ ոմանց մէջ բնաւ չիք երեք Գիրքն եւս:

(6) Ոմանց մէջ ԻԱ, 20, ԻԳ, 16, համարներն պակաս միամտ բառի համար:

(7) Բնաւ չիք Իմաստութեան Գիրքն:

(8) Բնաւ չիք:

4 Գիրք մեծ Մարգարէից, որք են Եսայի Երեմեա,
(Հանդերձ Բարուքայ¹) թղթով) Եզեկիէլ, և Գանիէլ²)

12 Գիրք փոքր Մարգարէից, որոց գրածներն սակաւ
գորով, կ'ասուին քիչք՝ որք են Ովսիա, Յովէլ, Ամոս,
Եբդիու, Յոննան, Միքիա, Նաւոււմ, Ամբակում, Սո-
փոնիա, Լնդէաս, Զաքարիա, և Մաղաքիա:

Եյս քառասուն և հինգ Գրքերն Հրէայք երեքի կը
բաժանեն, Օրէնք, Մարգարէք և Սաղմոսք. և մի քանի
գրքերն միացուցած 22 գիրք շինած են, ըստ թուոց տա-
ռից իւրեանց:

ՅՕԳՈՒԱԾ Ե.

ԲՈՎԱՆԳԱՎՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՁ Ս.

ԳՐՈՅ.

Հ. Օննդոց Գրքի բովանդակութիւնն ի՞նչ է: (37)

Պ. Օննդոց գիրքը կը պատմէ աշխարհիս ստեղծումն.
Ադամայ մեղքն և պատիժն, մարդկանց ապականութիւ-
նըն, Համաշխարհական ջրհեղեղն, արդարոց ազատու-
թիւն և կրկին աճումն, Բաբելոնի Աշտարակի շինութիւ-
նըն և պատիժն, Աբրահամու կոչումն, Սահակայ, Յակո-
բայ և Նորա 12 որդւոց պատմութիւններն, մինչ ցմահ
Յովսէփ Նահապետի:

Հ. Ելից Գիրքն ի՞նչ կը պատմէ: (38)

(1) Ոմանց մէջ Ե. գ լուխն ամբողջ պակաս եւ ոմանց մէջ բնու չիք:

(2) Ոմանց մէջ Գ. զլխոյ (Օրհնութիւն երկից մանկանց) 25—90 համա-
րըն պակաս, անդ Ա. զլուխն ամբողջ պակաս եւ ոմանց մէջ չիւրկու գը-
լուխ պակաս:

Պ. Ելից գիրքը կը պատմէ Եզիպտացւոց բռնութիւնն
Իսրայէլացւոց վերայ, Մովսէսի ծնունդը, կեանքը, Ե-
զիպտացւոց տասն հարուածները, Հրէից ազատութիւնն,
Աարմիր ծովու անցքը, Եզիպտացւոց ծովահեղձ լինելն,
Աստուծոյ տուած Օրէնքն և պատուիրանքն Սինա լեռան
վերայ՝ Մովսէսի ձեռք, Հրէից տրտունջն անապատի
մէջ և նոցա կեանքն ու պատիժը:

Հ. Ղևտացւոց գիրքն ի՞նչ կը պատմէ: (39)

Պ. Ղևտացւոց գիրքը կը պատմէ քահանայից և Ղև-
տացւոց կարգաց և պաշտամանց վերաբերեալ՝ Օրէնքներ,
Տէսք և Արարողութիւնք Տօնակատարութեանց և զո-
հից:

Հ. Թուոց և Բ. Օրինաց գրքերու նիւթն ի՞նչ է: (40)

Պ. Թուոց գիրքը կը պատմէ Հրէից ԺԲ. ցեղից թի-
ւըն և նոցա կեանքն յանապատին: Իսկ Բ. Օրինաց
գիրքը կրկին կը յիշէ արդէն հրատարակեալ Օրէնքներն՝
Հանդերձ կարևոր բացատրութեամբք:

Հ. Յեսուայ և Ղառաւորաց գրքերու նիւթն ի՞նչ է: (41)

Պ. Յեսուայ գիրքը կը պատմէ Աստուծոյ ժողովրդեան
(Հրէից) արած պատերազմներն ընդ դէմ հեթանոսաց,
առաջնորդութեամբ Յեսուայ, (որ էր յաջորդ Մովսէսի)
Աւետեաց երկրին տիրելն, նորա ստորագրութիւնն, և
տասն ցեղից վերայ բաժանելն: Իսկ Ղառաւորաց գրքի
նիւթնէ Յեսուայ յաջորդ Ղառաւորաց և իշխանաց
պատմութիւն մինչ ցԱմուէլ, նաև Հրէից ապերախ-
տութիւն ընդ դէմ Աստուծոյ, կռապաշտութիւնն, օ-
տար ազգաց տակ տանջուելը, զղջացած ժամանակը Ղա-
ռաւորաց ձեռք ազատուելն: Վրոց զլխաւորներն են Գո-

թոնիէլ, Եւովդ, Պէդէօն, Բարակ, Սամիսոն Յեփթա-
յէ և այլն:

Հ. Հռութայ գրքի նիւթն ի՞նչ է: (42)

Պ. Հռութայ գրքի նիւթն է Հռութ անուն Մովա-
բացի մի առաքինի կնոջ պատմութիւն, որոյ ցեղեց ծնաւ
Պաւելի ԸստուածաՀայր Մարգարէն:

Հ. Ե. Թագաւորութեանց գրքի նիւթն ի՞նչ է: (43)

Պ. Ե. Թագաւորութեանց գիրքը կը պատմէ Հեղի
Վահանայապետի իշխանութիւնը, նորա որդւոց Հաւա-
դործութիւններն և պատիժը, Սամուէլի ընտրութիւնն,
Խաւուղայ Թագաւոր օծուիլն, նորա յաղթութիւններն
և անՀնազանդութեամբ Ըստուծոյ երեսից անկանելը,
Պաւելի մանկան՝ Հսկայ Պողոսի օպանանելն, և փո-
խան Սաւուղայ Թագաւոր օծուիլն:

Հ. Բ. Թագաւորութեանց գրքի նիւթն ի՞նչ է: (44)

Պ. Բ. Թագաւորութեանց գիրքը կը պատմէ Պաւ-
լի Թագաւորութիւնը, մեղքն, պատիժն, և զղջումն:

Հ. Գ. Թագաւորութեանց գրքի նիւթն ի՞նչ է: (45)

Պ. Գ. Թագաւորութեանց գրքի նիւթն է Պաւլի
որդի իմաստունն Սողոմոնի Թագաւորութիւնը, Ըստու-
ծոյ տաճարի շինութիւնը, նորա մեծահանգէս Վաւա-
կատիքն, Սողոմոնի մոլորութիւնն, իւր որդի Ռոբոլա-
մայ իշխանութիւնը և Թագաւորութեան բաժանումն:

Հ. Դ. Թագաւորութեանց գրքի նիւթն ի՞նչ է: (46)

Պ. Դ. Թագաւորութեանց գիրքը կարգաւ կը պատ-
մէ Իսրայէլի և Յուդայի Թագաւորութիւնն, Թագաւո-
րաց ոմանց ամբարշտութիւնը և ոմանց լաւութիւնը, Իս-
րայէլի Թագաւորութեան բարձումն և ի Վինուէ գերի

դնալն տասն ցեղեց Հետ, Վաբուզոտոնոսորի զԵրուսա-
ղէմն առնուլը, Տաճարի քանդումն, Յուդայի ցեղի Թա-
գաւորի և Վահանայապետի ի Բաբելոն գերի դնալն
Հանդերձ ժողովորովք:

Հ. Մնացորդաց և Նզրի գրքերու նիւթն ի՞նչ է: (47)

Պ. Մնացորդաց երկու գրքերն իբրև Յաւելուած են
Թագաւորութեանց գրքերու, մանրամասն դէպքերու յի-
շատակութեամբք: Իսկ Նզրի երկու գրքերն կը պատմեն
Հրէից աղատութիւն ի գերութենէ Բաբելացւոց և ա-
ռաջնորդութեամբ Օօրաբաբէլի յԵրուսաղէմ դառնալն⁽¹⁾

Հ. Տովբիթայ, Յուդիթայ, Նաթերի և Յոբայ գրքե-
րու նիւթն ի՞նչ է: (48)

Պ. Տովբիթայ գիրքը կը պատմէ Տովբիթայ և նորա
որդի Տովբիթայ առաքինի զործքերն: Յուդիթայ գիրքը
կը պատմէ Յուդիթ անուն մի այլի կնոջ քաջութիւնն և
անձնանուիրութիւնը, որով ազատեց իւր Ազգն և Հայ-
րենիքը, սպանանելով Ասորւոց Վաբուզոտոնոսոր Թա-
գաւորի Հողեփեռնէս անուն զօրավարն: Նաթերի գիրքը
կը պատմէ Նաթեր Թագուհւոյ իւր Ազգն ազատելը, Իսկ
Յոբայ գիրքը կը պատմէ Յոբ Երանելւոյ պատմութիւ-
նը, նորա փորձութիւնն և զարմանալի Համբերութիւնն:

Հ. Սաղմոսի նիւթն ի՞նչ է: (49)

Պ. Սաղմոսք կամ Օրհնութիւնք 150 հատ երգեր են,
որոց նիւթն է Ըստուծոյ Օրհնութիւնը, փառաբանու-

(1) Նեեմի անունով գիրք մի եւս կայ, որ կը պատմէ Պարսից եր-
կայնաբազուկ Արտաշէս Թագաւորի սէրն առ Նեեմի անուն Հրէայն, ո-
րով Հնորդեց Հրէից ազատութիւնն եւ Երուսաղէմի նորոգման հրամանը:

թիւնը, նորա զօրութիւնն, բարութիւնը, արդարութիւնը
և ողորմութիւնն. գուշակութիւնք Վալստեան Վրիս-
տոսի, նորա Տնօրէնութեանց, Չարչարանաց, Մահու,
Յարութեան և Համբարձման յերկինս: Ասեւ Վալթի
յանցանաց համար իւր թափած արտասուքն և զղջումն:

Հ. Առակաց, Ժողովողի, Երգ—երգոց և Իմաստու-
թեան զրքերու նիւթն ի՞նչ է: (50)

Պ. Առակաց զրքի նիւթն է այլ և այլ բարոյական
խրատներ իմաստութեամբ շարադրուած: Ժողովողի նիւ-
թըն է աշխարհի հարստութեանց, փառաց, մեծութեանց
և զուարճութեանց ունայնութիւնը: Երգ—երգոցի նիւթն
է հարսի և փեսայի գեղեցիկ սիրով միութիւնը, որ է
խորհրդաւոր պատկեր Վրիստոսի ընդ Եկեղեցւոյ իւրում:
Իսկ Իմաստութեան զրքի նիւթն է, սիրել զիմաստու-
թիւն, նաեւ կը նկարագրէ արդարոց վարձն և մեղաւո-
րաց պատիժն:

Հ. Սիրաքայ զրքի նիւթն ի՞նչ է: (51)

Պ. Սիրաքայ կամ Իմաստութեան Յետուայ որդւոյ
Սիրաքայ զրքի նիւթն է, սիրել զիմաստութիւն, ևս
ամէն վիճակի անձանց բարոյական խրատներ, և Նահա-
պետաց վարուց գովութիւն:

Հ. Նսայեայ, Երեմեայ, Եզեկիէլի և Վանիէլի զրքե-
րու նիւթն ի՞նչ է: (52)

Պ. Նսայի չորս մեծ Մարգարէից առաջինն է, որ մար-
գարէացաւ Ողիա թագաւորի ժամանակէն մինչ Մանա-
սէ թագաւորի ժամանակը, որոյ հրամանաւ և սղոյեցաւ
մէջքից ու մեռաւ: Նսայի կը յանդիմանէ Չխրայէլա-
ցիս նոցա կռապաշտութեան համար, կը գուժէ ի Բա-

բելոն գերի գնալն և միանգամայն կ'աւետէ Աւերոսի ձե-
ռօք աղատուելն՝ կը գուշակէ նաեւ Վրիստոսի Վալստեան
և նորա Չարչարանքն, իբրեւ ականատես աւետարանիչ և
պատմագիր: Երեմիա Մարգարէացաւ Երուսաղէմի կոր-
ծանումն, տաճարի քանդումն, ի Բաբելոն եօթանասնա-
մեայ գերութիւնն, դարձն ի գերութենէ, Տաճարի վերս-
տին շինութիւնը և Մեսիայի ցանկալի դալուստն: Բարու-
քըն Երեմիայի զրազիրն է, որ Երուսաղէմի կործանմա-
նէն հինգ տարի յետոյ Մարգարէացաւ ի Բաբելոն, Ե-
րուսաղէմի վերայ ողբալով այրի կնոջ նման: Եզեկիէլ
գերի գնաց Ժողովրդեան հետ ի Բաբելոն, անդ Մար-
գարէացաւ Հէկից աղատութիւնը, Տաճարի շինութիւնը,
Մեսիայի Թագաւորութիւնը և Հեթանոսաց կոչումն ի
հաւատս Վրիստոնէութեան: Իսկ Վանիէլ յայտնապէս
Մարգարէացաւ Մեսիայի Վալստեան ժամանակն, այս-
ինքն, զինի 490 տարւոյ Վալստան, որ կը կոչուի Եօթանա-
սէ Եօթներորդ:

Հ. Երկոտասան փոքր Մարգարէից զրքերու նիւթն
ի՞նչ է: (53)

Պ. Երկոտասան փոքր Մարգարէից մէջ Ովսիէ գուշակեց
Հէկից թագաւորի ի Բաբելոն գերի գնալն, աղատուելն
և հեթանոսաց ի հաւատս կոչուելը: Յովէլ Մարգարէա-
ցաւ գերագոյն Վատաւորի յաշխարհ գալն երկրորդ ան-
գամ, Յովսափաթու ձորի մէջ իւր թշնամիներից վրէժ
պահանջելն ի վերջին դատաստանի, և արդարոց յաւիտե-
նական երջանկութիւնն. սոցա նման նաեւ միւս Մարգա-
րէք գուշակեցին Վրիստոսի դալուստն, հեթանոսաց ի

հաւատաւոր կոչումն, Հրէից գերութիւնը, և ազատութիւնը և այլն:

Հ. Մախարայեցւոց զրքերու նիւթն ի՞նչ է: (54)

Պ. Մախարայեցւոց զրքերու նիւթն է Մախարայեցւոց ղիւցազնական քաջութիւններն, որք արեամբ չափ ճգնելով պաշտպանեցին զազգն ընդ դէմ Հեթանոս Ասորւոց:

Հ. Ո՞րք են Նոր Ատակարանի 27 զրքերն: (55)

Պ. Նոր Ատակարանի 27 զրքերն կը բովանդակեն Քրիստոսի և Առաքելոց վարդապետութիւնները, վարքն և զործքերն, և այս են:

4. Աւետարան, Մատթէոսի, Մարկոսի, Ղուկասու և Յովհաննու:

1. Գործք Առաքելոց, Ղուկասու զրած:

14. Թուղթք Պողոսի, որք են առ Հռովմայեցիս, առ Աորնթացիս, առ Գաղատացիս, առ Եփեսացիս, առ Փիլիպպոս, առ Ադոսացիս, առ Թեսաղոնիկեցիս, առ Եբբայեցիս, առ Տիմոթէոս, առ Տիտոս և առ Փիլիմոն:

7. Թուղթք Աթուղիկիայք, Յակոբու, Պետրոսի, Յովհաննու և Յուդայի (ոչ Իսկարիովտացւոյ):

1. Գիրք Յայտնութեան Յովհաննու Աւետարանչի:

Այս քսան և եօթն զրքեր Հին Ատակարանի 45 զրքերու հետ՝ (ամբողջ 72 Գիրք,) կը կոչուին ԱՍՏՈՒԱՆՈՒՄՆԵՆՆԵՐ Ս. ԳԻՐԻՔ. ընդունուած և հաստատուած Պարտաւ քաղաքի մէջ հաւաքուած Ժողովով յամի Տեառն 768, յաւուրս Սիօն Աթուղիկոսի Հայոց⁽¹⁾:

(1) Սարգիս շնորհալի ի մեկնութիւն Բ. Թղթոյ Պետ. ի յառաջարան: Պատ. Հայոց. Հ. Մ. Զամէան. հատ. Բ. Երես 412:

Ուր հերքեցան Աւետարան Թովմայի, Տօն Մարիամայ, Գիրք Մանկութեան Քրիստոսի, և այլն զրքերն, որք Հոգւով Սրբով գրեալ չէին, այլ մարդկային իմաստութեամբ, և այն ևս մոլորութեամբ:

Հ. Մատթէոսի Աւետարանի նիւթն ի՞նչ է: (56)

Պ. Մատթէոս զկնի 8 ամաց Համբարձման Քրիստոսի զրեց Աւետարանն Երուսաղէմի մէջ, Եբբայեցւոց լեզուաւ, ի խնդրոյ Եփեղեցւոյ հաւատացելոց Երուսաղէմի: Այլ պատմէ Քրիստոսի ծնունդ ըստ մարմնոյ ի դաւակէ Դաւթի, ազգահամար անկող Մարիամէն մինչ ի Քրիստոս 42 ազգ, մանրամասն կը պատմէ նաև Յիսուսի ծննդեան դէպքերն, այսինքն Մոգաց զալուստը, Իէթբէհէմի մանկանց կոտորածն, Հերովդէս թագաւորի ձեռօք, Յիսուսի կոտորածէն ազատուին Եգիպտոս փախչելով ծնողաց հետ, հրամանաւ հրեշտակի Տեառն. կը պատմէ Յովհաննու Մկրտութիւնն, Յիսուսի Մկրտութիւնը, ի ղիւէ փորձութիւնը և յաղթութիւնը, Աշակերտաց ընտրութիւնը, Յիսուսի Հրաշագործութիւններն, սքանչելի քարոզն ի լերին, և զանազան տեղեր, Մատնութեան խորհուրդն, խորհուրդ Ս. Հաղորդութեան և Ոտնայրուայի, Զարչարանքն, Խաչն, Մահն, յերբորդ աւուր Յարութիւնն, աշակերտաց տուած պատուէրն, երթալ յաշխարհ ամենայն քարոզել և մկրտել:

Հ. Մարկոսի Աւետարանի նիւթն ի՞նչ է: (57)

Պ. Մարկոս աշակերտ Պետրոսի՝ զկնի 15 ամաց Համբարձման Քրիստոսի, զրեց Աւետարան հրամանաւ Պետրոս առաքելոյ, Աղէքսանդր քաղաքի մէջ, Եգիպտացւոց լեզուաւ: Այլ պատմէ Յովհաննու քարոզութիւնն և Մը-

կրտութիւնը, Յիսուսի Մկրտութիւնը, փորձութիւնը, Աշակերտաց ընտրութիւնը, Հրաշագործութիւնները, մատնութեան խորհուրդը, Ս. Հաղորդութեան խորհրդոյ աւանդումն, Չարչարանքն, Խաչն, Մահն, Յարութիւնն և Համբարձումն:

Հ. Ղուկասու Աւետարանի նիւթն ի՞նչ է: (58)

Պ. Ղուկաս Աշակերտ Պետրոսի և ընթացակից Պողոսի, զկնի 17 ամաց Համբարձման, զրեց Աւետարան Հրամանաւ Պողոսի, Անտիոք քաղաքի մէջ՝ Ասորւոց լեզուաւ: Այլ պատմէ Յովհաննու յղութիւնն և ծնունդը, ընդ նմին և Քրիստոսի Յղութիւնը և Ծնունդը, ազգաթիւ անկող Յովսէփէն մինչ ցԱդամ. կը պատմէ ի Յովհաննէ Մկրտութիւնը, ի զիւէ փորձութիւնը, Աշակերտաց ընտրութիւնը, Հրաշագործութիւնները, Մատնութեան խորհուրդն, Ս. Հաղորդութեան խորհրդոյ աւանդումն, Չարչարանքն, Խաչն, Մահն, Յարութիւնը և Համբարձումն:

Հ. Յովհաննու Աւետարանի նիւթն ի՞նչ է: (59)

Պ. Յովհաննէս առաքեալ որդի Օ. երեմեայ՝ որ կոչեցաւ որդի Որոտման, (որ զվերինն որոտալով պատմէ,) զրեց Աւետարանն զկնի 53 ամաց Համբարձման, Եփեսոս քաղաքի մէջ, ի խնդրոյ Եկեղեցւոյն Ասիոյ, Յունաց լեզուաւ: Այլ պատմէ Յիսուսի ի Հօրէ Աստուածական ծնունդը, և Մարմնառութիւնը, Յովհաննու Մկրտութիւնը, Աշակերտաց ընտրութիւնը, Հրաշագործութիւններն, Ս. Հաղորդութեան խորհրդոյ աւանդումն, Մատնութիւնը, Չարչարանքն, Խաչն, Մահն, Յարութիւնն և Աշակերտաց Երեւումն:

Հ. Գործք Առաքելոց զրբի նիւթն ի՞նչ է: (60)

Պ. Գործք Առաքելոց Գիրքը գրած է Ղուկաս Աւետարանիչ, յորում կը պատմէ Առաքելոց գործքերն, Քրիստոսի Եկեղեցւոյ Հաստատութիւնը և կազմակերպութիւնը:

Հ. Առաքելոց Թղթոց նիւթն ի՞նչ է. Յայտնութեան Գրքի նիւթն ի՞նչ է: (61)

Պ. Առաքելոց Թղթոց նիւթն է Առաքելոց տուած զբաւոր խրատներ և պատուէրներ առաջին հաւատացելոց, զնոսա հաստատելու Քրիստոնէական հաւատոյ մէջ: Իսկ Յայտնութեան Գիրքն է Յովհաննէս աւետարանի Միջերկրական ծովու Պատմոս կղզւոյ մէջ տեսած մարգարէական տեսիլներն:

ՅՕԴՈՒԱԾ 2.

ՋԱՆԱԶԱՆ ԳԻՏԵԼԻԲ ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ ՎԵՐԱՅ. ՆՈՐԱՅ ԲԱՐՈՋԱԾ
ԲԱՐՈՑԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՏԱՐԱԾՈՒՄՆ:

Հ. Այլ ի՞նչ զիտելիք կայ այս 72 Ս. Գրոց վերայ: (62)

Պ. Այս 72 Ս. Գրքերն երեքի բաժանուած են, Նախահանձն համահանան, Երկրորդահանձն համալ հանձնահանձն համարահանան, և Գրքանելի: Բարուք, Իմաստութիւն Սողոմոնի, Սիրաք, Տովբիթ, Յուդիթ, Եսթերայ զ. Ժ. 4 համարէն մինչ զ. Ժ. 24 համարն, Եզրասայ Ա. և Գ. Գրքերն, Մակաբայեցիք, Աղօթք Ազարիայ, Օրհնութիւն երկից Մանկանց, Շուշանայ, Իելայ և Վիշապի պատմութիւնը պարահանան և Գրքանելի են և չեն

աղբիւր փրկութեան, իսկ քնացեալքն փրկութեան միակ աղբիւր են և վարդապետութիւն Աստուածաշնորհութեան⁽¹⁾։

Հ. Մովսէսի հինգ զրոյ վերայ ի՞նչ գիտելիք կայ։ (63)

Պ. Մովսէսը Քրիստոսէն զրեթէ 1500 տարի յառաջ գոլով՝ նորա զրաճն ամենայն ազգաց պատմութեանց Հընդհանրէն է, և բնաւ Մովսէսէն յառաջ պատմագիր չկայ, որոց հետեւող կամ նմանող լինէր, այլ միայն Ս. Հոգին է նորա առաջնորդողն, որոյ պատմութեան աղբիւրն էր Աւանդութիւնն։

Հ. Մովսէսը ի՞նչ աւանդութիւն ունէր։ (64)

Պ. Մովսէսի ծնած ժամանակը տակաւին զՅակոբ տեսանողներ կային կենդանի յԱզիպտոս, որք շատ աւանդութիւններ լսած էին ի Յակոբայ. Յակոբն ևս Աբրահամէն լսած յԱբրահամէ, իսկ Աբրահամն որ Նոյի ժ. էր, Սեմայ ժամանակակից էր, իւր ծնած ժամանակը տակաւին կենդանի էր Սեմ, շատ աւանդութիւններ լսած էր ի Սեմայ, Սեմն ևս ժամանակակից էր Երկայնակեաց Մաթուսաղայի, և Մաթուսաղայն ժամանակակից էր Ադամայ, այսպէս Ադամէն մինչ ի Մովսէս եղած անցքերու պատմութիւններն 6—7 հաւատարիմ անձինք աւան-

(1) Տովրիթ Յուդիթ, Մակաբայեցիք, Իմաստութիւն Սողոմոնի, Սիրար, Հանդիստ Յովնաննու աւետարանչի, Աղօթք Մանասէի, Թուղթ Կորնթացւոց առ Պօղոս եւ պատասխանի Պօղոսի, Աղիւս եւ թաղիայ, մահ վեշտասան Մարգարէից, Կտակ երկոտասան Նահապետաց Գրքերն ամի տեառն 768 յաւուրս Սիօն Կաթողիկոսի Հայոց՝ Պարտաւայ ժողովրն ընդունեց ի շարս կանոնական զրոյ։

դած են միմեանց, այսինքն Աստուծոյ Արարչադործութիւնը, մարդկան անկումն, Պայննի և Աբելի զոհաբերութիւնն, մարդկանց ապականութիւնը, համաշխարհական Զրհեղեղն, Աշտարակի շինութիւնն, Աբրահամու կոչումն, Յակոբայ յԱզիպտոս գաղթելն և այլն։ Այս պատմութիւններն Մովսէս հաւատարիմ աւանդութեամբ լսած և Հոգւոյ սրբոյ ուղղեցութեամբ մանրամասն նկարագրած է Նոյնորոց զրքի մէջ, մարգարէական Հոգւով գուշակելով անցեալն։

Հ. Այլ ի՞նչ աղբիւրներ կային Մովսէսի պատմութեան։ (65)

Պ. Մովսէս բաց ի աւանդութենէ, ունէր աղբիւր իւր պատմութեան նաեւ յիշատակաց արժանի գեղեցիկ և աւելանք, որք ինքնախօս վկայ էին անցեալ իրաց, զորօրինակ Արարատայ գլուխ իջած Նոյի Տապանն, Բաբելոնի Աշտարակի աւերակներն, Աբրահամու զոհաբերութեան Մորիա կամ Ամորհացւոց լեռն, Նոյնորոց լեռն, այսինքն Մեռեալ ծովն, Աբրահամու և Յակոբայ փորած Զրհորներն, նոցա Շիրիմներն, Շաբաթու Եօնն օր հաշուելու և Թլլատութեան սովորութիւններն, և այլն և այլն⁽¹⁾։ (Թէպէտ առանց այս աղբիւրներու ևս կարող էր զրեթէ մարգարէական հոգւով, ինչպէս զապագայի, նոյնպէս և զանցեալն գուշակելով անսխալ)։

(1) Տես քննական կրօնադիտութիւն Տէր Սահակայ Տէր Սարգսեանի, տպեալ ի Կ. Պօլիս, ի 1874 ամի, երես 258 — 281։ Եւս Խտալացի Ա. Թաստոնի յԱպացոյց կրօնից։

Հ. Հեթանոս ազգերու պատմագիրքը ի՞նչպէս կը նկարեն նախնի դարուց անցքերն: (66)

Պ. Հեթանոս ազգեր յարաբերութիւն չունէին Հրէից հետ որ նմանօր լինէին Մովսէին, բայց և այնպէս առանց կարգալոյ Մովսէսի գրածներն, միայն աղա-աղէալ առա-դա-թեանց և յիշատակաց որքանի աւերակաց վերայ հիմնելով իւրեանց Արօնական և Ազգային պատմութիւններն՝ առասպելներով զարդարած են, և նոյն առասպելաց քօղի տակ ծածկեալ են Մովսէսի պատմութիւններն, ինչպէս ցորեանը յարդի հետ խառն, վասն զի Հեթանոսաց ոսկի-դէն զարու զիցաբանութիւնը, այսինքն մարդկան անմեղ վիճակն, երկարակեցութիւնը, հսկայութիւնը, շաբաթու եօթն օր թուելն, Զ-ըհեղեղն, Հսկայից Աստուծոյ դէմ ապստամբելով Աշտարակ շինելը, նաև մարդոյ հոգւոյ անմահութիւնը, պատուիրանազանցութիւնը, Վրախտէն արտաքսումն, օձի ատելի յիշատակն, Ամանորայ աղաւնի թռցնելն, Վարդավառին միմեանց վերայ ջուր սրսկելն և այլն պատմութիւններն և սովորութիւններն հին ազգաց, այսինքն, Հայոց, Հնդկաց, Չինաց, Վաղդէացւոց, Փիւնիկեցւոց, Հոթենիթացւոց, Ամերիկացւոց և այլն կռապաշտ ազգաց զիցաբանութեանց մէջ կը գտնուին առասպելախառն, որ Մովսէսի պատմութեան ստուգութեանը մեծ ապացոյց են:

Հ. Ս. Պիրքը բարոյականութեան մէջ ի՞նչ գերազանցութիւն ունի Հեթանոս ազգաց փիլիսոփայից քարոզած բարոյականութեան վերայ: (67)

Պ. Ս. Պրոց քարոզած բարոյականութեան վերայ ուշադրութեամբ խորհողն անտարակոյս պիտի ասէ որ այս

Պրքի հեղինակն անշուշտ Աստուած է և ոչ մարդ, և սորա հետեող ժողովուրդը՝ եթէ չաստուածանայ, յԱստուծոյ քիչ պակաս պիտի լինի: (երբ բաղդատէ Ս. Պիրքն ուրիշ ազգաց բարոյական գրեանց հետ):

Հ. Ի՞նչ էր Հեթանոս փիլիսոփայից քարոզած բարոյականութիւնը և ի՞նչ է Ս. Պրոց քարոզածն: (68)

Պ. Մինչ Սպարտացւոց օրէնքը կը հրամայէր վատառողջ մանկունքը սպանանել, հասարակութիւնը ծանր բռնից ազատելոյ համար, իսկ Մովսէսը կատարեալ մարդասպանութիւն կը համարի նկարեալ Սաղմին մնասելն¹⁾: Երբ Հեթանոս ազգերն իւրեանց ծնողքը սպանանել մեղք չէին համարեր, իսկ Ս. Պիրքը ծնողքը բամբասելն իսկ հայրասպանի նման մահու արժանի կը դատէ²⁾: Եղբօր վերայ զուր բարկանալը իբրև մարդասպանութիւն կը վճռէ նոր Օրէնքն³⁾: Բովանդակ ազգաց կրօնական գրքերն աստ և ի հանդերձեւումն հեշտախտութիւն կը քարոզեն, իսկ Ս. Պիրքը՝ ցանկանալոյ համար կնոջ հայելն, կատարեալ շնութիւն կը համարէ⁴⁾: Սպարտացիք կուսուցանէին մանկանց զոգութեան արհեստը, իսկ Ս. Պիրքը կը յայտնէ ամբողջ բանակի մի կորուստը, Աքար Օարմեանի՝ կռոց մի ոսկի լեզու զոհանալոյ համար⁵⁾: Մինչդեռ ամենայն

(1) Եւրի, ԻԱ. 22 — 23:

(2) Դեւտ. Ի. 9: Առակ. Լ. 17: Եզեկիէլ. ԻԲ. 7: Բ. Օրինաց ԻԷ. 46: Եւրի. ԻԱ. 45. 47:

(3) Մտթէ. Ե. 22:

(4) Մտթէ. Ե. 28:

(5) Եւրի, ԻԱ. 46: Յստու. զԼ. Է. 1 — 26:

աղղաց մէջ գերի ծախել և գնել օրէնք համարած էին, Ս. Գիրքը մարգարոյն մահապարտ կը վճռէ (1): Բնդհանուր աշխարհի օրէնքը կը հրամայէր ատել զթշնամիս, իսկ Ս. Գիրքը՝ սիրել կը հրամայէ և նոցա համար աղօթել (2): Եւ հազարաւոր բարոյականութիւն Ս. Գրոց, որոց կատարողն հաղորդի փառաց Եստուծոյ ի հանդերձն լուսն:

Հ. Ս. Գրոց տարածման եղանակն ի՞նչպէս է: (69)

Պ. Ս. Գրոց տարածման եղանակն ևս յայտնի ապացոյց է նորա Եստուածայնութեան: Վասն զի մինչ ամենայն սուտ կրօնքներ կը քարոզէին հեշտախտութիւն և պահանջումն մարմնոյ ցանկութեան և կրից հոգւոյ, իսկ Ս. Գիրքը ընդհակառակն՝ կը քարոզէ համբերութիւն ճգնութիւն և նեղ ճանապարհ: Վախկեացի տգէտ ձրկնորսաց ձեռօք յաղթեցան աշխարհի բռնութիւնք և սուտ կրօնքն, նոցա պաշտպան թաղաւորաց, իշխանաց իմաստնոց, և ամբողջ ժողովրդոց ջանքերովն հանդերձ:

(1) Բ. Օրին. ԻԴ. 7:

(2) ՄտԹէ. Ե. 44—48: Առակ. ԻԵ. 24, 22:

ՄԱՍՆ Ե.

ԳԼՈՒԽ Ա.

ԲԻԽՍՈՆԵԱԿԱՆ ՀԱՒԱՏԲ ԵՒ ՆՈՐԱ ՄԱՍՈՆԲ:

Հ. Ի՞նչ է Վրիստոնէական Հաւատքը: (70)

Պ. Վրիստոնէական Հաւատքն է ճանաչել, ընդունել, խոստովանել և դաւանել Եստուծոյ յայտնած ամենայն ճշմարտութիւններն, որ կը բովանդակին Եստուածաշունչ Ս. Գրոց մէջ (1):

Հ. Հաւատոյ մասունքը քանի՞ են: (71)

Պ. Հաւատոյ մասունքը տասն երկու են, որք են՝

Ե. Գոյութիւն Եստուծոյ:

Բ. Կատարելութիւնք Եստուածայինը:

Գ. Երարչագործութիւն Եստուծոյ:

Դ. Նախախնամութիւն կամ խնամարկութիւն Եստուծոյ:

Ե. Երրորդութիւն Եստուածային Ենձանց:

Զ. Խորհուրդ Մարդեղութեան և Փրկկազործութեան Վրիստոսի:

(1) Հոով. Ժ. 8—14:

Լ. Գալուստ Հոգւոյն Սրբոյ յԵւաքեալս:

Ը. Հնորհք Աստուծոյ:

Թ. Օրէնք Աստուծոյ:

Ժ. Եկեղեցի Վրիստոսի և Ս. Խորհուրդը
նորա:

Ժ. Ե. Երուսթիւն մեռելոց:

Ժ. Բ. Ս. Երջին դատաստան, արդարոց
վարձք և մեղաւորաց տանջանք:

Հ. Վրէժառնէայ բառն ի՞նչ կը նշանակէ: (72)

Պ. Վրէժառնէայ բառն կը նշանակէ Վրիստոսի հետեող
և հաւատացող, ճշմարիտ հաւատով, հաստատուն յու-
սով և անկեղծ սիրով, ըստ ուղիւ վարդապետութեան
Եւաքելոց, նաեւ հաւատարմով Աւետարանի ճշմարտու-
թեան, մկրտուելով յանուն ամենասուրբ Երրորդութեան
Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ, միոյ Աստուածութեան.
լծակցելով հաւատոյ հետ բարեգործութիւնը, վասն զի
հաւատն առանց գործոց մեռեալ է, և գործն առանց
հաւատոյ ի զուր:

Հ. Հաւատացեալք երբ կոչեցան Վրիստոսեայ: (73)

Պ. Եւաքեալք Անտիոք քաղաքի մէջ քարոզելով, իւ-
րեանց քարոզին հետեող, հաւատացող և գործով կա-
տարող մարդկանց անունը կոչեցին Վրէժառնէայ¹⁾:

(1) Գործ. ԺԱ. 26:

Հ. Աստուծոյ գոյութիւնը ի՞նչ բանով կ'իմանամք: (74)

Պ. Աստուծոյ գոյութիւնը կ'իմանամք նախ Աստուա-
ծաշունչ Ս. Վրքից, որ կը հաստատէ թէ, կայ Աստ-
ուած¹⁾: Երկրորդ արարածոց վերայ դիտելով կը մտաբե-
րեմք որ, առանց պատճառի գործ չկայ²⁾: Չորօրինակ
կը քննեմք մարդկան ազգի ծագումն՝ յորդւոյ ի հայր
յետս գնալով, մինչ կը գտանեմք մի այլ և մի կնի, կը
խորհեմք որ նոքա չունենով հայր և մայր, բայց անշուշտ
ի միոյ գոյացած են, ինքնին չեն կարող գոյանալ, այս
գոյացուցիչ զօրութիւնն կը կոչեմք ամենակարող անե-
րեղթ Իսկ Ք. կամ Աստուած: Այսպէս ահա մեր գո-
յութիւնն քննելով՝ կը գտանեմք Աստուծոյ Գոյութիւ-
նը, ուստի եթէ մեր կամք, և չեմք կարող մեր գոյութիւնն
ուրանալ, ապա կայ նաեւ զմեզ գոյացնող Աստուած:

Հ. Ուրիշ ի՞նչ ապացոյց կայ Աստուծոյ գոյութեա-
նը: (75)

Պ. Բայ ի մեր գոյութիւնը քննելոյ, երբ կը դիտեմք
անհուն տիեզերաց զեղեցիկ կարգադրութիւնքը, երկնային
լուսաւորները, երկրի բոյսերը, և կենդանիքը, կը խորհեմք
որ սոքա ինքնին եղած չեն և չեն կարող լինել, այլ ունին
գոյացնող զօրութիւն մի, զոր Աստուած կը կոչեմք, վասն
զի եթէ մեծ յիմարութիւն է ասել, «թէ մեր այս բնա-

(1) Ծննդ. Ա. 4: Բ. Մով. ԺԵ. 5: Դանիէլ. Բ. 28: Եբր. ԺԱ. 6: եւլն:

(2) Իմաստ. ԺԳ. 5: Հռովմ. Ա. 20: Սաղ. ԺԸ. 1, 2:

կա՞ծ տունն ինքնին շինուած է», աւելի մեծագոյն անմտու-
թիւն է ասել թէ, « Երկինքն և Երկիրը իւրեանց մէջ
եղածներովը ինքնին եղած են, առանց արարող զօրու-
թեան »:

Հ. Ամենայն մարդ կարօղ է գտանել Աստուծոյ գոյու-
թիւնը, նորա արարածոց վերայ դիտելով: (76)

Պ. Ամենայն մարդ՝ թէպէտ ազիտութեան խաւարի մէջ
մոլորած, թէպէտ վայրենութեան մէջ մեծացած, և մարդ-
կափայել ձիւքերից զրկուած, դարձեալ կը փնտռէ մի ա-
րարիչ Լակ, ոմն երկնային լուսաւորաց մէջ, ոմն՝ բուսոց,
ոմն՝ կենդանեաց, և ոմն՝ տարերաց մէջ, բայց չկարողա-
նալով ճշտապէս հասանել իւրեանց նպատակին, բռնա-
դատեալ ի խղճէ մտաց՝ որ կը քարոզէ թէ « Աստուած
կայ », սկսած են իւրեանց սիրած էջն (յորմէ օգուտ կը քա-
ղեն) կամ ատած էջն (յորմէ կը փնտրեն), աստուածա-
ցուցանել և պաշտել, թէպէտ շատ անգամ ինքեանք ևս
համոզուած են որ սխալած են, թէ իւրեանց աստուածա-
ցուցած էջն՝ աստուած չէ, այլ՝ աբարաթ: Ուստի շարու-
նակ փոփոխած են, որով տակաւ տակաւ մօտեցած են Աս-
տուածածանութեան, երբեմն զժամանակն և երբեմն
զընտրութիւնն ընդունելով իբրեւ Աստուած, կամ մի անե-
րեւոյթ ամենակարող Լակ: Եւ ընդհանրապէս իմաստա-
սէրք, թաղաւորք և իշխանք ճանաչած են սուտ աստուա-
ծոց ստութիւնն, բայց ռամիկ ժողովրդեան սէրն և յարգն
չկորսնցնելոյ համար, նոցա երկրպագած էջն՝ ինքեանք ևս
երկրպագութիւն անել հարկադրուած են:

Հ. Բնական հանճարով Աստուածածանութիւն ու-
նեցողներն ըստ պատշաճի պաշտած են զԱստուած: (77)

Պ. Թէպէտ ամենայն բանականը կը փնտռէ մի Աստու-
ած, այլ և այլ եղանակաւ զանազան արարածոց մէջ, և
ոմանք ևս դտած են որ, աշխարհը մի աներեւոյթ ամենակա-
րող ինքնագոյ Լակի գործ է, բայց ոչ իբրեւ զԱստուած
փառաւորած են⁽¹⁾:

Հ. Աստուծոյ գոյութիւնն ուրացողին և զաշխարհ ի
յաւիտենից ինքնին եղած է, ասողին ի՞նչ պատասխան
տալու է: (77)

Պ. Անհրեքելի ճշմարտութիւն է, որ առանց պատճառի
գործ չկայ, բոլոր արարածներն մի պատճառի գործ են,
իսկ գործն իբրեւ պատճառ « ի յաւիտենից էր », ասողն կը
սխալի, վասն զի նիւթն ի յաւիտենից ինքնին լինել ան-
կարելի է, ամենայն ինչ սկզբնաւորեալ է մի անսկիզբն
աննիւթ Լակէ, զորօրինակ, մի թիւը որքան բազմապատ-
կի յանհունս կ'աւելանայ, $1 \times 2 \times 3 \times 4 \times 5 \times 6 \times 7 \times 8 \times$
 $8 \times$ և այլն: Այսպէս շարունակ աճումն չի ցուցանէր թէ,
թիւն անսկիզբ է, վասն զի կայ միութիւն մի, ուստի յա-
ռաջ եկած են առաւելութիւնք թուոց, ապա թէ ոչ, ոչնչ-
նեց գոյացածն՝ ոչնչ է, զրոյի բիւր անգամ՝ բազմապատ-
կութիւնը կամ զուամբուսն՝ միութիւն մի չի կազմեր, զօր-
 $0 \times 0 \times 0 \times 0 \times 0 \times 0 \times 0 \times 0$: կամ $000 + 0000 + 0000$:
Ուստի ամենայն արարածք ունին սկիզբ, սկսեալ Քի առ-
կէի Լակէ, ոմանք յաւիտենական և ոմանք առժամանա-
կեայ, զոր օրինակ, Հրեշտակ և Մարդ յաւիտենական են
ունելով սկիզբ, բայց ոչ վախճան, իսկ երկինք, երկիր և
որք ի նոսա ամենայն ինչ, առժամանակեայք են, ունելով

(1) Հոռով. Ա. 21 - 25: Իմաստ. ԺԳ. 4:

սկիզբ և վախճան, որպէս գոյացան յոչնչէ, պիտի դառնան ոչինչ :

Հ. Ի՞նչ է Յաւիտենականութիւնը: (79)

Պ. Յաւիտենականութիւնը անսահման միջոց է, անսկիզբն և անվախճան, նման կըր շրջանակի. այս յաւիտենականութիւնը կը պատկանի միայն Աստուծոյ, յորմէ սկիզբն առած է հրեշտակաց և մարդկան սկզբնաւորեալ անվախճան յաւիտենականութիւնը:

Հ. Սկզբնաւորեալ յաւիտենականութիւնը ե՞րբ սկըսեալ է: (80)

Պ. Սկզբնաւորեալ յաւիտենականութիւնը սկսեալ է այն միջոցին, երբ Աստուած կամեցաւ ստեղծել տիեզերքը, որոյ կշիռ և չափ սահմանեց արեգական շրջանը, կամ աւելի բացայայտն ասելով, երկրի թաւալումն և արեգական շուրջ դառնալն, որով լինի օր, տարի և դար: Ամենայն արարածք իւրեանց յաւիտենականութեան սկիզբն առած են երկրի առաջին թաւալումէն, և պիտի շարունակեն մինչ ի Նախասահմանութենէ որոշեալ կէտն, առժամակեայ արարածներն իսպառ ոչնչանան, լինի օր աներեւոյ, անվախճան և անլախ: Միայն հրեշտակ և մարդ առանց կորուսանելոյ իւրեանց գոյութիւնն, պիտի միանան անսկիզբ յաւիտենականի հետ. բայց թէ ե՞րբ, անգիտելի է ի մարդկանէ և ի հրեշտակաց իսկ¹⁾:

Հ. Ուրեմն պիտի լինի մի ժամանակ, որ երկինքն և երկիրը ոչինչ դառնան: (81)

(1) Մատթ. ԻԳ. 56

Պ. Այո, Աստուծոյ ամենայն արարածք՝ բայ ի հրեշտակաց և մարդկան, ինչպէս որ գոյացան ոչնչից՝ Աստուծոյ հրամանաւ, կրկին Նորա հրամանաւ «Ինչ պիտի դառնան, ամենայն տիեզերք ի հիւլէէ սկսեալ մինչև ի մեծամարմին Արեգակն¹⁾»: Ասան զի ամենայն ինչ ի պիտոյս միմեանց, ի զարդ աշխարհի և ի վայելս մարդկան եղեն, իսկ զմարդ և զամենայն ինչ ի փառս իւր արար Աստուած. երբ մարդն հասանէ իւր վախճանական պատճառին, այսինքն հրեշտակաց հետ փառաբանել զաստուած, անկեալ հրեշտակաց թիւն լրացուցանելով, յայնժամ մարդն այլ ևս պէտք պիտի չունենայ երկնից և երկրի գոյութեան շարունակութեանը, այլ պիտի լինի երկինք Նոր և երկիր Նոր, և մարդն Նոր՝ նորոգեալ փառաւորեալ մարմնով, իսկ Աստուած որպէս էրն, նոյն և անփոփոխ կայ և մնայ:

Հ. Աշխարհի զիպուածով չգոյանալոյ ի՞նչ ապացոյց կայ: (82)

Պ. Կան անմիտ ոմանք որ յաչս ռամկաց գիտուն երեւոյ համար կամ նորաձեւութեան²⁾ (մօտայ) հետեւելով, առանց փաստի և ապացուցի կը պնդեն թէ, «արարածներն զիպուածով գոյացած են»: Որոց կը պատասխանեմք այս ապացոյցներով թէ, «երկիրը եթէ ունենայր ինքնին ծնելութեան (կենդանեաց կամ բուսոց) զօրութիւն, կամ եթէ զիպուածով յանգոյից գոյանայր մի գոյութիւն, մեք մեր աչօք տեսած կամ անցեալ ժամանակաց պատմու-

(1) Մտթէ. ԻԳ. 29:

(2) Կան իմաստակներ, որ իբրեւ նորաձեւութիւն կը համարեն անկրօն մեղանալ՝ զԱստուած ուրանալ և այլն:

Թեանց մէջ կարդացած պիտի լինէինք թէ, այս ինչ ազգը՝ այս ինչ ժամանակ, այս ինչ տեղ, այս ինչ ծառից, կամ այս ինչ լեռնից, կամ դաշտից կամ ծովուց կամ գետից ծնած են կամ բուսած ։ Եթէ զիպուածով ծնած լինէր առաջին մարդն կամ անասունն կամ բոյսը, անշուշտ, մէք ևս պիտի տեսնէինք, երբեմն մի լերան զլուխ մարդ բուսած, կամ մարդոյ անդամոց վերայ բոյս բուսած, կամ մի կենդանի ծնէր մի այլասեռ կենդանի¹⁾։ զոր օրինակ կով ծնանէր զձուկն, կամ զթռչուն, կամ մարդ ծրնանէր զոչխար, և այս ևս առանց սերման։ Ասանգի եթէ զիպուածով լինէր ծննդագործութիւնը, շարունակ այս երեւոյթներն յառաջ պիտի գային²⁾։

Հ. Բացի արարածոց, ուրիշ ի՞նչ բան կայ Աստուծոյ զոյութիւնը քարոզող և ապացուցանող ։ (83)

Պ. Բացի արարածոց (որոց ամէն մին յայտնապէս կը քարոզեն մեզ Աստուծոյ զոյութիւնը)³⁾, յայտնի քարոզող է նաև մարդկան մտաց խելճն, որ Աստուծոյ ձայն է ամենայն բանականի մտաց մէջ, տպաւորեալ ի բնէ։ Անդգամն չկարողանալով մտօք ուրանալ Աստուծոյ զոյ-

(1) Այլ բան է արուեստական կերպիւ պատուաստելով ստանալ խնձոր ի տանձենուոյ, համատիպ պտուղ, ոչ բնաւ վարունկ կամ ձմերուկ կամ զոռւմ ի խնձորենուոյ, կամ արուեստիւ այսինքն խառն զուգաւորութեամբ իշոյ եւ ձիոյ կամ կովու, ստանալ ջորի, այլ ոչ բնաւ ծուկն ի կովէ, կամ աղուս՝ յոչխարէ եւայլն։

(2) Եռոտանի ձի, երկվիւտանի մարդ կամ այլ կենդանիք չեն զիպուածոյ ծնունդ, այլ սերման խանդարումն կամ այլ պատահար ի ժամանակ յուրեան, որք չկարեն ծնանել եւ իւրեանց նման արտադրել։

(3) Սաղմ. Ժ. 2։

ութիւնը, սրտով միայն կ'ուրանայ¹⁾, և ի ներքուստ նորա խիղճն կը բողբէ և կը խայթէ։ Ասանգի չկայ մի բարբարոս Աղբ որ չունենայ իւր մտաց մէջ Աստուծոյ զոյութեան։ զաղափար և ըստ այնմ չունենայ կրօնական պաշտամունք, այսինքն, աղօթ, խնդրանք, դիմի, երբեմն և այլն²⁾։

Հ. Ի՞նչ է Աստուծոյ ։ (84)

Պ. Պիտեմք և կը ծանաչեմք ի յայտնութենէ Ս. Պրոց, և յարարածոց թէ, «կայ մի Աստուած», այլ թէ ի՞նչ է, չգիտեմք և չեմք կարօղ սահմանել զանսահմանն՝ մեր սահմանաւոր մտօք, միայն այսչափ կարօղ եմք սահմանել, որ Աստուած ամենապարզ Հոգի է և ամենակատարեալ Լույս, այսինքն անմարմին, անկերպարանք, անձեւ, անզոյն և մարդկան զգայութեան տակ չմտնող։ Ասանգի Աստուած անունը՝ արարչութեան անուն է, որ կը նշանակէ ասոր աշխարհում հասարակաց, որ է յասարակ աշխարհ։

Հ. Եթէ Աստուծոյ զոյութիւնը անգիտելի է, թէ ինչ է, ինչո՞ւ կ'ասեմք «Հոգի է Աստուած, Լույս է, Սէր է, Հոգի է և այլն» ։ (85)

Պ. Օ, Աստուած Հոգի, «էր, լոյս, հոգի և այլն» անուանել՝ այլաբանօրէն է, Նորա նուրբ և մաքուր սրբութեան համար, կ'անուանեմք Հոգի, ճշմարտութեան հա-

(1) Սաղմ. Ժ. 1։

(2) Աստուծոյ զոյութեան ուրացողներն եւ խղճի ժայն խեղճողները ոչ այնչափ ազիտաց կարգէն են, որքան մերկ իմաստակաց կարգէն, իբրեւ շաւառորեալ համարելով զինքնանս կամ իրրեւ նորածնութեան հետեւող, կ'ուրանան ամենայն ինչ, սպիտակի անունը փոխելով սևաւ կը կոչեն եւ զսևան՝ սպիտակ։

մար' 1-րդ, զմեզ սիրելոյ համար՝ Սէր, անաչառ արդարութեան համար՝ Հօր¹⁾:

Հ. Աստուած զգայարանք կամ մարմնոյ անդամ ունի՞ (86)

Պ. Աստուած անմարմին պարզ էակ զօրով՝ չունի անդամ կամ զգայարանք, և Ս. Պրոց մէջ յիշուած « Երէսք Տէառն, Այլ Տէառն, Այանք Տէառն, Աջ Տէառն, Չէառն Տէառն, Բազմի Տէառն²⁾ և այլն բառերով կը յայտնէ Աստուծոյ ամենատես կարօղութիւնը, տեսչութիւնը, խնամքը, պահպանութիւնը, օգնականութիւնը և իշխանութիւնը:

Հ. Աստուծոյ իսկական Անունը ի՞նչ է: (87)

Պ. Աստուած իսկապէս իւր զոյութիւն յայտնող անուն չունի, անանուն է, բայց իւր այլ և այլ գործոց և կատարելութեանց համեմատ, զանազան անուններ ունի, Ս. Պրոց մէջ յաճախ գործածած, անուններն այս են, Աբարեւ, Տէր, Տէր Թեոֆան, Թագաւոր, Ղապաւոր, Իշխան, Հայր, Աթենաբաւական, և այլն³⁾: Ինքն Մովսէս մարգարէին յայտնեց թէ « Ես եմ Աստուած Որ էն, որ կը նշանակէ Ինքնագոյ, անսկիզբ և անվախճան: Բայց աւելի յաճախ կը գործածեմք Աստուած անունը⁴⁾:

(1) Յով. Դ. 24: Ա. Յով. Ա. 3: Դ. 16, Բ. Օրին. Դ. 24:

(2) Սաղ. Ժ. 8: ԻԶ. 9: ԼԳ. 16: ԶԸ. 44: ԴԳ. 4:

(3) Առակ. ԺԸ. 10: Իմաստ. ԺԶ. 24: Երեմ. ԾԱ. 57: Եսայի ԽԲ. 8: ԼԳ. 22:

(4) Ելից. Դ. 14: Եսայի ԽԸ. 2:

Հ. Աստուած անունը կարելի՞ է տալ արարածոց եւրս: (88)

Պ. Աստուած անունը թէպէտ միայն ստեղծողի սեպհական անուն է, բայց Ս. Պրոց մէջ երբեմն հրեշտակք, մարգարէք, թագաւորք, առաջնորդք և իշխանք ևս Աստուած իշխուած են, որք Աստուծոյ սրբութեան կամ զիտութեան կամ իշխանութեան հաղորդակցութիւն ունեցած են¹⁾:

Հ. Աստուած ո՞ւր է: (89)

Պ. Աստուած անվայրափակ է և անբովանդակելի, ինքն յինքեան է և յամենայն տեղիս, որոյ փառքն յԱրկինս տեսանելով՝ կասեմք « Աստուած յերկինս է »²⁾:

Հ. Օ, Աստուած կարելի՞ է տեսանել: (90)

Պ. Օգալի և մարմնաւոր աչօք Աստուծոյ անմարմին էութիւնը անկարելի է տեսանել, վասն զի ինքն Աստուած ասած է Մովսէս մարգարէին « ոչ կարես տեսանել զերեսս իմ, զի ոչ ոք մարդ տեսանէ զերեսս իմ և ապրի »³⁾: Աւ Աստուած ինքն ասաց « զԱստուած ոչ ոք ետես երբէք, բայց Միածինն Որդի, որ ի ծոց Հօր »: Թէպէտ Աստուածաց Մարգարէից և այլն բազմաց երեւեցած է Աստուած, բայց ոչ էութեամբ, այլ կամ տեսեամբ, կամ հրեշտակի երեւութով⁴⁾, կամ բնական երեւութով, զոր օրինակ

(1) Ելից Է. 4: ԻԲ. 28: Սաղ ԶԱ. 4. 6:

(2) Սաղ. ճԲ. 49. 22: ԺԸ. 1. 2: Երեմ. ԻԳ. 25. 24: Եսայի, ԿԶ. 2:

(3) Յով. Ա. 48: Ա. Տիմ. Զ. 16:

(4) Հրեշտակք ևս մարմին չունին, բայց երբ Աստուծոյ հրամաններն յայտնելոյ համար մարդկան երեւին, օղեղէն մարմին հագնելով իբր մարդ կերելին, կուտեն, կըխմեն, կըխօսին և կըգործեն իբրեւ մարդ:

Մորենույ վառմամբ¹⁾, Հրեղէն սեամբ²⁾, Եմպով³⁾,
Հողմով⁴⁾, Որոտմունքով⁵⁾, և այլն:

Գ.Լ.ՈՒԽ Գ.

ԿԱՏՈՐԵԼՈՒԹԻՒՆՔ ԱՍՏՈՒԱՆԱՅԻՆՔ:

Հ. Ի՞նչ են Աստուածային կատարելութիւնք: (91)

Պ. Աստուած ամենակատարեալ բնութիւն զոլով՝ ու-
նի այնպիսի կատարելութիւններ, որ միայն իւր Աստուա-
ծութեան կը վերաբերին, որովք կը յայտնուին իւր զա-
նազան դործերն, և արարածոց ոչ մին չունի այն յատ-
կութիւնք, զիսաւորներն այս են, Ա. Գրոց մէջ յիշուած.
Տի, անէղ, անսահման, անսկիւր, անվախճան, յաւիտեանայան,
անբոժոխ, ինքնագոյ, ազապ, անկախ, ինքնակամ, ինքնազօր,
անբնակալ, անբնակարօղ, անբէ, արդար, Հոգի, անպարա-
գիւր, անբնիմաստ, անբնորէտ, անբնապէս, անբնալուր, ճշմա-
րեպ, անբնաբարի, անկաթ, անխմանալի, անխնէլի, անմահ,

(1) Եկից. Գ. 2—4:

(2) Եկից. ԺԳ. 19:

(3) Եկից. ԺԳ. 21:

(4) Գործ. Բ. 2:

(5) Սաղմ. ԺԷ. 44:

արագէկ¹⁾ և այլն և այլն²⁾: Այս յատկութիւնք միայն
Աստուծոյ կը վայելեն, և մարդկային միտքը այս բառերով
միայն կարողացած է սահմանել զԱստուած, յայտնու-
թեամբ Ա. Գրոց:

Հ. Ուստի՞ յայտնի է թէ Աստուած Տի է: (92)

Պ. Որովհետեւ Աստուած անհուն և անսահման էակ է,
երկու անհուն լինելն անհնար է, ապա թէ ոչ, միմեանց
կը հակառակին, ուրեմն Տի է Աստուած, եթէ աւելի լինէր
քան զմին, և ոչ մին կը լինէր կատարեալ, վասն զի բազ-
մութիւնը կարօտութեան համար կը լինի՝ միմեանց օգնե-
լոյ: Երկու ազատ էակ կարելի չէ լինել, ապա թէ ոչ, մի-
մեանց կը հակառակին, միոյն ազատօրէն շինածն՝ միւսն
ազատօրէն պիտի քանդէր, որով արարածներ պիտի լինե-
ին խառն ի խուռն հրէշներ և ոչ մին պիտի ունենայր
կատարեալ կազմաւորութիւն կամ հրաշակերտ կարգա-
ւորութիւն: Ուստի դիտելով Երկնի և երկրի գեղեցիկ
կարգաւորութիւններ, կ'ստիպուիմք ընդունել Տի արարիչ,
ոչ բնաւ երկու կամ բազում:

Հ. Հեթանոսաց մէջ ևս Աստուծոյ միութեան գաղա-
փար կայր: (93)

Պ. Հեթանոսաց շատերն, զոր օրինակ նախնի Յոյնք,
Նզիպտացիք, Հռովմայեցիք և այլն, թէպէտ Աստուծոյ
բազմաւորութիւն կը քարոզէին, բայց այս գաղափարն մի-

(1) Մաղար. Գ. 6: Յակոբ. Ա. 47: Սաղ. ճեԳ. 5: Ղուկ. Ա. 57: Ա.
Տիմոթ. 2. 46: Եբր. Գ. 45: Երեմ. ԼԲ. 19: և այլն և այլն:

(2) Այս յատկութեանց վկայութիւնք լի են Ս Գրոց մէջ, բայց մեր
միայն մի քանի գլխաւորներն ղնել բաւական համարեցինք:

այն նոցա ռամկաց մէջ ընդունուած էր, իսկ իմաստասէրք ընդունած էին մի զերագոյն Լէակ, ուրիշ աստուածներ իբրեւ նմա սպասաւոր. կամ այլ և այլ անուններով, մի Աստուծոյ այլ և այլ դործերն կը յայտնէին:

Հ. Ուստի՞ յայտնի է թէ Աստուած անփոփոխ է, ամենուրեք է և այլն: (94)

Պ. Աստուած անեղ և ինքնագոյ զոլով՝ կը հետեւի որ սկիզբ և վերջ չունի, որով կը մնայ անփոփոխ, անայլայլելի և անկախ յուրեքէ, ազատ և անկարօտ, և որովհետեւ ամենապարզ Հոգի է, ուրեմն տարածութեան տակ չի մտաներ և չի փոխուիր, անհունապէս մեծ է և անչափ, ըստ այնմ ամենուրեք է, ուրեմն ամենատես է, ամենալուր է, և ամէն բան զիտէ, ամենիմաստ է և սրտազէտ:

Հ. Ուստի՞ յայտնի է թէ Աստուած արդար է: (95)

Պ. Աստուած ամենասուրբ, ամենաբարի և ամենազէտ զոլով, կը հետեւի որ ճշմարիտ է և արդար և բոլորովին անհուն սէր, իւր պատգամներն բոլորովին ճշմարիտ են և աներկբայելի. այսպէս ահա Աստուծոյ յատկութիւնք միմեանց առնչակից են, առանց միոյն՝ միւսն չի լինիր, միմեանց ապացուցանող են, ոչ բնաւ լուծող կամ հակադիր:

ԳԼՈՒԽ Դ.

ԱՐԱՐԶԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա.

ԱՐԱՐԶՈՒԹԻՒՆ ԱՇԽԱՐՀԻ.

Հ. Արարչագործութիւն Աստուծոյ ասելն ի՞նչ կը նշանակէ: (96)

Պ. Արարչագործութիւն Աստուծոյ ասելով կը խոստովանիմք և կը դաւանեմք որ Աստուած այս անհուն տիեզերաց մէջ սփռուած ամենայն ինչ երեւելիք և աներևոյթք ոչնչէն ստեղծեց, այն ժամանակը երբ կամեցաւ, « ինքն անժամանակ էր ի յաւիտենից, իսկ արարածոց՝ յորժամ կամեցաւ սկիզբն արար լինելութեան »¹⁾:

Հ. Ուստի՞ յայտնի է թէ աշխարհիս արարիչ կայ: (97)

Պ. Ամենայն ոք զիտէ որ առանց պատճառի գործ չկայ, և ամենայն գործ ունի իւր արարչական պատճառն, վասն զի ոչինչն ինչ չի գոյացներ, զբոյից միութիւն մի չի գոյանար, այլ կայ մի ինքնագոյ Լէակ, յորմէ գոյացեալ են ամենայն գոյացեալք յանգոյից²⁾, այսինքն չկային բնաւ և ի չեքութենէ եղեն³⁾:

(1) Եղիշէ, յեղանակ Բ:

(2) Սաղմոս. ԴԹ. 5:

(3) Տես Բ. զԼ. ԹԼ. 74, 75, 76, 77, 78:

Հ. Աստուած աշխարհս ի՞նչ կերպիւ ստեղծեց: (98)

Պ. Ա. Գիրքը մեղ կուտուցանէ թէ «Աստուած իսկը-
րանէ արար զերկինս և երկիր, և երկիր էր անպատրաստ և
աներևոյթ, որ է անկերպարան»¹⁾։ զոր թէպէտ կարօղ
էր մի բույսի մէջ ստեղծել և կարգաւորել, բայց կամե-
ցաւ որ ամենայն ինչ կարգաւ և կանոնով լինի և միան-
գամայն բնութեան օրինաց համաձայն, ինքն գոլով բնու-
թեան արարիչ և կարգադրիչ: Ուստի վեց աւուր²⁾ մէջ
ստեղծեց ամենայն արարածներ, երևելիք և աներևոյթք:

Հ. Աստուած Ա. օրն ի՞նչ բան ստեղծեց: (99)

Պ. Աստուած իսկզբանէ ստեղծեց աշխարհիս անկերպա-
րան նիւթը՝ աներևոյթ և անպատրաստ և խաւար ի վերայ

(1) Ծննդ. Ա. 1, 2:

(2) Ս. Հարր ումանք այս վեց օրերն երկար միջոցներ լինել ընդունած
են, ոչ թէ արեգակնային օր, որ է 24 ժամ, ապաշրջներ մէջ բերելով
թէ, մինչ ի չորրորդ օրն երկրի եւ այլ մոլորակաց շրջանը որոշեալ չէր,
եղևոյ եւ վաղորդայն բառերն զօրծողութեան սկիզբը, միջոցը եւ վերջը
կը նշանակեն: Վասն զի Ս. Գիրքը շատ տեղ օր րաւը գործածած
է արորիշ տարիներու տեղ. Բ. Պիտ. Գ. 8: Թուոյ. Ժ. Գ. 54:
Եղևի. Գ. 3, 6: Սաղմ. 2Թ. 3 եւ այլն: Աստուծոյ հրամանը ոչ
թէ աւուր, այլ մի բույսի մէջ կատարելու կարօղ է, բայց այնպէս նկա-
րագրուած է, իբրեւ թէ նոյն գործողութիւնը հաղիւ կատարած՝ օրն ե-
րկույ եղած է: Ուստի նոյն վեց օրերն երկար միջոցներ են, որոց ապա-
ցոյց են շատ տեսակ հսկայ անասնաց քարացեալ կմախքներ, որոց մէջ
մարդոյ կմախք չկայ, որ վեցերորդ օրն ստեղծուած է: Բայց թէ որքան
տարիներով յետոյ, անքննելի է եւ անգիտելի: Ուստի վեց յիշատիւ
թեանց մէջ երկիրս կարօղացաւ բնակելի լինել, ոչ միայն կենդանեաց,
այլ եւ ջրոյ, օդոյ, հողոյ եւ բուսոց ըստ կարգադրութեան Արարչապե-
տին, այսպէս ընդունած են եւ բնագիտք, որ եւ համաձայն է Գ. Գրոց:

անդնդոց, վեց աւուր մէջ հրաշակերտեց ամենայն ինչ բա-
նիւ, այսինքն կամեցաւ և կատարեցան «ատաց և եղեն,
հրամայեաց և հաստատեցան»¹⁾, ոչ թէ խառն ի խուռն
կամ անկարգութեամբ, այլ յոյժ կարգաւ, ըստ օրինաց
բնութեան, մին քան զմին յառաջ կամ զմին քան զմիւսն
յետոյ ստեղծելով: Ուստի Ա. օր ստեղծեց լոյս, որով ոչն-
չութեան խաւարի մէջ մնացած նորաստեղծ անպատրաստ
նիւթը երևան երաւ, լոյսն կոչեցաւ օր, իսկ խաւարն՝ գի-
շեր²⁾: «Նաեւ ստեղծեց լոյս Գարեբա և հրէշաւիշերը, այսպէս
ընդունած է Հայաստանեայց Նիկեղեցին, ինչպէս կ'երգէ Ս.
Ն. Շնորհալին, յերգս արարչագործութեան, «Նորաս-
տեղծեալ Բանն յանէից, իսկզբանէ զերկինս երկնից և
զերկնային զլոյս անմարմնոյ իմանալեացն զապրիւնոյ և զգիտի
զԳարեբա Գարեբա հաւատալեաց Դաւիթնէց. . . Լոյսն որ անեղ
արարչական ասաց լինել լոյս էղաւան, զոր և Ժաֆեաց յօրն
առաջին. . . »:

Հ. Աստուած Բ. օրն ի՞նչ ստեղծեց: (100)

Պ. Աստուած Բ. օրն գործարանաւոր էակաց կենաց
անհրաժեշտ պէտք եղած հաստատութիւն ձևացոյց, այ-
սինքն Ներկինքը կամ մթնոլորտը, ջրոյ մի մասն շողիաց-
մամբ յերկինս վերացուցանելով, օդը խոնաւացնել առ ի
պիտոյս օդով ապրօղաց, վասն զի եթէ չլինի օդային խո-
նաւութիւն, ոչ մի բոյս կամ կենդանի անհնար է յառաջ
գալ, ուստի տիեզերաց մի մասն օդով լեցուց, արար
հաստատութիւն³⁾:

(1) Սաղմ. ԼԲ. 9:

(2) Ծննդ. Ա. 4, 5:

(3) Ծննդ. Ա. 7, 8:

Հ. Աստուած Պ. օրն ի՞նչ ստեղծեց: (101)

Պ. Աստուած Պ. օրն հողաղնտի մակերևութի (երեսի) վերայ եղած ջուրն ի մի հաւաքելով, սահմանեց Ովկիանոս, ծով, լիճ, գետ, աղբիւր. ցամաքն երևեցաւ, և հրամայեց ցամաքի վերայ ամենայն տեսակ բոյս բուսանել, այսինքն, խոտ, ծաղիկ, թուփ և ծառ, իւրաքանչիւր սերմն իւր մէջ ունենլով, իւրեանց տեսակն պահելոյ համար, ոմանք սերմով և ոմանք արմատով և ծիլերով¹⁾:

Հ. Աստուած Պ. օրն ի՞նչ ստեղծեց: (102)

Պ. Աստուած Պ. օրն Արեւ, լուսին և աստղեր կախեց տիեզերաց անսահմանութեան մէջ և ժամանակի շրջան որոշեց, տալով նոցա որոշեալ ընթացք, այսինքն շաբաթուոյն և թաւալուոյն, որով եղև սկիզբն որոշեալ ժամանակի²⁾:

Հ. Եթէ Աստուած Արեգակը Պ. օրն ստեղծեց, Ա. օրն ի՞նչ լոյս էր ստեղծած: (103)

Պ. Լոյսը զատ մարմին է, իսկ Արեգակն՝ զատ մարմին, Աստուած առաջին օրն ստեղծեց լոյսը, իսկ Պ. օրն՝ Արեւն, և նոյն լոյսը՝ Պ. օրն Արեգակի վերայ հաւաքեց՝ և ամփոփեց նորա մէջ, լուսաւորել երկիրս և այլ մոլորակներն, ինչպէս կ'երգէ Ն. Շ Նորհալին «Խաւարն անգոյ և սկզբնածին հալածեցաւ յօրն առաջին, լոյսն այն պայծառ յօր չորրորդին արեգակն նիւթ հաւաքեալ, Լուսին ի տիպ լուսոյ ստեղծեալ և աստեղաց պարս յօրինեալ . . . 5)

(1) Ծննդ. Ա. 9—12:

(2) Ծննդ. Ա. 46—49:

(3) Յերգս արարչութեան Գ. աւուր:

Հ. Աստուած Ե. օրն ի՞նչ ստեղծեց: (104)

Պ. Աստուած Ե. օրն ստեղծեց ջրային, օդային և երկակեցաղ կենդանիներն՝ մի մի զոյգ, արու և էգ, և հրամայեց՝ ձուածին և կենդանածին ծննդադործութեամբ պահել իւրեանց տեսակներն, սփռել ջրոյ և օդոյ մէջ, աճելով և բազմանալով¹⁾:

Հ. Աստուած Ջ. օրն ի՞նչ ստեղծեց: (105)

Պ. Աստուած Ջ. օրն ստեղծեց ցամաքի վերայ ապրող բոլոր կենդանիք, այսինքն չորքոտանիք, սողունք և զիւռունք՝ մի մի զոյգ, արու և էգ, և հրամայեց ծննդադործութեամբ աճել և բազմանալ ցամաքի վերայ և պահել իւրեանց տեսակներն, և ապա ստեղծեց զմարդ²⁾:

Հ. Աստուած Լ. օրն ի՞նչ արար: (106)

Պ. Աստուած Լ. օրն դադարեցաւ նոր արարածներ ստեղծելուց և տիեզերք զարդարելուց³⁾. Թէպէտ կարօղ

(1) Ծննդ. Ա. 20 — 25:

(2) Ծննդ. Ա. 24 — 26:

(3) Կան իմաստականք որ կը պնտեն թէ «ուրիշ մոլորակաց մէջ եւս մարդկան եւ կենդանեաց բնակութիւն կայ», մի մեծ զաղտնիք բացատրած կըլինէին եւ նոր գիւտի հեղինակ կը համարուէին՝ եթէ բարեհաճէին յայտնել այն մոլորակաց մէջ բնակող մարդկանց նախածնօրաց անուններն. արդեօք նոքա երկոտանի են թէ քառոտանի կամ անոտն կամ թւաւոր, արդեօք նոցա մէջ եւս արդար եւ մեղաւոր կայ. Քրիստոս նոցա եւս այցելութիւն արած է, նոքա ընդունած են, թէ Հրէից նման ի խաչ հանած, արդեօք այն տեղերու մատնիչներն ոյր են, դատաւորներ ոյր են, կամ թէ, որ երկրի բնակիչներ զաղծեցին մոլորակաց մէջ, ինքեանք եւս պիտի բաղդ ունենան օր մի այն մոլորակաց միոյն մէջ մըմտանել. եթէ ձեռնարկեն այսպիսի մի հեղինակութեան, յիմարանոցներում բնակուող ամենայն որ բաժանորդ կը գրուին նոցա աշխատասիրութիւնը ի լոյս ածելու:

էր այս երկրագնդի նման հազարաւոր աշխարհներ ևս ըստեղծել ի փառս իւր: Ուստի նոյն օրն Շաբաթ անուանեց, որ է հանգստութիւն, և հրամայեց սուրբ պահել այն օրն, այսինքն դադարել ի գործելոյ: Յորմէ հետէ ամենայն ազգք աւանդութեամբ Ադամայ՝ Շաբաթու օրերն եօթն կը թուեն և եօթներորդ օրն աշխարհի Գծն համարելով կը սրբեն, դադարելով ի գործոց ¹⁾:

Հ. Որքան ժամանակ է աշխարհի ստեղծուիլն: (107)

Պ. Երկրի՝ բուսական սերմնառութեամբ բնակելի լինելն և մարդկան գոյութիւնն քննելով, 7300 տարուց ²⁾ աւելի չի անցաներ, թէպէտ նախնի Յոյնք, Հնդկք, Չինացիք և Եգիպտացիք իւրեանց ազգի գոյութիւնը հնացնելոյ սընապարծ նպատակաւ, ամբաւ տարիներ կը դնեն, թերևս լուսնական ամիսն, կամ շաբաթն տարի հաշուելով, զորս քննելով մինչ ի ջրհեղեղն հազիւ կը հասանէ, ինչպէս քննուած են Եգիպտացւոց և Չինաց առասպելախառն պատմութիւններն:

Հ. Երկրագունտն ե՞րբ պիտի անբնակելի դառնայ: (108)

Պ. Ս. Գիւրքը մեզ կ'ուսուցանէ, որ պիտի լինի մի ժամանակ, որ Երկինքն և Երկիրը անցանեն, Արեգակն, Լու-

(1) Թէպէտ կան ազգեր որ տարրեր օրեր կը սրբեն եւ կը դադարեն ի գործելոյ, այսինքն ոմանք Ա. օրն, ոմանք Ե. օրն, ոմանք Զ. օրն, եւ ամանք Է. օրն, բայց բոլորն մի եւ նոյն նպատակն ունին, որ է Շաբաթըն եօթն օր հաշուել, եւ Է. օրն սրբել:

(2) Աշխարհի ստեղծումն ժամանակագիրք ոմանք տարրեր կը դնեն, ոմանք աւելի, ոմանք պակաս, բայց ոչ 7 հազարէն պակաս եւ ոչ 8 հազարէն աւելի:

սին և աստեղք ոչնչանան, բայց թէ ե՞րբ կամ քանի՞ տարի յետոյ, զայն չգիտեմք, մեր Արօնի Հեղինակ Վրիստոս ծածկած է ի մէջ գիտել վասն աւուրն և ժամու ¹⁾: Թէպէտ կան իմաստակք ոմանք, որ աշխարհի վախճանին մի որոշ ժամանակ կը սահմանեն, ոմանք մերձագոյն, և ոմանք խիստ հեռի ²⁾:

ՅՕԴՈՒԱԾ Բ.

ԱՐԱՐԶՈՒԹԻՒՆ ՀՐԵՇՏԱԿԱՅ.

Հ. Աստուած Հրեշտակներն ե՞րբ ստեղծեց: (109)

Պ. Թէպէտ Ս. Գիւրքը Հրեշտակաց ստեղծման օրն յայտնած չէ, բայց հաւանական է որ Ա. օրն լուսոյ ³⁾ հետ ստեղծուած են, Ս. Գիւրքն կը յայտնէ, որ Գ. օրն արդէն ստեղծուած էին և զԱստուած կը փառաբանէին ⁴⁾:

Հ. Հրեշտակներն ի՞նչու համար ստեղծուած են: (110)

Պ. Հրեշտակներն ստեղծուած են Աստուծոյ փառաբանութեան համար ⁵⁾, և միանգամայն մարդկան փրկութեան համար՝ Աստուծոյ առ մարդն եղած յայտնութեանց պատ-

(1) Մատթ. ԻԳ. 56:

(2) Տես ի թիւ 81:

(3) Տես ի թիւ 99:

(4) Յոր. ԼԲ. 7:

(5) Սաղմ. ճԲ. 20: Յուդ. 6:

բեցան և Աստուծոյ երեսից անկան, որոց դատապարտութեան գործադրութիւնն ընդհանրական դատաստանին պիտի լինի, դժոխոց մէջ փակուելով յաւիտեանս յաւիտենից, իւրեանց գործոց հետեող մեղաւորաց հետ:

ՅՕԴՈՒԱԾ Գ.

ԱՐԱՐՁՈՒԹԻՒՆ ՄԱՐԴՈՅ.

Հ. Աստուած զմարդ երբ և ի՞նչպէս ստեղծեց: (114)

Պ. Աստուած ամենայն արարածներն բանիւ ստեղծեց, «ասաց և եղեն, հրամայեաց և հաստատեցան»¹⁾, այսինքն միայն կամեցաւ ու եղան, յետ ամենայնի՝ խորհուրդ արաց ամենասուրբ Նորորդութեան հետ²⁾, ստեղծել զմարդ առանձին եղանակաւ, ուստի վեցերորդ օրն՝ հող առաւ յերկրէ, շինեց մարմին՝ սքանչելի հրաշակերտութեամբ, և նորա երեսը կենդանի շունջ փչեց, որով մարդն եղաւ հոգի կենդանի Բանական՝ ի պատկեր և ի նմանութիւն Արարչին, սրբութեամբ, անմեղութեամբ և արդարութեամբ, որոյ անունը կոչեց Ադամ, հրամայեց տիրել ծովու և ցամաքի և ամենայն անասնոց, հնազանդել Արարչին և ընդ զտեղի անկեղոց հրեշտակաց, և երջանիկ հրեշտակաց հետ փառաբանել զինքն յերկինս՝ անմահ և երջանիկ վիճակաւ³⁾:

(1) Սաղմ. ԼԲ. 9:

(2) Ծննդ. Ա. 26:

(3) Ծննդ. Ա. 31: Բ. 7:

Հ. Աստուած կինը երբ ստեղծեց: (115)

Պ. Աստուած զԱդամ ստեղծելէն յետոյ, ամենայն կենդանիք նորա առջ բերաւ, որ նոցա անուններ կնքէ, իւրաքանչիւրի բնութեան համեմատ, և ապա թմրութիւն ձգելով նորա վերայ՝ Պրախտի մէջ, նորա կողից¹⁾ մի ոսկոր հանեց, հրաշակերտեց կնոջ մարմինը, և նմա ևս տուաւ անհոգ և Բանական հոգի, անուանեց Նայ, զոր տուաւ Ադամայ օգնական: Ադամ երբ տեսաւ զՆայ, անուանեց զնա կին, որ է կեանք, և մարդարեանալով ասաց, «ահա ոսկր յոսկրաց իմոց և մարմին ի մարմնոյ իմոյ, սա կոչեսցի կին, զի յառնէ իւրմէ առաւ, վասն այսորիկ թողցէ այր զհայր իւր և զմայր և երթիցէ զհետ կնոջ իւրոյ, զի եղիցին երկոքին ի մարմին մի»²⁾, Աստուած հրամայեց նոցա, աճիլ և բազմանալ ծննդագործութեամբ և վայելիլ այն ամենայն բարիք, որ էին երկրի վերայ, զնելով զնոսա Նոյնմական դրախտի մէջ, որ լի էր ամենայն վայելչութեամբ հոգեւոր և մարմնաւոր բարեաց, և Աստուածային տեսութեամբ, և պիտի վայելէին ամենայն պտղատու քաղցրահամ ծառոց պտուղներ, բոյսեր, և ծաղիկներ³⁾, ուր կ'տիրէր մշտադալար Պարուն և պտղատու Աշուն միմեանց աջակից, զոր կ'օժտեցանէին քառվտակ զետեր,

(1) Խորհրդով կողից առաւ, եթէ զկնոյ ոսկրից առնոյր՝ կլինն պիտի հպարտանայր եւ իշխէր Ադամայ, եթէ ոտրից առնոյր, կլինն պիտի համարուէր իբրեւ անարդ գերի, այլ կողքից առաւ, որ լինէին հաւասարապատիւ եւ միաբան առ միմեանս, եւ ոչ եւս օտար նիւթից առաւ, որ չլինէին միմեանց հակառակ եւ ատելի, այլ սիրելի իբրեւ մի մարմին:

(2) Ծննդ. Բ. 22: 25:

(3) Ծննդ. Բ. 13 -- 18:

Նփրատ, Տիգրիս, Փիսոփն և Պեհն¹⁾։ ուր պիտի մնային անմահ, զԱստուած փառաւորէին առանց ձանձրանալոյ, յերկինս պիտի երանէին առանց մեռանելոյ, եթէ Աստուծոյ հրամանին հնազանդէին²⁾։

Հ. Մարդը ի՞նչ կերպով Աստուծոյ նմանութիւնն և պատկերն ունի։ (116)

Պ. Մարդը ոչ թէ արտաքին կերպարանօք այսինքն մարմնով Աստուծոյ պատկերն և նմանութիւնն ունի, այլ անմահ հոգեով, որ է սրբութեամբ, բանականութեամբ, անձնիշխան ազատ կամեցողութեամբ, զիտակցութեամբ, դատողութեամբ և այլն ձերքերով։

Հ. Աստուած ի՞նչ պատուիրեց Ադամայ։ (117)

Պ. Աստուած այնչափ բարութեանց փոխարէն, զոր տուաւ Ադամայ, պահանջեց միմիայն հնազանդութիւն, որոյ նշան և ապացոյց զրաւ Բէր-Բեան Բար-այ և լարի Զար-այ պտուղն չլուտել, « ապա թէ ուտէք, ասաց, պիտի մեռանիք »³⁾։ Այս դաշն և ուխտն էր Արօնի հիմն, որ իբրեւ մի բարոյական կապ զԱստուած և զմարդ միմեանց հետ կը կապէր, զոր խղեցին Ադամ և Նւայ մեղանչելով։

(1) Գրախորհրդը Հայաստանի մէջ էր, որ ջրհեղեղով արականեցաւ, միայն զետերն մնացած են։ Գեհոն այժմ կոչի Արաքս կամ Երասխ, Հայոց Արամայիս նահապետի Երաստ անուն թոռան անուամբ, որ նորա եղբոր շնամբ Արմաւիր քաղաքի մէջ կը բնակէր, իսկ Փիսոփն կոչի ձորոխ, այս չորս գետերն եւս կը բղխեն Հայաստանի լեռներովց եւ կ'ոռոգանեն զՀայաստան։

(2) Յորում ցնծայր . . . քանզի զԱստուած տեսներ միշտ խոնարհեալ ի Գրախորհրդ . . . : Շարական Բուն Բարեկենդանի։

(3) Ծննդ. Բ. 16, 17։

Հ. Ադամ ու Նւայ ի՞նչ եղանակաւ մեղանչեցին։ (118)

Պ. Առաջին ապստամբ մեղանչող և չարեաց հնարագէտ սատանայն տեսանելով որ մարդը իւր հողեղէն մարմնով և կարօտ բնութեամբ՝ պիտի կարօղանայ յաջորդել ինքեան և ընդ զթիւ անկելոցն, ուստի խորագէտ օձի մէջ մտանելով նորա ձեռք խաբեց զՆւայ, ուտել արգելեալ ծառոյ պտուղն¹⁾ և լինել Աստուած, որոյ (Նւայի) յորդորանօք Ադամ ևս ճաշակելով՝ ոտնակոխ արարին Աստուծոյ հրամանն, որով խղեցաւ առնչական կապն, եղծաւ, ապականեցաւ Աստուծոյ սուրբ և անմեղ պատկերն զոր ունէին, և այնու Աստուծոյ պատկեր և նմանութիւն կը կոչուէին²⁾։

Հ. Ադամ ու Նւայ մեղանչելով ի՞նչ զգացին նոյն միջոցին։ (119)

Պ. Ադամ ու Նւայ մինչդեռ մեղանչած չէին, թէպէտ մերկ էին, բայց չէին ամաչեր, ուստի երբ մեղանչեցին և մերկացան անմեղութիւնը, սրբութիւնը և արդարութիւնը, զորա իբրեւ զգեստ հազած ու զարդարուած էին, սկսան ամաչել և ծածկել իւրեանց մերկութիւնը թզենուոյ տերեւներով, և ինքնահալած եղան այն Հանդիսարանից, ուր

(1) Թէ ինչ տեսակ ծառ էր, անգիտելի է, այլ զայս միայն գիտեմք, որ ճշմարիտ պտղատու ծառ էր, թերեւս այնպիսի ծառ, որոյ պտուղն շատերն կերած լինին, կամ մեր իսկ կերած ենք, կամ թերեւս նորա տեսակը կորած լինի ջրհեղեղի ժամանակը, եւ բայց յԱդամայ ու Նւայէ, ոչ որ կերած չլինի։ Իսկապէս պտուղ լինելու ապացոյցներն են, ամենայն ծառից ուտելը եւ միայն նոյն ծառից չուտին, եւ միանգամայն կենաց ծառն։

(2) Ծննդ. Գ. 1 — 14։

Աստուած խոնարհելով դէմ յանդիման կը խօսէր նոցա հետ, և ծածկեցան թփոց մէջ ¹⁾։

Հ. Աղամ ու Եւայ ի՞նչ պատիժ կրեցին իւրեանց անհնազանդութեան համար։ (120)

Պ. Երբ Աղամ ու Եւայ ինքնահալած թաղչած էին թփոց մէջ առ ահի և ամօթոյ, Աստուած իբրեւ թէ անտեղեակ, հարցուց թէ « ո՞ւր ես Աղամ », թերեւ Աղամ զղջման ձևով պատասխանէր իւր զթուութեան հարցման, բայց Աղամ փոխանակ զղջման և առ Աստուած դիմելով ներողութիւն խնդրելոյ, իւր յանցանաց պատճառն զԱստուած համարեց, պատասխանելով թէ « կինս խաբեց զես » ²⁾, այսինքն եթէ կինս չստեղծէիր՝ նա զես չէր խաբեր։ Իսկ կինն ևս հետեւելով Աղամայ պատճառանաց, որ է տուած պատասխանելոյն, ասաց « օձն խաբեց զես », այսինքն եթէ չստեղծէիր զօձ, նա չէր խաբեր զես։ Ուստի երեքն ևս պատժեցան արդարապէս ³⁾, Աղամ դատապարտեցաւ քրտմի՞նչ եղեալ այսինքն աշխատութեամբ ճաշակել զհաց, փոխանակ հանգստութեամբ վայելելոյ այն ամէն բարիքն, զոր Աստուած նորա համար ստեղծած էր կանխապէս։ Եւայ դատապարտեցաւ ցաւօք և քրտմի՞նչ զաւակ ծնանել, (այսինքն իւր զաւակներն ևս նոյն յանցանաց ենթակայ լինել) և Աղամայ եղեանքօք քաւի մը նալ, և միանգամայն երկուքն ևս մահանալոյն լինել և իւրեքն ի հող դառնալ, յորմէ զոյացած էին, և ենթակայ լինել հոգեւոր թշուառութեանց, այսինքն ազիտութեան, ցանկութեան և սատանայի իշխանութեան տակ մնալ,

(1) Ծննդ. Գ. 7—10: (2) Ծննդ. Գ. 42: (3) Ծննդ. Գ. 9—24:

կրելով տառապանք, վեշտ, նեղութիւն, կարօտութիւն, հիւանդութիւնք և մահ, աստ զրկել ի Պրախտէ և ի հանդերձելումն՝ ի տեսութենէ Աստուծոյ, և դատապարտել զժողոց տանջանաց սերնդովք հանդերձ։ Իսկ օձն դատապարտեցաւ ամենայն զեւեռոյ և անասնոյ մէջ անխելալ, անարգելալ և զդո՞ւրի լինել, հող դառնալ և փոքի վերայ սողալ։

Հ. Աստուած բնաւ զթութեան նշան մի ցոյց չտուեց զԱղամ և զԵւայ պատժելոյ ժամանակ։ (121)

Պ. Աստուած՝ որ անհուն սէր է և զթութեան աղբիւր, զօձ դատապարտելոյ դատաւճռոյ մէջ՝ փրկութեան յոյս մի փայլեցոյց Աղամայ, ասելով օձին թէ, « զու սպասեցես մարդկան դարչապարին, բայց կնոջ զաւակը օձի գլուխ ջախջախէ » ¹⁾, եղծեալ պատկերն նորոգէ, խղած կապն միացնէ իւր միակ միջնորդութեամբ, զԱստուած մարդկան հետ հաշտեցնէ և կրկին միացնէ, նորոգելով խղած ուխտն իւր անգին և անպարտական արեամբ։

Հ. Միայն Աղամ ու Եւայ մեղանչեցին, ի՞նչու մարդկային բոլոր սերունդը պատժեցաւ։ (122)

Պ. Նախաճնօղաց պատուիրանազանցութիւնը այսինքն սկզբնական մեղքը՝ իբրեւ թոյն նոցա բնաւորութիւնը թունաւորեց, իւրեանց սերունդք ևս նոյն մեղօք թունաւորեցան, հետեւաբար նոյն դատապարտութեան տակն մնալով՝ որդւոց որդի տառապազին կենօք ապրելով, ցաւօք և տրտմութեամբ զաւակ ծնանելով և վերստին ի հող դառնալով ²⁾։ Վասն զի ինքեանք մարդկային ազգի արմատ զօրով՝ իւրեանց ճիւղերն և պտուղներն ևս իւրեանց ընդունած պատժոյն ենթարկեցան։

(1) Հոով. Ե. 42: (2) Ծննդ. Գ. 45—49:

ՄԱՐԴՈՅ ԴԵՐԱԶԱՆՑՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀՈԳԻՈՅ ԱՆՄԱՀՈՒԹԻՒՆ:

Է. Մարդը լինչ տարբերութիւն ունի յանասնոց, և ուստի՞ յայտ է թէ բանական և անմահ հոգի ունի: (123)

Պ. Բնապաշտքը և նիւթամուլք կ'ուրանան Հոգւոյ գոյութիւնը, և կընդունին զմարդ իբրեւ բոյս աճել կամ իբրեւ անասուն զգալ, ուտել, խմել, մեռանել և բոլորովին ոչինչ դառնալ, բայց նոցա յիմար փաստերն ինքնին հերքուած են: Ասան զի նիւթը՝ յորմէ զոյացած է մարդկային մարմին, ոչ մի բան ըմբռնելոյ, խորհելոյ, ծառայելոյ, դատելոյ, արհամարհելոյ, երեւակայելոյ, յելելոյ, երազելոյ և խօսելոյ կարողութիւն չունի, ուրեմն բաց ի նիւթոյ, մարդոյ մարմնոյ մէջ կայ մի աննիւթ էութիւն, որ ունի այս զօրութիւններն և այս է Բնական հոգի:

ձ. Մարդը ի՞նչ բանէ բաղկացեալ է: (124)

Պ. Մարդը բաղկացեալ է ի հոգւոյ և ի մարմնոյ, և ունի երկու մասանց զօրութիւններն ևս, նիւթոյ (մարմնոյ) զօրութիւններն ևս արեան շրջանը, և աճումն մարսողութեան, բուսոց և կենդանեաց համաձայն, իսկ հոգւոյ զօրութիւնք տարբեր են ի մարմնոյ զօրութեանց, և միանգամայն ազատ, կամի կը խորհի, կամի ոչ, կ'սկսի, կ'ընդմիջէ, կը շարունակէ աղատօրէն, կը սիրէ կամ կ'ատէ, կը հաճի կամ կը մերժէ: Նիւթը (մարմին) այս զօրութիւններն չունի, այլ աննիւթ պարզ էութիւնն այսինքն հողին: Վասն զի նիւթից աննիւթ ներդործութիւն չի ծնաներ, այսինքն Խորհարար, Կարողութիւն, յէշտ-Տի, Կէր,

ապելլ-լէ-ն, երալ և այլն: Աւան զի եթէ մարմինն ունենայր այս աննիւթ ներգործութիւններն, պիտոյ էր որ հսկայն աւելի ունենայր քան դժաճճն, և ներակէս լինէր պիտուն և հանճարեղ քան զՎովերոս և զՍոկրատ: Ատե եթէ այս զօրութիւնքը մարմնոյ զօրութիւնք լինէին, պիտոյ էր որ մարմին՝ մի կամ երկու անդամներ պակաս եղած ժամանակ, պակաս խորհէր, երազէր, դատէր, և խօսէր, ուրեմն նիւթն չէ այս աննիւթ ներգործութեանց կատարօղն, այլ աննիւթ հողին է: Աւան զի ամենայն մարդ հաւասարապէս կը ծնանի տղէտ, և աստիճանաբար կ'ուսանի, կը յառաջադիմէ, օր ըստ օրէ հնարքներ և գիւտեր կը գտանէ, լոկ մարմինը որքան ևս առոյզ լինի և ուժեղ կամ հսկայ, ինքնին կարօղ չէ ոչինչ անել, թէպէտ արկարութիւն կամ զլխաւոր անդամոց (զգայարանաց) պակասութիւնք հոգւոյ ներգործութիւններ պակաս կը թողուն և անկատար, վասն զի մարմին հոգւոյ գործարանն է, եթէ գործարանն աւեր լինի, հողին ևս չի կարօղ բարւոք գործել:

Հ. Մարգոյ և անանոյ տարբերութիւնը օրինակա-
հասկացուր: (125)

Պ. Չմարդ իբրեւ անասուն ընդունողներն՝ թող վեր առնուն մի անխեղահաս մանուկ և մի կապիկ ձագ (որ մարմնոյ կազմութեամբ և արտաքին կերպարանօք բաւական նմանութիւն ունի մարդոյ կազմութեանը և մարմնոյն) երկուքն ևս մի և նոյն կերպիւ սնուցանեն մի առանձին սենեակի մէջ, մինչ ի կատարեալ կազմակերպութիւն մարմնոյ և հասակի, պիտի տեսնան որ, մանկան բանական հանճարն և դերազանցութեան զազափարն է առաջնորդ-

դող, իսկ կապիկն՝ անասնական բնութիւնն է հետեող և նմանող: Բայ աստի բնաւին տեսնուած և լսուած չէ թէ, անասուն կրթած է զմարդ, կամ ի պիտոյս իւր գործածած և ծառայեցուցած, ինչ քան որ էլ մարդ սգէտ, վայրենի և տկար լինի և անասունն ուժեղ և հանճարեղ: Ուստի այն որ զմարդ իբրեւ խոտ կամ իբրեւ անասուն կ'ընդունի և իւր գոյութեան գերազանցութիւնն կամաւ կ'անարգէ և կ'անուատուէ, որչափ ճգնի, աշխատի զօրաւոր փաստեր և ապացոյցներ գտանել իւր զաղափարն հաստատելոյ համար, նոյն իսկ իւր աշխատութեամբն և փաստերովն աւելի կ'ապացուցանէ մարդկան գերազանցութիւնը, այսինքն բանականութիւնն և հանճարը, յորմէ զուրկ է անասունն:

Հ. Մարդոյ Հոգին ի՞նչ տեսակ արարած է: (126)

Պ. Մարդոյ Հոգին աննիւթ և անմահ արարած է, անքննելի կերպիւ միացած մարմնոյ հետ, որոյ անմահութեան վերայ Սուրբ Գիրքը ծայրէ ի ծայր պարապած է նորա յաւիտենական վարձուց և պատժոց վերայ խօսելով:

Հ. Մարդոյ Հոգին և Հրեշտակը ի՞նչ տարբերութիւն ունին ի միմեանց: (127)

Պ. Մարդոյ Հոգին և Հրեշտակը երկուքն ևս աներեւոյթ արարած են Աստուծոյ, այս տարբերութեամբ որ՝ հրեշտակք թէպէտ անձնիշխան և ազատ են, բայց որք առաջին փորձութենէն ազատ մնացին, այլ ևս չեն կարող ապստամբել և չարանալ, (և ոչ ևս դէք կարեն հնազանդել և լինել բարի և հաւատարիմ,) եղած են յադ-Բական և անբարեկէ եկեղեցի, ազատ յամենայն փորձութեանց: Իսկ մարդկան հոգին՝ մինչդեռ մարմնոյ մէջ է, կարող է զործել չար կամ բարի, ապստամբել յԱստու-

ծոյ կամ հնազանդել, իսկ յետ մեկնելոյ ի մարմնոյ, այլ ևս չունի անձնիշխանութիւն գործելոյ զչար կամ զբարի, ապստամբել յԱստուծոյ կամ հնազանդել, և ոչ ևս յետ կրկին միանալոյ մարմնոյ հետ, չար կարէ լինել բարի կամ բարին լինել չար, այլ ազատ է միայն իւր առաջին¹⁾ կենաց մէջ, ոչ բնաւ միջին կամ վերջին կենաց մէջ, որոյ համար Յիսուս ասաց, « փոքրիկն յԱրքայութեան Նրկնից՝ մեծ է քան զՅովհաննէս²⁾, վասն զի այլ ևս չկարէ մեղանչել, իսկ Յովհաննէս՝ թէպէտ մեծ ի ծնունդս կանանց, բայց մարմնոյ մէջ գոլով՝ կարէ փորձութեան մէջ անկանել և մեղանչել: Նրկորդ՝ հրեշտակք չունին առաւելութիւն և պակասութիւն, այսինքն ինչ թուով որ ստեղծան, նոյն պիտի մնան, ոչ առաւելուն և ոչ պակասին ի զոյութենէ, իսկ մարդկան Հոգին՝ սկսեալ յԱդամայ ու Նուայէ, օր ըստ օրէ կ'առաւելու այնչափ, որչափ մարմին ծնանի, որքան արգելուի մարմնոյ ծնունդն, այնչափ մնայ պակաս և հոգին:

Հ. Ուրիշ ազգեր ևս ընդունած են հոգւոյ անմահութիւնը բաց ի Վրիստոնէից: (128)

Պ. Հոգւոյ անմահութիւնը հանրածանօթ է ամենայն ազգաց ի հին ժամանակաց անտի, թէպէտ կռապաշտութեան խաւարի մէջ մոլորած. վասն զի ոմանք ընդունած էին հոգեփոխութեան գաղափարն, որով կը յայտնէին հոգւոյ անմահութիւնը: Նգիպտացիք կը զմոռնէին մարդոյ մարմնը³⁾ որ մնայր անապական, մինչ նորա հոգին կրկին

(1) Մարմնոյ հետ Հոգւոյ Ա. միութիւնն է առաջին կեանք, յետ բաժանման ի միմեանց է միջին կեանք, իսկ կրկին միաւորութիւնն է վերջին կեանք: (2) Մտթէ. ԺԱ. 11:

(3) Նոյն զմոռնեալ մարմիններ այժմ գտնուելով իբրեւ տեղորայք կը զործածուին և կ'ասուն մոռնա:

նորա մէջ մտանէր, և երջանիկ կեանք վայելէր, որք կը վարդապետէին թէ, « երբ փառ մարմին, անմահ հոգին յայնժամ այլ և այլ անասնոց փորը մտանելով ու ելանելով՝ քանի մի հազար տարի ապաշխարելոյ և մաքրուելոյ համար, ապա կրկին պիտի միանայ իւր առաջին մարմնոյ հետ » : Այսպէս նաև Յունաց Հռովմայեցւոց և այլն աղ- զաց առասպելաց մէջ (դիցաբանութեանց) յիշուած մե- ռելոց ~~հարաւանները, Պրո-պանի արտա-նիւրը, Բե-էլայ Դա- րապանը, Աբելը, Սարգիսը, Լազարը, Երեմիայը, Տար- րուսը և այլն, եթէ մի նշանակութիւն ունին, այն ևս միայն Հոգւոյ անմահութեան դազափար է, աւանդութեամբ նո- ցա մէջ մնացած և առասպելաց քողի տակ ծածկուած :~~

Հ. Ո՛րք ուրացած է Հոգւոյ անմահութիւնը : (129)

Պ. Հոգւոյ անմահութիւնը ուրացան Սկեպդիկեան ա- ղանդաւորք և Սաղուկեցիք⁽¹⁾, որք հակառակ իւրեանց բանականութեան, զինքեանս անասնոց կարգ կը դնէին, ուրանալով Հոգւոյ գոյութիւնը և անմահութիւնը, որք Քրիստոսի յանդիմանութեամբ և ի սուրբ Գրոց բերած վկայութեամբ խայտառակուելով պապանձեցան : Վասն զի վճռեց Յիսուս թէ « Եստուած ոչ է Եստուած մեռե- ցոյ, այլ կենդանեաց », վկայութիւն բերելով այն խօսքն, զոր ասած էր Եստուած Մովսէսին ի Մորենուջ « ես եմ Եստուած Եբրահամու, Եստուած Իսահակայ և Եստու- ւած Յակոբայ »⁽²⁾ :

(1) Սաղուկեցւոց աղանդը Սաղովկ անուն Հրէայ մի Գրիստոսէ 260 տարի յառաջ քարոզէց թէ, « չիք յարուծին, չիք անմահութիւն Հոգւոյ եւ հանդիմանալ աշխարհ, այլ իբրեւ զխոտ ցամաքին եւ իբրեւ անասուն անշնչանան և կորնչին իսպառ » :

(2) Մտմէ. ԻԲ. 52: Եւրոպ. Գ. 6.

ՆԱԽԱԽՆԱԴՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ԽՆԱՄԱՐԿՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ.

Հ. Ի՞նչ է Նախախնամութիւնը : (130)

Պ. Նախախնամութիւն կամ խնամարկութիւն կ'ասուի Եստուածային կամաց այն ներգործութիւնը, որով ամե- նայն արարածներն պահպանուելով և խնամուելով միշտ գոյութեան մէջ կը մնան, և առանց շեղիւոյ անսայթաք կ'ուղղուին դէպի իւրեանց նպատակ, այսինքն իւրաքանչիւր վախճանին⁽¹⁾ : Վասն զի, եթէ մի տանը շարունակ պահ- պանօղ չի լինի և չնորոգէ, կանգուն չի մնար, այլ կը քան- դուի, այսպէս և բոլոր արարածներն առանց Եստուծոյ պահպանութեան և ոչ մի բոպէ կարօղ կը լինին գոյու- թեան մէջ մնալ կամ ուղղապէս կառավարուիլ :

Հ. Եստուծոյ Նախախնամութիւնը ուստի՞ կը ճանա- չեմք : (131)

Պ. Աշխարհի սկիզբէն մինչև ցարդ արարածոց միմեանց յաջորդելը, երկրի շարունակ պտղաբերելը՝ ի դարման կեն- ղանեաց, Լուսնից մեծութիւնը և հաստատ կամարաձգու- թիւնը, նորա գեղեցիկ զարդը, լուսաւորաց փոփոխմունքը, թագաւորաց փոփոխմունքը, մեծաց աղքատանալը և աղ- քատաց մեծանալը, մարդկային չար խորհրդոց խափա- նումը և այլն, այս ամենայն մեծ ապացոյց են Եստուծոյ Նախախնամութեանը :

(1) Գործ. ԺԳ. 15: ԺԷ. 25, 28: Իմաստ. 2. 8: Է. 15, 16: ԺԲ. 15: ԺԳ. 5: ԺԴ. 6: Յով. Ե. 17:

Հ. Եստուծոյ Նախախնամութիւնը քանի՞ կերպ է: 132

Պ. Եստուծոյ Նախախնամութիւնը երկու կերպ է, յա-
պարհէն և հասարակ: Յատուկ Նախախնամութեամբ կը պահ-
պանէ իւր հաւատացեալները յամենայն վտանգաց, ինչ-
պէս զՆոյ, զԱբրահամ, զՅակոբ, զՅովսէփ, զՄովսէս,
զԱռաքեալսն և այլն, զոր պէտք է խոստովանել յաջողու-
թեան մէջ, և ձախորդութեան մէջ¹⁾, որոյ դէմ ոչ
որ կարէ հակառակել, առանց նորա մարդկան ամենայն
ջանքն անօգուտ են, որուն պիտոյ է ապականել²⁾, վստա-
հանալ և ընդունելոյ համար աղօթել: Իսկ հասարակ
Նախախնամութիւնն է այն, որով կը կառավարէ Եստու-
ծած ամենայն արարածներ, և կ'ուզէ դէպ ի բարի վախ-
ճան, բնութեան օրինօք հոգալով նոցա պէտքն ու կա-
րիքն, իւր արեգակը և անձրեւը արդարօց և մեղաւորաց
հաւասար բաշխելով³⁾:

Հ. Եստուծած ամենի Հայր զոյլով անխրաւութիւն կամ
զրկանք արած չի՞ լինել զմին աւելի և զմիւսն պակաս խը-
նամելով: (133)

Պ. Եստուծած զմին աւելի սիրելով և խնամելով և ըզ-
միւսն պակաս, բնաւ անխրաւութիւն և զրկանք արած չի
լինել, վասն զի յառաւօտէ մինչ երեկոյ աշխատող մշա-
կին մի դահեկան վարձ սակարկած ժամանակը, մի ժամ
աշխատողին ևս մի դահեկան տալը զրկանք չէ առաջնոյն⁴⁾:

Օր օրինակ մի Հայրը եթէ աւելի սիրէ իւր որդւոց

(1) Ա. Մնացոր. Իթ. 12: Յոր. Ա. 21: Սաղ. ճԺԸ. 75:

(2) Մատթէ. 2. 55, 54: Սաղ. ճԼԹ. 10: Ծննդ. Իթ. 12, 14:

(3) Մատթէ. Ժ. 29: (4) Մատթէ. Ի. 1—16:

մինը, նորա առաքինութեան, հնազանդութեան և զործա-
կատարութեան համար, բնաւ զրկանք չէ միւս որդւոց, որ
մոլի են կամ անհնազանդ կամ ծոյլ, վասն զի բո-
լորին ևս իւր հասարակ խնամքը մատակարարած է իման-
կութենէ խնամելով՝ զնոսա և կառավարելով: Եստուծած
ևս սրտագէտ և կանխագէտ գոյով, զիտէ թէ, ով է իւր
յատուկ խնամոց արժանի, և ով անարժան, և ըստ ար-
ժանաւորութեանց՝ հոռտայ միոյն հինգ, միոյն՝ երկու, և
և միոյն մի քանքար¹⁾, որ է շնորհք Հոգւոյն, և ի մակա-
ւուն հաւատարիմն ի վերայ բաղմաց կը կացուցանէ:

Հ. Առաւաշտ ազգերն ևս ընդունած են Նախախնա-
մութեան վարդապետութիւնը: (134)

Պ. Եստուծոյ Նախախնամութիւնը հին կռապաշտ
ազգերն ընդունած էին և կը դաւանէին, կըզոնէին աիե-
զերքը խնամող մի Եստուծած ևս, թէպէտ մոլար վարդա-
պետութեամբ, բայց ճշմարտութիւն մի ծածկեալ էր ա-
ռասպելաց քօղի տակ:

ԳԼՈՒԽ Զ.

ԵՐՐՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԱՆԱՅԻՆ ԱՆՁԱՆՑ

Հ. Երրորդութիւն Եստուծային Անձանց ասելով
ի՞նչ իմանալու է: (135)

Պ. Քրիստոնէական վարդապետութեան հիմն Եմենա-

(1) Մատթէ. ԻԵ. 44—50:

սուրբ Երրորդութիւնն է, բայց այս խորին Խորհուրդը մարդկային մտաց անհասանելի և անքննելի գործով, պարտիմք առանց յանդգնութեամբ քննելոյ, աներկբայ հաւատալ ըստ վարդապետութեան Ս. Գրոց:

Հ. Ս. Գրոց մէջ Ս. Երրորդութեան վերայ ի՞նչ վարդապետութիւն կայ: (136)

Պ. Թէպէտ հին Ատակարանի մէջ պարզ կերպիւ բացատրուած չէ այս խորհուրդը, բայց իբրեւ անօր քօղի տակ ծածկուած՝ լոյս կը սփռէ հաւատացելոց մտաց վերայ, և իբրեւ Երչալոյս՝ Հին Եկեղեցւոյ (Նահապետական և Մովսիսական) մտաց խաւարն փոքր ինչ փարատելով՝ տայ սպասել արդարութեան Արեգական ծագման (Յիսուսի ծննդեան), այնու լուսաւորել և ճանաչել զսուրբ Երրորդութիւնն:

Հ. Հին Ատակարանի մէջ ընդ քօղով ծածկեալ Ս. Երրորդութեան վարդապետութեան վկայութիւնք որք են: (137)

Պ. Հին Ատակարանի մէջ յայտնապէս քարոզուած է Աստուծոյ գոյութիւնը և միութիւնը, բայց միութեան մէջ Անձնաւորութեան Բազմաորութիւնը, որոյ ապացոյց են այս բառերս «արայոս մարդ ըստ պատկերի Բերոս»⁽¹⁾: «Ահա եղև Ադամ իբրև զմի է Բեշ»⁽²⁾: Եւ այս իջոս և խառնակեացոս գլեղուս նոցա»⁽³⁾: Ահա այս յոգնակի բայերն և դերանուններն Աստուածային Անձանց բազմաւորութիւն ցոյց կուտան: Նոյնպէս և մարգարէութեանց մէջ ևս կան քօղի տակ ծածկեալ վկայութիւնք. Պաւլոս

(1) Եփես. Ա. 26: (2) Եփես. Բ. 18: Գ. 22: (3) Եփես. ԺԱ. 7:

մարգարէն կ'երգէ. «ողորմութեամբ Տեառն (Հօր) լի եղև երկիր, և Բանի՝ Տեառն (Որդի) Երկինք հաստատեցան, և Հօգի (Հօգիս) որքանոյ Նորա (Հօր) ամենայն զօրութիւնք նոցա»⁽⁴⁾: «Եւս ընդ ձեզ եմ ասէ Տէր Թեոֆան (Հայր), և Բանի (Որդի) զոր ուխտեցի ընդ ձեզ, և Հօգի իմ (Հօգիս) որ կայ ի միջի ձերում», և այլն և այլն:

Հ. Նոր Ատակարանի մէջ ևս կայ Ս. Երրորդութեան վարդապետութիւնը: (138)

Պ. Նոր Ատակարանը գրեթէ ծայրէ ի ծայր Ս. Երրորդութեան վարդապետութեան վերայ պարապած է, ոչ թէ միմիկ և ընդ քօղով բառերով և իմաստներով, այլ շատ պարզ և լուսաւոր խօսքերով և գործնական կրթութիւն, զգալի և յայտնապէս տեսեալմբ⁽⁵⁾: Պաւլոսն է միանգամ մտօք ի Յորդանան կամ ի Թափօր լիառն դնալ, ուր կը տեսնուին Աստուածային երեք Անձինք, այսինքն Յիսուսի Մկրտութիւնը և Այլակերպութիւնը, Հօր Եւսը և Հօգիս որքան ազանդեալ իջոս և լուսաւոր ասպի պէս էրեւոյն⁽⁵⁾:

Հ. Հին Ատակարանի մէջ ի՞նչու համար ընդ քօղով ծածկեալ է Ս. Երրորդութեան վարդապետութիւնը: (139)

Պ. Հոգին սուրբ՝ որ մարգարէից յայտնիչ էր, ինքն գո-

(4) Սաղ. ԼԲ. 4:

(2) Մատ. Գ. 16, 17: ԻԸ. 49: ԺԱ. 27: Յով. Ա. 1: Ա. Յով. Ե. 7:

(5) Նոր Ատակարանից մի քանի վկայութիւն դնել բաւական համարեցի, վասն զի գրեթէ ամբողջ Նոր Ատակարանն լի է վկայութեամբ և պարզ յայտնութեամբ:

լով իրբե յայն, և մարգարէք քոչ, բառ առ բառ, բան առ բան ազգելով նոցա, ինչ որ գրեցին, նախահոգութեամբ ծածկեց Ս. Երրորդութեան խորհուրդն, որ Հրէայք բազմաստուածութեան ազանդներէից հեռու մնային, որ նոցա շուրջը պատած էին, Հոգին սուրբ բաւական համարեց յայտնել մի Աստուծոյ գոյութեան դաւանումն, մինչ Սին յԵրրորդութենէ Բանն, Սիւսիս Յիսուս յաշխարհ դալով՝ եռամեայ պայծառ քարոզութեամբ բացատրեց Հին Ատակաբանի մէջ ընդ քօղով ծածկեալ վարդապետութիւնը և իւր համբաւնալոյ ժամանակը, պատուիրեց Առաքելոց ևս իւրեանց քարոզութեան հիմն դնելով Ս. Երրորդութեան վարդապետութեան դաւանումն, «մկրտել Հօր, Որդւոյ և սրբոյ Հոգւոյ անուամբ», իւրեանց քարոզութեան հետեւող հաւատացեալներն, և հաւատոյ Աւական մասն համարեն Ս. Երրորդութեան դաւանումն, մի բնութիւն, մի գոյութիւն և մի Աստուածութիւն, նոյն Աստուածութեան մէջ երեք կատարեալ անձնաւորութիւն, ի միմեանց անբաժան, զոր օրինակ Հօգի, Դատ, և Բան, կամ աբէգալն, յոյս և ճառագայթ, կամ իրբե ալն, աղբիւր և ջուր:

Հ. Աստուածային անձինք ի՞նչպէս կը զանազանին ի միմեանց: (140)

Պ. Աստուածային երեք Անձինք համակամ, համազօր, համափառ և համազոյ են, չէք ի նոսա մեծ կամ փոքր, այլ միայն անձամբ կը զանազանին, այսինքն՝ Հօր անձը՝ Որդւոյ կամ Հոգւոյ սրբոյ անձն չէ, Որդւոյ անձը՝ Հօր և Հոգւոյ սրբոյ անձն չէ, և Հոգւոյ սրբոյ անձը՝ Հօր և Որդւոյ անձն չէ: Հայրը՝ Որդի կամ Հոգի չի կոչուիր, Որ-

դին՝ Հայր և Հոգի չի կոչուիր, և Հոգին սուրբ՝ Հայր և Որդի չի կոչուիր, ահա զանազանութիւն այս է պարզապէս:

Հ. Ս. Երրորդութեան Անձինք այլ ի՞նչպէս կը զանազանին ի միմեանց: (141)

Պ. Ս. Երրորդութեան անձինք կը զանազանին ի միմեանց այսպէս, Հայր ծնող է և բղետող, ոչ ծնեալ և բրդխեալ, Որդին ծնեալ է, ոչ ծնող, Հոգին սուրբ բղխեալ է ի Հօրէ միայն, ոչ ծնող է, ոչ ծնեալ և ոչ բղետող, Որդին ոչ բղետող է ոչ բղխեալ. ահա այս ծնող, ծնեալ, բղետող, բղխեալ բառերովն միայն կարող ենք բացատրութիւն տալ ամենասուրբ Երրորդութեան Անձանց ասորբերութեան վերայ, հետեւելով Ս. Գրոց և ուղղափառ սուրբ Հարց վարդապետութեանց, և միանգամայն խոստովանելով որ, Ս. Երրորդութեան խորին Խորհուրդը անմատչելի և անքննելի է ի մարդկային մտաց, իւր բարձրութեամբն և խորութեամբը, բայց աներկբայ հաւատալով կը զաւանեմք, զի ինչ որ է Հայր, նոյն է և Որդի և Հոգի, երեքն ևս երկի և այսօր նոյն և յաւիտեան: Որքան Հայրըն է Հայր, ընդ նմին և Որդին՝ է Որդի, և Հոգին է Հոգի, ոչ մին քան զմիւսն մեծ կամ փոքր, ոչ մին՝ միոյն հրամայող և կամ հպատակող: Իսկ որք ասեմ, էր երբեմն յորժամ ոչ էր Որդին կամ էր երբեմն յորժամ ոչ էր սուրբ Հոգին, կամ թէ յոչեից եղին, կամ յայլմէ եղութիւնէ ասեմ լինել զՈրդին Աստուծոյ և կամ զսուրբ Հոգին, և թէ փոփոխելի են կամ այլայլելի, զայնպիսիս նշանով Աստուծոյն և Առաքելական Ս. Եկեղեցի (1):

(1) Ի Հանդանակ Հաւատոյ:

Հ. Ի՞նչ կը նշանակէ Որդւոյ Զննորդ և Հոգւոյն սրբոյ Բղիճա՞ն, կամ ի՞նչ տարբերութիւն կայ ծննդեան և բղիճման մէջ : (142)

Պ. Որդւոյ Զննորդ և Հոգւոյն սրբոյ Բղիճան մէջ եղած զանազանութիւնն անգիտելի է մեզ, և անքննելի, արարածական ծնունդից և բղիճումից անսահմանաբար հեռի գոյով, չեմք կարող իմանալ թէ, ի՞նչ է Զննորդ Որդւոյ, կամ ի՞նչ է Բղիճան Հոգւոյն սրբոյ, կամ թէ ինչո՞ւ Որդին ծնեալ է ոչ Զնօղ և Բղիօղ կամ Բղիճալ, կամ ինչո՞ւ Հոգին սուրբ բղիճեալ է, ոչ Զնօղ ոչ Զնեալ և ոչ Բղիօղ, և Հայրն ի՞նչո՞ւ ծնօղ է և բղիճօղ ոչ Զնեալ և Բղիճալ, կամ երեքն ևս ի՞նչո՞ւ ծնօղ, ծնեալ և բղիճօղ ու բղիճեալ չեն, մինչդեռ երեքն ևս համազօր են, համակամ, համապատիւ և համադրոյ: Անձառելի և անբացատրելի է այս կէտն, և չունիմք այնպիսի բառեր, որով կարողանամք աւելի պարզօրէն սահմանել, այլ միայն կը բաւականանամք ուղղափառ սուրբ Հարց գործածած բառերն ի գործ ածելով, թէպէտ նորա ևս չեն կարողացել հասկանալ և բացատրել պարզապէս, ինչպէս կ'ասէ սուրբ Օգոստինոս աստուածաբանն « Թէպէտ իմանայցես, թէպէտ ոչ, ի Հօրէ է Որդի, և ի Հօրէ է Ս. Հոգի, այլ Նա ծնեալ, Սա՛ բղիճեալ, այլ թէ զե՞նչ խօսիլ կայցէ ընդ ծնունդ և ընդ բղիճումն, ո՞ր գիտէ, կամ ո՞ր կարէ մեկնել . . . թէպէտ ամենայն որ ծնանի՛ ելանէ, զայսոսիկ գիտեմք, այլ սահմանել ընդ ծնունդ և ընդ բղիճումն ոչ կարեմք¹⁾»: Ահա այսպէս ամենայն սուրբ Հարց չկարողանալով սահ-

մանել, անձառելի ծնունդ և անքննելի բղիճումն ասելով կնքած են իւրեանց խօսքերն, ըստ այնմ և մեք չյանդգնելով աւելի քննելոյ և բացատրելոյ փորձ փորձել՝ կը խոստովանիմք և կը դաւանեմք անձառ, անքննին, անիմանալի ծնունդ և բղիճումն, կը դաւանեմք զՆրեաին ևս մի Աստուած, մի կամք, մի էութիւն, ամենայն կատարելութեանց մէջ՝ համահաւասար, ըստ դաւանութեան Հայաստանեայց Ս. Նիկիեցւոյ, որ ի սկզբանէ անտի իւր դաւանութեան մէջ մի նշանախեցի փոփոխութիւն արած չէ, և մեծ մեղք ու մոլորութիւն և հերձուած կը համարի փոփոխումն. և Աստուծոյ էութեան և Ս. Ներքորութեան վերայ ինչ որ յայտնուած է Ս. Գրոց մէջ՝ միայն զայն կը ծանաչէ և կը խոստովանի, չի յանդգնէր գիտել, ինչ որ անհնար է գիտել, ինչպէս կ'ասէ Ս. Կիւրիզ, « զե՞ քննես զայն, զոր Հոգին սուրբ ոչ յայտնեաց²⁾ »:

Հ. Ներքորութեան առաջին Անձն ի՞նչո՞ւ Հայր կ'ասուի: (143)

Պ. Հայր տնունը քանի մի նշանակութիւններ ունի, նախ՝ Հայր կ'ասուի Նա՛ որ ունի Որդի, վասն զի Հայր և Որդի առնչակից են, առանց Հօր՝ Որդի չի լինիր, և առանց Որդւոյ՝ Հայր չի լինիր: Ի. Հայր կ'ասուին բարերարք, իշխանք, թաղաւորք, քահանայք, վարժապետք և այլն, որք թէպէտ բնութեամբ Հայր չեն, այլ նմանութեամբ, Հօր պաշտօն կատարելոյ համար, խնամելով և պահպանելով: Գ. Հայր կ'ասուին նաև զիւտի Հեղինակներ²⁾, այսպէս Հայր կ'ասուի Աստուածային Անձանց մին, որ բնութեամբ

(1) Կիւրիզ, ի կոչումն ընծայութեան Գ. ԺԱ: (2) Ծննդ. Գ. 20—22:

առնչակից Հայր է Որդւոյ, Հայր է ամենայն արարածոց, խնամելով և պահպանելով Հայրաբար, Հայր է ամենայն գոյից, Ինքն գոյով հեղինակ և արարչական պատճառ ամենայնի¹⁾։

Հ. Երրորդութեան Բ. Անձն ի՞նչու համար Որդի կը կոչուի (144)։

Պ. Որդի կ'ասուի Երրորդութեան մի Անձն ի յաւիտենից անժամանակ ծնունդ գոյով Հօր, յէութենէ Աստուծոյ, Աստուած յԱստուծոյ, Լոյս ի Լուսոյ, ծնունդ և համազոյակից Հօր, բնութեամբ և էութեամբ, ոչ ժամանակաւ կրտսեր քան զՀայր, նման մարդկային ծննդոց, այլ որքան Հայրն է Հայր, ընդ նմին և Որդին՝ Որդի, ոչ թէ էր երբեմն, որ Հայր կայր և Որդին ոչ. այլ թէ ի՞նչ պէս ծնած է ի Հօրէ Աստուծոյ ի յաւիտենականէ, անբընենի է, միայն զայս զիտեմք, որ Օնոն և Օնեան որիշ որիշ անձեր են, ոչ թէ մի և նոյն անձն։ Բաց աստի չը կարեմք ուրիշ կերպիւ բացատրել, միայն նմանութեամբ կ'ասեմք « Որդւոյ ծնունդն է որպէս բան՝ ի մտաց, կամ որպէս լոյս՝ ի լուսոյ ծնանի »²⁾։

Հ. Որդի բառն ուրիշ ի՞նչ նշանակութիւններ ունի։ (145)

(1) Երբեմն Հայր բառն Երրորդութեան երեք Անձինք եւս կը նշանակէ, հեղինակութեան եւ բարերարութեան նշանակութեամբ, վասն զի երեք Անձինքն եւս արարչական պատճառ են ամենայն արարածոց, որ բարերար եւ խնամող Հայր կը կոչուին։

(2) Գիտմամբ կրկնած եմք Ս. Երրորդութեան զաւանդութեան բառերն, որպէս զի տպաւորութիւն համբակաց մտաց մէջ, որք չկալեն ուրիշ նորահնար բառերով եւ բացատրութեամբ ըմբռնել։

Պ. Որպէս Հայր անունը ունի զանազան նշանակութիւններ և ամենայն նշանակութեամբ ևս Հայր է, նոյնպէս և Որդի անունը ունի զանազան նշանակութիւններ, բայց միայն մի նշանակութեամբ է Որդի, այսինքն բնութեամբ ծնեալ գոյով ի Հօրէ, առնչակից է նմա, իսկութեամբ էակից, համազոյ, անիմանալի ծնունդ, անժամանակ Հօր ամենակալի։ Վասն զի որդի կը կոչուին աշակերտք՝ նկատմամբ վարժապետաց, ժողովուրդք՝ նկատմամբ քահանայից, իշխանաց, թաղաւորաց և այլն։ Նաեւ ամենայն հաւատացեալքս շնորհական որդի եմք Աստուծոյ, իսկ Որդին Աստուծոյ՝ միայն առաջին նշանակութեամբ է Որդի։

Հ. Որդին Աստուած ի՞նչ անուններ և ի՞նչ զործեր ունի համաձայն Հօր Աստուծոյ անուանց և զործոց, որով լինի համազոյակից, համակամ և համազօր Հօր։ (146)

Պ. Որդին Աստուած ունի այն ամենայն յատկութիւնք զոր ունի Հայր Աստուած, վասն զի արարչագործ է որպէս զՀայր¹⁾, կեանք և յարութիւն տուող²⁾, շնորհք, ողորմութիւն, խաղաղութիւն, մխիթարութիւն, հաւատք, յոյս, սէր և իմաստութիւն տուող³⁾, զատող աշխարհի⁴⁾, կենդանեաց և մեռելոց, յաւիտենական է և

(1) Յով. Ա. 4—5: Կորնթ. Ա. 16, 17: Սաղ. 136: 6:

(2) Յով. Ա. 10: 2: 53, 40—46: ԺԱ. 23: ԺԴ. 6:

(3) Ա. Տիմ. Ա. 2: Տիմ. Ա. 4 Բ. Թեոֆ. Բ. 15, 16: Ղուկ. ԻԱ. 43: Ա. Յով. Ե. 20 եւ այլն:

(4) Մատթէ. ԻԵ. 51—46:

անմահ, անքննելի, ամենակարօղ, ամենուրեք, ամենագէտ, սրտագէտ, տէր, իշխան և այլն և այլն¹⁾։

Հ. Աստուածային պաշտօն և երկրպագութիւն տալուն է Որդւոյն։ (147)

Պ. Օգոստին Աստուած իբրեւ ճշմարիտ Աստուած դաւանելով պարտւի՞մք հաւատալ նմա²⁾, երկրպագանել³⁾, Աստուածային պաշտօն և պատարագ մատուցանել⁴⁾, աղօթել առ նա⁵⁾, փառաբանել զնա և օրհնել, որ լսէ աղօթից և խնդրուածաց և կատարէ։

Հ. Աստուածային Անձանց մին ի՞նչու Հոգի կասուի։ (148)

Հ. Ս. Երրորդութեան երեք Անձնաւորութեանց մին է Ս. Հոգին, բնութեամբ, էութեամբ, զօրութեամբ և ամենայն յատկութեամբ հաւասար Հօր և Որդւոյ, նոցա պէս, սուրբ, արդար, անեղ, բարի, ամենագէտ, սրտագէտ, ամենուրեք, արարիչ, ամենակարօղ և այլն, զոր ուրիշ արարածական ոգիներէց որոշելոյ համար «ոչ ածականով կ'անուանեմք զնա, սրբութիւնը նորա յատուկ ստորագելի գորով⁶⁾։

Հ. Ի՞նչ են դործք Հոգւոյն սրբոյ։ (149)

(1) Միքիա. Ե. 2: Առակ Բ. 22—23: Գործ. Բ. 54: Ա. Տիմ 2. 15, 16: Մատթէ ԺԱ. 27:

(2) Յով. Գ. 56: Ե. 25: Զ. 55: Ժ. 57: ԺԱ. 25: ԺԳ. 1:

(3) Փիլիպ. Բ. 9—11:

(4) Յով. ԺԲ. 26: Մատթէ. ԻԸ. 18:

(5) Գործ. Ե. 29: Եփես. 2. 25:

(6) Յով. ԺԳ. 15—26: ԺԶ. 7—15: Հռով. ԺԵ. 15—19: Ա. Կորնթ. Բ. 4: Գ. 16: Եբր. Ժ. 15: Եփես. Գ. 30 և այլն:

Պ. Հոգին սուրբ որիշ Անձն լինելով և բնութեամբ մի ընդ Հօր և ընդ Որդւոյ, արարիչ է և կենաց տուող¹⁾, ուսուցիչ²⁾, ելանէ ի Հօրէ, զայ յաշխարհ³⁾, շրջի ի վերայ ջրոց⁴⁾, խօսի յՕրէնս և ի Մարգարէս⁵⁾, լսէ աղօթից, ուսուցանէ Առաքելոց, յիշեցուցանէ և վկայէ վասն Յիսուսի, մխիթարէ զԱռաքեալս, գիտէ զամենայն, օգնէ տկարամտաց, բարեխօսէ անմուռնջ, տրամի, ունի միտք, ղիտաւորութիւն, հրաշագործութիւն. պարգեւէ, սրբէ և վերածնէ։ Նորա յատուկ խորհրդաւոր նշան է ջուր⁶⁾, որով կը մաքրէ, կ'արգասաւորէ և կը զովացուցանէ. հոգի⁷⁾, որով զտէ, քննէ և լուսաւորէ. հոգի, որով ուր կամի շնչէ և շարժէ. իշխ⁸⁾, որով բժշկէ, ուրախացուցանէ, լուսաւորէ և առնէ նուիրական. աշխարհ⁹⁾, որով պաղարեւր առնէ և զովացուցանէ. աղաւթի¹⁰⁾, որով խօսի, առաջնորդէ և զգուշացուցանէ. իշխան¹¹⁾, որով վաւերացուցանէ։

Հ. Ի՞նչ բան Հոգւոյ սրբոյ հայհոյութիւն կը համարուի։ (150)

(1) Յովր. 1. Գ. 4: (2) Գործ. Ա. 16: Բ. 29: Յով. ԺԶ. 7, 8:

(3) Եսայի ԿԳ. 10: (4) Ծննդ. Ա. 2: (5) Յով. Գ. 5:

(6) Մատթէ. Գ. 11: Մաղար. Գ. 2, 5: Ելից. ԺԳ. 21: Ա. Կորնթ. Բ. 10: (7) Յով. Գ. 8: Ա. Կորնթ. ԺԵ. 11—15:

(8) Եսայի. ԿԱ. 4—5: Եբր. Ա. 9: Չաքար. Գ. 2, 5: Ա. Յով. Բ. 20—27: Ելից. ԵԹ. 7: Լ. 50: (9) Մատթ. Ժ. 20: Յով. ԺԶ. 15:

(10) Յայտ. Է. 2: Բ. Կորն. Ա. 22: (11) Գործ. Ե. 9:

Պ. Հոգւոյ սրբոյ Հայհոյութիւն կը համարուի զՀոգին սուրբ փորձել, բարկացուցանել, տրամեցուցանել, սուտ խօսել, հակառակել Ս. Պօղոս ճշմարտութեան, Նորա շնորհքն անպատուել¹⁾։ Այս Հայհոյութիւններն Յիսուս վճռեց աններելի՝ աստ եւ ի հանդերձելումն, ասելով թէ «որ ասիցէ բան զՈրդւոյ մարդոյ թողցի նմա, իսկ որ զՀոգւոյն ասիցէ, մի թողցի, ոչ աստ եւ ոչ ի հանդերձելումն»²⁾։

Հ. Մի՞թէ Աստուծոյ Որդւոյն Հայհոյելն ներելի է եւ թողութիւն ունի։ (151)

Պ. Այ, բնաւ, վասն զի Որդւոյ Հայհոյութիւնն եւս Հոգւոյ սրբոյ Հայհոյութիւն կը համարուի եւ անթողելի է։ Վասն զի Յիսուս կամի ասել այսու, թէ, եթէ որ Աստուծոյ Որդին մարդկային կրիւք (ոչ մեղանշականօք) եւ կարեօք պաշարեալ տեսանելով՝ տարակուսի Աստուած եւ մարդ անուանելու, այնչափ մեծ մեղք չի համարուիր, որչափ Հոգւոյ սրբոյ սքանչելագործ զօրութիւն տեսանելով տարակուսի կամ հակառակի նորա Աստուածութեան, կամ անարգէ նորա անսուտ վկայութիւնն, որով վկայեց Քրիստոսի Աստուածութեան համար՝ աղանա-նակերպ իջանելով Նորա վերայ³⁾։ Ուստի Քրիստոսի Աստուածութեանը վերայ կասկածողը եւ հակառակողն եւս Հոգւոյ սրբոյ Հայհոյիչ կը համարուի, եւ չունի թողութիւն, ոչ աստ եւ ոչ ի հանդերձելումն։

Հ. Որդւոյ Աստուածութիւնն ո՞վ ուրացաւ։ (152)

Պ. Որդւոյ Աստուածութիւնը ուրացաւ աղանդապետ Արիոս¹⁾, որ զՔրիստոս ստեղծական կը համարէր, բայց զի իվերոյ քան զարարածս, եւ ոչ Աստուած կամ արարիչ, զոր դատապարտեցին Նիկիոյ Տիեզերական Ժողովոյ մէջ 318 Հայրապետք յամի Տեառն 325, ուր ներկայ էր Արիստակէս Հայրապետ Հայոց, փոքր որդի եւ փոխանորդ Ս. Պօղոսը 1. ուսաւորչի։

Հ. Հոգւոյ Սրբոյ Աստուածութիւնը ո՞վ ուրացաւ։ (153)

Պ. Հոգւոյ սրբոյ Աստուածութիւնն ուրացաւ Մակեդոն Հայհոյիչն, որ մոլորեցով ասէր թէ, Հոգի սուրբ երկրպագելի չէ Հօր եւ Որդւոյ հետ, Հօր բնութենէն չէ, տարբեր է եւ անձնաւորութիւն չէ եւն. »։ Սա դատապարտեցաւ Ս. Պօղոս Տիեզերական Ժողովոյ մէջ 150 Հայրապետք՝ յամի Տեառն 381։

Հ. Ս. Ներորդութիւնն ո՞վ ուրացաւ։ (154)

Պ. Ս. Ներորդութիւնն ուրացաւ Սարէլ Լիբիացին, որ կը քարոզէր թէ «Աստուածային Անձն մի է, բայց իւր զործոց՝ զանազանութեան համար, այլ եւ այլ անուններ ունի, վասն զի ստեղծեց զաշխարհ, կոչեցաւ Հայր, ճնաւ ի կուսէ, կոչեցաւ Որդի, իջաւ Առաքելոց վերայ, կոչեցաւ Հոգի», չարաչար մեկնելով Յիսուսի այս խօսքը, թէ «Նս եւ Հայր իմ մի եմք, Նս ի Հայր եւ Հայր յԻս»²⁾։ Կամակորութեամբ չուզելով ուղիղ զաւանել, գէթ Յիսուսի մկրտութիւնն յիշելով, ուր երեք Անձինք եւս ա-

(1) Եսայ. ԿԳ. 10: Եփես. Գ. 50: Գործ. Ե. 3—9: Է. 34: Ը. 19:

(2) Մատթ. ԺԲ. 51, 52: (3) Մատթ. Գ. 16, 17:

(1) Տես ի նախադիտելիք Թիւ. 28, եւ նորո ծանօթութիւնը:

(2) Յով. Ժ. 29:

առանձին առանձին ներկայ պիտի գտանէր¹⁾։ Սորա մոլորութիւնն մերժեց և խայտառակեց Վիոնէսիոս պատրիարք Աղէքսանդրիոյ՝ յամի տեառն 363։

ԳԼՈՒԽ Է.

ԽՈՐՀՈՒՐԴ ՄԱՐԴԵՂՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՓՐԿԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ
ՔՐԻՍՏՈՍԻ։

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա.

ՆՊԱՏԱԿ ՄԱՐԴԵՂՈՒԹԵԱՆ

Հ. Խնչ է Մարդեղութիւն Քրիստոսի։ (155)

Պ. Մարդեղութիւն կամ Մարմնառութիւն Քրիստոսի ասելով, կ'իմանամք որ Աստուծոյ Որդին Հաճութեամբ Հօր և Հոգւոյն սրբոյ, մարդկային մարմին և հոգի առնելով եւ իւր Աստուածութեան հետ միաւորելով եղաւ կատարեալ մարդ և միանգամայն կատարեալ Աստուած։ Այսինքն մարդկային բնութիւն, այսինքն բանական հոգի, միտք, կամք և ամենայն յատկութիւն և կիրք (բացի մեղաց) առնելով, և մի անձի վերայ երկու բնութիւն միաւորելով անշփոթ և անբաժանաբար, եղաւ մի բնութիւն, մարդկային կամքն Աստուածային կամաց հետեւելով միշտ²⁾։

(1) Մատթ. Գ. 16, 17։

(2) Ներսէս Շնորհ. ի Թուղթն՝ առ Կիւ Մանուէլ։

Հ. Խնչ՝ Համար մարմին առաւ Որդին Աստուծոյ։ (156)

Պ. Մարդկային ազգի փրկագործութեան համար, որ Ազամայ յանցանօք՝ հոգւով և մարմնով թշուառացած էին և Աստուծոյ երեսից անկած, Արքայութենէ զրկուած, սատանայի իշխանութեան տակ ենթարկուած և միանգամայն դժոխոց տանջանաց դատապարտուած, որք կարօտ էին մի Միջնորդի, որով Աստուած Հաշտուէր մարդկանց հետ, և ըստ այնմ ազատուէին սատանայի գերութենէն և ի դժոխոց, և վերստին արժանանալ Արքայութեան։ Այսպիսի մի Դիւանդ մարդ չէր կարօղ լինել, մինչդեռ սկզբնական մեղաց առի լինելով՝ իւր ամենայն առաքինութիւններն չէին կարօղ փրկել զինքն, թող թէ զաշխարհ, այլ պիտոյ էր լինել Աստուած և մարդ միանգամայն, որ երաշխաւորէր մարդկան առ Աստուած, իւր նոր Ուխտն պահելոյ և զհին Ուխտն ոտնակոխ անօղն հանդերձ ծննդովք փրկելոյ համար։

Հ. Քրիստոսի յաշխարհ զալոյ ժամանակը ազգաց մէջ խնչ ակնկալութիւն կայր։ (157)

Պ. Որդւոյն Աստուծոյ մարդեղութեամբ յաշխարհ գալոյ ժամանակն՝ զրեթէ բոլոր ազգաց մէջ ակնկալութիւն մի կայր տիեզերաց փրկիչ մի գալոյ, ուսեալ ի Նախամարդոյ աւանդութենէն, Բաաղամու զուշակութենէն¹⁾, Նաբուգոտոնոսորի երազէն²⁾։ Նաեւ այն ազգերն, որոց մէջ սփռած էին Հրէայք, ինոցանէ (ի Հրէից) լսելով կը սպասէին՝ և Աստուածաշունչ Ս. զիրքը 273 տարի յառաջ թարգմանուած զոլով Յունաց լեզուաւ, Վանիէի

(1) Թուոյ, ԻԳ. 17 - 19։ (2) Գանիէլ Բ. 44։

Եօթնասան Եօթնակէր¹⁾ թուելով ժամանակն լրացած կը համարէին և կ'սպասէին: Ուստի Աթենացիք սկսած էին անշահօթին Ասորոյ սեղան կանգնել²⁾: Եզրիպտացիք ճարդան էրէլէլ իւր սեղան կանգնած էին, Հիւսիսային ազգերն ևս զերազոյն էակի Սիւսի մեջնորդէ Ասորոյ և ճարդան, մեծ վշապի գլխի վախճանօրէ սեղան կանգնած էին, և Հրէայք ժամանակն բոլորովն եկած հասած համարելով կ'սպասէին օր ըստ օրէ, զոր օրինակ Սիւսի մեծն ծերունին ի տաճարին³⁾, և շատերն ևս Յովհաննու մտքուր վարքն, ազաշխարութեան քարոզութիւնը և մկրտութիւնը տեսնելով, կարծէին թէ նա էր Վրիստոս, որ պիտի գայր և կը դիմէին առ նա մկրտել⁴⁾:

Հ. Վրիստոսի ծննդեան ժամանակն ի՞նչ նշանք և զան: (158)

Պ. Երբ ի յաւիտենից նախասահմանեալ ժամանակն լրացաւ, մարդկային ազգն փրկելոյ, Աստուծոյ եղծեալ պատկերն նորոգելոյ, աշխարհի ստեղծման չորս հազարերորդ տարին, (ըստ միջին հաշուոյ ժամանակազրաց և պատմադրաց, կամ ըստ եօթանասնից 5508 տարին), Հռովմայեցոց Օգոստոս կայսեր՝ Հայոց Արշամեան Աբգարութեալուորութեան ժամանակ և Հրէից Հերովդէս Ա. Եզրիպտացեոյ թագաւորութեան 35 երորդ տարին, Պարթիական հրեշտակապետն երևեցաւ Քաջանային՝ սեղանի վերայ ինկարկութեան ժամանակը, աւետեց

(1) Դանիէլ. Թ. 26, 27: (2) Գործ. Ժէ. 23:

(3) Ղուկ. Բ. 23—25: (4) Յով. Ա. 21—23: (5) Ղուկ. Ա. 5—23:

թէ « քաւմուլ կին Եզրիպտեթ որդի պիտի ծնանի, նորա անունը Յովհաննէս պիտի դնես, որ շատերու ուրախութեան պատճառ պիտի լինի, և տակաւին չծնած Հոգւով սրբով պիտի լցուի, ուխտաւոր լինի, զինի և օղի պիտի չխմէ, Աստուծոյ առաջ դնալով ժողովրդեան սիրան զէպի Աստուած պիտի դարձուցանէ և այլն: Այս աւետեաց վերայ Քաբարիա իւր և Եզրիպտեթի ծերութեան համար տարակուսելով՝ պատժեցաւ, լեզուն փակուած մնալ, մինչ ցծնունդ աւետեալ Մանկան:

ՅՕԴՈՒԱՅ Բ.

ՅԴՈՒԹԻԿԵ ԲՐԻՍՏՈՒՄ.

Հ. Վրիստոսի յղութիւնը ե՞րբ եղաւ: (159)

Պ. Յովհաննու յղութեան վեցերորդ ամիսն Պարթիէէ հրեշտակապետը եկաւ Եզրիպտէ քաղաքը ծերունի արդար Յովսեփու նշանած և ի Տաճարին նորա խնամոց յանձնուած կոյս օրիորդ Մարիամայ մօտ, որ էր զուտոր Յովակիմայ և Աննայի (որք յանձնուած ընծայ տաճարի Տեառն, յետ երկից ամաց ի ծննդնէ, ի կենդանութեան ծնողացն, և էր տառն և չորս ամաց) ասաց, « ուրախ լիբ բերկրեալդ Տէր ընդ քեզ », երբ շփոթեցաւ Մարիամ, Պարթիէէ իսկոյն քաջալերեց զինքն և ասաց « մի՛ երկնչեր, Հոգւով սրբով պիտի յղանաս և ծնանիս զՓրկիչ Յիսուս, որ յաւիտեան պիտի թագաւորէ Վաւթի տան

վերայ», և զայս ևս յայտնեց թէ քո ազգական¹⁾ ամուլ
Նդիսաբեթն ևս յղացած է վեց ամիսէ ի վեր: Եւ երբ
Մարիամ յայտնեց իւր հաճութիւնն՝ ասելով, «ահաւա-
սիկ եմ ազախին Տեառն, եղիցի ինձ ըստ բանի քու»:
նոյն բողբոյսն Հոգւոյ սրբոյ կամօք և Հօր Աստուծոյ հա-
ճութեամբ Որդին Աստուած իջաւ Մարիամայ որովայն
և յղացաւ²⁾: Անբովանդակելին տիեզերաց բովանդակե-
ցաւ յորովայն Աուսին և սկսաւ ըստ օրինաց բնութեան
աճել տակաւ տակաւ: այլ թէ ինչ եղանակաւ,
անբնական է ի մարդկային մտաց: Ինչպէս արարչագոր-
ծութեան ժամանակը, երկիրը առանց սերման բուսոյց
և ծնաւ կենդանիներ, սերմն գոյով Աստուծոյ հրամանն,
այժմ ևս առանց սերման սկսաւ կազմակերպիլ Քրիս-
տոսի մարմինն, որոյ հետ խառնեցաւ (մարմնոյ և հոգւոյ)
անբաժան Աստուածութիւն՝ անձառելի եղանակաւ:

Հ. Օհնի յղութեան ինչ արար Մարիամ: (160)

Պ. Մարիամ երբ լսեց Հրեշտակից թէ Նդիսաբեթն
յղացած է, սրտի խնդութեամբ այցելութեան գնաց նմա,
և Նդիսաբեթ երբ տեսաւ զՄարիամ և լսեց նորա ող-
ջունի ձայնն, իսկոյն Մանուկն խաղաց որովայնի մէջ, և
ինքն Հոգւով սրբով լցեալ մարգարէացաւ և ասաց
«օրհնեալ ես դու ի կանայս և օրհնեալ է ողորմող որո-
վայնի քո, և ուստի է ինձ այս, զի Մայր Տեառն իմոյ ե-
կեցէ առիս»: Մարիամ ևս լցաւ Հոգւով սրբով և աս-
աց «Մեծացուցէ անձն իմ զՏէր. . . և այլն»³⁾: Մնաց

(1) Եղիսաբեթ է դուստր Սօբէի, Սօբէ եւ Աննա քոյր էին միմեանց,
ուստի Եղիսաբեթ կը լինի Մարիամու մօր քրոջ դուստր:

(2) Ղուկ. Ա. 26 - 38: (3) Ղուկ. Ա. 59 - 57:

Նդիսաբեթի մօտ երեք ամիս, և երբ մօտեցաւ Նդիսաբեթի
ծնունդն, Մարիամ ազդեցութեամբ Հոգւոյն սրբոյ դարձաւ
իւր տուն, որպէս զի յղացեալ Տէրն չճառայէր ծննդեան
ծառային:

Հ. Ինչպէս եղաւ Նդիսաբեթի ծնունդն: (161)

Պ. Երբ Մարիամ հեռացաւ Նդիսաբեթից, ծնաւ
Նդիսաբեթ զՄանուկն ըստ օրինի կանանց, որպէս և յղա-
ցեալ էր ըստ օրինի յղութեան¹⁾, զինի ութ աւուր հա-
ւաքեցան ազգականք նորա, թլպատեցին ըստ օրինի և
կամեցան կոչել զանուն նորա Օւքարիա, յանուն Հօր
իւրոյ, բայց Նդիսաբեթ ստիպեց Յովհաննէս կոչել, կա-
մեցան հարցանել հօրն, և Օւքարիա նշանացի խնդրեց
տախտակ (արդէն համրացած գոյով իւր երկբայութեան
համար) զրեց տախտակի վերայ թէ «Յովհաննէս է ան-
դոր»²⁾, և իսկոյն արձակեցաւ լիզուի կայն և կարդաց
իւր գրածն:

Հ. Յովսէփ չկասկածեցաւ Մարիամու Յղութեան
վերայ: (162)

Պ. Յովսէփ արտաքին նշաններով Մարիամու Յղու-
թիւնը տեսանելով, և չիմանալով թէ ի Հոգւոյն սրբոյ է
յղացեալ, կամեցաւ գաղտնի կերպիւ արձակել զՄարիամ
և չնայտառակել կամ ըստ օրինաց քարկոծ չառնել³⁾:
Ուստի Տիրոջ հրեշտակը երազով պատմեց նմա Մարիա-

(1) Բաց ի Յիսուսէ, մարդկային ամենայն յղութիւնը եղած են ըստ
օրինի կանանց յղութեան սերմնառութեամբ, և ծնած են սկզբնական
մեղօր, և չիք անտառ յղութիւն մահկանացուաց, և ոչ եւս առանց
սկզբնական մեղաց, բաց ի Յիսուսէ:

(2) Ղուկ. Ա. 37 - 80: (3) Մատթ. Ա. 19 - 25:

մութ Յղութեան եղանակն և պատճառն, և պատուիրեց
չտարակուսել և չկասկածել նորա Յղութեան վերայ, որ
Հոգւով սրբով է ըստ գուշակութեան Մարգարէից թէ
«Այս յղացի և ծնցի որդի և կոչեսցեն զանունն նորա
Յիսուս, զի նա փրկեսցէ զժողովուրդ իւր ի մեղաց իւ-
րեանց »¹⁾։ Յովսէփ այնուհետեւ առանց բնական կասկա-
ծելոյ սկսաւ պատկառանք խնամել զԱրքուհի կոյս և լի-
նիլ Հայրազիր Յիսուսի²⁾։

ՅՕԴՈՒԱԾ Գ.

ԾՆՈՒՆԴ ՔՐԻՍՏՈՍԻ.

Հ. Խնչպէս եղաւ Յիսուսի ծնունդը։ (163)

Պ. Հռովմայեցւոց Օգոստոս կայսրը հրամայեց աշխար-
հադիր առնել, և ամենայն մարդ իւր ծնած տեղի և
հայրենեաց մէջ ներկայ գտնուել և գրուել նոյն աշխար-
հադրի մէջ, ուստի Յովսէփ Բեթղէհեմացի գոլով, Մա-
րիամու հետ Նազարէթէն Բեթղէհէմ գնաց, նոյն աշ-
խարհադրի մէջ արձանագրուելու։ Բեթղէհէմից զուրմ
մի այրի մէջ իջեանեցաւ, ուր ծնաւ Յիսուս, պատեցաւ

(1) Եսայի. Լ. 14։

(2) Յովսէփ է որդի Յակոբայ, Յակոբ է որդի Մատթանի և եղբայր
Աննայի մօր Մարիամու։

ի խանձարուրս և եղաւ ի մութը¹⁾։

Հ. Քրիստոսի ծննդեան օրն ի՞նչ պատահեցաւ (164)

Պ. Բեթղէհէմի այրի մօտ հովիւներ բացօթեայ իւր-
եանց ոչխարաց պահպանութիւն արած ժամանակ, նոյն
գիշերն հրեշտակ երեւեցաւ նոցա և աւետեց թէ «Ձեզ
աւետիք, ծնաւ Փրկիչ ուրախ եղէք, այս նշան ձեզ
գնացէք տեսէք մութրի մէջ Մանուկ խանձարուրով զբը-
ռւած »։ Ապա սկսան բազմաթիւ հրեշտակներ իջանել և
երգել «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ և յերկիր խաղա-
ղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն »²⁾։ Ուստի հովիւներ
ևս խնդրութեամբ սրտի գնացին երկիրպագին Տիեզերա-
կան Հովուապետին³⁾։

Հ. Բաց ի Հովուաց այլ ո՞վ իմացաւ Քրիստոսի
ծնունդը։ (165)

Պ. Բեթղէհէմի արեւելեան կողմից⁴⁾ երեք իմաստուն

(1) Քրիստոսի ծննդեան և ճօրէնութեան վկայութիւններն շատ
տեղեր զանց արի դնել. վասն զի հարկ կըլինէր ամբողջ աւետարանի
զխառնամարներ դնել Դասադրբիս մէջ, իսկ նախագուշակութիւնը և
նոցա կատարումներն ամբողջապէս դրած եմ Դասադրբիս յաւելումս
մէջ ի զիւրութիւն Ուսուցչաց և Քարոզչաց։

(2) Դուկ. Բ. 4—21։

(3) Քրիստոս ինքն գոլով անծնադիր և բաց Հովիւ խնդրող մոլորեալ
ոչխարին, իւր անօրէնութիւնը զուշակել տուաւ Հովիւ մարդորէից, և
նախ ի Հովուաց երկրպագեցաւ։

(4) Հաւանական է որ մոզաց մին Հայաստանի Մոզք գումարից էր,
մին Արաբիայից և մին Սաբայից։ Սաղ. ՀԱ. 40, 14։ Եսայ. Կ. 6։

մոգեր (կռապաշտ աստղաբաշխներ) մի անբնական աստղիկ⁽¹⁾ հրեմամբ զուշակելով Հրէից թագաւորի ծնունդը, ղիմեցին ղէպի Պաղեստին նոյն աստեղ առաջնորդութեամբ, որ ամենայն գիշեր կ'առաջնորդէր նոցա, ինչպէս հրէիկէն «Է-Ն Խարայելացւոց՝ անապատի մէջ ղէպ ի Աւետեաց երկիրն: Երբ հասան Երուսաղէմ քաղաք, իջեանեցան անդ, այլ ևս չերեւցաւ աստղն, ուստի սկսան հարցանել թէ, «Ո՞ւր է Հրէից նորածին թագաւորն» և սկսան խուզարկել թէ, ո՞ւր ծնած է: Բոլոր քաղաքն շփոթեցաւ և սկսան միմեանց հարցանել⁽²⁾, արդէն իսկ Քրիստոսի գալոյ ժամանակն հասած և լրացած կը հաշուէին և կ'սպասէին որ գայր և զննեանս Հռոմայեցւոց իշխանութեան տակից հանէր, Մեսիայի թագաւորութիւնը մարմնաւոր թագաւորութիւն համարելով⁽³⁾:

Հ. Հերովդէս թագաւորը ինչպէս վարուեցաւ Մոգաց հետ: (166)

Պ. Խորամանկ Հերովդէս լսելով Մոգուց գալոյ պատ-

(1) Արեւելքում Հեթանոսաց մէջ ընդհանրացած էր ցակոբայ աստղի երևումն և Երուսաղեմի նոր քաղաքաւորութիւնն, ականջութեամբ լսած Բաաղամու զուշակութիւնն, զոր արած էր Արեւելքի մէջ, ևս իւրեանց մէջ սփռուած Հրէից ծնողք լսած էին մարգարէութիւնը: Թուոց. ԻԳ. 17—19: Եսայի. ԾԹ. 2: Կ. 12—14: Զաքար. Թ. 9—17: Սաղ. ԺԳ. 7: Գանիէլ. Թ. 25—27:

(2) Մատթ. Բ. 4—5:

(3) Աստուած մարմնաւոր բարիք կը խոստանայր Հրէից յերբ պահէին իւր պատուէրներն, վասն որոյ Մեսիայի զալստեամբ կը յուսային մարմնաւոր թագաւորութիւն ծնող բերել:

ճառն և մի անբնական աստղի երևումն և մինչ յԵրուսաղէմ նոցա առաջնորդելն, ուստի սկսաւ երկիւղ անել թէ, մի՞ զուցէ Հրէից ակնկալեալ Մեսիայն լինի Մոգաց խնդրած նորածին արքայն, որ յափշտակէ իւր թագաւորութիւնն և միանգամայն խայտառակէ զինքն: Վասն զի Հերովդէս կամէր զինքն իրրեւ ակնկալեալ Մեսիայ ընդունել տալ Հրէից, ինքն ևս նոյն ժամանակ յաճախած սուտ քրիստոսներից մին զոլով (որք խայտառակուելով իւրեանց հետեւողներով հանդերձ ոչնչացան⁽¹⁾): Ուստի Հերովդէս հաւաքեց Հրէից քահանայապետներ և ղպիրներ, սկսաւ հարցանել, քննել թէ, մարգարէից զուշակած Մեսիայն ո՞ւր պիտի ծնանի⁽²⁾, ժամանակն արդէն քննած և գտած էր Պանիէլի Եֆթալաւի Եֆթալիէլ: Եւ երբ իմացաւ որ Հրէաստանի Բեթղէհէմի մէջ պիտի ծնանի, ուստի զաղտնի հրաւիրեց Մոգերն իւր մօտ, ստուգեց աստեղ երեւելոյ ժամանակը, և պատուով ուղարկելով Բեթղէհէմ, խնդրեց որ յետ գտանելոյ և երկրպագելոյ նորածին Արքային՝ ինքեան ևս յայտնեն, որ պատուով այցելութեան գնայ և երկրպագութիւն անէ, կամենալով զաղտնի սպանանել զնա, որ մի զուցէ Հրէայք լսելով ապստամբեն:

Հ. Մոգերն կարողացան գտանել զՅիսուս: (167)

Պ. Երբ Մոգեր Երուսաղէմէն շուրս ելան՝ նոյն աստղն կրկին երեւցաւ նոցա, առաջնորդեց մինչ Քրիստոսի ծնած տեղն, և ղաղարեցաւ Բեթղէհէմի այրի վերայ, ուստի մոգերն մեծաւ խնդութեամբ մտան այրի մէջ տե-

(1) Գործ Ե. 56, 57: (2) Մատթէ, Բ. 5—9,

սան զՅիսուս Մանուէլ ի զիրկ մօր, մաուրի մէջ զըռուած առ յոյժ աղքատութեան: Բնաւին չգայթակղեցան նորա անշուք Օհնդեան վերայ, այլ յոյժ պատուեցին զնա իբրեւ Աստուած և թագաւոր, երկրպագելով և տալով ընծայ, «սէ իբրեւ Մագաւորի, Լնարոսի իբրեւ Տարագեալ Լնարոսի, և զնա իբրեւ Մագաւոր Լնարոսի»: որ պատրաստեալ է մեռանել: Ապա հրամանաւ հրեշտակի ի տեսեան, այլ ճանապարհաւ դարձան իւրեանց տեղեր՝ առանց յայտնելոյ Հերովդէսին¹⁾:

Հ. Հերովդէս չբարկացաւ որ Մոգերը զինքն խաբեցին և չվերադարձան իւր մօտ: (168)

Պ. Հերովդէս երբ չհասաւ իւր գաղտնի նպատակին՝ Մոգաց յայտնելով դտանել զՅիսուս և գաղտնապէս սպանանել. ուստի անհնարին կատաղութեամբ բորբոքեցաւ, կոտորել տուաւ Բէթղէհէմի և նորա սահմանաց մէջ գտնուած երկու տարուց պակաս²⁾ մանուկներն,

(1) Մատթ. Բ. 9—13:

(2) Հերովդէս Հովմայեցոց Օգոստոս կայսեր իշխանութեան տակ գոլով՝ առանց պատճառի չէր կարող անմեղ մանուկներ կոտորել եւ անպատիժ մնալ: Ուստի յայտնեց Օգոստոսին, թէ «Հրէից մէջ մի մանուկ ծնած է, հեռաւոր տեղերից մոգեր այցելութիւն եկան գուշակելով, որ նա պիտի լինի թագաւոր. ուստի Հրէայք մոռալիր են ուղտանքել ասլաղային՝ երբ դարդանայ մտնուին»: Օգոստոսից ստացաւ հրաման դտանել եւ սպանանել: Մինչ այս, մինչ այն, ժամանակն անցաւ գրեթէ տարի եւ կէս, ուստի Հերովդէս խաբէութեամբ հաւարեց բեթղեհէմի եւ նորա սահմանաց մանկունք իբրեւ թէ աշխարհադիր պիտի անէ եւ Օգոստոսի հրամանաւ նոյն մանկանց մեծ բարիք պիտի անէ, երբ հաւաքեցան մինչ 14000 մանկանք, հրամայեց կոտորել անխնայ, թերեւ Յիսուս եւս նոցա մէջ լինի եւ սպանուի:

թերեւս նորածին թագաւորն ևս նոցա հետն սպանուի բայց այս անգամ ևս չկարողացաւ իւր նպատակին հասնել, վասն զի Յովսէփը հրամանաւ Հրեշտակի Տեառն ի տեսեան, առաւ զՄարիամ և զՅիսուս փախաւ յեգիպտոս, ուր մնաց երկու կամ ըստ ոմանց եօթն տարի, մինչ մեռաւ Հերովդէս, և ապա կրկին Հրեշտակի հրամանաւ դարձան ի Հրէաստան, և երբ լսեցին Հերովդէսի որդի Արքեղայոսի թագաւորել Հրէաստանի վերայ՝ իւր Հօր տեղ, գնացին Նազարէթ քաղաք բնակեցան որ Արքեղայոսի իշխանութեան տակն չէր¹⁾:

Հ. Յիսուսի Տաճար ընծայելն ի՞նչպէս եղաւ: (169)

Պ. Մայրն Մարիամ տակաւին յԱգիպտոս չփախած, զինի ութ աւուր թլպատեց զՔրիստոս և անուանեց Յիսուս, իւր քառասունքն պահեց ըստ օրինաց, և ապա զՅիսուս տաճար տարաւ, ըստ օրինաց առաջի առնել Տեառն, ընծայ տանելով երկու տատրակ: Ուր էր Սիմէօն ծերունին, որ զՅիսուս զիրկ առնելով օրհնեց զԱստուած և ասաց «Տէր ահա կատարեցիր ինձ արած խոստումդ, աչքս տեսաւ Փրկիչ և Հեթանոսաց Լոյսը, թող մեռանեմ, արձակեա զիս ի խաղաղութիւն» Մարիամայ ևս ասաց «քո Որդիդ բազմաց կորստեան պատճառ պիտի լինի, և քո սիրտ սրով խոցուի, տեսանելով Որդւոյդ չարչարանքն և չարչարողաց անհաւատութիւնն և ապերախութիւնը: Նաեւ Աննա մարգարէուհին՝ որ որբեւայրի ծերունի կին մի էր, տաճարի մէջ բնակած, սրբութեամբ և աղօթիւք, սկսաւ Աստուծոյ փառք տալ և

(1) Մատթ. Բ. 13—23:

քարոզել զգալուստ Մեսիայի ի տաճարն, որոյ արեւելեան փակեալ դուռն ինքնին բացաւ¹⁾։

ՅՕԴՈՒԱԾ Գ.

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ ՅԻՍՈՒՍԻ, ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆ, ՓՈՐՁՈՒԹԻՒՆ,
ՔԱՐՈՉՈՒԹԻՒՆ, ԵՒ ԱՅԼԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՄԲ ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ
ԱՍՏՈՒԱԾՈՒԹԵԱՆ։

Հ. Յիսուսը իւր մանկական կեանքը ինչպէս անցոյց։ (170)

Պ. Յիսուս իւր մանկութեան ժամանակ չկամեցաւ յայտնել զինքն աշխարհի (հրաշագործութեամբ կամ քարոզութեամբ), միայն երկոտասանամեայ հասակին՝ երբ Մարիամայ և Յովսէփայ հետ ուխտի գնաց յԵրուսաղէմ՝ ըստ սովորութեան Հրէից, ուխտաւորք յետ դառնալով՝ ինքն փնայ ի տաճարն՝ առանց ոչ դիտութեան, երբ Մարիամ և Յովսէփ ի Նազարէթ գնալով չգտան զինքն, որք կարծէին թէ ուխտաւորաց հետ գնացած է, ուստի կրկին վերադարձան յԵրուսաղէմ, գտան տաճարի մէջ նստած և ռաբբիներուն հետ վիճաբանութեան մտած՝ Եստուծոյ օրինաց վերայ, որ մեծ իմաստութեամբ կը զարմացնէր զամենեւեան։ Երբ ասացին թէ «տառապէաք ի խնդրել զքեզ», պատասխանեց թէ «ի զուր զիս ուրիշ տեղեր կ'փնտռէիք, վասն զի ինձ

(1) Ղուկ. Բ. 22—29։

պիտոյ էր Հօրս՝ Տան մէջ լինել¹⁾։ Յետ դարձաւ ծնողաց հետ Նազարէթ քաղաք բնակեցաւ մինչ ի լրումն երեսնամեայ հասակին՝ հնազանդելով Մարիամու և Յովսէփայ, պատուելով զծնօրս և հիւանդութեամբ օգնելով Յովսէփայ, օրինակ լինելով որդւոց՝ կատարեալ հրնազանդութեան։

Հ. Յիսուս երբ յայտնեց զինքն։ (171)

Պ. Յովհաննէս՝ փնչպէս որ իւր ծննդեամբ կարապետ եղաւ քրիստոսի, նոյնպէս և քարոզութեամբ կատարեց նոյն պաշտօնը, Հրէաստանի անապատի մէջ²⁾ սկսաւ քարոզել և ասել «ապաշխարեցէք, զի մերձեալ է Արքայութիւն երկնից, և զիջացողներն կը մկրտէր Յորդանան գետի մէջ, իբրեւ հրապարակական ապաշխարութեան օրինակ և նշան, (ոչ խորհուրդ) ասելով թէ «ես մկրտեմ զձեզ ջրով՝ յապաշխարութիւն, բայց որ զինի իմ՝ զայ՝ հոգեւորային է քան զիս, և ես չեմ բաւական բառնալ զիջիկս նորա, նա մկրտեսցէ զձեզ ի Հոգին սուրբ և ի հուր . . . »։ Նոյն միջոցներ Յիսուս ևս ի Յորդանան եկաւ Յովհաննու մօտ և ուղեց մկրտուել, իսկ Յովհաննէսը Հոգւով սրբով լցեալ մարգարէացաւ և ասաց «ինձ պիտոյ է ի քէն մկրտիլ և զու առնիս զաս», որուն պատասխանեց Յիսուս, թէ «թոյլ տուր այժմ, զի այսպէս վայել է մեզ ընդ զամենայն արդարութիւնս³⁾։

(1) Ղուկ. Բ. 44—49։

(2) Յովհաննէս Մկրտիչ ևս ազգամբ հրեշտակի փախուցին յանապատ, ի կոտորածէն ազատեցաւ և մնաց յանապատ մինչ սկսաւ մկրտել 50 տարեկան եղած ժամանակը։

(3) Մատթէ. Գ. 4—17։

ուստի մկրտեցաւ ի Յովհաննէ, և իսկոյն ջրից զուրս ել-
նելով, Աստուծոյ Հոգին աղաւնոյ կերպարանքով Յի-
սուսի վերայ իջաւ, և Հայր ի վերուստ վկայեց (Երա-
ն. Որդի Եւ Կրօնի Ընդ որ հաճեցայ)։

Հ. Յիսուս յետ մկրտութեան ի՛նչ արար։ (172)
Պ. Յիսուս յետ մկրտութեան անմիջապէս Երէքովի
անապատ գնաց՝ և այն տեղ քառասուն ցերեկ և քառա-
սուն զիշեր ծոմ պահելով, ապա հրամայեց քաղցածու-
թեան իւր վերայ գալ, վասն զի ինքն տիրէր մարդկային
կրից և կարօտութեանց մարմնոյ, ուստի երբ կամաւ
քաղցեալ, Փորձիչ սատանայն մօտեցաւ և տաց «եթէ
որդի ես Աստուծոյ, ասա զի քարինքս այսոքիկ հաց լի-
նիցին» որուն պատասխանեց Յիսուս թէ «ոչ միայն հա-
ցիւ կեցցէ մարդ, այլ ամենայն բանիւ որ ելանէ ի բերա-
նոյ Աստուծոյ, այսինքն պատուիրանապահութեամբ։
Արկին զՅիսուս տաճարի աշտարակի վերայ տարաւ կանգ-
նեցուց և ասաց. «եթէ որդի ես Աստուծոյ, արկ զքեզ
աստի ի վայր, զի զրեալ է թէ, հրեշտակաց իւրոց պա-
տուիրեալ է վասն քո, ի վերայ ձեռաց բարձցն զքեզ, զի
մի երբէք հարցես զքարի զոան քո»։ Յիսուս պատասխա-
նեց թէ «զրեալ է, ոչ փորձեսցես զՏէր Աստուած քո»։
Աւստի երրորդ անգամ փորձին տարաւ⁽¹⁾ զՅիսուս մի
բարձր լեռան զլուխ և այն տեղ ներկայացուց նմա աշ-
խարհի թագաւորութիւններ և նոցա փառքերն մի վայր-
կենի մէջ՝ և ասաց «զայս ամենայն քեզ տաց, եթէ ան-

(1) Որպէս հրեշտակն տարաւ զԱմբակում ի Բարկուն, այնպէս եւ
սատանան բառնալով տարաւ զՅիսուս ի վերայ աշտարակի եւ ի լեռոն։

կեալ երկիր պաղանկցեա ինձ»։ Աւստի Յիսուս ևս յան-
դիմանեց զփորձին ասելով «երթ յետ իմ սատանայ,
զի զրեալ է, Տեառն Աստուծոյ քում երկիր պաղցես և
զնա միայն պաշտեսցես»⁽¹⁾։ Այսպէս երիցս փորձուելով
յաղթեց սատանային, և ուսոյց մեզ, պահօք, աղօթիւք
և խոնարհութեամբ յաղթել սատանային։

Հ. Յետ փորձութեան ի՛նչ արար Յիսուս։ (173)

Պ. Յիսուս յետ փորձութեան դարձաւ ի Պալէւիա իւր
առաքելական պաշտօնն կատարեց, նախ ինքն զործով
կատարելով իւր քարոզածներն, հաւաքեց աշակերտներ,
ոչ ի գիտնոց կամ յազնուականաց, այլ ի տղէտ և ու-
միկ ձկնորսաց, յորոց ընտրեց տասն երկու անձինք, զորս
առաքելաւ անուանեց և առաքեաց քարոզել նախ Հրէից
և ապա հեթանոսաց։

Հ. Ոյք էին առաքելաւ Քրիստոսի։ (174)

Պ. Քրիստոսի 12 առաքելոց անուանք այս են, զոր
ընտրեց իւր ութանասուն և չորս աշակերտներէց⁽²⁾, իր-
եւ երկուստասն քարինք հիման Եկեղեցւոյ, որք էին Ա.
Պետրոս, որ Սիմոն կը կոչուէր, Յոնանու որդի, Բ. Նորա
կղբայր Անդրէաս, որ նախ Յովհաննու աշակերտ էր⁽³⁾։
Պ. Յակոբոս, Օւրեթիայ և Սողոմէի որդին, որ կոչի Քե-
որ եղև առաքելաւ Սաւանիոյ, առաջին մարտիրոս առաքե-
լոց մէջ⁽⁴⁾։ Պ. Յովհաննէս, եղբայր Յակոբայ, որ կոչի
աւետարանիչ և Կրիստոսի աշակերտ Քրիստոսի, այս երկու
եղբարք կոչեցան Բանդիւթէ, որ է որդիք Որոտման։ Ա.

(1) Մատթ. Գ. 4—10։ (2) Ղուկ. 2. 13։ Մատթ. Ժ. 4—5։

(3) Յով. Ա. 40։ (4) Գործ. ԺԲ. 2։

Փիլիպպոս: Օ. Բարդուղիմէոս: Լ. Թովմաս: Բ. Մատթէոս. որ կոչե նաե մաքսաւոր կամ Ղ. Եւքարիսայ: Թ. Յակոբոս, Եւքիսի որդի, (սոյն Եւքիսի կոչե նաե Աղէովպաս), որ էր եղբայր Յովսեփայ Աստուածահօր, (որոյ կինն կոչէր միւս Մարիամ կամ Մարիամ Աղովպայ, Մարիամ Աստուածամօր մօր քրոջ զուստը), այս Յակոբոս կոչեցաւ Տէառն եղբայր ըստ սովորութեան հրէից, կոչեցաւ և քոյր Յակոբ, հասակաւ փոքր գոյով քան զՅակոբոս Օւբէթեայ: Ժ. Թադէոս կամ Յուդայ Յակոբեան, եղբայր Յակոբայ Տէառն եղբօր, որդի Աղէովպայ կամ Եւքիսայ, որ և կոչե Ղ. Երէոս: ԺԱ. Սիմոն Առնանցի կամ Նախանձայոյդ: ԺԲ. Յուդայ Իսկարիովտացի, որ եղև մատնիչ Յիսուսի:

Հ. Յիսուս որչափ ժամանակ քարոզեց և ի՞նչ էր նորա քարոզութեան նիւթն: (175)

Պ. Յիսուս երեք տարի և քանի մի ամիս շարունակ քարոզեց, խրատեց և հրաշագործեց ի Հրէաստան, ի զիւղ և ի քաղաք, ի լիւս և ի դաշտ, իւր քարոզութեան նիւթն էր Այս առ Աստուած, առ ընկերն, առ ծնօղս, առ ազգակիցս, առ ծանօթս, առ մանկունս, առ աշակերտս, և առ Հայրենիս և մինչև անդամ առ թշնամիս, հալածիչս և անիծիչս, նաե անել այլոց զայն՝ ինչ որ կամիք նոքա մեզ անեն: Քարոզեց ի բաց կալ յամենայն չարագործութենէ, գործել բարիս, զղջալ մեղաց վերայ, լինել խնարհ, հեղ, ողորմած, կարեկից, համբերող վշտաց և նեղութեանց, փախչել ի կեղծաւորութենէ, ի հպարտութենէ, յոխակալութենէ, ի բարկութենէ և յամենայն մոլութեանց և աւելորդ հոգսերից:

Հ. Յիսուս իւր Աստուածութիւնը ի՞նչ նշանաւ յայտնեց: (176)

Պ. Յիսուս իւր Աստուածային փառքը Թափօր լերան վերայ Պետրոս, Յակոբոս և Յովհաննէս աշակերտաց յայտնեց⁽¹⁾ այլակերպելով, ուր հրաշիւք ներկայացուց նաե զՄովսէս (ի մեռելութենէ) և զՆղիայ (կենդանւոյն յափշտակեալ՝ մեզ անծանօթ տեղէ): Ուր Հայր ի վերուստ վկայեց «Ես ե Որդի եմ Երեմի ընդ ոչ հաճեցայ, Ես լաւագոյնս: Եւ Հօգի սուրբ լուսնդն ամպով հովանի եղև նմա, որոյ համար սարսափեցան, ապշեցան և կիսամեռ անկան աշակերտք⁽²⁾»: Մի անգամ ևս առաջի բազմութեան՝ զատկի տօնին Երուսաղէմի մէջ գոչեց Յիսուս «Հայր, փառաւորեա զորդի քո. կին ձայն յերկնից, եւ փառաւոր արարի, եւ դարձեալ փառաւոր արարից»: Ժողովուրդը լսելով այս ձայնը, համարեց թէ որոտում եղև, որոց ասաց Յիսուս, թէ այս ձայնը ոչ իմ համար՝ այլ ձեզ համար եկաւ⁽³⁾:

Հ. Յիսուս ստացուածք ունէր: (177)

Պ. Յիսուս այնչափ ընչատեաց էր, որ իւր գլուխը զնկելոյ տեղ մի չունէր հանդիստ քնելոյ համար⁽⁴⁾, այլ օտա-

(1) Կանխապէս յայտնելով թէ «իցեն ոմանք ի սոցանէ որք աստ կան, մի ճաշակեցեն զմահ մինչեւ տեսցեն զՈրդի Մարդոյ եկեալ արքայութեամբ իւրով», ում օրից յետոյ (Մատթէոս՝ չհաշուելով այս խօսքը ասած օրն եւ տարած օրն, վեց օրից յետոյ կ'ասէ) տարաւ թափօր լիւս եւ ցոյց տուեց նոցա իւր Աստուածութեան փառքն Այլակերպութեամբ միայն:

(2) Մատթ. ԺԷ. 1—10: (3) Յով. ԺԲ. 28—30: (4) Մատ. Բ. 20:

բաց տներն կ'իջևանէր, երբ հիւրընկալէին զինքն, և երբ հիւրընկալող չլինէր, Զիթնեաց լեռան զլուխ մինչ ի լոյս աղօթելով կ'անցունէր, և մարմնոյ պիտոյից բոլորովն անփոյթ էր, միով բանիւ բաց ի հագած անպաճոյճ զգեստից, ոչինչ չունէր, և մեռած ժամանակը ոչ մի բան չթողուց իւր աղքատ Մօրն, որով շահուէր, զոր յանձնեց Յովհաննու խնամոց և պահպանութեան¹⁾, (Յովսէփն արդէն վախճանած զոյով): Նոյնպէս քարոզեց և աշակերտաց՝ բնաւ վաղուան համար չհոգալ թէ ինչ ուտել կամ ինչ խմել, չհաւաքել ոսկի, արծաթ և պղինձ, ոչ ևս երկու ձեռք զգեստ²⁾:

ՅՕԴՈՒԱԾ Ե.

ՀՐԱՇԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՔ ՅԻՍՈՒՍԻ ԵՒ ՀԱՆԴԻՍԻ ԵՐՈՒՍԱԴԵՄ ՄՏԱՆԵԼ:

Հ. Յիսուս ինչ հրաշքներ զործեց իւր Աստուածութիւնը յայտնելոյ համար: (178)

Պ. Քրիստոս իւր Աստուածային անսահման կարողութիւնն յայտնեց իւր հրաշագործութեամբք, զորս կը զործէր ուր որ պիտոյ լինէր, և արժանի դատէր, առանց զեղոց և նախապատրաստութեանց, այլ փութով՝ հրապարակաւ, առաջի բազմութեան հաւատացելոց և ան-

(1) Յով. ԺԹ. 26, 37: (2) Մատթ. 23—54: Ժ. 9—12:

հաւատից և թշնամեաց, կը հրաշագործէր բանիւ: Բայց միայն այն հրաշքներն գրուած են Ս. Աւետարանի մէջ, զոր մարդկային միտքը կարողանայր տանել առանց գայթակղելոյ թէ հրաշագործն Աստուած է և որդի Աստուծոյ¹⁾:

Հ. Քրիստոսի զործած զլեաւոր հրաշքներ որոնք են: (179)

Պ. Քրիստոսի զլեաւոր հրաշագործութիւնք այս են, որ Ս. Աւետարանի մէջ գրուած են:

Ա. Ի Վանայ Գալիլեացոց հարսանեաց մէջ զինին պակասելով՝ Մօր խնդրանօք վեց կճեայ թակոյկ ջուրը զինի արար²⁾:

Բ. Թագաւորազնի որդին բժշկեց³⁾:

Գ. Այլազգ հարիւրապետի ծառայն բժշկեց⁴⁾:

Դ. Հրէայք երբ կամէին զահալիժել զինքն ի լեռնէ, աներևութացաւ ի նոցանէ⁵⁾:

Ե. Պետրոսի և Յովհաննու նաւերն ձկամբք լեցուց, ուռկաններ ձգել տալով ի ծով, երբ այն գիշեր մինչ ի լոյս աշխատած, և ոչինչ բռնած չէին⁶⁾:

Զ. Գեւեր հանեց Գերբեասցի զիւհաւարներէց⁷⁾:

Ը. Պետրոսի զօքանչի ջերմն բժշկեց⁸⁾:

Թ. Բորտոսներ սրբեց⁹⁾:

Թ. Անդամալոյծներ բժշկեց¹⁰⁾:

(1) Յով. ԻԱ. 25: (2) Յով. Բ. 4—14: (3) Յով. Դ. 46—54: (4) Մատթ. Ը. 5—15: (5) Ղուկ. Դ. 29, 30: (6) Յով. ԻԱ. 6—12: (7) Մատթ. Ը. 28, 52: (8) Մատթ. Ը. 14—15: (9) Մատ. Ը. 3: (10) Մարկոս Բ. 5—12:

- Ժ. Պօսացեալ ձեռքը բժշկեց¹⁾։
- ԺԵ. Երեսուն ութ ամեայ անդամալոյծը բժշկեց²⁾։
- ԺԸ. Յայրոս իշխանի դուստր կենդանացոյց ի մեռելութենէ³⁾։
- ԺԳ. Նային քաղաքի մէջ այրի կնոջ միամօր որդին յարոյց, մինչ դադարով թաղելու կը տանէին⁴⁾։
- ԺԴ. Եւր բարեկամ Ղազարոս ի չորեքօրեայ թաղմանէ յարոյց⁵⁾։
- ԺԵ. Երկոտասանամեայ տեւատես կինը բժշկեց⁶⁾։
- ԺԶ. Այրեր լուսաւորեց⁷⁾։
- ԺԷ. Խուլ և համրը բժշկեց⁸⁾։
- ԺԸ. Երկու անգամ սակաւ հացիւ և ձկամբ հաղաւոր անձինք կշտացուց⁹⁾։
- ԺԹ. Ծովու վերայ ոտքով քալեց¹⁰⁾։
- Ի. Պետրոսին քալել տուաւ ծովու վերայ¹¹⁾։
- ԻԵ. Ծովու վերայի փոթորիկն և ալեքն հանդարտեցոյց¹²⁾։
- ԻԸ. Նաւն շուտով իւր նաւահանդիսան հասոյց¹³⁾։
- ԻԳ. Հարկի սատերն պատրաստեց ձկան փորի մէջ և Պետրոսին հանել տուաւ¹⁴⁾։
- ԻԴ. Ազացեալ և կարկամեալ կինն բժշկեց¹⁵⁾։
- ԻԵ. Ընպտուղ թղենին չորացոյց¹⁶⁾։

(1) Մատ. ԺԲ 10—15։ (2) Յով. Ե 5—10։ (3) Մատ. Թ. 18—25։
 (4) Ղուկ. Է. 42—45։ (5) Յով. ԺԱ. 1—45։ (6) Մատ. Թ. 20—22։
 (7) Մատ. Թ. 27—51։ (8) Մատ. Թ. 52—55։ (9) Յով. Զ. 8—15։
 (10) Մատթ. ԺԴ. 25—27։ (11) Մատթ. ԺԴ. 29։
 (12) Մատթ. ԺԴ. 32։ (13) Յով. Զ. 24։ (14) Մատթ. ԺԷ. 26։
 (15) Ղուկ. ԺԳ. 44—45։ (16) Մատթ. ԻԱ. 19։

- ԻԶ. Յովհաննու ուղարկած երկու աշակերտաց առաջ շատ հրաշքներ գործեց¹⁾։
- ԻԷ. Օ. անաղան հիւանդութիւններ և ախտեր բժշկեց²⁾։
- ԻԸ. Տրգողեալն բժշկեց³⁾։
- ԻԹ. Օ. Մովսէս և Ղեղիա բերաւ թափօր լեռան զըլուխ⁴⁾։
- Լ. Մաղքոսի ականջն բժշկեց⁵⁾։ Լայն և այլն⁶⁾։
- Հ. Յիսուսի թշնամիք ի՞նչ հարքներ ի գործ դրին Յիսուսի հրաշագործութիւններն ստելոյ համար։
- Պ. Յիսուսի թշնամիք՝ որք էին քահանայապետք, զրպիւրք, փարիսեցիք, Սադուկեցիք, Հերովդիանոսք⁷⁾ և իշխանք Հրէից, տեսանելով Յիսուսի հրապարակաւ գործած հրաշքներն, (որոց համար ժողովուրդը նորա ետեւն կը գնային), ուստի շատ խիստ քննեցին մի ստուծիւն դտանել նորա մէջ և այնու խայտառակել զՅիսուս, կամ մի փոքրիկ խարդախութեան նշան դտանել և քարկոծել, բայց ի զուր աշխատեցան. և սկսան երբեմն ինքեանք ևս այլոց համար միջնորդել առ Յիսուս, զթալ նոցա վերայ, զոր օրինակ Հարիւրապետի և այլոց համար. և ի վերջոյ ասացին թէ « զի՞նչ արասցուք, զի Մ. յրն այն (Յիսուս) բազում նշանս առնէ, և բազումք զկնի նորա եր-

(1) Ղուկ. Է. 21, 22։ (2) Մատթ. Ը. 17։ (3) Ղուկ. ԺԴ. 2—4։
 (4) Մատթ. ԺԷ. 5։ (5) Յով. ԺԸ. 10—26։
 (6) Միայն չարչարանքն յառաջ գործած հրաշքներն զրաժ եմ։ Յով ԻԱ. 25։
 (7) Հերովդիանոսք Հերովդէսի հետեւող տղանդաւորքն էին, որ կընդունէին զՀերովդէս իբրեւ Մեսիայ, կը ծառայէին նմա եւ էին հարկապահանջ Հերովդի, եւ յետ մահու Հերովդի եւս ունէին նոյն ազանդն։

թան » 1): Սկսան առ նախանձու Հոգւոյ սրբոյ հայհոյել , հակառակելով յայտնի ճշմարտութեան, ասելով թէ « Բեկղըբուղաւ իշխանաւ դիւաց հանէ դա զլէս » 2) . բայց Յիսուս պապանծեցոյց զնոսա ասելով թէ, « ոչ ոք կարէ հզօրի տուն մասնել և նորա գործիքն յափշտակել , եթէ նախ հզօրն չկապէ » :

Հ. Յետոյ Հրէայք այլ ի՞նչ ասացին Յիսուսի հրաշից վերայ: (181)

Պ. Հրէից ոմանք ասացին թէ « Բրիստոս ոչ Աստուած էր և ոչ մարգարէ իսկ, այլ «բէ-նէ-ն» «բէ-նէ-ն» խորանէն մի քար գողացած էր, որոյ վերայ նշանակեալ էր Աստուծոյ անթարգմանելի անունը, Լեհ-լայ (Որ էն), զոր բաւական էր միայն լաւ արտասանել , որով կը լինէին բազում հրաշագործութիւնք, և Յիսուս լաւ արտասանել զիտէր » 3): Եւ ոմանք ևս ասացին թէ « Յիսուս յԵզրիպտոս զնալով մոգութեան արհեստն կատարեալ ուսած էր, որով կը հրաշագործէր » 4): և ոմանք ևս յանդգ-

(1) Յով. ԺԱ. 47—54: (2) Մատթ. Թ. 34: ԺԲ. 24—57:

(5) Քրիստոս ոչ թէ վէճ գողացած էր, այլ ինքն էր վեճն Անկեան, զԱստուած եւ զմարդ կամ զՀրէայս եւ զՀեթանոսս ի մի կապելոյ, ինքն էր վեճն Դանիէլի առանց ծնուն հատեալ ի լեռնէ, որ աշխարհ լեցուց, (Դանիէլ. Բ. 45). ինքն էր այն վեճն ու Եհովայն, որոյ հակառակօրէնքն զարնուեցան նորա վերայ, փշրեցան եւ եղին որպէս փոշի առաջի հողմոյ ցրուեալ:

(4) Քրիստոս քառասնօրեայ մանուկ Ժամանակ զնաց յեզրիպտոս, մնաց անդ երկու կամ ըստ ոմանց եօթն տարի. միթէ կարելի է եօթնամեայ մանկան՝ մոգութեան արուեստն կատարեալ ուսանել, եւ միթէ մոգութեամբ կարելի է չորեքօրեայ մեռեալն կենդանացուցանել, ի ծնէ կոյր լուսաւորիլ եւ 58 տեայ անդամոյոյժ բժշկել:

նեցան աւելի մոլորելով ասել , թէ « Յիսուսի Հրաշագործութիւնք Աստուածութեան ապացոյց չեն, մինչդեռ սուտ Վրիստոսը ևս նշաններ և արուեստներ, այսինքն հրաշքներ պիտի գործեն, մինչև անգամ ընտրեալներն մոլորեցնելու » 4):

Հ. Ժողովուրդը կը պատուէր զՅիսուս: (182)

Պ. Յիսուսի թշնամի էին միայն քահանայապետք, ծերք, դպիրք և աղանդաւորք, նորա անմեղ վարուց և անաչառ յանդիմանութեանց համար, իսկ հասարակ ժողովուրդը 2) մեծ սիրով կը պատուէին զՅիսուս և նորա անունը կը փառաւորէին, որք մի անգամ ևս երբ Յիսուս յԵրուսաղէմ կը մտանէր իշով և յաւանակաւ, ձեռքերնին արմաւենի և ձիթենի ձիւղեր առած. զիմացն ելան, զգեստներ ճանապարհի վերայ տարածելով՝ մեծ և փոքրն միաձայն կաղաղակէին « Ովսանա ի բարձունս, օրհնութիւն որդւոյ Դաւթի, օրհնեալ եկեալ յանուն Տեառն » 3): Եւ երբ Փարիսեցիք և դպիրք նախանձելով ա-

(1) Հրաշից աղբիւրն Աստուած է, եւ ամենայն հրաշագործք Աստուծոյ հրամանաւ կամ թոյլատրութեամբ կը գործեն, թէպէտ ինքեանք զործողը անարժան եւ ժեղաւոր լինին, բայց Աստուծոյ թոյլատրութեամբ կը գործեն, զհաւատացեալս մոլորեցնելոյ համար, որք իդատաստանին պիտի անէ՞ծր առնուն ի Յիսուսէ, մերժուին յերեսաց նորա ըստ անօրէն գործոց իւրեանց: Մատթէ. Է. 22—24:

(2) Թամիկ ժողովուրդը գրաս է իշխանաց, զորս ուր կամին կը տանեն, եթէ երեկ ինքնին « ովսանա » կը գոչին. այսօր իշխանաց զըրդամբ « խաչեցի » կը գոչեն: Ուստի տղիտութիւնն զմարդ անծնիշխանութենէ զրկելով՝ այլոց կամաց խաղալիկ կը դարձուցանէ ի վնաս անձին եւ յօգուտ այլոց:

(3) Յով. ԺԲ. 13:

սացին Յիսուսին որ պատուիրէ ժողովրդոց լուել . նա պատասխանեց, « եթէ դոքա լռեն քարասիրտ հեթանոսներ պիտի ճանաչեն իմ արած բարիքն առ ձեզ, և աղաղակեն ասելով՝ էշն ծանեալ զմտուր իւր և Խորայէլ ոչ ծանեալ զբարերար իւր » : Ընդ այս առաւել զրգռեցան և խորհուրդ արին, որ անշուշտ զՅիսուս բռնեն և սպանանեն, մանաւանդ երբ՝ չար մշակաց և այգւոյ առակն¹⁾ ևս լսեցին Յիսուսէն, նոյն ժամանակ ուրիշ յանդիմանական առակաց հետ, զոր Յիսուս խօսեց նոցա ապերախտութիւնը, չարութիւնը և անհնազանդութիւնը յանդիմանելոյ համար:

ՅՕԴՈՒԱԾ Զ.

ՅԵՍՈՒՍԻ ՄԱՏՆՈՒԹԻՒՆ, ԶԱՐԶԱՐԱՆՔ, ՄԱՀ ԵՒ ԹԱՂՈՒՄՆ

Հ. Յիսուսի թշնամիք ի՞նչպէս կատարեցին իւրեանց չար կամքը: (183)

Պ. Երբ Յիսուսի չարչարանաց օրերն մօտեցան, Հրէից Պասեքի տօնից երկու օր յառաջ, դպիրք և փարիսեցիք հաւաքեցան Վայիափայ քահանայապետի տուն, խորհեցան բռնել զՅիսուս և սպանանել, բայց երկնչելով թէ, մի՞ գուցէ ժողովրդեան մէջ շփոթութիւն ծագի այս պատճառաւ, որոց շատերն լաւ կը ճանաչէին Յիսուսի անմեղ

վարքն և արած երախտիքն. այն ինչ այս տարախուսանաց մէջ էին և կամէին տօնի օրն չանել այս դործը, Յուդայ Խակարիովտացի՝ մին յերկոտասանից, ստիպեալ իւր ազահութեան ակտէն, եկաւ նոյն անօրէն խորհրդոյն ներկայացաւ, և խոստացաւ մատնել նոցա զՅիսուս, եթէ մի որոշեալ վարձ տան ինքեան: Որք յոյժ խնդութեամբ խոստացան տալ նմա երեսուն արծաթ, և այնուհետև սկսաւ Յուդայ մատնելոյ յարմար ժամանակ փնտռել¹⁾:

Հ. Յիսուս զիտէր որ Յուդայ զինքն պիտի մատնէր: (184)

Պ. Այո, բաղարջակերաց (Պասեքի) տօնի առաջին երեկոյ՝ երբ Յիսուս Վերնատան մէջ իւր Աշակերտաց հետ զատկական դառն կերաւ ըստ օրինաց, նոյն սեղանոյ վերայ ասաց աշակերտաց թէ, « մին ի ձէնջ մատնելոց է զիս », երբ աշակերտք խռոված և տրամաճ՝ սկսան հարցանել մի առ մի, թէ « Ե՞ս եյե՞մ », զիտելով որ Յիսուսի ասածն անշուշտ և անսխալ պիտի կատարուի, վասն որոյ իւրաքանչիւր որ իւր վերայ կասկածեցաւ, Յիսուս նոցա կասկածն փարատելոյ համար ասաց « պատահո՞ւ ում տամ, նա է » . և պատահն թաթախելով տուաւ Յուդային, ասելով թէ « զնա ինչ որ անելու ես, արա՛ շուտով²⁾ » : Աշակերտք համարեցին թէ, սեղանոյ պիտոյքն պիտի հոգայր կամ աղքատաց մի բան պիտի տայր, վասն զի զանձապետ էր Յուդայ: Յետոյ սկսաւ Յիսուս կոնքի մէջ ջրով լուանալ աշակերտաց ոտներն՝ օրինակ խո-

(1) Մատթ. ԻԱ. 53—46:

(1) Ղուկ. ԻԲ. 2—7: (2) Մատթ. ԻԶ. 20—26:

նարհութեան, պատուիրելով նոցա, միմեանց նոյն օրինակաւ խոնարհութիւն ցոյց տալ. և տպա աւանդեց Ս. Հաղորդութեան¹⁾ խորհուրդն, և սկսաւ սիրոյ վերայ ճառել և երկար խրատներ տալ աշակերտաց իբրեւ վերջին կտակ²⁾, և ի վերջ հանդիսին, աշակերտաց հետ Պեթսեմանի գիւղ. դնաց, ուր թողուց աշակերտներն և միայն զՊետրոս, զՅակոբոս և զՅովհաննէս հետն առնելով առանցնացաւ մի պարտիզի մէջ, աղօթել ըստ սովորութեան իւրում³⁾ :

Հ. Յուդայ ի՞նչպէս մատնեց զՅիսուս: (185)

Պ. Յուդայ նշան տալով քահանայապետաց ծառայից թէ « ում համբոյր տամ, նա է Յիսուս, զնա կալարուք »⁴⁾, ուստի կէս զիշեր ժամանակ՝ նոցա հետ սուսերօք և բրօք (սէկէկէկ) եկաւ Յիսուսի առանցնացած պարտէզն, և անպատկառ ու լրբենի զիմօք մօտեցաւ Յիսուսին և համբուրեց, որում ասաց Յիսուս « Յուդայ, համբուրելով մատնես զՈրդի մարդոյ »⁵⁾, ապա հարցուց բազմութեանը, թէ « զո՞վ խնդրէք, իբրեւ ի վերայ աւագակի՞ ելեք սուսերօք և բրօք ունել զիս, հանապազ ի տաճարին էի առ ձեզ, ընդէ՞ր ոչ կալայք զիս »: Նոքա սարսափելով Յիսուսի Մատուածային ձայնէն, զետնի վերայ փռուեցան⁶⁾, ուստի Յիսուս թոյլ տալով, մեղմ ձայնիւ ասաց, « ելէ՛ք, ասհա ես եմ »: ոտքի վերայ ելան, բայց փոխան ա-

(1) Տես ի թիւ 549—556:

(2) Յով. ԺԳ. 15. ԺԳ. ԺԵ. ԺԶ. ԺԷ. (3) Յով. ԺԸ. 1:

(4) Մատթ. ԻԶ. 47—51: (5) Ղուկ ԻԲ. 48:

(6) Յով. ԺԸ. 2—8:

մաշկով կամ երկնչելով ներողութիւն խնդրելոյ՝ յանդգնարար բռնեցին զՅիսուս: Աշակերտք կամեցան կռուել, ուստի Պետրոս սրով կտրեց քահանայապետի Մաղքոս ծառայի ականջն. բայց Յիսուս վեճիկնդրութեան կամ ընդդիմութեան յօժարութիւն չունենալով, սաստեց աշակերտաց, և իսկոյն բժշկեց Մաղքոսի ականջն¹⁾:

Հ. Ուր տարան զՅիսուս: (186)

Պ. Քահանայապետի սպասաւորք՝ առանց փոքր ինչ ընդդիմութեան հանդիպելոյ, հեշտութեամբ բռնելով ըզ-Յիսուս՝ ուղղակի Եննա քահանայապետի տուն տարան և անտի Սայիափայ քահանայապետի տուն, ուր հաւաքուած էին անօրէն ժողովն, մինչ ի լոյս բիւր նախատանօք, հայհոյանօք, թքօք և զանիւ հարուածոց, տանջեցին անվթաբար և բարբարոսաբար, թէպէտ չգտին նորա վերայ ոչ մի յանցանաց կէտ, և ոչ իսկ սուտ վկայութեամբ հաստատեալ²⁾:

Հ. Յիսուսի աշակերտներն ի՞նչ եղան: (187)

Պ. Ինչպէս որ Յիսուս իւր մատնուելէն յառաջ աշակերտաց ասած էր թէ « այս զիշեր ես պիտի մատնուեմ, և դուք ամէնքդ պիտի ցրուիք », աշակերտք առ երկիւղի Հրէից՝ փախան և ցրուեցան, միայն Պետրոս և Յովհաննէս ծածկաբար Յիսուսի հետ Քահանայապետի տուն գնացին, լուութեամբ և եթ աղանատես լինելոյ համար³⁾, ուր Պետրոս ըստ անսուտ գուշակութեան Յիսուսի, տակաւին հաւն չհօտաճ երեք անգամ՝ ուրացաւ իւր Յիսուսի

(1) Ղուկ. ԻԲ. 51: (2) Մատթ. ԻԶ. 59—61:

(3) Յով. ԺԸ. 15—18:

աշակերտ լինելն, բայց յետոյ զղջալով ի բողոքսրտէ, իւր ուրացութեան կեղտն արտասուօք լուաց, սրբեց նոյն միջոցին¹⁾։

Հ. Յուդայ չի զղջաց իւր անօրէն գործի վերայ։ (188)

Պ. Յուդայ երբ տեսաւ որ Յիսուս չկամի ինքզինքը արդարացուցանել և ի զուր անհնարին տանջանքներ կրնդունի, մինչև իսկ քարեղէն սրտերն ի գութ կը շարժին, ուստի իւր անօրէն գործի վերայ զղջալով, բայց փոխան անձամբ կամ մտօք առ Յիսուս զիմելոյ և թողութիւն խնդրելոյ, զիմեց առ քահանայապետս և առ դպիրս, նոցա արծաթն յետս դարձուցանելով ասաց «ես մեղանչեցի, արդար արիւն մատնեցի», և երբ տեսաւ որ չընդունեցին արծաթն և չթողին զՅիսուս, նա յուսահատութեամբ արծաթն տաճարի մէջ ձգելով, զնաց ինքզինքն կախեց և հոգւով մարմնով կորեալ, անձնասպանութեամբ մեղս ի վերայ մեղաց բարդելով։ Վահանայապետք նոյն արծաթն առին, բայց արեան զին գոլով՝ արժանի չհամարեցին տաճարի դանձանակի մէջ դնել, այլ այնու մի փոքրիկ արտ գնեցին օտարականաց առանցին գերեզմանոց անելոյ համար²⁾։

Հ. Ո՞վ վճռեց Յիսուսի մահապարտ լինելն։ (189)

Պ. Վահանայապետք, դպիրք և այլք մինչ ի լոյս անհնարին նախատանօք և տանջանօք չարչարելով զՅիսուս, առաւօտ տարան Պոնտացի Պիղատոս դատաւորի մօտ՝ մահուան վճիռն ստանալոյ համար, զոր Պիղատոս քննելով, ոչ մի յանցանք չի գտաւ նորա վերայ

մահապարտութեան արժանի, ուստի ուղարկեց Հերովդէսի մօտն, և նա ևս չգտանելով ոչինչ յանցանք, և ոչ իսկ սուտ վկայիւք հաստատեալ, յետս դարձոյց առ Պիղատոս¹⁾, նորա կամաց յանձնելով Յիսուսի դատավճիռն։ Ուստի Պիղատոս հրապարակաւ ասաց Հրէից թէ «ոչ ես և ոչ Հերովդէս մի յանցանք չգտանք Յիսուսի վերայ մահապարտութեան արժանի, վասն որոյ չէ կարելի մահապարտ վճռել, պիտի խրատեմ և արձակեմ, մանաւանդ որ, ձեզ սովորութիւն կայ ի տօնին մի այր արձակել ի կապանաց»²⁾։ Բայց նոքա նախանձու և ատելութեան կրիւք խաղաղ կուրացած, ապերախտութեան դառնութեամբ լցուած՝ զրդեցին ռամիկ ժողովրդեան, որոց հետ միաձայն աղաղակեցին թէ «ի խաչ հան, ի խաչ հան զդա, եթէ արձակես, չես բարեկամ կայսեր, որում պիտի յայտնեմք թէ, սա ժողովրդեան ապստամբութիւն կուսուցանէ, ինքզինքն թագաւոր կը հրատարակէ³⁾ և այլն, արձակէ մարդասպան Վարաբբայն և ի խաչ հան զՅիսուս»։ Պիղատոս տեսանելով որ իւր թոյլ պաշտպանութեամբ չկարէ ազատել զՅիսուս, և եթէ խստիւ պաշտպանէ, քահանայապետաց և դպրաց ատելի պիտի լինի և ամբաստանուի առ կայսրն, վասն որոյ առ երկիւղի և միանդամայն առ սէր աշխարհային փառաց, խեղդեց իւր խղճի ձայնը և իւր կնոջ ազդարարութիւնն «թէ չկայ ինչ քո ընդ Երդարոյդ այդորիկ. . .»⁴⁾ գործեց ընդդէմ արդարութեան, զոր պաշտպանելոյ հա-

(1) Մատթ. ԻԶ. 69 - 73։

(2) Մատթ. ԻԷ. 3 - 10։

(1) Ղուկ. ԻԳ. 7 - 15։

(2) Ղուկ. ԻԳ. 13 - 18։

(3) Ղուկ. ԻԳ. 2 - 4։

(4) Մատթ. ԻԷ. 17 - 20։

մար կարգուած էր դատաւոր, լուաց իւր արեամբ ներկեալ ձեռներն և ասաց թէ « ես քաւեալ եմ՝ յարենէ Արարչի աշխարհի¹⁾ », զուք զիտասջեք²⁾ : Արարչի վճռեց և միանգամայն ոսոխ թշնամեաց կամացն յանձնեց, հակառակ դատաստանական արդար օրինաց : Հրէայք ևս պատասխանեցին « արիւն դորա ի վերայ մեր և ի վերայ որդւոց մերոց եղեցի » :

Հ. Ուրեմն Պիղատոս վճիռ տուաւ զՅիսուս խաչելոյ : (190)

Պ. Այո, Պիղատոս ըստ սովորութեանն, նախ ինքն ապտակելով Յիսուսի, յանձնեց իւր զինուորացի որ հրէից կամաց համաձայն սպանանեն զՅիսուս խաչի վերայ, իբրեւ անօրէն և քրէական մեծ մեղաւոր՝ երկու աւազակաց մէջ, բայց չգտանելով մի մեղք, ըստ օրինաց՝ տախտակի վերայ գրելոյ, իբրեւ վճիռ մահապարտի ի տես ժողովրդեան, գրեց « Յիսուս Կալվարեցի Խաչուոր Հրէից »²⁾ :

Հ. ԶՅիսուս խաչեցին : (191)

Պ. Հրէայք երբ ընդունեցին զՅիսուս խաչելոյ վճիռն, անհնարին խնդութեամբ և բարկութեամբ լցուած, հրապարակեցին զինուորաց հետ միացած սկսան առաւել ևս նախաաւել, հայհոյել, թքանել, ծեծել և խայտառակել, զինուորք ևս փշեայ պսակ շինելով նորա զլուխը զրին, եղէդ մի՝ աջ ձեռք, և կարմիր քղամիտ հագցնելով, ձեռքունցին իբրեւ թագաւոր հրէից, ձաղրեցին ծննդաղբութեամբ, երկրպագելով և գանիւ հարուածոց³⁾, ապա մի ծանր փայտ զնելով նորա ուսի վերայ, ահագին բազմու-

(1) Մատթէ. ԻԵ. 24—27 : (2) Յով. ԺԹ. 19 : (3) Յով. ԺԹ. 4—4 :

թեամբ, աղաղակներով, հայհոյանօք, և նախատանօք քաղաքէն դուրս հանին, զիմեցին ղէպ ի Պողոթայ լուրան զլուխ, այնտեղ խաչելոյ համար, այգւոյ ժառանգն այդիէն դուրս սպանանելով¹⁾ : Իսկ Յիսուս մտադիւր յօժարութեամբ բառնալով զխաչափայտ յուս իւր ինչպէս Սահակ իւր զոհի փայտն, իբրեւ մի յաղթօղ զինուոր զրօշակ ի ձեռին ղէպ ի յաղթական կամարն կը զիմը ի հանդիսավայր, կամ իբրեւ յաղթօղ և քաջ զօրապետ՝ զրօշակ ի ձեռին թշնամեաց բանակի վերայ զիմելով զերիններ աղատել : Բայց հրէայք ատելութեան կրիւք կուրացած՝ երկնչելով՝ թէ մի՞ գուցէ Յիսուս չխաչուած մեռանի ի ծանապարհին, վասնորոյ խաչափայտը Աիմոն Արեւնացի²⁾ անուն անդաստանաց պահապանի ուսի վերայ զրին մինչ ի Պողոթայի զլուխ և երբ հանդիսատեսներէց ոմանք կուլային կարեկցելով, ասաց Յիսուս « մի՛ լայք ի վերայ իմ, այլ լացէք ի վերայ ձեր, որ չճանաչեցիք իմ անհուն սէրն և երախտիքն³⁾ : Ուստի երբ հասան որոշեալ տեղն, տարածեցին զՅիսուս խաչափայտի վերայ և երեք հատ երկաթեայ հաստ բեռններով պնդեցին ձեռներն և ոտներն փայտի վերայ և բարձրացուցին զխաչափայտն, սկսան աւելի կսկծեցուցիչ խօսքերով նախատել, անպատուել և հայհոյել, ասելով « եթէ Աստուծոյ որդի ես, էջ ի խաչէդ, եթէ յԱստուած յու-

(1) Մատթէ. ԻԱ. 38—40

(2) Սիմոն Կիրենացին Հրէայ չէր, նա անդաստանաց պահապան էր և նոյն միջոցին անդաստանէն դալով պահակ բռնեցին զինքն :

(3) Ղուկ. ԻԳ. 28—32 :

սացիւր եւ, այժմ պիտի փրկէ զքեզ մեր ձեռքից¹⁾ . . . :
Եւ ըստ սովորութեան տուին լեզեով խառնուած զինի,
որպէս զի թմրելով չզգայր ցաւն եւ չաղաղակէր, բայց
Յիսուս համեմատեալ միայն առնելով՝ չուզեց խմել, առանց ա-
ղաղակի, լռութեամբ եւ եթ կ'աղօթէր առ Հայր, թէ թող
սոցա, զի ոչ զիտեն զինչ գործեն 2) :

Հ. Յիսուսի խաչելութեան ժամանակն մայրն Մարի-
ամ ո՞ւր էր: (192)

Պ. Սիմէօն ծերունւոյ գուշակութեան համաձայն, Աս-
տուածածնի սիրտն ի խոր խոցեալ կարիվէր, մայրա-
կան զթոյ աղէխորով կրիւք պաշարեալ, խաչի պատու-
անդանի տակ կանգնած՝ քանի մի բարեպաշտ կանանց եւ
Յովհաննէս Աւետարանչի հետ, արեան արտասուօք կը
ցօղէր Վոդգոթայի ծաղկունքն ու խոտերն, եւ կը լուանայր
Խաչի պատուանդանն, որ ներկեալ էր Վրիստոսի փրկա-
գործ եւ անգին արեան կաթիլներով, եւ ծաղկանց վերայ
ցօղած արեան կաթիլներու հետ խառնելով իւր մարգար-
տանման կուսական աչաց յստակ արտասուքն, բնութեան
զարդն կը յաւելոյր, նոցա թերթերու վերայ անգին ա-
կանց նման փայլելով . եւ երբ կը լսէր իւր Միածին ան-
բիծ Որդւոյ «ծարաւի եմ գոչելն», եւ փոխան ջրոյ քա-

(1) Մարկ. ԺԵ. 29 — 32:

(2) Որք անգիստրեամբ կամ ճգիստրեամբ գրգռեալ ի քահանայա-
պետից, նախատէին կամ տանջէին զՅիսուս եւ նորա խաչուելն կը-
խնդրէին Պիղատոսէն, Յիսուսի աղօթից եւ բարեխօսութեան շնորհիւ
արժանի եղան փրկութեան, յետոյ Քրիստոսնիայ դառնալով Առաքելոց
մեկօք՝ Հոգեղալստեան օրն: Գործ. Բ. 41:

ցախ եւ լիզի խմելն կը դիտէր, աննկարագրելի կրիւք եւ ցա-
ւօք կը հեծէր կիսամեռիկ շնչով, կը կոծէր եւ կ'ողբայր
անմխիթար սրտիւ, որոյ հետ անբան արարածներն իսկ
սուգ առին, չհանդուրժելով Հրէից անխիղճ գոր-
ծոց եւ նմանն չգտնուած ապերախտութեանց: Վասն
զի Արեգակն եւ Լուսին ի միասին խաւարեցան հակառակ
բնութեան օրինաց¹⁾, ի վից ժամէ աւուրն խաւար կալա-
բոլոր տիեզերք մինչ ցիններորդ ժամն: Վոպէից արեգական
զախւն արար զիշերանման, զստուերն քօղ արկ մերկու-
թեան, զի մի տեսցէ ակն անարժան . . . կ'երգէ Ներսէս
Շնորհալին²⁾:

(1) Բնական գիտութիւնը կ'ուսուցանէ մեզ, որ Լուսին կը խաւարի
լրման ժամանակը, իսկ Արեգակը կը խաւարի Լուսնոյ ծննդեան ժամա-
նակը. ըստ այսմ անկարելի է որ Արեգական եւ Լուսնոյ խաւարմունքն
ի միասին պատահեն, կամ Արեգակն խաւարի Լուսնոյ լրման ժամանա-
կը, վասն զի երբ Արեգակն եւ Լուսին մի եւ նոյն դծի վերայ միեմանց
հանդէպ գան, այնպէս որ երկիրն անկանի Արեւու եւ Լուսնի մէջտեղը,
իւր շուրջ կը ծգէ Լուսնոյ վերայ, կ'արգելու Արեգական Լոյսն լուսնի
վերայ զարնելու: Ուստի փոխան ասելոյ թէ երկրի շուրջ անկած է
Լուսնոյ վերայ, կ'ասեմք Լուսին խաւարեցաւ, եւ երբ Լուսինն անկանի
երկրի եւ Արեգական մէջտեղը, իւր շուրջ կը ծգէ երկրի վերայ եւ
կ'արգելու Արեգական լոյսն երկրի վերայ զարնելու, կ'ասեմք Արեգակն
խաւարեցաւ. փոխան ասելոյ թէ, Լուսնոյ շուրջ չթողուր որ Արեգակը
լուսաւորէ երկիրը: Քրիստոսի խաչելութեան աւուր խաւարմունքը այս
բնական կարգից դուրս էր, զոր տեսանելով Դիոնէսիոս Արիսպագացի
աստղաբաշխ փիլիսոփայն Եգիպտոսի մէջ, զարմանալով ասաց, կամ
աշխարհ պիտի կործանի կամ բնութեան արարիչն մեռանի:

(2) Յերգս չարչարանաց Յիսուսի:

Հ. Յիսուս քանի՞ ժամ մնաց խաչի վերայ: (193)

Պ. Յիսուս ըստ Ասիական ժամացուցի¹⁾ ցերեկուայ ժամը վեցին խաչեցաւ, երեք ժամ խաչի վերայ մնաց, իններորդ ժամուն՝ բարձր ձայնով զոչեց առ Հայր, և զՀոգին²⁾ աւանդեց:

Հ. Վրիստոսի խաչելութեան ժամանակը ուրիշ ի՞նչ նշաններ եղան նորա Աստուածութեան ապացոյց: (194)

Պ. Երբ Յիսուս Հոգին աւանդեց, երկիր զողաց, վէմք պատառեցան, գերեզմանք բացան, շատ սուրբ մեռեալներ յարեան, (որք զինի յարութեան Վրիստոսի եկան յԵրուսաղէմ, երեւցան բազմաց) տաճարի վարազոյր վերուստ ի վայր յերկուս պատառեցաւ, և զինւորներէից մին նիզակով Յիսուսի կողն ծակելով արիւն և ջուր բղկեցաւ ի ցոյց Աստուածութեան³⁾:

Հ. Վրիստոսի մարմինը ո՞վ իջոյց ի խաչէն և թաղեց: (195)

Պ. Ուրբաթ երեկոյ Վրիստոս մեռանելով և Շաբաթ օրն մեծ տօն գոլով Հրէից, քահանայապետք Պիղատոսի մօտ դնացին, խնդրեցին հրաման տալ Յիսուսի և աւազակաց մարմիններ իջուցանել և թաղել, Պիղատոս հրամայեց թաղել: Ուստի աւազակներն տակաւին կենդանի գոլով

(1) Ասիական ժամն կ'սկսի յետ մտից Արեգական եւ կը հաշուի 24 ժամ:

(2) Յիսուս մարդկային բանական Հոգին աւանդեց Հօր Աստուծոյ, Աստուածութիւնը ի Հոգւոյ եւ ի Մարմնոյ մնաց անբաժան, որպէս էր միշտ:

(3) Յով. Ժ. 34, 33:

նոցա ծնկներն կոտորեցին և սպանին, իսկ Յիսուս ինքնակամ մեռած գոլով չկոտորեցին¹⁾: Յովսէփ Երեմիայից և Նիկողիմոս իշխանք Հրէից՝ որ Յիսուսի ծածուկ աշակերտ էին, Պիղատոսի հրամանաւ եկան՝ պատկառանք իջուցին զՅիսուս ի խաչէն, պատեցին մաքուր կտաւներով, զմրսեցին անուշահոտ խնկերով, և ապառաժի մէջ փորուած նոր գերեզմանի մէջ զրին (Յովսէփայ պարտիզի մէջ, զոր Յովսէփ իւր համար փորած, պատրաստած էր արդէն), և մի մեծ քար կափարիչ զրին վրան²⁾:

Հ. Հրէայք զՅիսուս թաղելէն յետոյ ի՞նչ զգուշութիւն արին: (196)

Պ. ՉՅիսուս թաղելէն յետոյ՝ Հրէայք զիմեցին Պիղատոսի մօտ, խնդրեցին զինւորներ պահապան դնել Յիսուսի գերեզմանի վերայ, ասելով թէ «մի՞ գուցէ նորա աշակերտներ զողանան մարմին և ասն թէ յարեաւ»³⁾: Ուստի կնքեցին գերեզմանի դրան քարն քահանայապետի մատանեաւ, և Պիղատոսի հրամանաւ զինւորներ զրին պահապան, պատուիրելով նոցա՝ մեծ զգուշութիւն առնել:

Հ. Վրիստոս ի՞նչու նախատական մահ յանձն առաւ: (197)

Պ. Վրիստոս թէպէտ կարօղ էր ազատել զինքն թըշնամեաց ձեռքից և չմեռանել, բայց իւր յօժար կամօք յանձն էառ զմահ, ինչպէս որ նախասահմանած էր ի

(1) Յով. Ժ. 33:

(2) Հրէայք մեռեալի վերայ հող չեն լեցներ, այլ փոսի մէջ դնելով րերանը կը ծածկեն: (3) Մատթ. Ի. 62—66:

յաւիտենից, և խոստացած էր բազում մասամբք և բազում օրինակօք, նահապետաց և մարդարէից ձեռք, որ պիտի Ազամային մեղացեալ բնութիւնն առնելով խաչակից անէ, և իւր մարմնով մեր մեղքն վերացուցանելով խաչափայտի վերայ՝ ջնջել մեր հակառակութեան և թշնամութեան ձեռագիրն, և հաշտեցուցանել Հօր Աստուծոյ հետ, ազատելով յաւիտենական դատապարտութենէ, որուն մատնուած էր մարդկային բնութիւն, Նախամարդոյն յանցանաց համար ¹⁾։

Հ. Վրիստոս քանի՞ բնութիւն ունէր և որ բնութեամբ չարչարեցաւ ու մեռաւ։ (198)

Պ. Վրիստոս կատարեալ Աստուած և կատարեալ մարդ գոյով՝ Աստուածային և մարդկային բնութիւններն միաւորեալ անշփոթ և անբաժան ի մի անձն, ունի Աստուածային և մարդկային յատկութիւններն, իբրեւ մարդ միջնորդելով, աղօթելով, և ի խաչին պատարագուելով մեր փրկութեան համար, և իբրեւ Աստուած ինքն կրնորունէր իւր միջնորդութիւնն, աղօթքն և պատարագն Հօր և Հօգւոյ սրբոյ հետ։ Վասն զի Ս. Ներսիսընդունութեան Անձինք երեք կատարեալ Անձինք են և մի Լոյսութիւն և մի Բնութիւն, իսկ Վրիստոս իւր մարդեղութեամբ մի Անձն է և երկու Բնութիւն, միաւորեալ ի մի Անձն, այսինքն կատարեալ Աստուած է և կատարեալ մարդ, «Ոչ ոմն ուժեղ և զօրաւոր և ոմն անզօր վաճառաւոր, այլ մի և նոյն զոլ միաւոր, կրէր զկիրս կամաւոր» ²⁾։ Ուստի Աստուա-

(1) Հռով. Ը՝ 5։ Ե. 10—18։ 2. 6։ Ա. Պետ. Բ. 24։ Բ. Կորնթ. Ե. 24։

(2) Ներսէս Շնորհ. յերգս չարչարողաց Քրիստոսի։

ծային բնութիւնն անչարչարելի և անմահ դոյով։ Մարդկային բնութեամբ և մարմնով չարչարեցաւ և մեռաւ, մարդկային բանական հոգին Հօր ձեռք աւանդելով, ի մահուն իսկ Աստուածութիւնն անբաժան մնալով՝ նորահետն։ Նոյն ինքն էր որ կը չարչարուէր և կը մեռանէր, նոյն ինքն էր որ անչարչարելի և անմահ էր, նոյն տեղաւոր մարդ և նոյն հզօր Աստուած, ուստի զՎրիստոս խաչողներ Աստուածասպանք և Աստուածաչարչարք կ'ասուին ³⁾։

Հ. Ուրեմն մայրն Մարիամ կարելի՞ է Աստուածածին կոչել։ (199)

Պ. Ե. յո՛ւ, վասն զի ծնեալն ի նմանէ էր կատարեալ Աստուած և կատարեալ մարդ, ըստ այնմ և ծնողն ևս Աստուած էր, և ծնողն ևս Սուրբ էր, և ծնողն ևս Տէր էր, և ծնողն ևս Պաշտօնաւոր էր ⁴⁾։

Հ. Յիսուս յետ մեռանելոյ ի՞նչ արար։ (200)

Պ. Յիսուս ինքնակամ յօժարութեամբ մարդկային Հօգին Աստուծոյ ձեռք աւանդելով ⁵⁾, Աստուածութեամբ և միանգամայն բանական հոգւով ⁶⁾ իջաւ դժոխք, արդարոց բանտն (որ կ'ասուի զոգ Աբրահամու) իւրտակեց սատանայի զօրութիւնն և ազատեց նոյն արդարոց հոգիներն, որ արգելեալ էին ի բանտ մահու, սկզբնական մեղաց պատճառաւ, և կ'սպասէին զալստեան փրկէն, իսկ որք բաց ի սկզբնական մեղաց, ներգործական մեղօք ևս լցեալ էին, և ի կենդանութեան չհաւատային Փրկչի գա-

(1) Յով. Գ. 43։ Ա. Կորնթ. Բ. 8։ Ժե. 47։

(2) Ղուկ. Ա. 53—45։ (3) Ա. Կորնթ. Ժե. 20—22։

(4) Ա. յս կէտն անճառելի է ի մարդկային մտաց։

ընտանիք, նորա արժանի չեղան փրկութեան:

Հ. Ուրեմն Քրիստոսի մահուան արդեամբք մեղաւորք չփրկեցան: (201)

Պ. Քրիստոս մեռաւ այն մեղաւորաց համար, որք միայն սկզբնական մեղաց պատճառաւ սատանայի իշխանութեան մատնուած էին ի դժոխս, ուր նորա ի գոգն Աբրահամու կոչուած տեղն՝ առանց տանջանաց դժոխոց¹⁾ կ'սպասէին Քրիստոսի փրկագործութեան, իսկ որք թէ սկզբնական մեղօք և թէ ներգործական մեղօք մեռած էին, և ի կենդանութեան չհաւատային Քրիստոսի զալստեան և մեղանչէին ընդդէմ բնական օրինաց, նորա չփրկեցան, այլ ընդհանրական դատաստանաւ պիտի դատուին և կրկին դառնան ի դժոխս²⁾:

Հ. Քրիստոսի մարմինը որչափ ժամանակ մնաց գերեզմանի մէջ: (202)

Պ. Քրիստոս առաջ Ուրեմն օր ցերեկուայ ժամը իննին մեռաւ ի խաչին, թաղեցաւ ի գերեզմանի, մնաց անապական³⁾ որպէս կենդանի ի գերեզմանի ի հանգիստ քուն ննջած⁴⁾, զրեթէ 40 ժամ, մինչ ի լոյս Աւերակէ զիշեր ընդ արշալոյսն. այս 40 ժամու միջոցն ընդհանրապէս երեք օր կ'ասուին, երեք աւուր ժամերից ևս առնելով, որ է Ուրբաթ, Շաբաթ և Աւերակէ:

(1) Դուգ. ԺԶ. 22, 23: (2) Սաղմ. Թ. 17, 18:

(3) Մարդկան հոգին մարմինէն բաժանուելուն պէս, իսկոյն մարմին կ'սկսի հոտիլ, նեխիլ, ապականիլ եւ դէպ ի փտութիւն դիմել, իսկ Յիսուսի մարմին մնաց անապական, ինչպէս քնացօղի առողջ մարմին:

(4) Մատթէ. ԺԲ. 40:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ, ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԸ ՅԵՐԿԻՆՍ ԵՒ ՆՄՏԵԼ ԸՆԴ ԱԶՄԷ ՀՕՐ.

Հ. Քրիստոս երբ յարութիւն առաւ: (203)

Պ. Քրիստոս մահուան Գ. օրն Միաշարաթու առաւ յարեալ Աստուածահաշ աքանչելեօք, քահանայապետի կնքած վէմն կոյս թողլով, և ոչ իսկ գերեզմանի կափարիչ քարն շարժելով, յարոյց և զմեզ ի կեանս շընորհաց և արդարութեան, մեր յոյսն հաստատելով ի ժառանգութիւն յաւիտենական փառաց և երանութեան¹⁾:

Հ. Գերեզմանի պահապաններն ի՞նչ եղան: (204)

Պ. Յետ յարութեան Քրիստոսի, հրեշտակ մի՝ ահաւոր լուսափայլութեամբ երևելով պահապանաց, գերեզմանի դրան քարն բացաւ և նստաւ նորա վերայ, երբ պահապանք տեսան զայս, և միանգամայն գերեզմանն դատարկ, լիզապատառ և կիսամեռ անկան, յետոյ ուշաբերեալ վաղեցին յԱրուսողէմ քաղաք, պատմեցին քահանայապետից՝ բոլոր եղածներն: Նորա ևս կաշառեցին պահապանաց բազում՝ արծաթով, որ հրատարակեն թէ «մեր քնած ժամանակն՝ նորա Աշակերտներն եկան մարմին գողացան»: Պահապանք ևս ըստ քմաց Հրէից հրատարակեցին, բայց այնու ակամայ աւելի վկայ եղան Քրիստոսի յարութեան. վասն զի ոչ մի Ատեան կամ խելահաս անձն քնացօղի վկայութիւն չի ընդունել բնաւ:

(1) Հոով. Դ. 25: Ա. Պետ. Ա. 5: Կորն. ԺԵ. 20—22:

Հ. Վրիստոսի յարութեան լուրն ի՞նչպէս տարածեցաւ: (205)

Պ. Վրիստոսի յարութիւն առած ժամանակ իւղարեր կանայք՝ որք էին Մարիամ Մագթաղնացի (քոյր Աւագարու) Մարիամ Յակովբայ, (կին Աղէովպայ կամ Ալփինայ եղբոր Յովսէփայ) և Սողոմէ (կին Ջեբեթեայ, որ է մայր Յովհաննու և Յակորայ) խոնկ պատրաստելով եկան ի գերեզման, և երբ դատարկ դտան և միանգամայն զմռսեալ պատանքն և զխոյ վարչամակն առանձին առանձին ծալած դրուած, զարմացան, շփոթեցան. որոց պատասխանեց Հրեշտակն (որ դրան կափարիչն վերուցած և վերան նստած էր), թէ «Անբառն ի՞նչու մեռելոց մէջ կը փնտռէք, չէ աստ, այլ յարէաւ, ահա տեսէք նորա տեղն դատարկ, բայց մի՛ երկնչեք, գնացէք նորա աշակերտացն ասացէք, թէ յարէաւ, թող ի Վալիա դնան, այնտեղ պիտի տեսանն զՅիսուս, ուր ժամադիր եղած է: ¹⁾ Նոյն միջոցին եկան նաև Պետրոս և Յովհաննէս, որք գերեզմանն դատարկ գտանելով, զարմացած յետոս դարձան, բայց Մագթաղնացի Մարիամ մնալով անդ կուլայր, որում երևեցաւ Յիսուս պարտիզպանի կերպարանօք, որ և ապա ծանօթութիւն տալով ասաց, գնալ պատմել աշակերտաց ի Վալիբա. և ապա երևելով գերեզմանէն յետոս դարձող կանանց, բարեկեց նոցա, որք երկրպագեցին նմա և ոմանք երկմտեցան ²⁾:

Հ. Յիսուս յետ յարութեան ի՞նչ արաց: (206)

(1) Մատթէ. ԻԸ. 10: Մարկ. ԺԶ. 7: (2) Մատթէ. ԻԸ. 17:

Պ. Յիսուս յետ յարութեան քառասուն օր ևս մնալով երկրի վերայ, շատ անգամ երևեցաւ Առաքելոց, երբեմն առանձին առանձին և երբեմն ամենին՝ փակեալ դռներէն ¹⁾ ներս մտանելով, և այլոց հինգ հարիւրից աւելի հաւատացելոց երևեցաւ, պատուէրներ և խրատներ տուաւ նոցա, որք վկայեցին աշխարհի, իւրեանց անձն զոհեցին վկայութիւններ հաստատելոյ համար, որով խաւարի մէջ մնացեալներ և կորուսեալներ ի լոյս Աստուած-զիտութեան ածին ²⁾:

Հ. Վրիստոս ե՞րբ համբարձաւ: (207)

Պ. Վրիստոս իւր յարութեան քառասներորդ օրն կըրկին երևելով Աշակերտաց, տարաւ Ձիթենեաց լեռան գլուխ, օրհնեց զնոսա, արար իւր փոփանորդ, տալով նոցա իշխանութիւն կապելոյ և արձակելոյ, ինչպէս յառաջագոյն խոստացած էր ³⁾, պատուիրեց գնալ յաշխարհ ամենայն, քարոզել, ուսուցանել և մկրտել զամենայն հեթանոսս, և անել իւր եկեղեցւոյ անդամ: Նաև խոստացաւ նոցա առաքել զՀոգի սուրբ, նովաւ մխլթարել, ուսուցանել, զօրացուցանել ընդդէմ բռնաւորաց և սատանայի, և պատուիրեց սպասել մինչ ստանալ զՀոգի սուրբ, և ապա սկսել իւրեանց պաշտօն շարունակել ⁴⁾, նոցա ներկայութեան յԱրկինս համբարձաւ լուսեղէն ամպիրով պատեալ, նստաւ ընդ աջմէ Հօր

1) Գթուար չէ Յիսուսի՝ փակեալ դռնից մտանել, որ ի փակեալ արգանդէ ծնու եւ փակեալ վիմէ դուրս ելաւ յարութիւն առնելով:

(2) Ա. Կորնթ. ԺԵ. 3: Յով. ԻԱ. 14: Ի. 19 — 20:

(3) Ա. Կորնթ. ԻԴ. 30 — 33: (4) Ա. Կորնթ. ԻԴ. 19 — 23:

Եստուծոյ իւր յաւիտենական փառաց մէջ, յորմէ ոչ մի բոպէ հեռացած չէր. և մինչ Եշակերտք զարմացած յԵրկինս կը դիտէին, երկու հրեշտակ երևեցան նոցա և ասացին, « ո՞վ Պաշխեացիք, ի՞նչ զարմացած կը դիտէք, այս Յիսուս՝ որ համբարձաւ, նոյն մարմնով կրկին պիտի գայ իւր Եստուածային փառօք¹⁾ »: Եշակերտք վերստին դարձան յԵրուսաղէմ, իւրենատան մէջ պահօք և աշօթիւք սպասել Հոգւոյ Սրբոյ գալստեանն:

ԳԼՈՒԽ Ը.

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՈՐԴԻՆՑ ԶԱՆԱԶԱՆ ԱՆՈՒԱՆՔ ԵՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՔ
ՆՈՅՈՒ ԵՒ ԳՈՐԾՔ ԹՇՆԱԽԵԱՅ ՆՈՐԱ:

Հ. Եստուծոյ Որդին Մարդեղութենէ յառաջ ի՞նչ անուններ ունէր և յետ Մարդեղութեան ի՞նչ կոչեցաւ:
(208)

Պ. Որդին Եստուծոյ Մարդեղութենէ յառաջ կ'ասուէր Բան, Սիաքին, Որդի, Իմաստաւոր, Զօր և այլն, իսկ յետ Մարդեղութեան կոչեցաւ Լճմանաւոր, Յէսուս, Քրիստոս Որդի Մարդոյ եւ այլն:

Հ. Ի՞նչ կը նշանակեն այս անունները: (209)

Պ. Լճմանաւոր կը նշանակէ Լսաստա՞յ Դեպ, Գե-
աստը կը նշանակէ Փրկիչ, իսկ Քրիստոս կը նշանակէ Օ-
ձեալ, Մեհա կամ Մեհիհ: Լճմանաւոր կ'ասուի որ մարդ

(1) Ղուկ. ԻԳ. 50: Գործ. Ա. 8—11: Մարկ. ԺԶ. 19:

լինելով մեր մէջ բնակեցաւ, և ընդ մեզ է ի յաւիտեան, հաղորդութեամբ Մարմնոյ և Երեան իւրոյ: Փրկիչ կ'ասուի որ զմեզ Սատանայի գերութենէն փրկեց արդեամբք շարժարանաց իւրոց և մահուան, Մարդոյ Որդի կ'ասուի, որ Որդի Եստուծոյ էր և միանգամայն Մարդոյ, այն է Մարիամայ, անմայր՝ Եստուածութեամբ, անհայր՝ մարդկութեամբ, իսկ Քրիստոս կամ Օձեալ կ'ասուի զանազան նշանակութեամբ և պաշտօնիւ:

Հ. Եստուծոյ Որդին ի՞նչու համար Օձեալ կ'ասուի: (210)

Պ. Եստուծոյ Որդին Քրիստոս կամ Օձեալ կ'ասուի այն պատճառաւ, որ օծուեցաւ ի Հոգւոյն Սրբոյ¹⁾, Մարգարէ, Թափաւոր և Քահանայ Եստուծոյ սուրբ անաբատ, և արդար²⁾. ինչպէս կ'օծուէին Մարգարէք սուրբ Իւղով, երբ սկսէին շարունակել իւրեանց պաշտօնն³⁾, կ'օծուէին (Թագաւորք⁴⁾ եւ Քահանայք⁵⁾ սուրբ Իւղով և յատուկ Երարդութեամբ, և երբեմն առանց Իւղով օծման, օծեալ կ'ասուէին այն Մարգարէք, որ ստանային Եստուծոյ Հոգին մարգարէութեան, և այն (Թագաւորք, որ Եստուծոյ որոշեալ գործին գործակատար լինէին, զոր օրինակ արքայն Վարսից Սիւրուս⁶⁾: Եյսպէս ահա Եստուծոյ որդին առանց Իւղով օծման՝ օծաւ Ս. Հոգւով Մարգարէ, Թափաւոր, և Քահանայ:

(1) Եսայի. ԿԱ. 4:

(2) Եսայի ԿԱ. 1, 2:

(3) Գ. Թագ. ԺԺ. 46:

(4) Ելից. ԻԸ. 44: Լ. 50: Խ. 15 եւ այլն:

(5) Ա. Թագ. ԺԵ. 4: ԻԴ. 7: Բ. Թագ. Բ. 4: ԻԴ. 1:

(6) Եսայի. ԽԵ. 1:

Հ. Քրիստոս ինչու համար Մարգարէ կասուի և ի՞նչ բանի վերայ մարգարէացաւ: (211)

Պ. Քրիստոս լրացուցիչ և կատարիչ գոյով մարգարէութեանց, լիովին մարգարէական պաշտօն կատարեց, ըստ գուշակութեան Մովսէսի «մարգարէ յարուցե Ձեզ Տէր յեղբարց ձերոց . . նմա լուիջիք»¹⁾: Մարգարէացաւ Քրիստոս իւր անձի համար, թէ պիտի մատնուի քահանայապետաց և զպրաց՝ իւր հետ սեղանակից աշակերտէն, նա և զկնի երեք աւուր յարութիւն առնուին²⁾: Այս մարգարէութեանց կատարումն աւելի թշնամեաց կամքից կախեալ էր, միայն յարութիւնն իւր ինքնիշխան կամօք էր: Մարգարէացաւ իւր մատնութեան զիշերն աշակերտաց ցրուիլն և Պետրոսի երիցս անգամ ուրացութիւնն և դարձն³⁾: Մարգարէացաւ Աւետարանի տարածումն ընդ ամենայն աշխարհ, Հրէից և Հեթանոսաց մէջ⁴⁾: Այս մարգարէութիւնն այնպիսի ժամանակ արար, մինչ զինքն պաշարած էին ռիսերիմ թշնամիք, որք բոլոր երկրի տիրած էին, և իւր աշակերտք տղէտք, յիմարք և անգրագէտք իսկ էին. և մարդկային տրամաբանութեան և կարծեաց իսկ հակառակ էր այս մարգարէութեան կատարումն, բայց առանց մի նշանալսեցի կորստեան՝ կատարեցաւ մի առ մի, կէտ առ կէտ: Մարգարէացաւ նաև Արուսաղէմի և Տաճարի կործանումն, թէ յետ սակաւ ժամանակի՝ (տակաւին այն ժամանակից անձինք չմեռած)՝ կոխան ազ-

(1) Բ. Օրին. ԺԸ. 15, 22:

(2) Ղուկ. ԺԸ. 31—33: Մատթ. ԺԶ. 21: ԺԷ. 21: Ի. 18, 19:

(3) Մատթէ. 19. 24: (4) Մատթէ. Ը. 11:

գաց պիտի լինի Արուսաղէմ¹⁾: Ատաւրուեցաւ իւր 67—70 թղականին, Հռովմայեցիք Վեսպասիանոսի և նորա որդի Տիտոսի ձեռք կործանեցին զԱրուսաղէմ և զՏաճարն, մինչ զրեթէ արօրապրեցան հիմերն, բնաւ քար քարի վերայ չթողլով, և մի միլիոնից աւելի Հրէայք կոտորեցան սրով, խաչ հանուելով և ժանտախտի: Մարգարէացաւ Յովհաննու աւետարանչի առանց չարանաց մահն և միւս աշակերտաց հալածանքն և նեղութիւնք²⁾:

Հ. Հրէայք կրկին չշինեցին զՏաճարն: (212)

Պ. Հրէայք թէպէտ աշխատեցան կրկին շինել զՏաճարն, գէթ Քրիստոսի մի մարգարէութիւնն ստեղծ համար, բայց ի զուր աշխատեցան և կէս միլիոնից աւելի կոտորեցան պատերազմի մէջ, և մինչ Ադրիանոս—Վերիանոս կայսրն նոր քաղաք շինեց Արուսաղէմի աւերակաց վերայ, անուանեց Հելլէա, և տաճարի տեղն մեհեան մի կանգնելով արգելեց՝ Հրէից մինչ անգամ Արուսաղէմ քաղաք մրտանելն: Տիրեց կռապաշտութիւն մինչ ի լրումն ժամանակաց Հեթանոսաց³⁾ (Հռովմայեցւոց): Աւ մեծն Սոսանկիանոսէն մինչ ցարդ քաղաքի մէջ տիրեց Քրիստոնէութիւն: Թէպէտ ի վերջոյ կրկին Հրէայք ուրացող Յուդէանոսի հետ աշխատեցան շինել զտաճարն, բայց չկարողացան, որով կատարեցաւ Քրիստոսի վճռողական մարգարէութիւն: Հրէից ազգի կոտորածի, յաշխարհ ցիր և ցան սփռելոյ, Ա. քաղաքի և տաճարի կործանման վերայ

(1) Մատթէ. ԻԴ. 2: Ղուկ. ԻԱ. 27: (2) Յով. ԻԱ. 22, 23:

(3) Ղուկ. ԻԱ. 24:

մարդարէացած էր նաև Մովսէս, Լւիտեաց երկիր մտա-
նելէն, զԼէրուսաղէմ առնելէն և տաճարի շինութենէն
շատ յառաջ:

Հ. Վրիստոս ի նշու համար Վահանայ կը կոչուի: (213)

Պ. Աւան զի Վրիստոս զոլով Լստուծոյ ընտրեալ
Վահանայ ըստ կարգի Մելքիսեղեկի, աննախորդ և ան-
յաջորդ, որ է անհայր և անմայր ¹⁾, միջնորդ և դեսպան է
Լստուծոյ և մարդկան մէջ, մեղաց քաւութեան և թո-
ղութեան համար, զոչ մատուցանելոյ իւր անձն և ժողովը-
րոց համար բարեխօսելոյ, Լստուծոյ կողմանէ ժողովուրդն
օրհնելոյ ²⁾ և այլն քահանայական պաշտօններ կատարե-
լով, ոչ թէ Լհարոնեան (Լևտական) քահանայից նը-
ման՝ անբան զոհեր մատուցանելով, այլ ինքզինքն՝ մի-
անգամայն զոլով Վահանայ, Պատարագ և Բնդունօղ
Պատարագի ³⁾:

Հ. Վրիստոս ինչո՞ւ համար (Թագաւոր կը կոչուի: (214)

Պ. Վրիստոս օծեալ յաւիտենական (Թագաւոր զոլով,
նորա թագաւորութիւնը երկնաւոր է և միանգամայն
հոգեւոր, ինչպէս ինքն ևս վկայից «Թագաւորութիւն
իմ չէ յայսմ աշխարհէ ⁴⁾: Վրիստոս ինքնիշխան կը
թագաւորէ իւր Լիկիացոյ յիւրայ աստ և ի հանդերձելու-
մըն, ⁵⁾ որոյ համար կ'աղօթեմք՝ եկեղեցի արքայութիւն
քո ⁶⁾ այսինքն ինքն Յիսուս միայն տիրէ մեր սրտից՝
իւր շնորհօք, որպէս ուսոյց մեզ հանապաղ աղօթել:

(1) Եբր. Ե. 3. 6: Ծննդ. Ժ. 18:

(2) Ղեւտ. ԺԶ. 21: Թուոց. Զ. 23, 26:

(3) Եբր. Ը. 3:

(4) Յով. ԺԸ. 36:

(5) Զարար. Թ. 9: Եսայի. Թ. 3 — 7: (6) Մատթէ. Զ. 10:

Հ. Վրիստոսի մարդեղութեան դէմ ի՞նչ հերետիկո-
սութիւն ծագած է Հրէից մէջ: (215)

Պ. Հրէայք ոչ միայն որդի Լստուծոյ չեն համարեր
զՎրիստոս, այլ սուտ Վրիստոս ոմն կամ խաբերայ ոմն,
տակաւին սպասելով նախագուշակեալ Մեսիայի գալըս-
տեան, թէ և ինքեանք ևս զիտեն որ կը սխալին, վասն զի
ինչ տեսակ հաշիւ որ անեն, արդէն գալիք Մեսիայի ժա-
մանակն լրացեալ կը գտանեն ¹⁾: Աւան զի Ընդէաս մար-
դարէն ասած է, որ «Յիսուս Օօրարաբիւի տաճարն
պիտի գայ և հոգւոց խաղաղութիւն տայ ²⁾: Արդէն Օո-
րարաբիւի տաճարի կործանումն 1800 տարի եղած է, զո-
հեր, պատարագներ և սեղաներ դատարած են, Յուդայի
իշխանութիւնը բոլորովին վերջացած է Լիդովմայեցի Հե-
րովդէս թագաւորի ժամանակէն յառաջ: Հրէայք լաւ
զիտեն որ եթէ մինչ ցարդ Վրիստոսն եկած չէ, այլ ևս
գալու չէ, և եթէ գայ, «ո՞ր է և իսքե՞հայ, և չկարեն
ապացուցանել ևս թէ, Յուդայի ցեղիցն է, վասն զի ԺՎ.
ցեղից արձանագրութեան տօմարներն տաճարի հետ այ-
րուած են արդէն, և ամենայն մարդարէութիւնք մի առ
մի, կէտ առ կէտ կատարուած են 1879 տարի յառաջ
եկած Վրիստոսի վերայ, որում կ'սպասէր համայն աշ-
խարհ:

Հ. Բաց ի Հրէից՝ Վրիստոսի մարդեղութեան վերայ
այլ ո՞վ մոլորած է: (216)

Պ. Բայց ի Հրէից եղած են հերետիկոսներ ևս զանազան
ազգաց մէջ (բաց ի Հայոց), որք ուրացած են Վրիստոսի

(1) Դանիէլ. Թ. 25 — 27:

(2) Անգէա. Բ. 4 — 9: Մաղար. Գ. 4:

Աստուածութիւնը, Երիտ արարածական կը համարէր, բայց զեր ի վերոյ քան զարարածս, որոյ հետեւեցաւ Երաբացի Մահմէտն՝ որ իւր յօրինած օրինաց զըջի (Գաւառ) մէջ զբաժնէ թէ Եւֆրատէն եկած է ժամանակին, Զէ մարգարէ է, բայց Եւֆրատէն չէ, այլ նորա տեղն խաչեցին զՅետու Բարարայն. . . : Սան ոմանք հերիտիկոսք Լս, որ մոլորելով ասացին թէ Եւֆրատէի մարմինը մեր մարմնոյ նման չէր, և ոչ իսկ մեր բնութիւնէն էր, այլ յԱրկնից բերեալ էր և կոյս Մարիամու յորովայն մտած ու ելած է ինչպէս թէ խողովակից անցանելով : Ոմանք Լս ասացին թէ Եւֆրատէի մարդեղութիւնն առ աչօք էր, ոչ իրական և ճշմարտապէս : Ոմանք Լս ասացին թէ ոչ միայն Յիսուս այլ և նորա մայրն Մարիամ ոչ զԵւֆրատէն Զիւֆրատէն չէ և առանց Եւֆրատէն չէ Յիսուսն և յԱննայէն, և սահմանեցին անարար յորմիւն Ս. Աստուածածինը : Թեւեռ Լս բարեմտութեամբ, սակայն հետեւութիւնն խիստ չար է և մոլորական, վասն զի բաց ի Յիսուսէ ոչ որ առանց սերման և առանց սկզբնական մեղաց ծնած չէ :

Ն. Նեստորի մոլորութիւնն ի՞նչ էր : (217)

Պ. Նեստոր զՎրիստոս երկու անձն կը դաւանէր և երկու բնութիւն, այսինքն Վրիստոս Աստուած ուրիշ անձն է, Վրիստոս մարդ՝ ուրիշ անձն, երկու Անձինք և երկու Բնութիւն ի միմեանց բաժան : Սա դատապարտեցաւ Նիքիոսի Ս. Ժողովի մէջ 431-ին : Սորա հետեւողներն կոչեցան Եւֆրատէի, որք զԱստուածածինն Լս մայր Վրիստոսի կամ Վրիստոսածին կ'անուանէին, ոչ Աստուածածինը և Տէրաճայր կամ Տէրաթին : Այս մոլորութեան կէտի մէջ՝ սոցա հետեւող են այժմեան նոր աղանդաւորներն : Այլ

Հայաստանեայց Առեղեցին կ'ընդունի զՎրիստոս մայր յերկրի և միանգամայն Աստուած յերկինս, զնոյն՝ յարգանա կուսին ժողովալեալ և զնոյն ի Վրովքէս բազմեալ ի նոյն ժամանակի, զնոյն՝ անբովանդակելի տիեզերաց, և զնոյն՝ ի խանձարուքս բովանդակեալ մարմնով, զնոյն՝ ի խաչին և զնոյն՝ յերկինս ընդ ձօր և ձողոյն սրբոյ, և այժմ (ի Համբարձմանէն) Աստուածութեամբ յԱրկնս և յերկրի և յամենայն տեղիս, իսկ մարմնոյն և Աստուածութեամբ ընդ աշմէ ձօր բազմեալ :

Ն. Վրիստոսի ռիսերիմ թշնամի այլ ո՞վ եղած է բաց ի ձեռն : (218)

Պ. Վրիստոսի և Վրիստոնէից ռիսերիմ և կատաղի թշնամին էր Հռովմայեցւոց կայսր Յուլիանոս ուրացող, որ թէպէտ Վրիստոնեայ ծնողաց որդի գորով և կատարեալ վարժեալ Վրիստոնէական ուսմանց և արտաքին զիտութեանց մէջ, Վրիստոնեայ դաստիարակի ձեռօք Աթէնքի մէջ, բայց ի տղայ հասակէ սկսեալ յանդուրն հարցմամբք յայտնած էր իւր յապագային վատ և անօրէն ընթացքն : Նրբ կոյր բազդի յաջողութեամբ բարձրացաւ Հռովմայեցւոց զահն, սկսաւ կամաւ հակառակել Վրիստոնէութեան տարածման և նորա ճշմարտութեան : Ամենայն աշխատութեամբ ջանաց ստեղ զՎրիստոս և խայտառակել Վրիստոնէից Արօնն, և մահով պատժել նորա հետեւողներն, և երբ պատերազմի մէջ Զանեղայի Յեւաթի ի մահ վերաւորեցաւ, սրտի մոլեգնութեամբ բարձր ձայնով զոչեց « յաղթեցիր Պալէլեացիդ, իմ թագաւորութիւնն Լս սա և խառնէ քո թագաւորութեան հետն », այս ասելով իւր վերաց արիւնն իւր ձեռօք

յերկինս ձգելով, փշեց իւր պիղծ հոգին: Սա ևս իբրեւ
դուռն դժոխոց զարնուեցաւ անշարժ Դ.Պ վերայ և փշե-
ցաւ, չկարաց յաղթել նոյն Վ.Խմին, որ է Վ.Բիստոսի,
և ապա Վ.Բիստոսի եկեղեցին ազատեցաւ նորա սպառնա-
լիքից և հալածման վտանգից, և սկսաւ ծաղկել օր ըստ
օրէ, մինչ Ս. Պ.Բիգոր Լուսաւորչի, Ս. Սեղբեստրոս Հը-
ռոմայ հայրապետի, Տրդատայ և մեծն Աստանդիանոսի
աշխատութեամբ պայծառացաւ և ընդհանրացաւ Ասիոյ
ու Եւրոպայի մէջ շատ տեղեր:

Գ.Լ.ՈՒԽ Թ.

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՄԱՐԳԵՂՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՏՆՕՐԷՆՈՒԹԵԱՆՅՈՒՆՆԵՐ
ՆԱԽԱԳՈՒՇԱԿՈՒԹԻՒՆՔ Ի ՀԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ԵՒ ՆՈՅԱ
ԿԱՏԱՐՄՈՒՆԵՐՆ Ի ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ:

Հ. Վ.Բիստոսի Մարդեղութեան և Տնօրէնութեանց
վերայ ի՞նչ նախագոչակութիւններ եղած են: (219)

Պ. Վ.Բիստոսի Մարդեղութեան և Տնօրէնութեանց վե-
րայ կէտ առ կէտ խօսած են մարգարէք կանխապէս, իբրեւ
ականատես և ականջալուր ամենայնի, և առանց մի յով-
տի կորստեան՝ ամբողջ կատարուած են ի ժամանակին,
վասն զի Վ.Բիստոս ինքն գոլով լըումն և կատարումն Օ-
րինաց և Մարգարէից, կատարեց իւր խոստումն, զոր ա-
րած էր մարգարէից ձեռք՝ ազդեցութեամբ Հոգւոյն սրբոյ:

Հ. Վ.Բիստոսի ծննդեան և կենաց վերայ ի՞նչ գոչա-
կութիւններ կան: (220)

Պ. Գ.Ուշակուած է որ Յիսուս պիտի ծնանէր ի Սահա-
կայ սերունդէն¹⁾: Յուդայի ցեղէն²⁾: Յեսսէի շառաւի-
ղէն³⁾: Ղաւթի զաւակէն⁴⁾: Հրէաստանի Բեթղէհէմի
մէջն⁵⁾: Ի Աոյս աղջկանէն⁶⁾: Միամօր լինելի⁷⁾: Առանց
Ըղգատոհմի լինելի⁸⁾: Թագաւորաց գալ երկրպագանել և
ընծայ տալն⁹⁾: Հռոմայ անմխիթար լացն և կոծն Բեթղե-
հէմի մանկանց կոտորման վերայ¹⁰⁾: Եղիպտոսէն կո-
չուելն¹¹⁾: Նորա առաջ ճանապարհ պատրաստելոյ հա-
մար Յովհաննու զալն¹²⁾: Սուրբ Հոգւով օծուիլն¹³⁾:
Մովսէսի պէս մարգարէ լինելն¹⁴⁾: Մեղքիսեղեկի պէս քա-
հանայ լինելն¹⁵⁾: Նախ ի Սիօն թագաւորելն¹⁶⁾: Իւր քա-
րոզութիւնն Ղաւթիայէն սկսելն¹⁷⁾: Աղքատ լինելն¹⁸⁾: Հեղ
և անփառասէր լինելն¹⁹⁾: Աննկող լինելն²⁰⁾: Նախանձա-
ւոր լինելն²¹⁾: Առակօք քարոզելն²²⁾: Ի մանկութենէ ինք-
նին ուսեալ լինելն²³⁾: Հրաշագործ լինելն²⁴⁾: Նախատինք
կրելն²⁵⁾: Նորա բերանէն շնորհք բղկելն²⁶⁾: Բազմու-
թեամբ յԱրուստղէմ մտանելն²⁷⁾: Ի տաճար մտանելն²⁸⁾:
Յեղբարց մերժիլն²⁹⁾: Հրէից գաղթակցութեան քար լի-
նելն³⁰⁾: Հրէից զինքն առելն³¹⁾: Հրէից իշխանաց զինքն
մերժելն³²⁾: Հրէից և Հեթանոսաց միաբանելն նորա դէ-
մքն³³⁾: Այս ամենայն պիտի կատարուէին որոշեալ ժա-
մանակի մէջ, այսինքն Յուդայի իշխանութիւնը բոլորովին
չվերջացած, և տաճարի շինութեան համար տուած հրո-
վարտակի մի չորս հարիւր իննսուն տարուց յետոյ³⁴⁾:

(1) Գոչակութեանց և պատարմանց վկայութիւնք ամբողջապէս
դրած են ի վերջ Գլխադրելու:

Հ. Ի՞նչ նախագուշակութիւններ եղած են Վրիստոսի չարչարանաց և մահուան վերայ: (221)

Պ. Վրիստոսի չարչարանաց և մահուան վերայ ևս կարգաւ մի առ մի գուշակութիւններ եղած են. գուշակուած է մատնութեան խորհուրդն⁵⁵): Իւր բարեկամէն (Յուտայէն) մատնուիլն⁵⁶): Երեսուն արծաթի ծախուելն⁵⁷): Մատնութեան գինն բրաթի արաթն տալն⁵⁸): Աշակերտաց ցրուելն⁵⁹): Նորա վերայ անօրէն քննութիւն և դատաւտան անելն⁴⁰): Նորա վերայ սուտ վիայելն⁴¹): Այլոց համար չարչարուելն⁴²): Իւր չարչարանաց մէջ լռելն առաջի դահճաց⁴³): Ապտակուելն, թքուելն և ճնծուելն⁴⁴): Չարախօսաց առաջ լռելն⁴⁵): Յանիրաւի դատապարտուելն ոչ իւր, այլ ուրիշի յանցանաց համար⁴⁶): Չեղբն ու ոտքն բեկուելն⁴⁷): Հանդերձներ բռնանելն և պատմութեանի վերայ վեճակ ձգելն⁴⁸): Երկու անօրինաց հետ համարուելն⁴⁹): Ի թշնամաց ծաղր լինելն⁵⁰): Աստուծոյ երեսէն անկանելն⁵¹): Ազգականաց և ծանօթից հեռանալն և բարեկամաց մօտ գալն⁵²): Բնաւ մխիթարիչ չունենալն⁵³): Իւր չարչարողաց համար աղօթել առ Աստուած և բարեխօսելն առ Հայր⁵⁴): Երկրի վերայ մարդկան կենաց կիսոյ չափ ապրելն⁵⁵): Լեռան զուլս՝ խաչի վերայ ինքնզինք պատարագելն⁵⁶): Իւր կամաւ մեռանելն⁵⁷): Նորա ոտիորներ բնաւ չկոտորուիլն⁵⁸): Տիգաւ խոցուելն⁵⁹): Թաղուելն հարուստի գերեզմանի մէջ⁶⁰): Վիրաւորեալ գերեզման դրուելն, իսկ ի մեռեալս ազատ և արթուն մնալն⁶¹):

Հ. Վրիստոսի Յարութեան և Համբարձման վերայ Ի՞նչ նախագուշակութիւններ կան: (222)

Պ. Վրիստոսի Յարութեան և Համբարձման վերայ

այնպիսի պարզ նախագուշակութիւններ կան, որ կը զարմացնեն զմարդ, զոր օրինակ նորա մարմնոյ սպականութիւն չտեսնելն և չմտալ գերեզմանի մէջն⁶²): Յարութիւն առնուելն⁶³): Մահուան երրորդ օրն յարութիւն առնուելն⁶⁴): Առաւօտ շուտով⁶⁵): Երկինք համբառնալն⁶⁶): Մոլորական զոհից խափանութիւն⁶⁷): Տաճարի անկանգնելի կործանութիւն գինի պատարագելոյն Վրիստոսի⁶⁸): Հեթանոսաց դարձն⁶⁹): Եւ Վրիստոսութեան տարածութիւն⁷⁰:

Հ. Վրիստոս հարկադրեալ է՞ր կատարել նախագուշակութիւններն: (223)

Պ. Վրիստոս հարկադրեալ չէր կատարել նախագուշակութիւններն, քանզի Մարգարէք ինքնին ոչինչ գրած չէին, այլ ինքն Վրիստոս իրեւ անխալ և անսուտ Աստուած իւր ազգազային անելքն՝ Հոգւոյ սրբոյ ձեռօք յայտնեց Մարգարէից, և յետոյ իւր խոստացածն կատարեց մի առ մի:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

ԳԼՈՒԽՍ ՀԱՊԻՈՅՆ ՍՐԵՑ.

Հ. Հոգին սուրբ երբ իջաւ Առաքելոց վերայ: (224)

Պ. Ինչպէս որ Վրիստոս իւր Համբարձման օրն պատուիրեց Առաքելոց՝ սպասել Հոգւոյ սրբոյ գալստեան, այնու մխիթարիչ, ուսանիչ և զօրանալ, 12¹) Առա-

(1) Յուդայի տեղն վիճակաւ ընտրած էին զՄատթիա: Գոր:

քեալք և 72 աշակերտք Վրիստոսի և ոմանք հաւատա-
ցեալք ընդ որս և Ս. Եստուածածինն, զրեթէ 120 ան-
ձինք Երուսաղէմի Սիօն վերնատան մէջ կ'սպասէին ան-
համբեր սրտիւ, աղօթելով զտիւ և զգիշեր: Ուստի Համ-
բարձման տասներորդ օրն որ Հրէից Պենտեկոստէի¹⁾ տօն
էր, յանկարծ յԵրկնից սաստիկ հողմի ձայն գալով վերնա-
տունն լցուեցաւ, իւրաքանչիւրի վերայ երեւցան Հոգւոյ
Սրբոյ շնորհաց նշան Հրէից լեզուներ, որով լցուեցան
Հոգւոյ Սրբոյ շնորհօք և զօրութեամբ, նորոգեցան ի հը-
նութենէ և եղեն նոր Տէլ նոր Գէնոյ շնորհաց Հոգւոյն,
սկսան խօսել այլ և այլ լեզուներ, զոր լսողք սկսան զար-
մանալ, տեսանելով տգէտ և անյրաղէտ Առաքեալք և
միանգամայն վախկոտք և տկարք՝ մեծ համարձակութեամբ,
աներկիւղ և վստահ այլ և այլ լեզուօք յոյժ ճարտա-
բութեամբ կը քարոզեն Վրիստոսի մարդկողութեան տնօ-
րէնութիւնք, ոչ թէ ռամկական բարբառով, այլ յոյժ
իմաստութեամբ և ճարտարաբանութեամբ, գերազանց
հանձարով քան փիլիսոփայութեան և ճառախօսութեան
պարապողներ: Որով նոյն օրն Պետրոսի առաջին քարո-
զութեամբ երեք հազար անձինք²⁾ զարձան ի Վրիստոս-
նէութիւն և մկրտեցան յանուն ամենասուրբ Երրորդու-
թեան, և երկրորդ քարոզութեամբն երկու հազար ան-
ձինք ևս զարձան, հաւաաացելոց թիւն եղաւ 5000³⁾:

(1) Պենտեկոստէ յիսներորդ օրն է Խորալեւոյնց Եզրիպոսից եկա-
նելոյ յորում Մովսէս օրէնքն ընդունեց Սինայ լեռան վերայ:

(2) Գործ. Բ. 4 — 47: (3) Գործ. Դ. 4:

Հ. Յիսուսի թշնամիք շնորհիմացան Առաքելոց: (225)

Պ. Յիսուսի թշնամի Հրէայք տեսանելով Առաքելոց
համարձակ քարոզութիւններն և հրաշագործութիւնները,
քանիցս անգամ բռնեցին, բանտարկեցին, երբեմն քահա-
նայապետք խրատելով կ'արձակէին, պատուիրելով խստիւ
այլ ևս մի խօսել Յիսուսի Վրիստոսի վերայ, և երբեմն
ևս ինքեանք Առաքեալք հրաշիւք Տեառն կամ զանազան
հնարքներով կ'ազատուէին և կրկին կը քարոզէին աւելի
համարձակութեամբ, որով կը յաւելոյր հաւատացելոց
թիւն, որք էին իբր մի սիրտ և մի հոգի, ունելով ամե-
նայն ինչ հասարակաց¹⁾ աղքատաց հոգատարութիւնն
Էօֆն Սաբիտաբայ յանձնեցին, ձեռնադրելով զնոսա ի նոյն
պաշտօն, որոց մէջն էր Ս. Ստեփաննոս²⁾:

Հ. Ո՛վ էր Ս. Ստեփաննոս: (226)

Պ. Ս. Ստեփաննոս եօթն սարկաւազաց մէջ աւելի հա-
մարձակ քարոզողն և հրաշագործն էր, որոյ վերայ Հը-
րէայք թշնամանալով քարկոծեցին, որոյ մահուան գոր-
ծակից էր Սաւուղ (Պօղոս), ուստի առաջին վկայող և
Մարտիրոս եղաւ Վրիստոսի Ստեփաննոս սարկաւազն³⁾:

Հ. Ո՛վ էր Սաւուղ: (227)

Պ. Սաւուղ կամ Պօղոս մի երիտասարդ Հրէայ Փա-
րիսեցի էր, Մովսէսի օրինաց սաստիկ նախանձախնդիր,
որ իմանալով թէ Վաւաակոսի մէջ Վրիստոնեայք օր ըստ
օրէ կը շատանան, Վահանայապետի հրամանաւ զնաց
բռնել, հալածել և սպանանել զՎրիստոնեայս: Շ'ա.

(1) Գործ. Դ. 32 — 37: (2) Զ. 5, 8:

(3) Գործ. Է. 57 — 59:

նապարհին յանկարծ մի լոյս փայլատակեց նորա վերայ, որ վախենալով գետին անկաւ, լսեց մի ձայն թէ «Սաւուղ Սաւուղ, զի՞ հալածես զիս»։ Երբ հարցուց Պօղոս թէ «ո՞վ ես Տէր»։ պատասխան ստացաւ թէ «ես եմ Յիսուս Նազովրեցի, զոր դու հալածես, գնա ի քաղաք (Վաւաւսկոս) և մկրտուիր»։ ուստի զՊօղոս կուրացած ի Վաւաւսկոս տարան, ուր մնաց երեք օր և ապա Անանիա մկրտեց և բժշկեց գնա, որ իսկոյն սկսաւ քարոզել զՅիսուս, վիճել շէրէից հետ⁽¹⁾, և յետոյ սկսելով քարոզել հեթանոսաց, նախ յԱնտիոք քաղաք, յետոյ Սալարոս կղզին, յԷփեսոս, յԵրուսաղէմ, ի Հռոմ, և Պետրոս Առաքելոյ հետ մի աւուր մէջ Ներոն կայսեր հրամանաւ զլիստեցաւ, իսկ Պետրոսն խաչեցաւ զլիսիվայր։

Հ. Միւս առաքելաք ո՞ւր քարոզեցին։ (228)

Պ. Քրիստոսի չարչարանքէն յառաջ, երկու երկու գնալով Յիսուսի հրամանաւ քարոզեցին ի Հելաստան, միայն Խորայէն տան կորուսեալ ոչխարաց⁽²⁾։ Օ. կնի Հոգեգալստեան, սփռեցան յամենայն աշխարհ, քարոզել հեթանոսաց ըստ հրամանի Տեառն, գնալով յանցս Ճանապարհաց, հրաւիրել զարժանաւորս և զանարժանս միանգամայն ի Հարսանիս⁽³⁾, այն է ի Քրիստոնէութիւն, աւետարանի ուղիւնաւ որսալով զմարդիկ յամենայն ազգաց, մկրտեցին զամենեւեան, ձեռնադրեցին արժանա-

(1) Գործ. Թ. 4—22:

(2) Մատթէ. Ժ. 6:

(3) Մատթէ. ԻԲ. 9:

ւորներն տալով նոցա զՀոգի սուրբ⁽¹⁾։ Ամենայն հալածանք, տանջանք, նախատինք և մահ իսկ յանձն առնելով ի սէր Քրիստոսի, ուրանալով իւրեանց անձերն, նահատակեցան այլ և այլ երկիրներ, այլ և այլ բռնաւորաց ձեռօք. բայց որչափ հալածեցան, այնչափ աւաւել տարածեցաւ Քրիստոնէութիւնը և կանգնեցաւ Նիկիեցի Քրիստոսի անյաղթ ի դրանց զԺողոց, իբրեւ փոքր ինչ խմոր զամենայն զանգուածս խմորելով⁽²⁾։

Հ. Առաքելոց քարոզած երկիրներն ո՞րք են։ (229)

Պ. Պետրոս Առաքելաւն քարոզեց յԻտալիա, ի Սպանիա, յԱնգղիա, ի Վիլիկիա և այլն. Յակովբ առաքելաւն՝ յԵրուսաղէմ, ի Հելաստան, յամբողջ Երաբիա, ի Աեսարիա և այլն. Մարկոս աւետարանիչ՝ յԱղէքսանդրիա, յԵգիպտոս, յԵթովպիա և այլն. Թովմաս Առաքելաւն՝ ի Հնդկաստան. Յովհաննէս⁽³⁾ աւետարանիչն՝ յԷփեսոս, ի Յուդաստան. Անդրէասն՝ յԻզնիկ, յԻզնիմիտ և այլն. Պուլկասն՝ ի Ս. Պօլիս և այլն. Թադէոս և Բարթոլոմէոս Առաքելաք՝ ի Հայաստան և ի Միջագետս. Թադէոսի աշակերտ Ադրէն՝ ի Պարսկաստան և այլն. Նոյնպէս և Կոթանաստուն և երկու Աշակերտք քարոզեցին և լուսաւորեցին զաշխարհ միմեանց զործակցութեամբ, ինքեանք նահատակեցան և Քրիստոնէութիւնը մնաց հալածանաց մէջ մինչ ի 302 թիւն, որ Ա. Գրիգոր լուսաւորչի, Տրդատ

(1) Գործ. Ժ. 5: (2) Մատթէ. Ժ. 53:

(3) Բոլոր Առաքելաք նահատակուեցան, եւ միայն Յովհաննէս աւետարանիչն ինքնակամ մնաւ ըստ նախագուշակութեան Յիսուսի Յով. ԻԱ. 22—23:

Թագաւորի, Սեղբեստրոս Հռովմայ Հայրապետի և մեծն
Սոստանդիանոսի ձեռք պայծառացաւ, բարձաւ ընդհան-
րապէս հալածանքը, գտաւ Քրիստոնեայ հզօր Թագաւոր-
ներն պաշտպան և քարոզիչ, Խաչի և զինու զօրութեամբ
պատերազմելով անհաւատից հետ, բառնալ կռապաշ-
տութիւն և այլն մոլար և մարդահար կրօններն և ա-
ղանդներն:

Ք. 1. Ուրի թ. 11.

Հ. Ի՞նչ է շնորհք Աստուծոյ: (230)

Պ. Շնորհք կը կոչուին այն ամենայն ներգործութիւնք
և պարգեք Աստուծոյ, որք ընդունողի միտքն և կամքը
կ'ուղղեն դէպ ի բարին, կը մաքրեն ի մեղաց, կ'արդարա-
ցնեն, կը լուսաւորեն և կը զօրացնեն բարիք զործելոյ):

Հ. Քանի՞ կերպ է Աստուածային շնորհքը: (231)

Պ. Աստուածային շնորհքը շատ կերպ է, զոր կը պար-
գէէ Աստուած իւր ընտրելոց, որչափ և կամի, թէպէտ
երեք Անձինք ևս հաւասարապէս պատճառ և աղբիւր են
շնորհաց, բայց մատակարարութիւնը առանձնապէս Հոգ-
ւոյ սրբոյ կրնայեմք, ինչպէս և Արարչագործութիւնը

Հօր Աստուծոյ, և մարդկան փրկութիւնը Արդւոյ Աս-
տուծոյ կրնայեմք: Ուստի զլիաւոր շնորհք այս կօթն
են, Իմաստութիւն, Գիտութիւն, Իշխանութիւն հեղեղաց՝
Սարգսրէսութիւն, Թագաւորութիւն և Լեզուագիտոյ
Բիւն, Սահլիւագործութիւն, և Ընդհանրութիւն հոգւոյ:

Հ. Ինչո՞վ կ'ստացուի շնորհք Հոգւոյն Սրբոյ: (232)

Պ. Հոգւոյ Սրբոյ շնորհքը կ'ստանամք միայն ճշմարիտ
խոնարհութեամբ, Աստուածապաշտութեամբ, աղօթիւք և
Եկեղեցւոյ սրբարար Խորհրդոց միջնորդութեամբ²⁾:

Հ. Ի՞նչ է Աղօթքը: (233)

Պ. Աղօթքն էմեր միտքը առ Աստուած ուղղել խոնարհ
և ջեռմեռանդ սրտիւ, երկրպագելով, փառաբանելով,
զօհնութեամբ, խնդրումովք, ամփոփ մտօք, ճշմարիտ
հոգւով, պարկեշտ ձեւերով խնդրել Յիսուսի Քրիստո-
սի անունով այն ամենայն բարիք, որ հարկաւոր են մեր
հոգւոյ փրկութեան և մարմնոյ կենաց, թէ այս աշխարհի
և թէ յաւիտեանական կենաց մէջ³⁾:

Հ. Ի՞նչ պէտք է աղօթել: (234)

Պ. Թէպէտ յամենայն ժամ պիտոյ է աղօթել, միշտ ան-
զադար, զիշեր և ցերեկ, ամենայն տեղ⁴⁾ բայց աւելի պար-
տաւոր էմք անշուշտ երեկոյ և տաւառ աղօթել, երեկոյ
զօհանալով՝ որ նոյն ցերեկն անխռով կենցաղաւարու-
թեամբ ապրեցոյց զմեզ, ապա խնդրել հանգիստ քնով

(1) Ա. Կորն. ԺԲ. 4 — 11: Հռով. 2. 25:

(2) Առաւ. Գ. 54: Մատթէ. Է. 7. 8: եբր. Գ. 16:

(3) Եսայի. ԾԵ. 6: Փիլիպ. Գ. 6: Սաղ. Ե. 2:

(4) Ղուկ. ԻԱ. 56: եփես. 2. 17, 18: Իմաստ. ԺԶ. 28: Մատթէ.

ԺԳ. 25: Սաղմ. ՃԼԳ. 2: Ղուկ. 2. 12:

(1) Հռով. Գ. 25: Իմաստ. 2. 15: Գործ. Բ. 5, 4:

և անխռով երազներով պահպանել և արժանի անել առաւօտեան փառաբանութեան, իսկ առաւօտ՝ զօհանալ որ անմնաս պահեց զմեզ նոյն զիշեր և արժանի արար առաւօտեան փառաբանութեան, և խնդրել որ նոյն ցերեկն ևս անմնաս պահելով յորոգայթից սատանայի և յամենայն փնասուց՝ արժանի անէ երեկոյեան:

Ա. Ի՞նչ կերպիւ պիտոյ է աղօթել: (235)

Պ. Պիտոյ է աղօթել ծունկի չորքաձ կամ ուղիղ կանգնած, բազկատարած, կամ երեսի վերայ դեմքն անկած, լալով, ողբալով, աղաչանօք, արտասուօք, հառաչանօք, աղաղակելով, հաւատով, սուրբ հոգւով, անկեղծութեամբ, ջերմեանդութեամբ, զղջմամբ, ընկերի յանցանաց ի սրտէ ներելով, և կատարման վստահութեամբ, յիշելով Աստուծոյ ուխտն և զթուութիւնը, ինչպէս Աբրահամ¹⁾, Յակովբ, Մովսէս, Աննա, Սամուէլ, Սողոմոն Եղիա, Եղիսէ, Եղեկիա, Մանասէ, Յոր, Ղաւթ, Լերեմիա, Ղանիէլ, Երեք մանկունք, Յովնան ի փոր կիտին, Եջակողմեան աւազակն, Առաքեալք և այլն, նոքա այս կերպով աղօթելով ընդունեցին իւրեանց աղօթից պատասխանն և հասան իւրեանց նպատակին:

Ա. Ի՞նչո՞ւ շատ անգամ մեր աղօթքն անպատասխան կը մնայ: (236)

Պ. Չարաչար խնդրողներն, որք են անգութք, կեղծութիւնք, երկմտք, հպարտք, ամբարտաւանք, զենքեանս արդարացուցանողք, իւրեանց աղօթից պատասխանն բնաւ չեն ընդունել և աւելի զԱստուծոյ կը բարկացուցանեն իւ-

րեանց աղօթիւք, զոր օրինակ Սաւուղ և Փարիսեցիք¹⁾:

Ա. Աղօթքը քանի՞ կերպիւ և ո՞ւր պէտք է աղօթել: (237)

Պ. Աղօթքը երկու կերպ կը լինի, շրապարակական և Անշնական, հրապարակական կը կոչուի հաւատացիաց բազմութեան հետ եղած աղօթքն եկեղեցւոյ մէջ, (որ է օնպահան Տոնն աղօթից) ձայնակցելով բազում աղօթողաց, իսկ առանձնականն է, առանձնութեամբ սենեկի մէջ կամ ուրիշ պատշաճ տեղեր, ձայնով կամ անձայն, մտածութեամբ աղօթել մինչև իսկ բազմութեան մէջ, մտք առ Աստուած (սօսելով²⁾):

Ա. Հրապարակական աղօթից գլխաւորն ո՞րն է: (238)

Պ. Հրապարակական աղօթից գլխաւորն է ժամերգութիւնն և մանաւանդ Ա. Պատարագը, որ է զօհանալ ընծայ առ Աստուած, ի յիշատակ Քրիստոսի Խաչին վերայ պատարագուելոյ, որ կը մատուցուի Աստուծոյ ի վերայ սեղանոյ, ընդ տեսակօք ԱՅՅԻ ԵՒ ԳԻՄԻՈՅ:

Ա. Պատարագի մատուցման գլխաւորութիւնն ի՞նչ է: (239)

Պ. Ա. Պատարագի մատուցման գլխաւորութիւնն է պաշտել զԱստուած և հաշտեցուցանել մարդկան հետ, խնդրել շնորհք, թողութիւն մեղաց կեղծանեաց և ննջեցելոց, որ համազօր է և հաւատար Քրիստոսի Խաչին վերայ պատարագուելոյ, միայն այս ատրերութիւնն ունի, որ խաչի Պատարագն արեամբ էր, իսկ այս՝ անարիւն, ո-

(1) Ա. Թագ. ԻԲ. 15: Եզեկ Ի, 5: Մատթէ. 2. 5: ԻԳ. 14: Յակ. Գ. 5:

(2) Սաղ. 148, 149: Ա. Թագ. Ա. 12, 13: Մատթէ. ԻԱ. 15:

Ա. Տիմ. Բ. 8: Մատթէ. 2. 6:

(1) Յնդ. ԺԵ. 20: Եկից. ԺԵ. 44, 45: ԼԲ. 44 — 42. Եւայն:

րում պարտի ամենայն քննակայանալ խոնարհութեամբ, պարկեշտութեամբ, մաքուր հոգեով և մարմնով, ուշ լինելով պատարագամատոյց քահանային, դպրաց հետն աղօթակցելով լուսութեամբ:

Հ. Ամեն աղօթից զլիսաւորն և գերազանցն որն է: (240)

Պ. Աղօթից զլիսաւոր և գերազանցն է Քրիստոսի ուսուցած Աղօթքն, որ կ'ասուի Տէրո՛ւնախան, և է այս «Հայր մեր որ յԵրկինս ես, սուրբ եղիցի անուն քո. եկեացէ Արքայութիւն քո, եղեցին կամք քո՝ որպէս յերկինս և յերկրի. զՀայր մեր հանապազորդ տո՛ւր մեզ այսօր. և թող մեզ զպարտիս մեր, որպէս և մեր թողումք մերոց պարտապանաց. և մի՛ տանիր զմեզ ի փորձութիւն: Այլ փրկես զմեզ ի չարէ. զի քո է Արքայութիւն և զօրութիւն և փառք յաւիտեանս ամէն »¹⁾: Այս աղօթքն ամենայն աղօթից բովանդակութիւնն է, և ամենայն հոգեւոր երգեցողութիւնք, մաղթանք և աղօթք սորա բացաղորութիւն են, ժամերգութիւնք այս աղօթքով կ'սկսին և այս աղօթքով կը վերջանան:

Հ. Ի՞նչ կը նշանակէ « Հայր մեր որ յերկինս ես »: (241)

Պ. Աստուած ստեղծելով զմեզ և ինամելով, Հայր է մեզ, և իրաւունք տուած է մեզ ժառանգակից լինել Միաճնի Որդւոյ իւրոյ Յիսուսի Քրիստոսի, ոչ ծառայարար երկնելով կը խնդրեմք, այլ որդիական համարձակութեամբ և հաստատուն յուսով, արժանի անել զմեզ փառաւորել իւր սուրբ Անունը և իբրեւ որդի ծառայել նմա, որ թէպէտ յամենայն տեղիս է զօրութեամբ, բայց

(1) Մատթէ. 2. 9—14:

իւր փառքը յԵրկինս տեսանելով, կասեմք յԵրկինս ես:

Հ. Ի՞նչ կը նշանակէ « Սուրբ եղիցի անուն քո »: (242)

Պ. « Սուրբ եղիցի անուն քո » ասելով կը խնդրեմք որ ամենայն մարդիկ ևս զԱստուած ճանաչեն, պաշտեն և փառաւորեն, և ընդ ամենայն տեղիս փառաւորեսցի անուն Աստուծոյ, այսինքն բարձուի անհաւատութիւն, և մեղք, որովք անարգի անուն Աստուծոյ:

Հ. Ի՞նչ կը նշանակէ « Եկեացէ Արքայութիւն քո »: (243)

Պ. « Եկեացէ Արքայութիւն քո » ասելով կը խնդրեմք որ ինքն Տէր Աստուած միայն տիրէ մեր սրտից իւր շնորհօք, և արժանի անէ զմեզ երկնային Արքայութեան, որ ամենայն աղօթից և խնդրուածոց վերջին վախճանն է և նպատակը:

Հ. Ի՞նչ կը նշանակէ « Եղեցին կամք քո » որպէս յԵրկինս և յերկրի: (244)

Պ. « Եղեցին կամք քո » որպէս յԵրկինս և յերկրի, ասելով կը խնդրեմք որ շնորհք տայ մեզ, երկրի վերայ իւր կամաց հպատակելով՝ կատարեմք զայն, ինչպէս Հրեշտակք յերկինս կը կատարեն միշտ հնազանդութեամբ և փառաւորելով զինքն:

Հ. « Օհայ մեր հանապազորդ քո՛ւր մեզ այսօր » ասելով ի՞նչ կը խնդրեմք: (245)

Պ. « Օհայ մեր հանապազորդ քո՛ւր մեզ այսօր » ասելով կը խնդրեմք մեր հոգւոյ և մարմնոյ ամենօրեայ պիտոյքն, « զի ոչ միայն հացիւ կեցցէ մարդ, այլ ամենայն բանիւ որ կ'անէ ի բերանոյ Աստուծոյ »¹⁾ այսինքն պատուիրանաւ:

(1) Մատթէ. 4. 4:

և, «(Ը) իշխանությունների որպեսզի և մեծ խոսքով մեծացնեն
 պարսկականացնան ասկարի իշխանը կը խնդրեմք: (246)

Պ. Եթե զլայաբերի մեր, որպէս և մե լնուլմի մերոց
պարտապանաց, ասելով կը խնդրեմք ներել մեր մեղաց,
խնայէս և մեք կը ներեմք մեզ զեմ մեղանչողաց նախատա-
նացն և տնիրաւութեանցք: Վայց կթէ մեք ի սրտէ չնե-
րեմք, այս կերպ ազօթելով աւելի կը զրգռեմք մեր վերայ
Աստուծոյ արդար բարկութիւնն, վարուել մեզ հետ,
խնայէս մեք կը վարուեմք այսոց հետ, չներելով նոցա:

[illegible]

Պ. Եւս- ի պանիր զմեզ է գործը-նելն, ասելով կը խնդ-
րումք ազատել զմեզ այս աշխարհի վտանգներէրից և մեր
կարողութեանն վեր փորձութեան մեջ չթողուլ զմեզ,
այլ օգնել մեզ՝ յաղթել սատանայի, աշխարհի և մար-
մնոյ ցանկութեանց, որք կը փորձեն զմեզ Աստուծոյ շնոր-
հաց դէմ՝ մղղանչելոյ նպատակաւ:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՐԱՅՐԱՊԵՏԱՆԻ ՍԿԻՆԻ
ԳԼՈՒԽ: (248)

«Պ. Եւ յլ իրենս շէշ և շարէ • աղօթելով կը խնդրեմք
աղատել զմեզ այն ամենայն տեսակ շարիքներէց, որ կա-
րող են զրկել զմեզ ի յաւիտենական կենաց, որք են մե-
ղանշական գործք և սատանայի որսգայթք: Եւ ի վերջոյ
կ'աղօթեմք հաւատալով որ, նորա և հարստ-մէն, զբո-
ւնէն, յաւիտենական կեանք, Բաթարորդ-մէն և խառն: (Եւ յս
աղօթքն ամենայն ինկահաս Վերիառնկայ անձինք պար-
տին զիտել և օրն քանիցս ասել մտադրութեամբ):

ՄԵՍԿ Բ.

ፋሊብኮኤ ሁ.

ՊԱՏՈՒԿԱՆՔ ԱՄՏՈՒԾՈՅ:

Է. Քաստուլաժ սիրելի իհնչ կը նշանակէ: (249)

Պ. Այս բնական օրէնքից յառաջ եկան ամենայն քաղաքական և դատաստանական օրէնքներ, օրինաւոր թագաւորաց, դատաւորաց, իշխանաց, առաջնորդաց և իմաստնոց ձեռօք, որոց պարտիմք հնազանդել և հպատակել որպէս Աստուածային օրինաց¹⁾։

Հ. Ամեն մարդոյ մտաց խիղճն կ'առաջնորդէ՞ զէպ ի բարին (253)

Պ. Թէպէտ ամենայն մարդ ունի խիղճ մտաց, ճանաչել զբարին և զչարն, բայց ոմանց մոլար է և տկար կամ անկատար և անտաւոր, տղիտութեան, վատ սննդեան, արմատացեալ վատ սովորութեանց և կամ խելացնորութեան պատճառաւ, որոց ընտրութիւնն կամ դատողութիւնն կրկնի մոլար, ծուռ և սխալ, համարելով զլաւն վատ, և զվատն՝ լուս, արդարն՝ անիրաւ, և անիրաւն՝ արդար։ Արբեմն բուռն կիրքը կը խելդէ խղճի ձայնն և զործել կուտայ զհակառակն։

Հ. Բնական օրէնքն ի՞նչ կ'ուսուցանէ։ (254)

Պ. Բնական օրէնքն մեզ ճանաչել կուտայ զԱստուած, և ըստ այնմ կը հրամայէ և կ'ուսուցանէ սիրել զնա և պաշտել իբրեւ զերազոյն բարի, պատուել մեր ծնողքը և բարերարներն ու հնազանդել նոցա բարի հրամանաց, խնամել զորդիս, զծառայս և զանասունս իսկ, պահել հաւատարմութիւն և անկեղծութիւն ի բանս, ի խոստմունս, ի զործս, և ի դաշինս. բնաւ չխաբել ոչ զոք, օգնել Հայրենեաց ամենայն ոգով. դատաստանի մէջ իրաւունքը և արդարութիւնը պաշտպանել, ոչ ոքի յա-

նիրաւի չմտակել, անմեղն չապանանել, չզողանալ, չյափըշտակել, ջանալ հատուցումն անել երախտեաց փոխարէն։ Աւերջապէս այլոց անել այն բանն, զոր կամիմք որ այլք մեզ անեն, և չանել այլոց զայն՝ զոր չկամիմք որ նոքա մեզ անեն։ Այս ամէն բարիք կը ծնանին մաքուր և սուրբ խղճմտանքից, որոյ վերայ հիմնուած են Վերիստոնեայ կառավարութեանց օրէնքն և դատաստանն, արդար դատաւորաց և զործակալաց պաշտպանութեան յանձնուած։

Հ. Որն է Վրական կամ Վրաւոր օրէնքը։ (255)

Պ. Վրական կամ Վրաւոր օրէնքն է Աստուածաշունչ Ս. Վրոց մէջ զրուած Աստուծոյ պատուիրանքը, զոր զըրաւ Աստուած, այնու բնական օրէնքն միշտ զէպ ի բարին ուղղել, որ տգիտութեամբ և վատ սովորութեամբք խանգարեալ էր, և անկարօղ եղած էին մեղաց ամենայն տեսակից հեռանալ և առաքինութիւն գործել։

Հ. Վրական օրէնքը քանի՞ տեսակ է։ (256)

Պ. Վրական օրէնքն երկու տեսակ է Հին և Նոր, Հին օրէնքն է Հրէից ազգին տուած օրէնքը Մովսէս մարգարէի ձեռօք, Նոր պատուէն ելանելոյ յիսներորդ օրն, Սինայ լեռան վերայ, որ Մովսէսին կամ Մովսէսայի օրէնք ևս կ'սուրի, և յետոյ այլ և այլ մարգարէից ձեռօք ևս զանազան օրէնքներ տուաւ Աստուած Հրէից, արտաքին Սրբազործութեանց, սրբազան Արարողութեանց, դատաստանական զործոց և կառավարութեանց համար։

Հ. Հին օրէնքը քանի՞ տեսակ է։ (257)

Պ. Հին օրէնքը երեք տեսակ էր, Զինսական (եկեղեցական) դատաստանական (քաղաքական) և Բարոյական, բայց

(1) Ա. Պետ. Բ. 15, 14. Իմաստ. 2, 4, 3։

Վրիստոնեայ ազգաց մէջ այդ ծիսական և դատաստանական օրէնքները խափանուած են, վասն զի ստուեր էին Նոր օրինաց, որ պիտի տւէին մինչև յգալուստ Վրիստոսի և վերջանային ¹⁾։

Հ. Որն է Ռարոյական օրէնքը։ (258)

Պ. Ռարոյական օրէնքն է բնական օրինաց սկզբունքը, որ է առանձնեայ պատուիրանքը, զոր երկու քարեղէն տախտակաց վերայ Աստուած փորագրել տուաւ Մովսէսին ²⁾, և Վրիստոս լրացուց և հաստատեց կարեւոր յաւելուածովք և բացաղբութեամբք ³⁾։ Օրիական օրէնքն ինքն Վրիստոս կատարելով (Թլպատուելով, Բնծայուելով ի տաճարն ըստ օրինաց և պահելով զՇարաթսն) փոխարկեց նոր օրինաց, փոխան Թլպատութեան՝ Մկրտութիւնն, փոխան անասնոց զինման՝ իւր Մարմնոյ և Արեան պատարագն սահմանելով, իսկ փոխան դատաստանական մարմնական պատժոց և վարձուց՝ պատիժս և վարձս յաւիտենականս ⁴⁾։

Հ. Որն է տասն պատուիրանքը։ (259)

Պ. Տասնաբանեայ պատուիրանք կամ պատգամք այս են,

ա. Մի եղբցին քեզ այլ աստուածք բաց յինէն։

բ. Մի արասցես զու քեզ կուռս ըստ ամենայն նըմանութեանց։

(1) Երեմ. 1. Թ. 31, 35: Հով. 2. 14: Յով. Ա. 17: Երբ. Թ. 9: Դանիէլ. Թ. 26: Կողոս. Ա. 25: Բ. 46, 47: Բ. Օրին. Դ. 14: Երբ. Ժ. 10: Եփես. Բ. 44, 45:

(2) Ելից. 1. Դ. 28: (3) Հով. Ժ. 8, 9: Մատթէ. Ե. 17:

(4) Մատթէ. Ե. 24—45:

գ. Մի առնուցու զանուն Աստուծոյ քո ի վերայ անոռաց։

դ. Յիշեա սրբել զօր Շարաթու։

է. Պատուեա զայր քո և զՄայր։

զ. Մի սպանաներ։

է. Մի՛ շնար։

ը. Մի՛ զողանար։

թ. Մի՛ սուտ վկայեր զընկերէ քումիլ։

ձ. Մի՛ ցանկանար տան ընկերի քո, մի՛ անդոյ նորա, մի՛ կնոջ նորա, մի՛ ծառայի նորա, մի՛ անասնոյ նորա, և մի՛ ամենայնի, զինչ ընկերի քո իցէ ¹⁾։

Հ. Այս տասն Պատուիրանքը քանի՞ կը բաժանուի։ (260)

Պ. Այս տասն Պատուիրանքը ընդհանրապէս երկու կը բաժանուի, Յանչառական և Հրաժարական, յանձնառականի կատարումն և ի հրաժարականէ խոտորումն է առաքինութիւն, իսկ կատարումն հրաժարականի և խոտորումն ի յանձնառականէ է մոլութիւն և մեղք։

Հ. Այս տասն Պատուիրանաց բովանդակութիւնն ի՞նչ է։ (261)

Պ. Այս տասն Պատուիրանաց բովանդակութիւնն է սիրել զԱստուած յամենայն սրտէ, յամենայն անձնէ, յամենայն մտաց, և յամենայն զօրութենէ, և զընկերն ևս իբրև զանձն սիրել, այսինքն սիրել զԱստուած ի վեր քան զամենայն և զնա ճանաչել գերագոյն բարի և երջանկութիւն, և անել ընկերին զայն՝ զոր կամիմք որ այլք մեզ անեն ²⁾։

(1) Ելից. Ի. 5—17: Բ. Օրին. Ե. 7—24: Ելից. 1. Դ. 28:

(2) Մատթէ. Ի. 57:

ԳԼՈՒԽ Բ.

ԲԱՅԱԿՐՈՒԹԻՒՆ ՏԸՍՆ ՊԼՏՈՒՐԱՆԱՅ.

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա.

Ա. ՄԻ՝ ԵՂԻՅԵՆ ԲԵՁ ԱՅԼ ԱՍՏՈՒԱԾԻ ԲԱՅ ՅԻՆԷՆ.

Հ. Ա. պատուիրանի բացադրութիւնն ի՞նչ է: (262)

Պ. Ա. պատուիրանով մեզ կը հրամայէ Աստուած ճանաչել զմի Աստուած և միայն զՆա պաշտել, զաւանել սրտիւ, բանիւ և գործով, սիրել ամեն բանից աւելի և յուսալ ի Նա:

Հ. Այս պատուիրանի կատարումէն ի՞նչ Առաքինութիւններ կը ծնանին: (263)

Պ. Այս պատուիրանի կատարումէն կը ծնան Քաղաքացիական, որ է մարդկան ներքին և արտաքին Աստուածապաշտութիւն յայտնող առաքինութիւն, խնայարհիւն, որ է անկեղծ խոստովանութիւն անձի տկարութեան, և բոլոր սրտիւ Աստուծոյ առաջ խոնարհել, յոյս որ է Աստուծոյ խնամոց ապաւինել, որ ամենայն ինչ ի բարին կը տնօրինէ, և Տէճանչարհիւն կամ արհիւն համբերելով փորձանաց և խոնարհ հոգւով սպասելով ապագային¹⁾:

(1) Մատթ. Գ. 10: Յակոբ. Գ. 10: Հոով. ԺԲ. 12: Սաղ. ԻԶ. 44:

Հ. Ոչք կը մեղանչեն Ա. պատուիրանի դէմ: (264)

Պ. Առաջին պատուիրանի դէմ կը հակառակին Հաւատոյ, Յուսոյ, Սիրոյ և ընդդէմ Աստուածապաշտութեան մեղանչողները, որք են անասրոսթ²⁾, որք Հաւատան Աստուծոյ Գոյութեան, և Նախախնամութեան³⁾: Բազմասրոսթ⁴⁾ որք զանազան արարածներ իբրեւ զԱստուած կը պաշտեն: Աղթառ⁵⁾ որք արտաքուստ Աստուածապաշտ են և ի ներքուստ ուրացող²⁾: Յանչարհ⁶⁾ որք Աստուծոյ ամենակարողութիւնը մոռանալով՝ չափազանց հարստութեան և փառաց կ'ապաւինեն: Յոսահարթ⁷⁾ որք Աստուծոյ ողորմութենէն յոյս կը կտրեն աստ և ի հանդերձելումն⁸⁾:

ՅՕԴՈՒԱԾ Բ.

Բ. ՄԻ՝ ԱՐԱՍՏԵՍ ԲԵՁ ԿՈՒՌՍ.

Հ. Աստուած ի՞նչ կը պատուիրէ Բ. պատուիրանաւ: (265):

Պ. Բ. պատուիրանաւ կը հրամայէ Աստուած, կուոց՝ որ է զրոշելոց, ղից, մարդկան ձեռագործաց, պատկերաց, ձուլած, կոփած և նկարած իրաց, երկնային մարմնոց կամ տարերաց երկրպագութիւն չանել, չպաշտել և չյարգել իբրեւ զԱստուած⁴⁾:

(1) Սաղ. ԺԳ. 1: (2) Մատթ. ԺԵ. 8: (3) Բ. Կորն. Գ. 4:

(4) Ղեւտ. ԻԶ. 4: Բ. Օրին. Ե. 8: 9: Եւր. 1, Գ. 17:

Հ. Եյս պատուիրանի պահպանութենէն ի՞նչ առաքինութիւններ կը ծնանին: (266)

Պ. Եյս պատուիրանի անթերի պահպանութենէն և կատարմանէն կը ծնանի Եստուծոյ անուան փառաբանութիւն, Եստուծոյ օրինաց նախանձախնդրութիւն, ոչ առ օգտի և ոչ առ երկիւղի չուրանալ Եստուածապաշտութեան ճշմարտութիւնը հեթանոսաց առաջ:

Հ. Ո՞չք կը մեղանչեն այս պատուիրանի դէմ: (267)

Պ. Եյս պատուիրանի դէմ կը մեղանչեն կռապաշտ, այսինքն դիւցապաշտ, կրակապաշտ, լուսնապաշտ, արեւապաշտ, արարչապաշտ, անասնապաշտ, դիւապաշտ, արծաթաւոր, ագահ, սրբաւոր, փառասեր, հեղաւոր և այլաբանութիւն, որք կենդանի և անկենդան արարածներ իրրեւ զԵստուած կը պաշտեն: Նաև անապաշտութեան հետեւ, որք են հմայից, զիւթիւթեանց, կախարչութեանց հաւատացողք և հետեւողք ¹⁾:

Հ. Սրբոց Պատկերաց կամ նոցա Մասանց յարգութիւն տալն կռապաշտութիւն չէ: (268)

Պ. Ոչ բնաւ, վասն զի Սրբոց Պատկերաց կամ նոցա Մասանց յարգութիւն տալով՝ Եստուծոյ տեղ չեմք դնել, այլ բարեխօս բռնելով առ Եստուած, կ'ասեմք «Բարեբօսեցէ՛ք իսկ Եստուծոյ կ'աղօթեմք ասելով «ողորմեա՛ր Դէւ» և Պատկերաց տուած յարգն ու պատիւն նոցա՝ նախատիպներուն կը պատկանի, և զովքի սովորութիւն է Եռաբերոց օրէն սկսեալ ²⁾:

(1) Ա. Կորն. Ժ. 20: Կողոս. Գ. 5: Բ. Օրին. ԺԸ. 40—45: Մատթէ. 24: Փիլիպ. Գ. 18, 19:

(2) Տես ի յաւելում Գասաղրիս Թիւ 402—404:

ՅՕԴՈՒԱԾ Գ.

Գ. ՄԻ՛ ԱՌԵՈՒՅՈՒՍ ԶԱՆՈՒՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԳՈՒՆ ՎԵՐԱՅ
ՍՆՈՏԵԱՅ:

Հ. Եստուած ի՞նչ կը պատուիրէ Գ. պատուիրանաւ: (269)

Պ. Եստուած Գ. պատուիրանաւ կը հրամայէ ոչ ինչ բանի համար իւր Անունը չյիշել, սուտ երգումն կամ սուտ խոստումն չանել Եստուծոյ անունով, և չհայհոյել ¹⁾: Եյս պատուիրանի կատարմանէն կը ծնանի երկն-ը Առաք-ձայ, որ է Եստուծոյ մեծութիւնը յիշել և բոլոր սրտիւ նորա սրբութիւնը խոստովանել ²⁾. և անհաւատ-ութիւն չեղ-ի, այսինքն անպատեհ բան չեսեսել Եստուծոյ, Հաւատոյ, Եկեղեցւոյ և ամեն սրբութեանց դէմ ³⁾:

Հ. Ե՞րբ արժան է երդնուլ: (270)

Պ. Երբ անհրաժեշտ ծանր հարկ լինի կամ ի փառս Եստուծոյ կամ ի նպաստ անձին կամ յօգուտ ընկերին, և զայն ևս ճշմարտութեամբ, երկիւղիւ, ի բարեպատեհ տեղիս, ապա թէ ոչ, լաւն այն է որ բնաւ երդումն չանել, և այնչափ ճշմարտախօս և հաւատարիմ լինել, որ բնաւ հարկ չլինի երդմամբ հաստատել մեր խօսքն և հաւատարմութիւնն:

(1) Ղեւտ. ԺԹ. 42: Մատթէ. Ե. 55, 57:

(2) Առակ. Ա. 7: Սաղ. Բ. 44:

(3) Յակոբ. Գ. 2:

ՅՕԴՈՒԱԾ Դ.

Դ. ՅԻՇԵԱՄ՝ ՍՐԲԵԼ ԶՕՐ ՇԱՐԱԹՈՒՆ:

Հ. Աստուած ի՞նչ կը հրամայէ Դ. պատուիրանաւ: (271)

Պ. Դ. Պատուիրանաւ կը հրամայէ Աստուած սուրբ պահել հանգստեան օրն և եկեղեցւոյ կարգադրած արարած օրերն¹⁾, պարապելով աղօթից, սուրբ Պիլք կարգալոյ և հոգեւոր առաքինութեանց, դադարելով մարմնական շահուց համար եղած աշխատութենէ, և ոչ իսկ Քրիստոնեայ ծառայից գործել տալ:

Հ. Ո՞րն է Հանգստեան օրն: (272)

Պ. Հրէից Հանգստեան օրն է Շաբաթ օրը, յորում հանգեալ Աստուած ի գործոց²⁾, այսինքն նոր արարածներ ստեղծելուց, սրբեց զայն օր և հրամայեց ամենեցուն սուրբ պահել, այսինքն չգործել ինչ. բայց Առաքեալք ի պատիւ Յարութեան Քրիստոսի և Պալատեան Հոգւոյն սրբոյ ի վերնատունն, փոխան Շաբաթս սահմանեցին զՄիշաբաթն, անուանելով Սեբաթ, որ կը նշանակէ Տէրունի կամ Տէրունական:

Հ. Այս պատուիրանի պահպանութենէն ի՞նչ առաքինութիւն կը ծնանի: (273)

(1) Տես ի յաւելուած Գասաղորթիս Թիւ 394—396:

(2) Ծննդ. Բ. 5, 4:

Պ. Այս պատուիրանի պահպանութենէն կը ծնանի Քրիստոնեայութիւն, որ է եկեղեցւոյ Վիսից և Սարգաղըրութեանց ճիշտ պահպանութիւն¹⁾, և պարտաւորութիւն որ է ի սէր Աստուծոյ օգնել կարօտելոց²⁾:

Հ. Ո՞րք մեղանչեն այս պատուիրանի դէմ: (274)

Պ. Այս պատուիրանի դէմ կը մեղանչեն ամբարշտ, այսինքն հակառակօրք օրինաց և հաւատոյ, արհամարհօք եկեղեցւոյ Արարողութեանց³⁾, քայլք որք առ Աստուած և առ ընկերն ունեցած պարտուց զանցառութիւն կ'անեն, և ընդհանայնապէս, որք աշխարհի հոգսերու, զբօսանաց և խաղերու կը պարապեն⁴⁾:

ՅՕԴՈՒԱԾ Ե.

Ե. ՊԱՏՈՒԵԱՄ՝ ԶՀԱՅՐ ՔՈ ԵՒ ԶՄԱՅՐ:

Հ. Ե. պատուիրանաւ ի՞նչ կը հրամայէ Աստուած: (275)

Պ. Ե. պատուիրանաւ կը հրամայէ Աստուած սիրել և մեծարել մեր մարմնաւոր և հոգեւոր ծնողքը, թագաւորք, առաջնորդք, ուսուցիչք, բարերարք, քահանայք, ծերք և այլն, հնազանդել նոցա բարի հրամանաց, լինել

(1) Հռով. ԺԲ. 4: (2) Առակ. ԺԺ. 47: (3) Երբ. Ժ. 29:

(4) Եսայի. Ա. 44:

կամակատար նոցա և երախտագէտ, և ի պահանջել հարկին խնամել զնոսա ամենայն սիրով ¹⁾:

Հ. Մնողք ի՞նչ պարտք ունին առ օրդիս: (276)

Պ. Մնողք և Մեծաւորք ևս պարտին խնամել զորդիս, և զհնազանդեալս իւրեանց, բարի օրինակ լինել նոցա, վարուք և բանիւ բերանոյ, օգնել նոցա, և նոցա հոգւոյ փրկութեան մեծ հոգս տանել, ազխտութեան և թշուառութեան մէջ չթողուլ:

Հ. Ոյք մեղանչեն այս պատուիրանի դէմ: (277)

Պ. Այս պատուիրանի դէմ կը մեղանչեն ծնողաց բարի խորատներն արհամարհող, օրինաց և թագաւորի դէմ անարամք ժողովուրդք, անհաւատարմ ծառայք, անբարեկամ աշակերտք, անհոգեղ երախտընկալք, անաշխոհք և այլք:

ՅՕԴՈՒԱԾ Զ.

Զ. ՄԻ՝ ՍՊԱՆԱՆԵՐ.

Հ. Օ. պատուիրանաւ Աստուած ի՞նչ կը հրամայէ: (278)

Պ. Աստուած Օ. պատուիրանաւ կը հրամայէ յանիրաւի մարդ չսպանանել, ոչ ոքի սպանութեան խորհուրդ

(1) Ա. Թեո. Ե. 42. 45: Հռով. ԺԳ. 7: Իմաստ ԺԶ. 29: Ա. Պետ. Բ. 47 — 49: Առակ. ԻԳ. 24: Ա. Տիմ. Զ. 4: Եփես Զ. 4, 5, 7:

չի տալ, մեր կամ այլոց մահուանը կամաւ պատճառ չըլինել, ոչ ոքի հոգւոյ և մարմնոյ չվնասել, բանիւ կամ զրով այլոց անունն չաղարտել, որ բարոյական մահ է, ևս մահուան վտանգի մէջ անկածին օգնել, մահուան պատճառ չլինել ¹⁾:

Հ. Այս պատուիրանի պահպանութենէն ի՞նչ առաքինութիւն կը ծնանի: (279)

Պ. Այս պատուիրանի պահպանութենէն կը ծնանի անյիշատակութիւն և կարեկցութիւն ²⁾, այսինքն մեզ դէմ մեղանչողաց անիրաւութիւնը չյիշել, վրէժխնդիր չլինել և ներել կարեկցութեամբ:

Հ. Ոյք կը մեղանչեն այս պատուիրանի դէմ: (280)

Պ. Այս պատուիրանի դէմ կը մեղանչեն այլոց մահուան կամակիցք և զործակիցք յայտնի կամ դադտնի, և այլոց հոգւոյ կորստեան պատճառ եղողներն, չար օրինակ լինելով նոցա և գայթակղեցուցանելով անմեղներն, նաեւ թշնամաբար ընկերատողներ և նորա բարի համբաւն կոտորողները՝ վատ խօսելով ³⁾, և միանգամայն յուսահատութեամբ, կամ այլ պատճառաւ ինքզինքնին սպանողներն ⁴⁾, վասն զի մէք չեմք մեր մարմնոյ տէր, այլ Աստուած է ⁵⁾:

(1) Դուկ. Զ. 54:

(2) Մատթէ, Ե. 21:

(3) Մատթէ. ԺԸ, 6: Ա. Պետ. Բ. 4:

(4) Մատթէ. ԻԷ. 5, 6: Ա. Կորն. Զ. 19:

(5) Հաւատոյ, Ազգութեան եւ Հայրենեաց ազատութեան համար պատերազմի մէջ թշնամին սպանելն, կամ դատաւորի հրամանաւ դահմի մարդ սպանանելն՝ պատահական սպանութիւնք եւայլն այսպիսիք, այս պատուիրանի հակառակ չեն:

Հ. Է. պատուիրանաւ ի՞նչ կը հրամայէ Աստուած:
(281)

Պ. Աստուած Է. պատուիրանաւ կը հրամայէ հեռի լինել ամենայն մարմնական պղծութենէ, զեղխութենէ, ի գայթակղեցուցիչ իրաց, ի դատարկակեցութենէ, ի չար ցանկութենէ, անպարկեշտ ընթերցմունքէ, որկրամոլութենէ, արբեցութենէ, որք պատճառ են շնութեան ¹⁾: Սոյն պատուիրանի պահպանութենէ ծնանի անարարութիւն սրտի, հաբարութիւն վարուց, և ժողովուրդութիւն և բարեխառնութիւն որ է ուտելեաց և ըմպելեաց չափաւորութիւն:

ՅՕԴՈՒԱԾ Ը.

Հ. Աստուած Ը. պատուիրանաւ ի՞նչ կը հրամայէ:
(282)

Պ. Աստուած Ը. պատուիրանաւ կը հրամայէ գո-ղութիւն, յափշտակութիւն, խարդախութիւն, և խա-բէութիւն չանել, ոչ ոքի ունեցածին չփնասել, փոխն

(1) Բ. Կորն. Է. 4: Ղուկ. ԻԱ. 54: Ա. Կորն. 2, 48: Գաղ. Ե. 49, 20:

կամ աւանդն յետս դարձուցանել ¹⁾: Պողոթիւն կը համարուի նաեւ առաւել քան զչափն՝ աշխատութեան վարձ առնել, և վաճառականութեան օրէնքից դուրս բարձրագոյն գնով, արժողութենէ վեր ապրանք ծախել չճանաչողին, կամ դտած ապրանքն իւրացուցանել, առուտուրի մէջ խաբեբայութիւն անել, չափու և կշռի մէջ խարդախութիւն անելով, մեծ չափով առնելով փոքրով ծախելով. նաեւ յանիրաւի տուժել զոք կամ տուգանք առնուլ և պարտքը չվճարել ²⁾: Այս պատուիրանի պահպանութենէն ծնանի անհասարկութիւն և անարարութիւն, բաւականանալով իւր ունեցածին:

ՅՕԴՈՒԱԾ Թ.

Հ. Թ. պատուիրանաւ ի՞նչ կը հրամայէ Աստուած:
(283)

Պ. Աստուած Թ. պատուիրանաւ կը հրամայէ մեղ, մեր ընկերի վերայ՝ սուտ չխօսել, չզրպարտել, մեր յանցանքը այլոց վերայ չդնել, չբամբասել, յանդուդն դատողութիւն չանել, չշողորորդել և անիրաւ կասկած չա-

(1) Կորն. 2, 9, 40: Սաղ. Լ2. 24: Ա. Թեմաղ. Գ. 6: Եղեկ. ԼԳ. 45:
(2) Ղեւտ. ԺԹ. 55, 56:

նել¹⁾։ Այս պատուիրանի պահպանութենէն կը ծնանի
արարւիւն, որ է մեր դործոց և բանից մէջ իրաւանց
պաշտպանութիւն, Կապրիւն, որ է այլոց վերայ բարիս
խօսել և չարն լռել, Բեղիւն, որ է անյիշատակութիւն,
ընկերի տկարութեան կարեկցելով և ներելով նորա յան-
ցանաց։

ՅՕԴՈՒԱԾ Ժ.

Ժ. ՄԻ՝ ՅԱՆԿԱՆԱՐ ՏԱՆ ԸՆԿԵՐԻ ԲՈ ԵՒ ԱՅԼՆԵ՛

Ա. Ժ. պատուիրանաւ Աստուած ի՞նչ կը հրամայէ։
(284)

Պ. Ժ. պատուիրանաւ կը հրամայէ Աստուած, բնա-
ւին այլոց ունեցածին չցանկանալ, և չնախանձել²⁾, այս
պատուիրանի պահպանութենէն կը ծնանի արարւիւն,
իսկ զանցառութենէն կը ծնանի Բեղ, որով ատելի կը լի-
նիմք Աստուծոյ, և կը զրկուիմք ի յաւիտենական երա-
նութենէ։

(1) Եւր. ԻԳ. 4: Գ. 44:

(2) Եւր. Ի. 47:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՆՈՐ ՕՐԷՆԷ.

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա.

ԱՒԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ՈՒԵՏ ԵՒ ԵՐԱՆՈՒԹԻՒՆ:

Ա. Ո՞րն է Նոր օրէնքը։ (285)

Պ. Նոր օրէնքն է Աւետարանական կամ Շնորհական
օրէնքը ի Վրիստոսէ աւանդեալ և յԱռաքելոց քարո-
ղեալ, որ կառարեկագոյն է քան զՀինն, և կը հեռացնէ
զմեղ ամենայն տեսակ մեղքից և կը հրամայէ զործել ա-
ռաքինութիւն։ Այ միայն արտաքուստ օրինաց կատարող
երեւել, այլ ի ներքս, ի սրտի անգամ չպահել մեղք զոր-
ծելոյ խորհուրդ և յօժարութիւն։

Ա. Ի՞նչ է Նոր օրինաց սկզբունքը։ (286)

Պ. Նոր օրինաց սկզբունքն է նոյն իսկ բարոյական օրի-
նաց սկզբունքը, զոր Յիսուս կատարեկագործեց՝ հիմնելով
Նոր օրինաց շինուածն այս երկու պատուիրանաց վերայ,
«Սիրեսցես զՏէր Աստուած քո յամենայն սրտէ քումմէ,
յամենայն մտաց քոց, և սիրեսցես զընկեր քո իբրեւ
զանձն քո», ուստի կախեալ կան ամենայն օրէնք և մար-
գարէք¹⁾։ նաև պահանջելով կենդանի հաւատք։

(1) Մատթէ. ԻԲ. 40:

Հ. Ո՞րն է Կէնդանի Հաւատքը և ո՞րն է Դեւեալն: (287)

Պ. Կէնդանի Հաւատքն է հաւատալ բոլոր սրտիւ Աւետարանի ճշմարտութեան, կատարել Աստուծոյ օրէնքն և պատուիրանքն ըստ կարօղութեան, յուսարով ընդունել մեղաց քաւութիւն Յիսուսի Վրիստոսի անուամբ: Իսկ Դեւեալ հաւատքն է Աւետարանի ճշմարտութիւնն ճանաչել, բայց չգործել բարին, կամ հակառակել գործով: Ըստ այնմ եթէ միանհաւատ հեթանոս՝ առանց Վրիստոսի Աստուածութեան հաւատալոյ և մկրտելոյ, ամենայն տեսակ մղութիւնէ հեռանալով՝ գործէ առաքինութիւն ևս, նա չէ կարօղ Աստուծոյ արքայութիւն մը տանել, նոյնպէս եթէ մի Վրիստոնեայ հաւատացեալ հաւատայ Վրիստոսի Աստուածութեան և մկրտի, բայց Վրիստոնէութեան համեմատ վարք և զործք չունենայ և առաքինութիւն չգործէ, նա վատթար է քան զանհաւատ հեթանոսս և աւելի մեծ պատժոց արժանի: 2):

Հ. Ո՞րն է Աւետարանական ուխտն: (228)

Պ. Աւետարանական ուխտն է Վրիստոսի օրինաց և պատուիրանաց պահպանութիւն, որով միայն կարօղ կը լինիմք փրկութեան հասանել, ընդունելով նաև եկեղեցւոյ փրկարար խորհուրդներն: 3), որք են Մէրհարտ-Միշ, Դիւլմ, Ապաղարտ-Միշ և Հաղարտ-Միշ: 4):

Հ. Աւետարանական ուխտի նպատակն ի՞նչ է: (289)

Պ. Աւետարանական ուխտի նպատակն է Աստուծոյ

խոստացեալ բարեաց յայտ հանդերձեալ կենաց մէջ, որք են անվախճան կեանք, հանգիստ և յաւիտենական երանութիւն: 1):

Հ. Աւետարանական ուխտի երանութիւնք որք են: (290)

Պ. Վրիստոս խոստացաւ աւետարանի ճշմարտութեան հաւատացողաց և կատարողաց այս ինն երանութիւն, աւելով,

ա. Երանի աղքատաց հողով, զի նոցա է Արքայութիւն Երկնից:

բ. Երանի սգաւորաց, զի նոքա յագեցնին:

գ. Երանի հեղոց, զի նոքա ժառանգեցեն զերկիր:

դ. Երանի ողորմածաց, զի նոքա զողորմութիւն զտցնին:

է. Երանի որ քաղցեալ և ծարաւի իցեն արդարութեան, զի նոքա յագեցնին:

զ. Երանի այնոցիկ, որ սուբբ են սրտիւք, զի նոքա զԱստուած տեսցնին:

է. Երանի խաղաղարարաց, զի նոքա որդիք Աստուծոյ կոչեսցնին:

ը. Երանի որ հալածեալ իցեն վասն արդարութեան, զի նոցա է Արքայութիւն Երկնից:

թ. Երանի է Ձեզ, յորժամ նախատիցեն զձեզ և աւիցեն զամենայն բան չար զձէնջ սուտ վասն իմ, ցնծացէք և ուրախ լիւրուք, զի վարձք ձեր բազում են յերկինս: 2):

(1) Յակոբ. Ա. 25:

(2) Մատթէ. Ը. 12: Մարկոս. Ժ. 16: Ղուկ. Ժ. 47, 48:

(3) Եբր. Ը. 12:

(4) Տես Գասաղրքիս Բ. Մասն Թիւ 551 — 558:

(1) Հով. Ը. 25 — 28: Յով. Ե. 24: Ժ. 27, 28: Ա. Յով. Բ. 25: Մատթէ. Ժ. 29: Ի. 46:

(2) Մատթէ. Ե. 5 — 12:

Հ. Ի՞նչ բան կը զրկէ զմեզ այս Արամութեանէն (291)

Պ. Աստուած զմարդ ստեղծած է յաւիտենական երանութիւնը ժառանգելոյ համար, բայց մարդ միայն մեղօք կը զրկուի, և փոխան երանութեան կ'ստանայ յաւիտենական տանջանայ զատապարտութիւնն:

ՅՕԴՈՒԱԾ Բ.

ՄԵՂՔ ԵՒ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԻՒՆՔ:

Հ. Ի՞նչ է Մեղքը: (292)

Պ. Մեղքն է անհնազանդութիւն առ Աստուած և ապստամբութիւն ի նմանէ, որ կը դործուի խորհրդով, բանիւ և գործով:

Հ. Մեղքը քանի՞ տեսակ է: (293)

Պ. Մեղքը երկու տեսակ է՝ սկզբնական և ներգործական, Սկզբնական մեղքն է Ադամայ անհնազանդութիւն ընդ դէմ ամենակարող Աստուծոյ, ոտնակոխ անելով՝ Նորա պատուիրանն, ուտելով Գիւր-նէան Բար-ոյ և չափ կոչուած ծառի պտուղը, որով իւր ապագայ ծննդովք հանդերձ զատապարտեցաւ թշուառութեան թէ աստ և թէ ի հանդերձելումն, ինքն մարդկութեան արմատ գործ իւր յանցանաց պատիժն բոլոր մարդկային ազգի վերայ տարածեցաւ ¹⁾:

(1) Հոով. Ե. 42 — 49: Սաղ. Ծ. 7:

Հ. Ի՞նչ է այս աշխարհի և հանդերձեալի դատապարտութիւնն: (294)

Պ. Այս աշխարհի թշուառութիւնք և դատապարտութիւնք են մարմնոյ ապականութիւն, հիւանդութիւնք, ախտք, խեղութիւնք և մահ: Իսկ հանդերձեալի դատապարտութիւն է Աստուծոյ երանաւէտ տեսութեանէն զրկուելը:

Հ. Սկզբնական մեղաց զեղն ի՞նչ է: (295)

Պ. Սկզբնական մեղքից կ'աղատուիմք Վրիստոսի մարդեղութեան ձրի շնորհօքն, փրկական արեամբ նորա, հաւատալով ամենասուրբ Արքորդութեան և մկրտուելով ի ջուր ¹⁾, կրկին ծնանելով հոգւով ²⁾:

Հ. Ո՞րն է ներգործական մեղքը: (296)

Պ. Ներգործական մեղքն է այն, զոր մեք մեր կենաց մէջ կը դործեմք ազատ կամօք, խորհրդով, բանիւ և գործով կամ զանցառութեամբ:

Հ. Խորհրդով գործուած մեղքը ո՞րն է: (297)

Պ. Խորհրդով գործուած մեղքն է յուսահատութիւն, ատելութիւն, նախանձ, թերահաւատութիւն, այլոց վրէնասելոյ մտադրութիւն և այլն:

Հ. Բանիւ գործուած մեղքը ո՞րն է: (298)

Պ. Բանիւ գործուած մեղքն է բամբասանք, հայհոյութիւնք, յիշոցք, զրպարտութիւնք, քսութիւնք, բանտարկութիւնք, ստախոսութիւնք, շողբորդութիւնք, և այլն:

(1) Յով. Գ. 36: Մարկոս. Ժ. 2, 16:

(2) Տես Դատադրքիս Բ. Մասն Թիւ 554 — 556:

Հ. Պործով գործուած Մեղքը որն է: (299)

Պ. Պործով գործուած մեղքն է զողութիւն, յափըշտակութիւն, շնութիւն, սպանութիւն, անիրաւութիւն և այլն:

Հ. Չանցառութեամբ գործուած մեղքը որն է: (300)

Պ. Չանցառութեամբ գործուած մեղքն է բարին զիտել, բայց չգործել, շնորհաց քանքարն ծածկել, բարեբարութիւն անելոյ կարողութիւն ունենալ, բայց չբարեբարել և այլն:

Հ. Ներգործական մեղքը քանի՞ տեսակ է: (301)

Պ. Ներգործական մեղքն երկու տեսակ է. հակա-լուծ (հակացո) և ներքին, մահացու մեղաց զլեւաւորներն եօթն են, որք են հպարտութիւն, նախանք, բարկութիւն, թուլութիւն, ագահութիւն, որդաւանութիւն, և բզրախահութիւն, որք հողին կը մահացնեն, այսինքն Աստուծոյ տեսութենէն կը զրկեն. իսկ ներքին մեղքն է այն, զոր մարդ տկարութեամբ, անզիտութեամբ և ակամայ կը գործէ¹⁾:

Հ. Ներգործական մեղաց ծանրագոյնն որն է: (302)

Պ. Ներգործական մեղաց ծանրագոյնն է հայհոյութիւն. Հոգեպիտանք, որ անթողի (աններքի) է աստ և ի հանդերձելումն²⁾:

Հ. Հոգեպիտանք սրբոյ հայհոյութիւնը որն է: (303)

Պ. Հոգեպիտանք սրբոյ դէմ հայհոյութիւնն է յանդգնաբար յԱստուած յուսալ, կամ Աստուծոյ ողորմութենէն խապառ յոյս կտրել, յայտնապէս ճշմարտութեան դէմ մա-

(1) Ղուկ. ԺԲ. 47, 48. Եսայի. ԾԹ. 2:

(2) Մատթէ. ԺԲ. 51, 52. Եբր. Ժ. 26, 27:

քառել, եղբօր բարեաց վերայ նախանձել, անկարեկցութեամբ խստասրտութիւն անել, անզղջութեամբ մեղաց մէջ յամառել, սուտն իբրեւ ճշմարիտ ընդունել և ճշմարիտն կամաւ ուրանալ և ստել: Ինչպէս Հրէայք զիտէին որ Յիսուս Աստուածութեամբ կը հրաշագործէր, առնախանձու՝ հակառակելով ճշմարտութեան, կ'ասէին թէ «զիւաց իշխանութեամբ կը գործէ»: Յիսուս նոցա այս մեղքն Հոգեպիտանք հայհոյութիւն համարելով վճռեց անթողի:

Հ. Մարդը կարծի է բոլորովին ազատ լինել ի մեղաց: (304)

Պ. Ոչ որ ի մարդկանէ չէ կարող անմեղք լինել, բայց կարող է Աստուծոյ օժանդակութեամբ կամաւ մեղանշել ազատ լինել¹⁾:

Հ. Ներգործական մեղաց զեղն ի՞նչ է: (305)

Պ. Ներգործական մեղաց միակ զեղն է ապաշխարութիւն, զղջմամբ սրտի և արտասուօք²⁾, անկեղծ խոստովանութեամբ բերանոյ, աղօթիւք, պահօք և ողորմութիւն տալով փոխան զրկանաց³⁾, զոր արած է այլոց, և միանգամայն զործելով եօթն զլեւաւոր Առաքինութիւններ, փոխան եօթն մղութեանց, զոր օրինակ,

Հպարտութեան փոխան՝ Խոնարհութիւն:

Նախանձութեան փոխան՝ Եղբայրսիրութիւն:

(1) Ա. Յով. Ա. 8 — 10: Ժողովող. Է. 24: Առակ. Գ. 9: Իմաստ. Բ. 24:

(2) Տես Դատադրքիս Բ. Մասն 340 — 350: . . .

(3) Մատթէ. ԺԹ. 2 — 10:

Պաշտօնական փոխան՝ Արիւթիւն և Աշխատասիրութիւն, կատարելով առ Աստուած և առ ընկերն ունեցած պարտքերն:

Ազահութեան փոխան՝ Ողորմութիւն և Աղքատասիրութիւն:

Որկրամոլութեան փոխան՝ Բարեխառնութիւն ուտելեաց և ըմպելեաց, և Պահեցողութիւն:

Բղջախոհութեան փոխան՝ Ողջախոհութիւն և Ժուժկալութիւն, խոյս տալով մարմնոյ հեշտախտութենէ:

Այս առաքելութեամբք կը բժշկուին մահացու մեղաց խոցերն, կրկին կը լինի առողջ, կենդանի և մաքուր անդամ Վրիստոսի Նկեղեցւոյ:

Հ. Խնչ է ողորմութիւնը և քանի՞ տեսակ է: (306)

Պ. Ողորմութիւնն է օգնել կարօտելոց նիւթապէս և բարոյապէս, և երկու տեսակ է հոգեւոր և մարմնային:

Հ. Ո՞րն է հոգեւոր ողորմութիւնը: (307)

Պ. Հոգեւոր գործք ողորմութեան այս են, ուսուցանել զտգէտս, յանցաւորն սիրով և խոհեմութեամբ խրատել, խորհրդոյ կարօտ անձանց շահաւէտ խորհուրդ տալ, վշտացեալներն մխիթարել, այլոց պակասութեանց և նախատանաց ներել և համբերել, կենդանեաց, մեռելոց և մեր հալածողաց համար աղօթել:

Հ. Ո՞րն է մարմնային գործք ողորմութեան: (308)

Պ. Մարմնային ողորմութեան այս է, քաղցելոց կերակուր տալ, ծարաւելոց՝ ջուր, պանդուխտներ և օտարներ հիւրընկալել, մերկերն զգեցուցանել, հիւանդաց և բանտարկելոց այցելութիւն անել, գերիներ ազատել, մեռեալներ թաղել և այլն:

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա.

ԵԿԵՂԵՑԻ ԱՍՏՈՒԾՈՅ.

Հ. Խնչ է Նկեղեցի: (309)

Պ. Նկեղեցի Յունաց բառ է, կը նշանակէ ժողով, ուստի հաւատացելոց մի և նոյն ղիտաւորութեամբ ճշմարիտ Աստուծոյ պաշտաման համար միաբանեալ ժողովուրդը կամ բազմութիւնը կ'ասուի Նկեղեցի, որք մէկ հաւատքով, մէկ յուսով, մէկ սիրով, մէկ հոգւով և մէկ մկրտութեամբ կը պաշտեն մէկ Տէր և մէկ Աստուած, բոլորն իբրեւ մի մարմնոյ անդամ, միացեալ ընդ միմիանս և ընդ Աստուծոյ:

Հ. Նկեղեցւոյ կազմող մասերն ո՞րք են: (310)

Պ. Նկեղեցւոյ կազմող մասերն են այն ազգեր, որ ուղղափառութեամբ կը դաւանեն զամենասուրբ Ներբողութիւն և կը խոստովանեն զՎրիստոս որդի Աստուծոյ կենդանւոյ ճշմարիտ Աստուած և ճշմարիտ կատարեալ Մարդ: Իսկ անդամներն են նոյն հաւատացեալ ազգաց իւրաքանչիւր անհատներ, որ կը կազմեն բարոյական մարմին Վրիստոսի:

Հ. Նկեղեցւոյ զուլին ո՞վ է: (311)

(1) Եփես. Դ. 5: 6: Գործ. Ե: 11: Ը: 5:

Պ. Ակեղեցւոյ նախագահ և զուլի միմիայն ինքն Քրիստոս է, որ բոլոր հաւատացեալներ իւր արեամբ փրկեց դատապարտութենէ և արար հաղորդ իւր Աստուածութեան փառաց¹⁾ և իւր կենդանարար շնորհօք անբաժան միացած է Ակեղեցւոյ հետ, խնամելով փրկութեան ծանապարհի մէջ, և լուսաւորելով Աւետարանական լուսով²⁾: Ուստի իրաւամբ ինքն է ծայրագոյն իշխող, ինքնիշխան Տէր և հրամայող և ներքին կառավարիչ: Իսկ Առաքելք և Յաջորդք նոցա կը կոչուին Փոխարէրք Քրիստոսի կամ Քրիստոսի Ակեղեցւոյ տեսանելի Հոգեւոր-Յոռ³⁾, որք են Պատրիարքք, Ապիսկոպոսք և Վահանայք, որոց պաշտօնն է քարոզել հաւատացելոց՝ Աստուծոյ բանն (հրաման), մատակարարել սուրբ Խորհուրդներն և հերքել սուտ և մոլոր վարդապետութիւններն, որ ընդ դէմ Քրիստոնէական Ակեղեցւոյ ուղղափառութեան⁴⁾:

Հ. Ակեղեցւոյ սկզբնաւորութիւնը երբ եղած է: (312)

Պ. Ակեղեցւոյ հիմն և հողին կրօնքն լինելով, որ է բարոյական կապ մարդոյ ընդ Աստուծոյ, սկսած է զրախտի մէջ, երբ Աստուած յայտնեց Ադամայ իւր աննիւթ գոյութիւնը, արարիչ զօրութիւնն և Ադամայ հնազանդութեան հարկն, և անտի սկսեալ իւրաքանչիւր զարուց

(1) Մատթ. ԻԸ. 18: Եփես. Ե. 23 — 27:

(2) Գործ. ԺԷ. 23:

(3) Մատթ. Ժ. 40: ԻԸ. 19, 20: Պետ. Ե. 1, 2:

(4) Մատթ. ԺԸ. 17: Գործ. Ի. 28: Բ. Տիմ. Գ. 2: Ա. Կորն. Գ. 1:

Բ. Պետ. Բ. 1:

մէջ՝ Նահապետաց ևս յայտնելով իւր Ամբն, դէպի մի կէտ և ի մի նպատակ առաջնորդելով նոցա, մտաց բնական լուսով կառավարելով: Այս Ակեղեցին կը կոչուէր Նախնական կամ Նահապետական Ակեղեցի, մինչ ի Մովսէս, և Մովսէսէն մինչ ի Քրիստոս՝ կը կոչուէր Մովսէսական Ակեղեցի, վասն զի Մովսէսի ձեռք Վրական և Գարաւոր օրինօք զարդարուելով ճշմարիտ Ակեղեցւոյ ստուերագիծքն՝ կատարելագործեցաւ, որոյ ակնկալութիւն էր Ակեղեցւոյ Հիմնադրի Վալուստն, ստուերն ճշմարտութեան փոխելոյ և նախնական՝ այն է Վրախտի մէջ հիմնարկեալ և եղծեալ Ակեղեցին վերականգնելոյ համար:

Հ. Քրիստոնէական Ակեղեցին երբ կազմակերպեցաւ: (313)

Պ. Երբ ի յաւիտենից նախասահմանաւ ժամանակն լրացաւ, եկաւ Ակեղեցւոյ Հիմնադիր Փրկիչը և խնամօղը, կաղմեց իւր Ակեղեցին Մովսէսական Ակեղեցւոյ անդամներից և ի նոյն Ակեղեցւոյ հերձեալ և յանցաւանապարհաց թափառող հեթանոսներից, միացուց անշարժ լիմի վերայ, որ է կենդանի Հաւատոյ, որ ի Քրիստոս, անյաղթ ի զրանց դժոխոց, ի հողմոց և ի հեղեղաց ջուրց, այսինքն ի սատանայէ, ի հերձուածոց և ի բռնաւոր հաւաքաց Ակեղեցւոյ, Ինքն եղաւ նորա ներքին կառավարիչ և խնամօղ, և ընդ մեղօք մեռեալ Ակեղեցին կենդանացոյց ի մեռելութենէ, որ ամենայն կերպ բարեպաշտական գործերով, զոհերով և ծիսական արարողութեամբ չէր կարողացած կենդանանալ, վասն զի պիտոյ էր անմահի Քրիստոսի լիակշիւ և իրաւարար արդիւնքն, որով ստանայր կեն-

դանութիւն և յաւիտենական բարիք ու փառք¹⁾։ Սինչ-
դեռ Սովսխական Եկեղեցւոյն կը խոստանայր միայն երկ-
րաւոր զուարճութիւնք և փարթամութիւնք²⁾։

ՅՕԴՈՒԱԾ Բ.

ՅԱՏԿՈՒԹԻՒՆՔ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ։

Հ. Եկեղեցւոյ ուղղափառութեան նշանն կամ յար-
կաւորութիւնն ի՞նչ է։ (314)

Պ. Եկեղեցին ուղղափառ կը ճանաչուի, երբ նորա
վարդապետութիւնն և դաւանութիւնն համաձայն լի-
նի Աստուածաշունչ Ս. Գրոց պատուիրանաց, և դա-
ւանութեանց Վրիստոնէական հաւատոյ, Առաքելա-
կան քարոզութեանց, ու Տիեզերական Ժողովոց Ամենաց,
և ունենայ այս չորս յատկութիւններ և նշաններ, որք են՝
Սինչ-դեռ, Սրբա-լիւն, Ընդհանրական-լիւն և Առաքե-
լական-լիւն։

Հ. Վրիստոսի Եկեղեցին ի՞նչու համար է կ'ասուի,
(315)

Պ. Վրիստոսի Եկեղեցին է կ'ասուի նորա համար, որ
թէպէտ հաւատացեալք բոլոր աշխարհ տարածուած են,
բայց ամենքը ևս մի Վրիստոս և մի Աստուած կը պաշտեն։

(1) Յով. Ժ. 19: Եփես. Բ. 19:

(2) Շնոր. ԻԲ. 17:

հոգեւոր և ներքին միութեամբ հաւատոյ, Յուսոյ և Սի-
րոյ, իւրաքանչիւր անդամներ իբրեւ մի մարմնոյ բարոյա-
կան անդամ են, ընդ միով Գլխով, որ է Յիսուս¹⁾։

Հ. Եւրաքանչիւր ազգաց Եկեղեցին առանձին վարչա-
կան ձև ունիլ Եկեղեցւոյ միութեան արգելք չէ։ (316)

Պ. Թէպէտ իւրաքանչիւր ազգաց Եկեղեցին լեզուաւ,
տարբեր ճէսերով և արարողութեամբ բաժանեալ կ'ե-
րկին և ունին առանձին վարչական ձև, բայց է են, վա-
սըն զի մի մկրտութեամբ կը ծնանին ըստ Հոգւոյ, մի և
նոյն Հօր որդեղիր հղած՝ մի և նոյն Հոգւոյ անսպառ շը-
նորհաց աղբիւրից կը խմեն անմահարար բաժակը, մի և
նոյն դռնից կը մտանեն առ Հայրն Երկնաւոր²⁾։ Վրիս-
տոս ինքն զոլով ճանապարհ և զուռն։ Ուստի ինչպէս մի
Հովիւ ունին, ինքեանք ևս մի հօտ են Եկեղեցւոյ սկզբնա-
ւորութենէ մինչև ց յաւիտեանս, և միայն հերձուածողն,
ուրացողն, կամ չմկրտեալն ինքզինքնին կտրած են Եկե-
ղեցւոյ միութենէն, և Եկեղեցւոյ Բաւալ անդամ կը կո-
չուին։

Հ. Եկեղեցին ի՞նչու համար Սոբօ կ'ասուի։ (317)

Պ. Վրիստոսի Եկեղեցին նորա համար Սոբօ կը
կոչուի, որ ամենայն տեսակ մոլար վարդապետութենէ ազատ
է, և սրբուած է մկրտութեամբ Ս. Աւագանի, յանուն ա-
մենասուրբ Երրորդութեան և արեամբ Վրիստոսի, յա-

(1) Յով. Ժ. 16: Ա. Կորն. ԺԲ. 12. 17: Եփես. 4—6: Ե. 5: Ա.
22, 25:

(2) Յով. Ժ. 9:

մենայն աղտէ մեղաց¹⁾ (եթէ ուրացութեամբ կամ հերետիկոսութեամբ ինքզինք բաժանած չէ Եկեղեցւոյ միութենէն): Սուրբ է, վասն զի Եկեղեցւոյ զուլան Վրիստոս սուրբ է, ամենայն անդամք ևս սուրբ են, որ են բարոյական մարմին Վրիստոսի²⁾: Սուրբ է Եկեղեցին, սրբութիւն կը քարոզէ, և կը հերքէ այն ամեն անդամներ (որ մոլութեամբ կընթանան, կը մերժէ իւր ծոցէն), եթէ չըզլջան ի սրտէ և չապաշխարեն:

Հ. Եկեղեցին ինչո՞ւ համար Բնդհանրական կ'ասուի: (318)

Պ. Վրիստոսի Եկեղեցին նորա համար Բնդհանրական կամ Առնչեմէ կը կոչուի, որ Վրիստոնէութիւնը բոլոր աշխարհի մէջ տարածուած է, և ամէն ազգից զէպի ինքըն զիմոզներն կ'ընդունի սիրով և անխտիր ի ծոց իւր, կը մկրտէ, կը սրբէ և կը միացնէ իւր հետ³⁾, և պիտի տեւէ մինչև աշխարհի վերջը⁴⁾:

Հ. Եկեղեցին ի՞նչո՞ւ համար Առնչեմէ կ'ասուի (319)

Պ. Վրիստոսի Եկեղեցին նորա համար Առնչեմէ կ'ասուի, որ Վրիստոնէական հաւատքը Առաքելոց զրուածոց և աւանդութեանց վերայ հաստատուած է⁵⁾: Առաքեալք գոյով հիմնադրեցին Եկեղեցւոյ, հաստատեալ անշարժ

(1) Յով. Ժ. 17: 49: Բ. Տիմ. Ա. 9:

(2) Յով. Ժ. 10: Ժ. 17: Ժ. 5: Ա. Կորն. Գ. 17:

(3) Գաղատ. Գ. 27, 28: Մատթէ. Ի. 14:

(4) Մարկ. Ժ. 15: Մատթէ. Ի. 20: Գուկ. Ժ. 29:

(5) Եփես. Բ. 10, 19, 20:

Առնչեմէ, որ է Վրիստոս¹⁾: Այս չորս յատկութիւն ունեցող Եկեղեցին կը կոչուի «հղափառ»:

Հ. Վրիստոսի Եկեղեցին կարճ է սխալել կամ վերջանալ: (320)

Պ. Վրիստոսի Եկեղեցին անսխալ է իւր դատողութեանց և վարդապետութեանց մէջ և անպակասելի յաւիտեան: Բնաւ ամբողջ Եկեղեցին մոլար վարդապետութեան մէջ չի պիտի կործանի, և չի պիտի լինի մի ժամանակ՝ որ Վրիստոսի Եկեղեցին վերջանայ²⁾, այլ միշտ պիտի հաւաքուին քարոզութեան Առնչեմով յամենայն ազգաց, ընտիրներն յամենա ժողովել, իսկ խոտաններն ի բաց ձգել³⁾: Աւ ինչպէս որ Եկեղեցւոյ զուլան Վրիստոս միշտ կայ, երէկ և այսօր նոյն և յաւիտեան, ոչ ծերանայ և ոչ նուազի, Եկեղեցին ևս պիտի մնայ յաւիտեան, նորա հիմունքը հաստատուն քարի վերայ դրուած են, ոչ ներքինք և ոչ արտաքինք կարեն շարժել⁴⁾:

Հ. Եկեղեցին չսխալելոյ համար ի՞նչ զգուշութիւն կամ ի՞նչ կարգադրութիւն ունի: (321)

Պ. Վրիստոսի Եկեղեցին յԱռաքելոց անտի միշտ ըզգուշացած է չսխալել, և ծանր համարեալ ինդիքներն լուծելոյ համար, իսկոյն Եկեղեցւոյ աջող ընթացքն զիմա՞ծ է, ժողով կազմել և վճռել, ոչ բնաւ այս կամ այն Առաքելոյ կամ Յաջորդի զիմա՞ծ, և ոչ իսկ մի Առաքելոյ քարոզութիւն ընդունած է առանց այս նախազգուշութեան, այս կամ այն Առաքեալն համարելով անսխալ,

(1) Ա. Կորն. Գ. 11:

(2) Մատթէ. Ի. 20:

(3) Մատթէ. Ժ. 47, 48:

(4) Մատթէ. Ժ. 48:

վասն զի մասնաւորն կարելի է սխալի: Բայց ընդհանուրն ոչ բնաւ: Ինչպէս Պօղոսի դէմ եղած օրինազանցութեան սուտ համբաւն ցրելոյ համար, ժողով գումարեցին Առաքեալը¹⁾: Պետրոսի վերայ հաւատացելոց քայթակողութիւնը բառնալոյ համար զՊետրոս ի դատաստան կոչեցին: Նոյնպէս զՄատթիայն և զԵօթն Սարկաւազունըս ընտրելոյ համար, զՊետրոս և զՅովհաննէս ի Սամարիայ պաշտօնի ուղարկելոյ համար, ժողով գումարեցին Առաքեալը²⁾: Ոչ մի Առաքեալ մի դժուարալոյծ խնդիր չլուծեց և մի օրէնք չսահմանեց, և յԱռաքելոց անտի նոցա Յաջորդներ ոչ մի ազգի Ակեղեցւոյ պէսանելի Հագագայն է կամ Քրիստոսի Փոխարէի չլիմեցին դժուարալոյծ խնդիր մի լուծելոյ համար, այլ Տիեզերական Ժողով գումարելով ամենայն ազգաց Հայրապետներով, այն է Առաքելոց Յաջորդներով, և նոյն Ժողովն իբրեւ Քրիստոսի Ժայռագոյն, Կապտակաւ և անբաժանելի Արեւն համարելով, դատեց և վճռեց իշխանութեամբ: Նոյն Ժողովներով հիւրեցին մոլար վարդապետութիւններն, և զայն հեղինակողներն և ընդունօղներն, իբրեւ որոմնացան համարելով մերժեցին Ակեղեցւոյ միութենէ: Ինչպէս են Նիկիոյ, Նիքիտոսի և Ս. Պօղոս տիեզերական սուրբ Ժողովներ, որք կազմեցին ուղղափառ հաւատոյ Հանգանակն³⁾, զոր չընդունողներն նորակեցին իշխանաբար և կտրեցին Ակեղեցւոյ միութենէն:

(1) Գործ. ԻԱ. 48—23:

(2) Գործ. Ա. 16—26: ԺԵ. 1—20: Ը. 44:

(3) Տես Թիւ. 29:

Հ. Քրիստոսի Ակեղեցին քանի տեսակ է: (322)
 Պ. Քրիստոսի Ակեղեցին երկու տեսակ է Յաղթական և Օչնորէալ, որք ի ներքուստ մի են:
 Հ. Որն է Յաղթական Ակեղեցին: (323)
 Պ. Յաղթական Ակեղեցին է հանգուցեալ Աբրոց Ժողովն ի Այսանս¹⁾ Երկնից, հրեշտակաց ժողովոյ²⁾ հետ միացած, որ այս աշխարհի վերայ Քրիստոսի շնորհաց զէնքով սպառազինեալ յաղթեցին սատանայի, աշխարհի և մարմնոյ ցանկութեանց, որոց հոգիք պիտի սպասեն մեծ յուսով յաւիտենական փառաց պսակն ընդունելոյ, միաւորուելով իւրեանց մարմնոց հետ, որոց հետ ընկերացած գործեցին առաքելութիւն, նոցա հետ և պիտի ընդունեն պսակն³⁾:
 Հ. Որն է Օչնորէալ Ակեղեցին: (324)
 Պ. Օչնորէալ Ակեղեցին է երկրի վերայ եղած հաւատացելոց ժողովն, որ Աւետարանի այսինքն Նոր օրինաց և Սուրբ Հոգւոյ անյաղթելի զէնքով զինաւորեալ, սատանայի, աշխարհի և մարմնոյ ցանկութեանց դէմ կը պատերազմի, այսինքն մոլութեանց, ցանկութեանց և Աւետարանի ճշմարտութեան մաքաւօղաց դէմ, երանաւէտ պսակն ընդունելոյ յուսով, որ յաղթական և

(1) Տես Թիւ 383—391:

(2) Հրեշտակաց ժողովն կ'ասուի Անգրանկաց Եկեղեցի, որք անդրանիկ հորայր են մեզ եւ յաղթեցին:

(3) Բ. Տիմ. Գ. 7: Եբր. ԺԱ. 39: ԺԲ. 22, 25:

կեղեցւոյ հետ միանալով վայելէ Աստուծոյ փառքն 1) :

Ա. Հապա ճրն է յեւալերս կամ նեւական Եկեղեցի : (325)

Պ. Նեւական Եկեղեցիք են քարից, փայտից, հողից և այլն նիւթերից շինուած տաճարներն, ուր կը հաւաքուին Օհնուորեալ Եկեղեցւոյ Անդամք, Աստուածային պաշտաման կատարելոյ և աղօթելոյ համար, որք կ'ասուին եկեղեցի յարմարութեամբ և նմանութեամբ : Այս եկեղեցիք կամ տաճարք սրբուած են Ս. Պրոց ընթերցուածոց օրհնութեամբ և սրբալոյս Մեղիկի օծութեամբ, ըստ վարդապետութեան Ս. Պրոց 2) և եղած են տաճար Աստուծոյ, և զանազան անուններ ունին, զոր օրինակ ասան Աստուծոյ 3), յարի սրբոյնեան, Կեղի փառաբանութեան, Բնական քան Հրեշտակաց, Կառաքան Դեղաորաց, Կերաթոյս, Կոթաքան, Ժաղափորան Կառաքանցիւց և այլն :

ԳԼՈՒԽ Բ.

ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ԵՎ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ.

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա.

Ա. Ի՞նչ են Խորհուրդք Եկեղեցւոյ : 326

Պ. Խորհուրդք Եկեղեցւոյ կ'ասուին այն սրբազան

(1) Բ. Կորնթ. Ժ. 3, 4 : (2) Ծննդ. ԻԸ. 18, 19 :

(3) Մատթէ. ԻԸ. 13 : Ա. Կորն. ԺԱ. 18 : ԺԶ. 19 : Գործ. Ա. 13 : Գ. 4 : Ի. 8 : Ե. 23 : Հռովմ. ԺԶ. 4 : Կողոս. Գ. 13 :

Արարողութիւնք, որք զգալի կամ նիւթական նշանաց ձեռօք կը պարգևեն հաւատացելոց աներևութաբար Աստուծոյ շնորհքը, որոց զաղանեաց մեր խելք չի հասաներ, աչօք ուրիշ բան տեսանելով, իսկ մտօք և հոգով ուրիշ բան հաւատալով և դաւանելով : Ինչպէս որ Եկեղեցւոյ վարդապետութեանց մէջ կան այնպիսի ծածուկ խորհուրդներ և գաղտիքներ անքննելի ի մարդկային մտաց, (զոր օրինակ Ս. Խորհուրդութեան, Յիսուսի Մարդկութեան, Հոգւոյ անմահութեան, և ընդ մարմնոյ կրկին միաւորութեան գաղտնիքներ անհասանելի են մեր մտաց), նոյնպէս և Եկեղեցւոյ Խորհրդոց գաղտնիք, զորս առանց յանդգնութեամբ քննելոյ կամ երկբայելոյ, պարտիմք հաւատալ. Եկեղեցւոյ Օրիւնք և Արարողութեանց մէջ եղած խորհրդոց, արտաքին նշաններ աչօք տեսանելով և մտօք Ա. Հոգւոյ շնորհաց ներքին գաղտնեաց հաւատալով՝ համաձայն Ս. Պրոց վարդապետութեան :

Ա. Վանի՞ են Խորհուրդ Եկեղեցւոյ : (327)

Պ. Եկեղեցւոյ Խորհուրդք եօթն են, որք են.

ա. Մկրտութիւն.

բ. Պրոշմ.

գ. Ապաշխարութիւն.

դ. Հաղորդութիւն.

ե. Պսակ ամուսնութեան.

զ. Պարզ կամ ձեռնադրութիւն.

է. Օծումն հիւանդաց :

Ա. Այս Խորհուրդներ ի՞նչ եղանակաւ կը մատակարարուին հաւատացելոց : (328)

Պ. Այս խորհուրդներ կը մատակարարուին Հաւատացելոց, Եկեղեցւոյ սրբանուէր Պաշտօնէից (Վահանայից և Եպիսկոպոսաց) ձեռօք, ի Վրիստոսէ, յԱռաքելոց և ի նոցա Յաջորդաց կարգադրեալ աղօթիւք, և զգալի նշաններով, տալով Հոգւոյ սրբոյ սրբացուցիչ շնորհք աներևութաբար:

Հ. Ամեն հաւատացեալ անձի անշուշտ հարկաւոր են եօթն Խորհրդոց մատակարարութիւնք: (329)

Պ. Մկրտութիւն, Վերջ և Հաղորդութիւն անշուշտ հարկաւոր են ամենայն հաւատացելոց առ ի կարօղ լինել փրկել ի մեղաց, նոյն իսկ նորածին մանկանց ևս¹⁾, իսկ Ապաշխարութիւն՝ խելահաս և չափահաս անձի հարկաւոր է²⁾։ Ահաւանութիւն՝ կամեցողաց միայն³⁾, Աստուծոյ շնորհքով՝ միմիայն արժանաւորագունից պիտոյ է մատակարարել, ըստ վկայութեանն բազմաց և փափագման ընդունողի⁴⁾, իսկ Հիւանդաց (Յոռի) ամեն փափաքօղաց կը մատակարարուի:

Հ. Այս խորհուրդներ կը կրկնուին: (330)

Պ. Մկրտութիւն, Վերջ և Աստուծոյ անկրկնելի են, վասն զի Մկրտութիւնը Վրիստոսի մահուան և թաղման պատկերն է, որ մի անգամ մեռաւ վասն մեր, և ոչ ևս մեռանի, իսկ Վերջ և Աստուծոյ նորա համար անկրկնելի են, որ Հոգւոյ սրբոյ շնորհքը անզեղջ են, այսինքն անղառնալի և անփոփոխելի, զոր կ'ստանան Վրոշմամբ

(1) Յով. 2. 52, 53: Գ. 5: Ա. Յով. Բ. 20, 27: Բ. Կորն. Ա. 2: 22:

(2) Ղուկ. ԺԳ. 5: Գործ. ԺԺ. 18: Եսայ. ԽԳ. 26:

(3) Ա. Կորն. Ե. 9: Է. 1, 2:

(4) Ա. Տիմ. Ե. 22 Գ. 7, 9: Բ. Տիմ. Բ. 2:

և ձեռնադրութեամբ որ իբրեւ անջնջելի կնիք կը տպաւորուին ընդունողաց Հոգւոյ վերայ: Իսկ Ապաշխարութիւն, Հաղորդութիւն, Պատկաւմանութեան և Հիւանդաց (Յոռի) հարկաւոր ժամանակ և ըստ պատշաճին կը կրկնուին:

ՅՕԴՈՒԱԾ Բ.

Ա. ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆ.

Հ. Ի՞նչ է Մկրտութիւն: (331)

Պ. Վրիստոսի Եկեղեցւոյ առաջին խորհուրդն է Մկրտութիւն, որ է հաւատացեալներն պարզ ջրով (ծովու լճի, գետոյ աղբիւրի) լուանալ յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ. քահանայն երեք անգամ ջրոյ մէջ ընկղմելով զերախայն, որով կը սրբուի ի սկզբնական մեղաց և կըլինի որդեգիր Աստուծոյ, կրկին ձնանկելով ի ջրոյ և ի Հոգւոյ, առանց որոյ չէ լիւթութիւն¹⁾:

Հ. Ի՞նչպէս կարելի է լոկ ջրով սրբուել սկզբնական մեղքից: (332)

Պ. Ոչ թէ լոկ ջուրն է սրբող, (որ է նիւթ Մկրտութիւն), այլ յնչ է սրբող, այսինքն Աստուածային Բանն, որ ի Վրիստոսէ սահմանեալ է ասել, որ է դաւանութիւն ամենասուրբ Երրորդութեան, և է այս. Մկրտութեան

(1) Յով. Գ. 3: 12:

կամ աղախինս Վրիստոսի յանաւն շօր և Որդոյ և շնորհոյն Սրբոյ: Մկրտեալն կողմից ևս հարկաւոր է հաւատք, որով ի ջուր Աւաղանին մկրտի Վրիստոսի մահաւմբ, նորա հետ թաղուելով ի գերեզման Ս. Աւաղանի, նորոգի ի մեղաց, հոգեւոր յարութեամբ զգեցեալ զՎրիստոս (1):

ձ. Վրիստոս երբ սահմանեց այս Խորհուրդը: (333)

Պ. Վրիստոս սահմանեց և հաստատեց այս Խորհուրդը (Մկրտութիւն) նախ իւր մկրտութեամբ, երեսնամեայ հասակաւ գալով ի Յորդանան և մկրտուելով ի Յովհաննէ, սրբեց զջուրն ի նիւթ մկրտութեան մերոյ, և ապա պատուիրեց իւր աշակերտաց անշուշտ մկրտել հաւատացեալներն, ոչ թէ փոխան թրպատութեան սահմանեց (որ միայն արտաքին նշան էր հաւատացեալն յանհաւատից որոշելոյ) և ոչ իսկ ապաշխարութեան (2): Ուստի Առաքեալք ևս նախ կը թրպատէին և ապա կը մկրտէին, յետոյ՝ Նոքա ժողով կազմելով դադարեցուցին զթլպատութիւն իրրեւ աւելորդ նշան, որ էր ստուերական օրինակ Մկրտութեան (3):

ձ. Մկրտութեան վերայ ի՞նչ գիտելիք կայ: (334)

Պ. Իսկզբան միայն չափահասներն կը մկրտէին՝ յետ խիստ և մանրամասն քննութիւններ անելոյ մկրտեալի վարուց, բարուց, ղիտաւորութեան, և հաւատոյ վերայ, որ

(1) Մատթէ. ԻԸ. 19: Մարկոս ԺԶ. 16: Հով. Զ. 5—5: Կողոս. Բ. 12: Տիտ. 4: 3: Եբր. Ժ. 22: Ա. Պետ. Գ. 24: Գործ. Բ. 58:
(2) Մատթէ. Գ. 11: Գործ. ԽԲ. 16:
(3) Գործ. ԺԶ. 3 ԺԵ. 1—30: Գաղատ. Բ. 3:

մի՛ գուցէ մարմնաւոր խորհրդովք, այսինքն շահասիրութեամբ կամ անկարգ ցանկութեամբք կամի մկրտուիլ: Եւ եթէ վատ վարուց և բարուց տէր լինէր՝ երկու տարի ապաշխարանաց տակ պիտի մնայր, և ընդ երախայս (չմկրտուած) ուսանէր Վրիստոնէական վարդապետութիւնն Եկեղեցւոյ մէջ, բայց ի ժամ Ս. Հաղորդութեան դուրս պիտի ելանէր ազդարարութեամբ Սարկաւագի թէ՛ մի՛ որ յերախայից, մի՛ որ ի թերահաւատից և մի՛ որ յապաշխարողաց և յանմաքրից մերձեցի յԱստուածային սուրբ խորհուրդս, և որք ոչ էք կարօղ հաղորդել առ դրունս ելէք և աշօթեցէք: Եւ երբ հասանէր Մկրտութեան օրն, կը բերէին Աւաղանի մօտ, նախ կը հրաժարեցնէին ի սատանայէ և ի խաբէութենէ նորա, ապա ասել կուտային Հաւատոյ էական խորհուրդն, և դաւանութիւնն յամենասուրբ Ներորդութիւն և Մարդեղութիւն Վրիստոսի, ապա կը մկրտէին սրբելով իսկզբնական և միանգամայն ի ներգործական մեղաց (1):

ձ. Նորածին երախայք մկրտելն երբ սահմանեցաւ: (335)

Պ. Նախնի Ս. Հարք տեսանելով՝ որ շատերն առանց մկրտութեան՝ պատահմամբ կը մեռանէին սկզբնական մեղաց մէջ, ուստի սահմանեցին հաւատացելոց որդիքն անմիջապէս մկրտել, չսպասելով ութերորդ աւուրն իսկ, հետեւելով Առաքելոց, որք երբեմն կը մկրտէին ամբողջ տունն (2) և սահմանեցին որ մի հաւատացեալ լինի երախ-

(1) Գործ. Ը. 57, 59: (2) Գործ. ԺԶ. 55: ԺԸ. 8: Ա. Կորն. Ա. 16: Մատթէ. ԺԺ. 14: ԻԸ. 19:

— ր երախային, ապագային դատարարակեղ զմկրտեալն, այս երաշխաւորն կ'ասուէր Առաջայր¹⁾, իսկ մկրտեալն կը կոչուէր Սան, որ է որդի կամ աշակերտ:

Հ. Արեւելէ առանց ջրոյ Մկրտութիւն լինել: (336)

Պ. Բաց ի ջրոյ մկրտութենէ, կայ նաև Մկրտութիւն Արեւել, երբ Քրիստոսի սիրոյ համար մեռանի Մարտիրոսական մահամբ, որով լինի սկզբնական մեղաց թողութիւն, կայ նաև Մկրտութիւն Ալեքս, երբ ամենայն սրտով, հոգով և սիրով սերավառի մկրտիլ, բայց չկարողանայ հասանել իւր նպատակին, այլ և այլ խոչընտոաներ և պատճառներ ունենալով, զոր օրինակ, մկրտողի չգանուիլն և մահու վտանգն²⁾ և այլն:

(1) Փափագիլի էր որ մի միայն առարինի վարք ունեցող եւ եւ ուսեալ մարդիկ լինէին կնիսայր, որ իւրեանց վարուց օրինակաւ եւ ուսմամբ իւրեանց Սանունց ուսուցանէին Քրիստոնէական կենդանի հաւատքն հանդերձ գործով, ոչ թէ տղէտք. մոլիք եւ ոչ իսկ անխելահաս մանկունք, որոց երաշխաւորութիւնն անընդունելի է, մոլին եւ տղէտն բոլորովին անարժան գոյով նոյն Ս. պաշտօնին, իսկ մանուկն կամ խնայեցնորն չճանաչելով զյարգութիւնն:

(2) Մարկոս Ժ 39:

Ի՞նչ է Գրուշ: (337)

Պ. Գրուշ կամ Կնիս սուրբ Հոգւոյ այն խորհուրդն է որով մկրտեալն սրբարար Մեռոնի Գրուշմաք աներեւութաբար կ'ընդունի Հոգւոյ սրբոյ զօրացուցիչ շնորհն հոգեւորապէս զինւորուելու՝ Քրիստոնէական հաւատքն պնտապէս և արիապէս պահպանելոյ, և յաղթելոյ մոլութեանց և սատանայական խաբէութեանց: Եւ այս Գրուշմաք կըքեալն անուանակից կը լինի Քրիստոսի, և կը կոչուի Քրիստոնէայ, Ս. Մեռոնով Խաչաձե օծանելով յանուն ամենասուրբ Երրորդութեան, սահմանեալ աղօթքն կարդալով¹⁾:

Հ. Գրուշի խորհուրդը երբ սահմանեցաւ: (338)

Պ. Գրուշի խորհուրդը սահմանեցաւ Քրիստոսի Մկրտութեան ժամանակ Հոգւոյն սրբոյ աղաւնակերպ երեւմամբ Քրիստոսի վերայ²⁾, և ապա Քրիստոս խոստացաւ Առաքելոց իւր համբարձման ժամանակը՝ առաքել զՀոգի սուրբ, որ զկնի տասն աւուր, այն է յաւուր Պենտէկոսթէի Հրեղէն լիզուօք իջաւ Առաքելոց և այլ հաւատացելոց³⁾ վերայ, ուսոյց և զօրացոյց⁴⁾: Յետոյ Առաքելաբ ևս ձեռք զնելով մկրտեալի զլսոյ վերայ՝ զգալի նը-

(1) Ա. Յով. Բ. 20, 21, 27: Բ. Կորն. Ա. 21, 22:

(2) Մատթէ. Գ. 16: (3) Տես Գաղատիոս Թիւ 224:

(4) Գործ. Ա. 8:

շանաւ կամ աներեւութաբար կուտային զՀոգի սուրբ¹⁾։

Հ. Դրոշմի խորհուրդը այժմ ի՞նչպէս կը մատակարարուի Հաւատացելոց։ (339)

Պ. Հայաստանեայց Եկեղեցին ըստ սահմանադրութեան Առաքելոց, յետ մկրտելոյ, անմիջապէս կը մատակարարէ ՂԱԻՆՉՔ՝ Օգոստոսի 11. Մեռնի զմէսապ, զգլխաւորան, զհիւր, և զգլխաւոր, ասելով «Ի-դո անայլ յանոսն էիս»։ Քրիստոսի հեղեւ ի վերայ քո՝ ինչ երկնային պարգեւաց և այլն՝ սահմանեալ աղօթքներն և մաղթանքներ անելով։ Մկրտեալն և Դրոշմեալն մաքուր կտաւի մէջ պահելով գէթ մինչ (24 ժամ, ապա մաքուր ջրով լուանալով և պահելով զյարգութիւնն նաև Արարողութեամբ։ Այս խորհուրդն ևս անկրկնելի է Մկրտութեան պէս, թէպէտ Դրոշմեալն ապաղային ուրանայ և ապաշխարէ։

ՅՕԴՈՒԱԾ Դ.

Գ. ԱՊԱՇԽԱՐՈՒԹԵԱՆ.

Հ. Ի՞նչ է Ապաշխարութիւնը։ (340)

Պ. Ապաշխարութիւնը է այն խորհուրդն որով հաւատացեալն կատարեալ զղջմամբ իւր կամայ և ակամայ մեղքերն խոստովանելով Աստուծոյ՝ առաջի քահանային, Քրիստոսի չարչարանաց շնորհիւ թողութիւն կ'ընդունի իւր զործած ամենայն մեղաց, զոր յետ ծննդեան Ս.

1) Գործ. Բ. 17: ԺԹ. 6:

Աւագանի, գործած է, և կրկին կ'արժանաւորի շնորհաց արդարութեան¹⁾։

Հ. Ամենայն անձի հարկաւոր է այս Խորհուրդը։ (341)

Պ. Այս Խորհուրդը ամենայն չափահաս և խելահաս անձի հարկաւոր է, վասն զի ոչ մին իւր կենաց մէջ, ոչ իսկ մի օր առանց մեղաց չէ կարող մնալ, այլ կը մեղանչէ զիտութեամբ կամ անզիտութեամբ, կամաւ կամ ակամայ, խորհրդով, բանիւ կամ գործով, և չկայ այլ միջոց մեղաց մաքրութեան, բաց յապաշխարութիւնէ, որ իբրև Ի. Աւագան կը սրբէ զմարդ ի մեղաց, զոր գործած է յետ մկրտութեան և կրկին արժանի կ'անէ շնորհաց և արդարութեան²⁾։

Հ. Ապաշխարութիւն խորհուրդն ի՞նչպէս կը կատարուի։ (342)

Պ. Ապաշխարոյն հաստատ առաջադրութեամբ կուխտէ այնուհետև անարատութեամբ ապրել, նախ քննելով իւր խիղճն, խոնարհութեամբ քահանային ղիմելով՝ ծունկ կը չոքի, երեսն կը խաչակնքէ, ապա անկեղծութեամբ՝ առանց ստախոսութեան, խաբէութեան և խարդախութեան, իւր գործած մեղքերն պարկեշտութեամբ և խոհեմութեամբ, համեստ խօսքերով՝ մի առ մի կը պատմէ պարագայիւք, զղջմամբ և արտասուօք, յետոյ սիրով կը լսէ քահանայի խրատներն, ինչպէս հիւանդն բժշկի պա-

(1) Բ. Կորն. Է. 10: Գործ. Բ. 37, 38: ԺԹ. 18: Եսայի. ԽԳ. 25, 26: Մատթէ. Դ. 47: Ղուկ. ԺԳ. 3:

(2) Եսայի. Ա. 48: Մատթէ. ԺԶ. 19: Ա. Յովնան. Ա. 8, 9 Երեմ. 1.Ա. 34: Բ. Պետ. Գ. 9: Եսայի. ԽԳ. 25:

տուէրներն, և կը խոստանայ պահել զայն և տանել յօ-
ժարութեամբ՝ քահանայի դրած ապաշխարութիւնն, հա-
մաձայն իւր դործած մեղաց ծանրութեան, և ապա զքա-
հանայն իրել Փոխանորդ Վերխտոսի Տեղապար և Բարեկո-
ռնելով առ Վերխտոս, կ'ասէ « Զայս ասրէ, զիւս ասնի՝
Տեղապար հաշտութեան աս Տաճին արդէն Աստուծոյ, զի իշ-
խանութեամբն որ աստու ի թեւ, արքայեացն զի ի հապեց
Տեղապար իմոյ, աղապատ զիւս »:

Ն. Ապաշխարողն երբ կ'ընդունի արձակուժն: (343)

Գ. Ապաշխարողն յիտ կատարելոյ Վահանայի դրած
 ապաշխարութիւնն, աղօթիւք, պահօք և ողորմութիւն
 տալով և վատ սովորութիւնն ի բաց թողլով, ապա կըր-
 կին կը դիմէ քահանային, կը յայտնէ առանց ստախօսու-
 թեան և խաբէութեան, թէ կատարած է իւր ապաշխա-
 րութիւնն: Վահանայն ևս երբ կը ղիաէ որ սրտի մտօք
 է նորա խոստովանութիւնն և կատարած է դրած ապաշ-
 խարութիւնն, ապա կրկին կ'ընդունի զնա, տալով հրա-
 ման հաղորդելոյ Վրիստոսի Մարմնոյ և Արեան, որով
 լինի քաւութիւն և թողութիւն մեղաց:

Է. Քահանայն ի՞նչպէս կ'արձակէ զապաշխարողն: (344)

Պ. Վահանայն երբ կը տեսնէ որ ապաշխարողն կատարած է իւր ապաշխարութիւնն և կը խնդրէ արձակումն, ուստի աջ ձեռքը ապաշխարողի գլխի վերայ դնելով կ'ասէ «պարտեացի քեզ հարդարեմն Լորդս և Լադս-մէն շնորհեացէ ամենայն յանցանաց քոց, խոստովանեացելացի և հոգացելացի, և ես հարգեաւ քո հաւան-յանն ի յիսուս-մէսն և քրիստոսայն Լորդս և Լադսայն, ինչպէս քեզիք ի եղիցն արքայէս քեզիքն » Եւ ինչ Բանին

արձանները դրեց յամենայն համայնքներէն զիւսկ քաղ, ի Բաղնիք
 և ի Գործարար, յամեն շնոր և Որդւոյ և շնորդոյն արքայ, և
 Դարձեալ Կամ դրեց ի Խորհրդոյ Ս. Իսկելեցւոյ, զի զոր ինչ
 Գործնայն Բարեւ, եղից ի Բարեգործութեան և ի Գործ
 հանքեր յիւսկ, Կենդանի ամեն :

Յետոյ արձակեալն կը պատրաստուի հաղորդութիւն առնուլ : Բայց օրհասական հիւանդից կը պահանջէ քահանայն զղջումն սրտի մօօք և անկեղծ խոստովանութիւն, իսկ ապաշխարութիւնն զինի առողջութեան թողլով, կը հաղորդէ Վրիստոսի Մարմնոյ և Արեան:

Է. Վրիստոս Էֆր ասհմանեց Ապաշխարութեան խորհուրդն: (345)

Պ. Եպաշխարութիւնը Վրիստոս ինքն սահմանեց ներգործական մեղաց թողութեան և հոգնորոգ կենաց և արդարութեան համար, ասելով՝ «այաշխարհեյե՛ք») զե Դե- յեալ է արտայայտել յեւրեանց 1) :

Հ. Մարդը Աստուծոյ կամ ընկերի դէմ մեղանշելով
պարտի Աստուծոյ կամ ընկերին խոստովանել, եկեղեցին
յիշու սահմանած է Վահանային խոստովանել : (346):

Պ. Թեպէտ մարդը Աստուծոյ կամ ընկերի դէմ մեղանշելով Աստուծոյ է պարտաւոր, իւր մեղքը միայն Աստուծոյ խոստովանելով թողութիւն խնդրել, բայց Աստուած ինչպէս որ իւր օրէնքը ընտրեալ անձանց ձեռք տուաւ, այնպէս նաեւ նոյն օրինաց դէմ մեղանշօղն իւր մեղքն Նկեղեցւոյ արժանաւոր Պաշտօնէին խոստովանե-

(1) Եւանջէ: Բ. 17: Եւրդ. Ա. 15: Դռէկ. ԺԳ. 5-5: Գործ. Գ. 19, 20: ԺԱ. 18: Բ. Կորն. Է. 10:

լով, ընդունելով է արձակումն, նորա միջնորդական աղօթիւք, ինքն մեղուցեալն ևս միշտ առանձին զոջալով և ցաւելով իւր զործած մեղաց վերայ, և արած անիրաւութեան փոխարէնը վճարելով այնմ, ում դէմ որ մեղանշած է, զողացածն, գտածն, կաշառքն և աւանդն յետս դարձուցանելով առ տէրն և միանգամայն օգնելով կարօտելոց:

Հին օրինաց մէջ՝ մեղուցեալն ի նչպէս կը խոստովանէր: (347)

Պ. Հին օրինաց մէջ՝ մեղուցեալն պարտաւոր էր իւր մեղքը մի առ մի խոստովանել յունկն քահանային առ դրան տաճարին, և իւր կարողութեան չափով պատարագ մատուցանել, արջառ կամ ոչխար և այլն, որոյ արիւնն քահանայն կը սրսկէր մեղուցելոյն վերայ և կը քաւէր ի մեղաց: Այս արեան սրսկումն ստուերական նշան էր Վերիստոսի ի Պողոթնայ զոհուելոյ ի փրկութիւն մեղաց աշխարհի: Նոր օրինաց Հիմնադրի Աստուծոյն (Հովհաննէս) ևս քարոզելով ապաշխարութիւն, Հրէայք առ հասարակ զիմեցին մկրտուել Յորդանան գետի մէջ, խոստովանելով իւրեանց մեղքերն, որոց կը յանդիմանէր չփախչել ի բարկութենէն, որ զալոցն էր²⁾: Նկաւ Յիսուս, լրացոյց Հին օրինաց թերին, ինքն բացարձակապէս ասաց մեղուցելոյն « Բողէալ լիցին թեղ ձեզ + » կապելոյ և արձակելոյ իրաւունք տուաւ Առաքելոց և նոքա ևս իւրեանց Յաջորդաց տաւին³⁾:

(1) Ղեւտ. Ե 4—10: Իբ. 18—20:

(2) Մատթէ. Գ. 9: Ղուկ Գ 10—14:

(3) Մատթէ. Գ. 6: ԺԸ. 18: Յով. Ի. 22. 23: Գործ. ԺԹ. 16:

Գաղատ. 2. 1: Յակ. Ե. 13. 16:

Հ. Առաքելք կամ նախնի Ս. Հորք ի նչպէս կը կատարէին այս Խորհուրդը: (348)

Պ. Վերիստոնէութեան առաջին դարուց մէջ, ըստ սահմանադրութեան Առաքելոց մեծամեծ մեղօք մեղուցեալն կը բանադրէին և հրապարակական ապաշխարութեան տակ կը դնէին¹⁾. հրապարակաւ մեղուցեալն ևս հրապարակաւ պիտի խոստովանէր և ընդ ապաշխարողս և ընդ երախայս (չմկրտուած) Ս. Պատարագի ժամանակ ազգարարութեամբ Սարկաւագի դուրս պիտի ելանէր աղօթել: (Այս սահմանադրութեան և հրապարակաւ խոստովանութեան հետքն տակաւին կ'երևի Հայաստանեայց Նկեղեցւոյ մէջ, որ Ս. Պատարագի մատուցման սկիզբը՝ պատարագիչ քահանայն Նկեղեցւոյ ատենի մէջ, հրապարակաւ կը գոչէ « Խոստովանէ՛մ առաջի Աստուծոյ և առաջի Երբեք Հայր և Եղբարք, զամենայն ժամ զերթեալ էմ . . . և այլն »)

Հ. հրապարակաւ խոստովանութիւնը և ապաշխարութիւնը ի նչու ծածկութեան փոխուեցաւ: (349)

Պ. հրապարակաւ խոստովանութիւնն և Ապաշխարութիւնն յետոյ քաղաքական վատ հետեւութիւններ ունեցաւ, վասն որոյ Նկեղեցին ժողովով խափանեց զայն, և միայն արտաքոյ կարգի պարագայից մէջ պահեց, ինչպէս կ'երևի Նկեղեցական պաշտօնէից վերայ, և ընդ դէմ օրինաց հրապարակաւ մեղանշողաց վերայ (ուրացողաց և այլն) որք եկեղեցւոյ յարաբերութենէն խապառ կամ ընդ երկար միջոց կը զրկուին, և ապա ըստ ջերմեւանդ

(1) Ա. Կորն. Ե. 4, 5:

զղջման մեղուցելոյն՝ կրկին ի ծոց Եկեղեցւոյ կ'ընդունուին:

Հ. Աստուծոյ է պրահալ մեղաց թողութիւն և արձակումն ստանալ: (350)

Պ. Մեղաց թողութիւն շնորհել և արդարացուցանել Հոգւոյ սրբոյ շնորհաց մին է, ուստի պրահալ մեղաց թողութիւն գտանել անհնար է, և այս խաբէութիւն անողն սխառակաւնութիւն արած կը լինի, որով թէ ինքն կը մեղանչէ և թէ մեղուցեալներն ի մեղս կը թաղէ: Ասան զի Աստուած կապենքն, շահութիւն և Գողան իբրեւ ողորմութիւն չընդուներ, և ոչ իսկ Հրէայք ընդունեցին Յուդայի արծաթն ի դանձանակ տաճարի, արեան զին համարելով¹⁾: որովհետեւ եթէ պրահալ մեղաց թողութիւն լինէր, հարուստն վստահացած իւր դրամոց, պիտի կամաւորօրէն ամեն չարիքն, իսկ աղքատն՝ կամ յուսահարութեամբ թաղուէր ի մեղս, կամ պիտի դիմէր զողութեան, այնու գտանել մեղաց թողութեան զին: Եւ Վրիստոսի Եկեղեցին պիտի դառնայր զողութեանց, սպանութեանց, շնութեանց և այլն մահացու մեղաց ընդունարան, բայց Վրիստոս իւր հարստութեան ապաւինող հարուստի արքայութիւն մտաննին, ասեղի ծակից, հաստ պարան անցանկուց, զժուարին քարոզեց²⁾:

ՅՕԴՈՒԱԾ Ե.

Դ. ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԻՒՆ.

Հ. Ի՞նչ է Հաղորդութիւնը: (351)

Պ. Հաղորդութիւն կ'ասուի այն Խորհուրդը որ ճաշակելով սրբազործեալ Հայ և Գլխի, իբրեւ Վրիստոսի իսկական Մարմն և Արեւ, մեր մեղաց թողութիւն կը լինի և յաւիտենական կենաց կ'արժանաւորիմք և Վրիստոսի հետ կը կցորդիմք ու մասնակից կը լինիմք, յորմէ հրաժարողն կամ անարգողն կը զրկուի Վրիստոսի հաղորդութենէն, և յաւիտենական կենաց ու փրկութեան ժառանգութենէն¹⁾: Եւ այս սրբազործեալ Հայ և Գլխին ոչ թէ Վրիստոսի Մարմնոյ և Արեան փոխարէն դրուած են, այլ կը ճանաչեմք զայն, իսկական Մարմին և Արեւն Վրիստոսի, ընդ տեսակաւ Հայի և Գլխոյ: «Որով զհայս զայս օրհնեալ, հարմին և արեւն ճշմարտապէս արայեալ²⁾ Տեաւն Դերայ և Փրկչին Յիսուսի Վրիստոսի, Կրիստոսի Հաղորդութիւնը»:

Հ. Վրիստոս երբ սահմանեց այս Խորհուրդը: (352)

Պ. Վրիստոս իւր մատնութեան զիշերն այսինքն Հրէից Բաղարջակերաց տօնի առաջին երեկոյ վերնատան մէջ՝ զկին ուտելոյ Օրինական դառն և բաղարջը, ապա

(1) Մատթէ. Ի. 6:

(2) Մարկոս. Ժ. 25, 24:

(1) Յով. 2. 52 - 59: Մատթէ. Ի. 27: Ա. Կորն. ԺԱ. 24-29:

(2) Մարկոսի (Պատկան Հայոց) պատարագամատոյցի մէջ առաջին բառն առաւել զրաւ են, որ մեծ սխալմունք է:

առաւ Բաղարջ հացն (անխօսք և անապակ) և անապակ, անխառն զինն խաղողոյ, սրբագործեց, արար իւր Մարմին և Արիւն, տուաւ Աշակերտաց ճաշակել, և ըմպել¹⁾ և միանալ իւր հետ, և հրամայեց Նոցա սրբագործել հացը և գինին ի Մարմին և յԱրիւն իւր, առ ի յիշատակ Մարգեղութեան իւրոյ և ի մահս պատարագելոյն վասըն մեր ի թողութիւն մեղաց մերոց: Առաքեալք ևս թէ ինքեանք սրբագործեցին և թէ միանգամայն ուսուցին և հրամայեցին իւրեանց Յաջորդաց, կատարել միշտ ի տեսակ հացի և Գինւոյ, որ կը փոխարկուի յիսկական Մարմին և յԱրիւն Վրիստոսի ի տես հաւատոյ աչաց, Որոյ իւրաքանչիւր փոքրիկ մասանց մէջ կը գտնուի Վրիստոսի Մարմին, Արիւն, Հոգի և Աստուածութիւն, զոր ճաշակողն կը միանայ ընդ Վրիստոսի:

Հ. Փոխարկուելնը երբ կը լինի: (353)

Պ. Փոխարկուելնը կամ Գոյարկուելնը կը լինի Ս. Պատարագի Սրբափայտութեան կոչուած մասի մէջ «Սուրբ Սուրբէն» սկսեալ մինչ «Հագի Աստուած» աղօթքն, հացի և Գինւոյ հաճ, հոգն, գոյնն, յեւ և Գոյարկուելնն նոյն մնալով, իւր մէջ ամբողջապէս ունի Վրիստոսի Մարմին, Արիւն, Հոգի և Աստուածութիւն²⁾:

Հ. Այս խորհուրդը ի՞նչու համար Պատարագ կը կոչուի: (354)

Պ. Այս սուրբ խորհուրդը Պատարագ կը կոչուի, որ

(1) Սաղմ. ԼԳ. 9:

(2) Ա. Կորն. Ժ. 16: ԺԱ. 25 — 25: Մարկոս. ԺԴ. 22—23: Ղուկ. ԻԲ. 45, 19, 20: Ա. Յով. Ա. 7: Յով. Զ. 52 — 55, 57, 59:

Վրիստոս վասն մեր պատարագեցաւ Հօր Աստուծոյ, փոխան ստուերական պատարագաց և զատկական դառն¹⁾, կ'անուանեմք նաև Հաղորդութիւն²⁾ Բեկանել Հացի, Օրհնութիւն Կամ Գոհութիւն³⁾ Տէրուհական ընկեր Կամ Գեղն Ընկերաց Խորհուրդ:

Հ. Ի՞նչու համար անխօսք հացիւ և անապակ զինեալ կը կատարուի այս խորհուրդը: (355)

Պ. Վրիստոս՝ Հրէից բաղարջակերաց տօնի Ա. երեկոյ սահմանելով Հաղորդութեան խորհուրդը, ըստ Օրինաց սեղանի վերայ միայն Բաղարջ հաց կը գտնուէր, ոչ բնաւ խօսքեալ, վասն զի Օրհնքը խստիւ կ'արգելէր եօթն օր խըմորեալ ուտելն⁴⁾: Ուստի Եկեղեցին ևս իսկզբանէ անտի անխօսք հաց կը սրբագործէր, և այժմ հայաստանեայց Եկեղեցին նոյնպէս կը սրբագործէ — և զինն ևս անապակ, վասն զի Վրիստոս ինքն ասաց «ոչ ևս արբից ե քերոյ որնոյ . . .» որնոյ բերածն անապակ լըպ գինն է, ոչ թէ զբախտեալ⁵⁾:

Հ. Հաղորդութիւնն արժանաւորաց ի՞նչ շնորհք կուտայ և անարժանեաց ի՞նչ պատիժ: (356)

(1) Եբր. Ժ. 40—48: (2) Ա. Կորն. Ժ. 4. 16, 17:

(3) Գործ. Բ. 42 — 46: Մատթէ. ԻԶ. 26 — 30: Մարկոս. ԺԴ. 22 — 26: Ղուկ. ԻԲ. 49:

(4) Եփե. ԺԲ. 16: ԺԳ. 5—8:

(5) Կան ազգեր որ ջրախառն զինեալ եւ խմորեալ հացիւ կը սրբագործեն, զորս Հայաստանեայց Եկեղեցին իբրեւ մոլոքեալ եւ հերետիկոս չի համարեր բնաւ, եւ ոչ եւս կը մերժէ եւ կը քամակէ, այլ կ'ընդունի զնոսա եւս, ուղղափառ մօտ պատարագոյ: Ներս. Շնորհ. յԸնդհանրական երես 64 ի դիր Հաւատոյ խոստովանութեան:

Պ. Արժանաւոր Հաղորդողն կը միանայ Վրիստոսի հետ, կը հեռանայ աշխարհէն ցանկութենէն, կը յաւելանայ նորա Աստուածսիրութիւնն և եղբայրսիրութիւնն, կապահովէ յաւիտենական կենաց ժառանգութիւնն, քաւելով ի մեղաց: Իսկ անարժան հաղորդողն կ'ընդունի դատաւարտութիւն, ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ, Վրիստոսի Մարմինն և Արիւնն արհամարհելով:

Հ. Արժանապէս հաղորդուելոյ համար ի՞նչ պատրաստութիւն հարկաւոր է, և տարին քանի՞ անգամ հաղորդուելու է: (357)

Պ. Արժանապէս հաղորդուելոյ համար հարկաւոր է հոգւոր և մարմնաւոր պատրաստութիւն, այսինքն խղճի մաքրութիւն, հաւատք, խոնարհութիւն, եղբայրսիրութիւն և այլն առաքելութիւններ, Ժոմապահութիւն, մաքուր զգեցող, յարգութեամբ, ահով և քողով մերձենալ Գաբրիէլին անգամ, հինգ մեծ տօներու օրեր, կամ գէթ երկու անգամ, ծննդեան և յարութեան տօներուն, և աւելի սակաւն, գէթ մի անգամ, որով յայտնի լինի թէ ինքն Վրիստոսնայ է և Վրիստոսի հետ միացած, իսկ Գաբրիէլով անհաղորդ հացոյցն մեծ մեղք կը դործ է, զրկուելով Վրիստոսի միութենէն և հոգւոր հաղորդութենէն:

Հ. Արեւմտեան Արեւելեան ի՞նչու չարագործեալ Հաց և Վինի միայն կուտայ ժողովողեան: (358)

Պ. Հռովմէական եկեղեցին իսկզբանէ անտի մինչ ի 1255 թիւն յաւելաւ հացի և գինեւոր կը հաղորդէր ժողովուրդի, իսկ անտի մինչ ցարդ հրամանաւ Պապին Հռովմայ սրբադործեալ հացն ու զինին միայն պատարազիչ եկեղեցականք ճաշակելով, սեղանոյ վերայ պատ-

րաստեալ ուրիշ չարագործեալ հացից կուտան առանց զինւոյ, հակառակ Վրիստոսի Սահմանադրութեան, նաեւ զաղայս ևս կ'զրկեն ի հաղորդութենէ, որով անհնարին սխալանօք կը սխալին, զրկելով ի հաղորդութենէ Վրիստոսի Մարմնոյ և Արիւնն:

ՅՕԴՈՒԱԾ Զ.

Ե. ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ.

Հ. Ի՞նչ է Ամանութեան խորհուրդը: (359)

Պ. Ամանութեան խորհուրդն այն է որով Այր և Աին միմեանց պապ հաւանութեամբ և Արեւելոյ Պաշտօնէի օրհնութեամբ միմեանց հետ կը կապուին մինչ ցմահ անլուծանելի:

Հ. Վրիստոս ե՞րբ հաստատեց այս Խորհուրդը: (360)

Պ. Ամանութեան խորհուրդը Աստուած սահմանեց ի Ղրախոին, իսկ Վրիստոս հաստատեց վճռելով թէ « զի Աստուած զըգեաց, մարդ մի մէկնայէ »²⁾ և արար օրինակ միութեան իւրոյ (Վրիստոսի) ընդ Արեւելոյ, կատարելագործելով և անելով խորհուրդ, ոչ բնաւ քաղաքական լոկ Կաթողիկոսութիւն, ըստ հին օրինաց և հեթանոսաց ամուսնութեան³⁾:

(1) Մատթէ. ԺԹ. 6: Եփես. Ե. 23, 29, 51, 52: Ծննդ. Ա. 28:

(2) Հռով. Ե. 2, 5: Ղուկ. ԺԶ. 18:

(3) Իբրեւ եղծմունք մտած է ոմանց մէջ Բաղադաւան ամուսնութիւնը, որ հակառակ է Վրիստոսեան Հաւատոյ:

Հ. Մինչ քանի՞ անգամ կարելի է կրկնել Ամուսնութիւնը: (361)

Պ. Ամուսնութիւնը մինչ երեք անգամ կարելի է կրկնել, զկնիմահուան միոյ լծակցին, աւելին արտաքոյ կարգի է և հակառակ առաքելոց Սահմանադրութեան. նաև մի կին առնելու է, ոչ բնաւ աւելի կամ հարձ՝ ըստ օրինաց Հրէից և հիթանոսաց:

Հ. Ո՞վ է անյարմար Ամուսնութեան Խորհուրդն ընդունելոյ: (362)

Պ. Ամուսնութիւնն արգելուած հասակ չառածին, հասակն անցուցածին, ներքինւոյն, երկու լծակցաց հասակներ միմեանց շատ տարբեր եղածներուն, մերձաւոր ազգակցաց, անազատից, այսինքն որոյ ամուսին կենդանի է. նաև հաւատացելոյն ընդ անհաւատին¹⁾, խելագարին և այլոց այսպիսեաց:

Հ. Այս խորհուրդը ի՞նչպէս կը կատարուի: (363)

Պ. Այս խորհուրդը կը կատարուի երկու կողմից կամ այրեաց, առն և կնոջ միմեանց ազատ հաճութեամբ և խոստանալով միմեանց հետ ամուսնանալու, բայց նախքան այս խոստումն և հաճութիւնն՝ պարտին զիմել Եկեղեցական իշխանութեան, որ մանրաքննին զիտոգութիւններ անէ, որ մի՛ գուցէ լինի ապօրինաւորութիւն կամ անյարմարութիւն, ապա միմեանց ձեռք կուտան այր և կին առաջի բազմութեան վկայից ի մէջ եկեղեցւոյ, կ'ուխտեն մնալ անլուծանելի յամենայն թշուառութիւնս, և ի փոր-

ձանս, և օգնել միմեանց ի նեղութեան: Քահանայն ևս կ'օրհնէ նոցա հաճութիւնն, կամքն, խոստումն և միութիւնն, և այս օրհնութիւնը կը կատարուի միայն եկեղեցւոյ սահմանաւ օրեր ըստ կանոնաց Ս. Հարց:

807-ՈՒԱԾ Է.

2. ԿԱՐԳ ԿԱՄ ԶԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.

Հ. Ի՞նչ է Կարգը կամ Չեւարդութիւնը: (364)

Պ. Կարգը կամ Չեւարդութիւնն է այն Խորհուրդը, որով ժողովրդեան ընտրած անձն Եպիսկոպոսից ևս քննուելով, Չեւարդութեամբ և Օթմամբ քահանայ կը կոչուի, և յետ քառասնորդական տքնութեան, կը կարգուի Պաշտօնեայ Եկեղեցւոյ, մատակարարել հաւատացելոց Եկեղեցւոյ սրբազան Խորհուրդներն և հովուել զժողովուրդ Տեառն¹⁾:

Հ. Այս Խորհուրդը ե՞րբ հաստատեց Քրիստոս: (365)

Պ. Չեւարդութեան Խորհուրդն հաստատեց Քրիստոս, իւր համբարձման օրն աշակերտներն Ձիթնեաց լեւրան վերայ օրհնելով, տուաւ նոցա շնորհ և աստիճան քահանայութեան, և հովութեան Հօտի իւրոյ, խոստանալով Ինքն միշտ նոցա հետ լինել ցկատարած աշխարհի, և

(1) Բ. Կորն. 2. 14:

(1) Գործ. 2. 5, 7: ԺԳ. 2. 5, 4: Ի. 28: Ա. Տիմ. Գ. 14:

Հ. Առնալիսն է (369)

Պ. Առնալիսն է գլխաւոր եպիսկոպոսութիւն, որ է իշխող բոլոր Հօտին Քրիստոսի Նկեղեցւոյ, Ձեռնադրել Նախկոպոսներ, և հոգալ զպիտոյս հոգեւորականս, օրհնել զՍուրբ Մեռոնն՝ յօծումն Պրոշմի և ձեռնադրութեան, և խորհրդակցութեամբ Նախկոպոսաց հովուել զլրութեան Հօտին Քրիստոսի:

Հ. Քահանայի Ձեռնադրութիւնն ինչպէս կը լինի: (370)

Պ. Քահանայացւն կընտրէ իւր թաղի ժողովուրդն, կը ներկայացնէ իւր վեճակի Նախկոպոսին, որ մի առ մի քննելով ընթացողով վարքն, բարքն, ուսման չափն և ժողովրդեան անաչառ վկայութիւնն¹⁾ և քահանայացուի հաճութիւնն, և ապա ի ներկայութեան նոյն ժողովրդոց կը ձեռնադրէ զնա, ասելով « ես դնեմ զձեռս ի վերայ սուրբա, և դուք ամենեքեան աղօթս արարէք, և այլն» և կ'օծէ Ս. Մեռոնաւ զնա²⁾ և զաջ քահանային, սահմանեալ աղօթքներն կարդալով³⁾: Նախկոպոսն Նոքն է իբրեւ պաշտօնեայ և սպասաւոր խորհրդոյս և զործէք Ս. Հոգւոյն, և Եստուած է որ կը կոչէ և կը հաստատէ, կը սրբէ և կը զօրացնէ զընծայեալն⁵⁾:

Հ. Նախկոպոսի Ձեռնադրութիւնն ինչպէս է: (371)

Պ. Օ. Նախկոպոս կընտրէ իւր վեճակի ընդհանուր ժո-

(1) Ա. Տիմ. Ա. 6: Գ. 14: Գործ. 2: 5, 7: ԺԳ. 22: Ղևտ. Ը. 42:

(2) Ընծայեալն երբեմն վեց աստիճաններ կամ չորս աստիճաններ յառաջադոյն առած կը լինի, եւ երբեմն բոլորն ի միասին կ'առնու:

(3) Բ. Տիմ. Բ. 2: Ա. Տիմ. Գ. 7: 9: Ա. Պետ. Ա. 5: 7:

ղովն, քահանայից, վարդապետաց, աշխարհական իշխանաց և ժողովրդոց, կը վաւերացնէ զլիաւոր Արքեպիսկոպոսն իւր վկայականաւ, և կը Ձեռնադրուի Աթուղիկոսն:

Հ. Առնալիսն է Ձեռնադրութիւնն ինչպէս է: (372)

Պ. Առնալիսն է Ձեռնադրութիւնն կը լինի 12 Արքեպիսկոպոսաց ձեռք, եթէ չգտնուի՝ գէթ 6 եպիսկոպոսաց ձեռք: Հայոց Աթուղիկոսն Հայաստանեայց Նկեղեցւոյ նախնապետութեան ղրուխ գորով, նմա յանձնուած է բովանդակ Հայ Նկեղեցին, կառավարել օրինաւոր պաշտօնից ձեռնադրութեամբ և առաքելական կարգաց տալ պանութեամբ, ինքն գորով մեծ վերակացու և տէր Համայն Հօտին Քրիստոսի Հայոց ազգի, և անմիջական Յաջորդ Ս. Թադէոսի, Բարթուղիմէոսի և Պրիգորի լուսաւորչի: Օ, որ կընտրէ Հայոց Ազգային ընդհանուր ժողովն, այսինքն Նկեղեցականաց, աշխարհականաց և ամենայն վեճակի օրինաւոր առաջնորդաց գաղափարէն և հոգիէն վեճակաւ և ապա կը ձեռնադրուի, որոյ իշխանութիւնը կը տեւէ մինչ ցմահ ի վերայ բովանդակ Նկեղեցւոյն, եթէ չխոտորի ուղիղ վարդապետութենէ և չզործէ ընդդէմ Նկեղեցւոյ ուղղափառութեան:

ՅՕԴՈՒԱԾ Ը.

Ի ՕՅՈՒՄՆ ՀԻՒԱՆԴԱՅ.

Հ. Ինչ է Օթոման հեանդաց: (373)

Պ. Օթոման հեանդաց է այն խորհուրդը, որ հիւանդաց

հոգեւոր և մարմնաւոր առողջութեան համար, կը կատարուի աղօթիւնք և ծածման օրհնեալ իւղոյ, որով հիւանդն յուսալով Յիսուսի Խաչի արդեանց և անսահման ողորմութեան, կ'սկսի ճանապարհորդել դէպի յաւիտեանակա նութիւնը, կամ առողջանալով կ'ապաշխարէ, զգջալով իւր մեղաց վերայ:

Հ. Բրիստոս երբ հաստատեց այս Խորհուրդը, (374)

Պ. Բրիստոս հաստատեց այս խորհուրդը, ինչ ժամանակ Առաքելոց իշխանութիւն տուաւ հիւանդներ բժշկելոյ, նոքա ևս երբեմն Տէրին աղօթիւք, երբեմն ծածման և երբեմն միայն յէւրոպէս կը բժշկէին հիւանդներ և դեւեր կը հանէին 4):

Հ. Արեւելի է առանց ծածկայ կատարել այս Խորհուրդը: (375)

Պ. Որովհետեւ Բրիստոս առանց իւղոյ կատարեց և Առաքեալք ևս բազում անգամ առանց ծածման կը կատարէին, վասն որոյ Հայոց Ահեղեցին ևս առանց ծածման միայն քահանայից աղօթիւնք կը կատարէ այս Խորհուրդը, զոր կ'անուանէ Գիշերային Ժամ: Այսին զի, ոչ թէ Իւղն է բժշկութիւն և մեղաց թողութիւն տուողն, այլ Աղօթքն 2): Երբեմն ևս հանգուցեալ Սրբոց Մասամբք և Ս. Խաչիւ կը խաչակնքէ զհիւանդն, որով եղած է շատ անգամ բժշկութիւն 3):

(1) Մատթէ. Ժ. 8: Մրկա. 2. 43: Ժ2. 18: Ղուկ. Գ. 44: Յակոբ. 44. 45: Գործ. ԻԸ 8:

(2) Մատթէ. Ժ. 4 - 8: (5) Դ. Թադ. ԺԳ. 24:

Հ. Բանի՞ անգամ կարելի է կրկնել այս խորհուրդը: (376)

Պ. Այս խորհուրդը շատ անգամ կարելի է կրկնել, որքան կամի հիւանդն. այս օժման է-լն՝ ոչ թէ Ս. Մեռունըն է, այլ առանձին է-լ է, զոր ինքն քահանայն կ'օրհնէ և ի զործ կ'ածէ ի պահանջել հարկին:

ԳԼՈՒԽ 2.

ՅԱՒԻՏԵՆԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ.

Հ. Ի՞նչ է Յարութիւնն Բեւեւոյ: (377)

Պ. Յարութիւնն Բեւեւոյ ասելով կը հաւատամք որ անշուշտ ամենայն բանական արարածոց մարմիններ յարութիւն պիտի առնուն Աստուծոյ հրամանաւ, յաւուր յետնում նոցա հոգիք կրկին մարմնոց հետ միաւորուելով, իւրաքանչիւր ոք իւր զործոց համեմատ վարձ կամ պատիժ ընդունելոյ համար, Բրիստոսի երկրորդ զալստեան անաչառ զատաստանաւ: Արդարեւ ճշտակաց հետ միշտ Աստուածային տեսութեամբ զուարճացած պիտի փառաբանեն զԱստուած, որոց մարմիններ պիտի լինին փառաւորեալ, այսինքն պայծառ, փառաւոր, երազաշարժ, նուրբ, թեթեւ, անցաւակիր, անապական և անմահ: Իսկ մեղաւորաց հոգիք ևս իւրեանց մարմնոց հետ պիտի միաւորուին միայն տանջուելոյ համար, յաւիտեանական տանջանաց մէջ: Իսկ թէ երբ պիտի լինի այս Յարութիւնն

և Գատատտանը, ծածկեալ է ի մահականացուաց¹⁾։

Հ. Մեռեալք ինչո՞ւ համար յարս-նի-ն պիտի առնուն։ (378)

Պ. Որովհետեւ Աստուած ստեղծեց զմարդ իւր փառաց համար, և ինուլ զտեղի անկելոց հրեշտակաց փառաբանելով զինքն, բայց մարդը ինքզինքն զրկեց այն փառքից, և միանգամայն եղաւ մահականացու, կրելով հոգեւոր և մարմնաւոր թշուառութիւն, մինչ ԲՅ ԲՅՆՆՆՆ Աստուծոյ և մարդկան, իւր փրկագործութեան շնորհիւ նոր արարչագործեց, դարձուցանելով յառաջին բնութիւն, զոր օրինակ, մի կաղապարով ձուլեալ գնտալներով մի շէնքը եթէ քանդուի, իմաստուն ճարտարապետն նոյն գնտալներով՝ կրկին նոյն ձևով կամ աւելի փառաւոր և զեղեցիկ կարօղ է շինել, թէպէտ գնտալներն տեղափոխուին, այսպէս և մարդկան յարս-նի-նը, մարմնոց քանդեալ մասունքն²⁾ և հոգին միաւորուելով Աստուծոյ հրամանաւ, յարութիւն պիտի առնուն Աստուծոյ նպատակին ծառայելոյ, այսինքն զինքն փառաւորել յաւիտեան։ Ուստի ԲԵԼԼԵ յարս-նի-ն Աստուծոյ արար

(1) Մատթէ. ԺԳ. 45: Փիլիպ. Գ. 21: Իմատ. Գ. 7: Յայտ ԻԱ. 4: Ա. Կորն. ԺԵ. 55, 58, 42, 55: Ղուկ. Ի. 56: Յով. Ե. 21, 22, 27, 29: Ա. Թեսալ. Գ. 44—46: Գործ. ԺԷ. 52: Գանիէլ. ԺԲ. 2: Բ. Կորն. Ե. 40 եւ այլն։

(2) Ոչ մի նիւթ ոչինչ չի դառնար բնութեան մէջ, թէպէտ բիւր անգամ լուծուի կամ զոյափոխուի, դարձեալ կը մնայ ինչուքիւն մի, մինչ յանգոյից զոյացուցանողն կաղմէ երկինք ևտ, երկիր ևտ եւ մարդ ևտ, որ է նոր արարած. բայց ի բանականաց ամենայն. արարածք կրկին ոչինչ պիտի դառնան։

չագործութեան հեռանքն է, և է երկրորդ արարչութիւն, առաջինն՝ յանգոյից ի գոյութիւն, իսկ երկրորդն՝ ի գոյից գոյութիւն կազմելով, փոխելով բնութեան յատկութիւնն, առնելով երկինք նոր, և մարդ նոր, որ է նոր արարած ի նախասահմանեալ ժամանակն։

Հ. Մարդիկ ինչ հասակաւ որ մեռած են, նոյն հասակաւ յարութիւն պիտի առնուն։ (379)

Պ. Որովհետեւ հասարակաց Յարութիւնն Աստուծոյ երկրորդ արարչագործութիւն կը համարուի, և ամենեցու հոգիք մի և նոյն կատարելութիւնն ունին, թէ ծերոց և թէ մանկանց, և միայն մարմնով կը զանազանին, թէպէտ մանկան մարմնոյ մէջ կ'երևի թէ հոգին պակաս ներգործող է, բայց նոյն է ընդ հոգեւոյ ծերոց, ուստի ըստ հաւանական վարդապետութեան, ի յարութեան՝ ամենու մարմիններն ևս պիտի լինին կատարեալ ըստ հոգեւոյ իւրեանց և ըստ հասակի նախանձնողաց, որ ի դրախտին, և ինչպէս ցորենոյ լոկ հատն կը ցանուի, որ կը մեռանի, յետոյ զարդարեալ կը բուսանի¹⁾։ Այսպէս և մարդոյ մարմին «սերմանի անարգութեամբ և յառնէ փառք, սերմանի ապականութեամբ և յառնէ առանց ապականութեան»²⁾։

Հ. Արդարոց վարձքն ի՞նչ է և մեղաւորաց պատիժն ի՞նչ է։ (380)

Պ. Ա. Գիւրքը կը խօսի իւրաքանչիւր մարդոյ գործոց համեմատ վարձ կամ պատիժ ստանալոյ վերայ, անխաբ,

(1) Յով. ԺԲ. 24:

(2) Ա. Կորն. ԺԵ. 42—44:

անաչառ և անկաշառ դատաստանաւ Վրիստոսի: Աւ այս ևս Արեղիցւոյ ուղիղ վարդապետութեան և դաւանութեան էական կէտերից մին է և Արեղիական Հանգանակի իբրեւ վերջաբան և կնիք¹⁾: Բայց թէ արդարոց վայելելիք վարձքն և թէ մեղաւորաց կրելիք տանջանքն, ինչ տեսակ հատուցմունքն են, մեզ չի յայտնեցնոյն Ս. Գիրքը. թէպէտ մարդահոգնար սուտ կրօնից վարդապետութիւնը կը նկարագրեն զայն մարդկային հեշտութեանց և մեղսապարտ կրից լիութիւն յագուրդ, փափկութիւնք և ցոփ կեանք, իսկ ընդ հակառակն պատիժն՝ բարբարոսական տանջանքներ, բայց Ս. Գիրքն՝ երկուքն ևս աննկարագրելի և մարդկային մտաց անիմանալի կը ցուցնէ²⁾: Աւ միայն այսչափ կը յայտնէ որ, արդարք զէմ՝ յանդիման զԱստուած պիտի տեսաննն, յաւիտեան Վրիստոսի հետ պիտի թագաւորեն, իբրեւ զարեգակն ծագելով Արեղից Արքայութեան մէջ³⁾, զատողական հրապարակ պիտի նստեն Վրիստոսի հետ, բոլոր ազգերն դատելոյ համար⁴⁾: Աւ Արեղից մէջ անթառամ պսակ, այսինքն ժառանգութիւն պիտի ունենան: Բնդ հակառակն մեղաւորաց ցաւալի վիճակն կը նկարագրէ Ս. Գիրքը, մշտնջենաւոր զբրկումն յերեսաց Աստուծոյ, անվախջան տանջանք հրոյ՝ ի դժոխս, և կալ մնալ Աստուծոյ ահաւոր բարկութեան

(1) Մատթէ. ԺԶ. 27:

(2) Ա. Կորն. Բ. 9:

(3) Յով. ԺԳ. 5:

(4) Ղուկ. ԻԲ. 50: Ա. Կորն. 2. 2: Յկր. Ա. 42: Հռով. Բ. 17: Դանիէլ. ԺԲ. 5: Եբր. ԺԱ. 10: Մատթէ. ԻԲ. 50: Ա. Կորն. ԺԵ. 42

— 44: Փիլիպ. Գ. 21 և այլն:

տակ, և մեռանել յաւիտեական մահուամբ, որ է երկրորդ մահ, ¹⁾ բնակել արժաքին խաւարի մէջ, լալ, ողբալ, անմահ որդերով տանջուել, և առ սաստկութեան ցաւոց կրճել զատամունս²⁾:

Հ. Վրիստոսի երկրորդ գալստեան և աշխարհի կատարածի ժամանակն ամենայն մարդ անշուշտ մեռած պիտի լինի: (381)

Պ. Վրիստոսի Բ. գալստեան և աշխարհի կատարածի օրն (որ պիտի լինի յաւիտեական թոթափելն), ամենայն մարդիկ մեռած պիտի չլինին, այլ կենդանիք ևս պիտի գտնուին, որք մահ պիտի չճաշակեն, ի զատաստան պիտի կլանեն յարուցեալ մեռելոց հետ³⁾:

Հ. Մինչ աշխարհի վերջ մեռած մարդկանց հոգիք ուր պիտի գնան: (382)

Պ. Մարդկան Գլխի կէտն⁴⁾, այսինքն զկնի մահուան

(1) Մատթէ. Ե. 20: ԻԵ. 46: Հռով. Բ. 8, 9: Զ. 16, 21, 23:

(2) Մարկ. Թ. 44: Յայտ. ԺԳ. 11: Մատթէ. Գ. 12:

(3) Ա. Թեսաղ. Գ. 14 - 17:

(4) Մարդկան կեանքն, երեք բաժանմունք ունի, երկրաւոր կամ ներկայ կեանքն է Ա. կեանք, յետ բաժանման հոգւոյ ի մարմնոյ մինչ ի հասարակաց յարուցիւն է միջին կեանք, իսկ զկնի յարուցեան անվախճան կեանքն է վերջին կեանք, որ է անփոփոխ, եւ յաւիտեանս յաւիտեանից անհունաբար շարունակուիւն: Մարդն իւր առաջին կենաց մէջ կը սերմանէ առաքինութիւն կամ մոլութիւն, մեջին կենաց մէջ կ'ուրախանայ կամ կը տրտմի իւր գործոց վերայ, զորս այլ ևս ուղղել չկարէ, իսկ վերջին կենաց մէջ, մշտնջենաւորապէս կը վայելէ, այլ ևս չկարէ զրկուել ի վարձոց կամ ազատութիւն ի սպասոց:

մինչ ի կրկին միաւորութիւն հոգւոյ ընդ մարմնոյ, հայանէ մէջ տեւելու է ի հանդերձեալն, արդարք բարեաց յուսով, իսկ մեղաւորք տանջանաց երկիւղել սպասելով մինչ ի գալուստ Վրիստոսի, բայց ոչ խառն ի խուռն, արդարք և մեղաւորք ի մի վայր կամ ի մի հայանէ, և ոչ իսկ իւրեանց վարձուց կամ պատժոց անտեղեակ և անզէտ, այլ հոգիք մարմնից բաժանուելուն պէս, կը տեսանեն իւրեանց զործոց համաձայն, իւրեանց հատուցումն, արդարք երանական յուսով ցնծալով, և մեղաւորք պատժոց ակնկալութեամբ սոսկալով, մինչ ի հասարակաց յարութիւն, և ընդհանրական դատաստանաւ Վրիստոսի ընդունեն իւրեանց հատուցումն, ինչպէս Պօղոս Առաքեալն՝ հաւատով և սրբութեամբ վախճանեալ սրբոց համար կ'ասէ, «չև ևս ընկալան դաւեախն, Աստուծոյ վասն մեր լաւագոյն համարեալ, զի մի՛ առանց մեր կատարեսցին» 1): 'Նոյնպէս մեղաւորաց և զիւաց պատիժն ևս վերջին 2) դատաստանին պիտի լինի: Այս վարդապետութիւնը, ընդունած են Հայաստանեայց եկեղեցւոյ նախնի Ս. Հարք և քարոզած, համաձայն վկայութեան Ս. Գրոց, զոր օրինակ Ս. Գրիգոր լուսաւորիչ, 'Ներսէս շնորհալին և այլք: Այսպէս կ'աղօթէ 'Ն. շնորհալին «լոյս ճշմարիտ Վրիստոս, արժանաւորեալ, զհոգի իմ ուրախութեամբ տեսանել զլոյս փառաց քոյ ի կոչման աւուրն, և հանդչել յառաջ քեաց յօրհանս արդարաց մինչև յօր մեծի գալստեան քոյ»): այժմ ևս այսպէս կ'ընդունի Հայոց Եկեղեցին, չընդունե-

(1) Ա. Պետ. Դ. 6: Բ. Պետ. Բ. 4, 9: Գ. 7: Յսղ. 6:

(2) Երբ. ԺԱ. 59, 40:

լով ամենեւին Արեւմտեան եկեղեցւոյ հայանէ վարդապետութիւնը, և ուրիշ կարծիքները 1):

ԳԼՈՒԽ Է.

ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՑ:

Հ. Ի՛նչ է Հաղորդութիւն Սրբոց: (383)

Պ. Երկնային և երկրաւոր (Յաղթական և Չինուրեալ) Եկեղեցիք՝ իբրև մի Եկեղեցւոյ կամ մի մարմնոյ անդամ լինելով, ունին միմեանց հետ հաղորդակցութիւն կամ կապակցութիւն, իւրեանց վայելած հոգւոր բարիքն միմեանց հաղորդելով, Յաղթական Եկեղեցին՝ իւր Բարեբաւութեամբ, իսկ Չինուրեալն՝ իւր աղօթիքով, վասն զի Եկեղեցւոյ անդամք միմեանց աղօթեց կարօտ են և կը խնդրեն իսկ փոխադարձաբար 2):

(1) Արեւմտեան եկեղեցին անխաղ համարեալ Պապերու ձեռք սրբալիւով կը քարոզէ մասնաւոր դադասան, արդարոց հոգւոց յԱրքայութիւն գնալ, առանց սպասելոյ մարմնոց յարութեան և մեղաւորաց հոգւոց՝ դժոխք կամ քաւառն գնալ մարրուել, կենդանեաց աղօթիք եւ սղորմութեամբք, եւ յետ յարութեան գնալ յԱրքայութիւն: Եւ ըստ նոցա սխալ վարդապետութեան, մահացու մեղօք մեղաւորներն իսկ պիտի մաքրուին շնորհիւ քաւառնի, եւ իւրեանց բարեպաշտ ու սղորմած ժառանգաց եւ թողած հարստութեանց, զորս ի կենդանութեան ի չարն գործածեցին եւ եղեն անգործ: Ուստի այն որ մոլութեամբ եւ մահացու մեղօք մեղած է, ի զուր է նորա համար աղօթել եւ ողորմութիւն տալ եւ քնաւ չունի օգուտ ինչ, այլ նոյն ողորմութիւնն միայն կենդանի ժառանգին իբրեւ վարձք եւ առաքինութիւն կը համարուի:

(2) Բ. Կորն. ԺԳ. 9: Եփես. 2. 17, 18: Բ. Թեսաղ. Ա. 14: Յակոբ. Ե. 14 — 16: Ա. Տիմ. Բ. 4, 2: Հռով. ԺԵ. 50 — 52:

Հ. Միթէ բաց ի Յիսուսէ այլոց Տիւրքո-Ռէաճէ ևս կարելի է փրկութեան հասանել: (384)

Պ. Յաղթական և Օչինուրեալ Նկեղեցին փոխադարձ միմեանց համար աղօթելով՝ Վրիստոսի Տիւրքո-Ռէաճէ անպագած կամ թողած չեն լիներ, վասն զի Վրիստոսի Տիւրքո-Ռէաճէ մարդկային ազգը յաւիտենից դատապարտութենէ ազատելոյ համար էր, որոյ համար իւր Անճը փրկանք տուաւ, միջնորդելով Հօր Աստուծոյ և մարդկան մէջ եղած ուխտան վերանորոգելոյ, զոր մարդն անհնազանդութեամբ իրած էր, և անձամբ երաշխաւոր եղաւ մարդկան, զայն նորոգեալ ուխտն պահպանելոյ¹⁾: Ուստի մարդկան աղօթից (վասն ննջեցելոց) և Սրբոց (Ննջեցելոց և Հրեշտակաց) Բարեխօսութեան նպատակը (վասն կենդանեաց) այլ է Վրիստոսի Տիւրքո-Ռէաճէ, և համաձայն է Ս. Պրոց վարդապետութեան, զոր մերժողն զուրս է ուղղափառ Նկեղեցւոյ միութենէն:

Հ. Սրբոց Բարեխօսութեան Թիւն ապացոյց կայ ի Ս. Պրոց: (385)

Պ. Ս. Պրոքը լի է Սրբոց Բարեխօսութեան վարդապետութեամբ և օրինակօք. (յորոց մի քանիսն զնկ ըստական կը համարիմ, Վասաղքիս զիրքն չներելոյ և ուսանողներն չձանրաբեռնելոյ համար):

Ա. Աստուած ինքը կը պատուիրէ Յորայ բարեկամաց, երթալ Յորայ մօտ, որ իւրեանց մեղաց թողութիւն լինելոյ համար աղօթէ²⁾:

(1) Ա. Տիմ. Բ. 5-7: Եբր. Ը. 6-15: Թ. 11-28: ԺԲ. 24:

(2) Յոր. ԽԲ. 8, 9:

Բ. Աստուած ինքը կը յանդիմանէ զԿային, ասելով թէ, եղբօրդ արիւնը կը բողոքէ յերկրէ¹⁾:

Պ. Մինչ Երեսմիայ կ'աղօթէր ժողովրդեան համար առ Աստուած, որ զթայ և փրկէ, Աստուած կը պատասխանէ, եթէ «Մովսէս և Սամուէլ մարգարէք ևս բարեխօսին, պիտի չլսեմ նոցա» (Հրէից անզղջութեան համար²⁾: Ուստի յայտնի է որ Մովսէս և հանգուցեալ Սուրբք կը բարեխօսին կենդանեաց համար, և եթէ կենդանիք արժանի լինեն նոցա բարեխօսած շնորհաց, Աստուած պիտի ընդունի նոցա բարեխօսութիւնը:

Պ. Ջաքարիայ մարգարէն տեսեան մէջ տեսաւ որ, հրեշտակը կը բարեխօսէր առ Աստուած, Հրէից ի գերութենէ ազատելոյ համար, և Աստուած ընդունեց հրեշտակի բարեխօսութիւնը³⁾:

Ե. Սողոմոն իւր Վաւ իթ Հօր անունը իբրեւ միջնորդ ունելով առ Աստուած, շնորհ կը խնդրէ, և Աստուած ևս լսելով կը կատարէ⁴⁾:

Ջ. Մովսէս Եբրահամու, Իսահակայ և Յակոբայ անուամբք և նոցա սիրոյ համար շնորհ կը խնդրէր ժողովրդեան համար⁵⁾:

Ը. Յորայ փորձութեան ժամանակ՝ նորա բարեկամն կ'ասէ թէ չես ամբարիշտ և ամբարշտութեանդ համար պատժեալ, կանչէ Սրբոց և Հրեշտակաց, նոցա բարեխօ-

(1) Իմնդ. Գ. 10:

(2) Երեմ. ԺԵ. 4, 19:

(3) Զաքար. Ա. 42, 45:

(4) Բ. Մնացորդ. Զ. 46-42, Է. 1-15:

(5) Բ. Օրին. Թ. 27:

սուլթանը խնդրէ, տեսնանք թէ, քեզ ո՞վ կը լսէ և կ'օգնէ, եթէ արդար լինէիր պիտի լսէին և օգնէին »¹⁾։

Բ. Դանիէլ Բաբելոնի գերութեան մէջ ի տեսլեան լսեց ի հրեշտակէն, թէ որքան հրեշտակներ կը միջնորդեն և կ'օգնեն մարդոց փրկութեան²⁾։

Թ. Երեք մանկունք ի հնոցին կ'աղաղակէին « մի մատնէր զմեզ ի ձեռս անօրինաց, վասն Աբրահամու սիրելոյ քո, վասն Իսահակայ ծառայի քո և վասն Իսրայելի սրբոյ քո »³⁾, եւ այլն եւ այլն։

Հ. Նոր կտակարանի մէջ ևս կայ Սրբոց Բարեխօսութեան վարդապետութիւնը։ (386)

Պ. Սրբոց բարեխօսութեան վարդապետութիւնը հանրաժանօթ զորով Հրէից, Յիսուս ասաց նոցա թէ « մի համարէք թէ, ես չարախօս »⁴⁾ ինչ իցեմ զձէնք առ Հօր, զոյ որ չարախօս կայ զձէնք Մովսէս, յոր զօւք յուսացեալ էք »⁵⁾։ Եթէ կայ յերկինս չարախօսող, կայ նաև բարեխօսող, եթէ Աստուած կ'ընդունի չարախօսութիւնն, ապա կ'ընդունի նաև Բարեխօսութիւնը։ Մեծատան և Ղազարոսի առակաւ յայտնեց Յիսուս, որ անարժանեաց բարեխօսութիւնը և աղօթքն չի ընդունեն Աստուած ի հանդերձելումն, ինչպէս Աբրահամ չլսեց անարժան Մեծա-

(1) Յօբ. Ե. 1։

(2) Դանիէլ. Ժ. 12, 15։

(3) Դանիէլ. Գ. 53, 56։

(4) Բողոքականը չարախօս բառն աշխարհաբանի մէջ Թարգմանած են ամբաստանութիւն, որպէս զի ընթերցողն չարախօսել բառից քաղելուսն չհետացնէ, Թող Թէ ամբաստանութիւնը աշխարհաբանի մէջ աւելի մոռնէ քան զչարախօսելը։

(5) Յով. Ե. 45։

տան աղաչանքն և բարեխօսութիւնն իւր կղբարց համար¹⁾։ Իսկ այգեգործի՝ անպտուղ թղենոյ համար բարեխօսելն, մի տարի ևս խնայել, կըլսէ այգետէրն և կը խրնայէ²⁾։ Յովհաննէս աւետարանիչ իւր տեսլեան մէջ տեսաւ, որ մարտիրոսք կը բողոքէին Աստուծոյ արդարութեան և իւրեանց արեան վրէժը կը պահանջէին³⁾։ Արյայտնէ նոյն աւետարանիչն նաև Սրբոց և Հրեշտակաց, Աստուծոյ առաջ աղօթել և միջնորդել մարդոց համար և նոցա աղօթքն ի հօտ անուշ խնկոց կ'ընդունի Աստուած⁴⁾։ Պօղոս առաքեալն Աբելի համար կ'ասէ, . . . զի թեպէտ և մեռաւ, սակայն տակաւին խօսի »⁵⁾։ Ո՞ր է բողոքող և խօսող, անշուշտ ոչ թէ թափած արիւնք, այլ նորա կենդանի Հոգին։ Յիսուս կ'զգուշացնէ չանտրդել հաւատացեալ փոքրերից մին, որոյ հրեշտակն յԱրկինս միշտ կը տեսնէ Աստուծոյ երեսն⁶⁾։ Ասել կամի որ արդարոց համար հրեշտակներ յԱրկինս կը բարեխօսեն։ Ահա այսպէս Յաղթական եկեղեցին բարեխօսելով յԱրկինս, զինուորեալ եկեղեցւոյ համար, իւր պարտքը կը կատարէ առ Օրհնորեալ Եկեղեցին։

Հ. Միթէ հոգին առանց մարմնոյ կզգայ ինչ։ (387)

Պ. Ռաբայական զօրութիւնը հոգւոյ կարողութիւն է, ոչ թէ մարմնոյ, որ երբ բաժանուի ի մարմնոյ, զրաբայական զօրութիւնն անկորուստ՝ իւր վերայ կը մնայ, վասն

(1) Ղուկ. ԺԶ. 29։

(2) Ղուկ. ԺԳ. 6—9։ Բ. Կորն. Ե. 20։ (3) Յայտ. 2. 9. 10։

(4) Յայտ Ե. 8։ Ը. 5. 4։ (5) Եբր. ԺԱ. 4։ ԺԲ. 24։

(6) Մատթէ. Ժ. 41. ԺԸ. 10։ Ղուկ. ԺԵ. 7, 10։

դի հողին մարմնոյ մէջ է ինչպէս մի ծրագր, բոլորովին լոյս, իսկ մարմինը իբրեւ մի գունաւոր ապակի կը ծածկէ նորա լոյսն, և միայն զգայարանաց պատուհաններով կը փայլեցնէ իւր լոյսն, երբ փշրի ապակին, այսինքն մեռանի մարմինն, յայնժամ հողին ազատաբար կը տեսնէ զայն ամենայն ինչ, որ չէր կարող տեսնել մարմնոյ մէջ եղած ժամանակն, և կը լսէ զայն ամենայն ինչ, որ չէր կարող լսել մարմնոյ մէջ, այլ ևս ոչինչ արդիւք չունելով զգայութեան, ինչպէս ունէր մարմնոյ մէջ փակուած ժամանակ՝ թանձրացեալ մարմնոյ և մարմնեղէն իրաց արդիւրանքներ, զոր օրինակ, հեռաւորութիւն, օդ, և այլն և այլն: Իսկ անմարմին հողին՝ իբրեւ միտք, ըստ որում անհիւթ, չունի արդիւք ինչ, ոչ հեռաւորութիւն և ոչ այլ ինչ: Ապացոյց այսմ, հրեշտակաց ուրախութիւն վասն դարձի միոյ մեղաւորի¹⁾:

Հ. Օգնւորեալ Նկեղեցին ի՞նչպէս կը կատարէ իւր պարտքը առ Յաղթական Նկեղեցին: (388)

Պ. Օգնւորեալ Նկեղեցին ևս ննջեցելոյ համար աղօթ, հանգստեան, պաշտօն և պատարագ անելով, ողորմութիւն տալով, իւր փոխադարձ պարտքը կը կատարէ առ Յաղթական Նկեղեցին, այսպէս բովանդակ Նկեղեցւոյ հաղորդակցութիւնը միշտ անխզելի կը մնայ իւրեանց առ միմեանս ունեցաց պարտուց կատարմամբ²⁾: (Ս. Վրոյց մէջ օրինակներ և վկայութիւններ շատ կան, յորոյց մի

քանիսն զնեւ բաւական կը համարեմ, զաստղաբաշխ զերբն չնեղելուն համար: Նոյեմի կ'օրհնէր զՌոսս, որ Բեւեւոյ և կենդանեաց համար ողորմութիւն կ'անէր: Աղոթման իւր հօր Վաթի համար կ'աղօթէր առ Աստուած տակաւ յիշեալ զնա ողորմութեամբ քով¹⁾:

Մակաբայեցւոյ, Տոբիթայ և Սերաբայ Վրբերն թէ և Նախախնն չէն, բայց յայտնի ապացոյց են Իորայէլեան (Մովսիսական) Նկեղեցւոյ կարգադրութեան և վարդապետութեան, այսինքն աղօթելոյ վասն ննջեցելոյ:

Յուդայ — Մակաբէն փող հաւաքելով կուղարկէր յԱրուսաղէմ, ննջեցելոյ մեղաց համար պատարագ մատուցանել²⁾: Իսկ Վրխատոսի Նկեղեցին յԱռաքելոյ անտի շարունակած է այս կարգն և վարդապետութիւնն մինչ ցարգ³⁾:

Հ. Նկեղեցեաց աղօթիւք ննջեցելոյ մեղաց թողութիւն կը լինի: (389)

Պ. Օգնւորեալ Նկեղեցին կ'աղօթէ ի հանդերձեալն բարեաց յուսով սպասող ննջեցելոյ ներքի և անդիստութեամբ զործած մեղաց թողութեան համար, ոչ թէ մահու լափ և համալոր մեղաց, և զայս իբրեւ փոխարինական պարտք կատարելով, ոչ թէ քաւարանի վարդապետութիւնը ընդունողաց պէս հաւատալ ողորմութեամբ և ա-

(1) Ղուկ. ԺԵ. 7—10: Եսայի. ԼԵ. 33: Խե. 4:

(2) Ա. Թեոփ. Ե. 45—25:

(1) Բ. Մնացորդ. 2. 42: Հռու. Բ. 20:

(2) Բ. Մակ. ԺԲ. 45 — 46: Տովրիթ. Գ. 17, 18: Սիրար:

(3) Ա. Կորն. ԺԵ. 29:

ղօթիւք սրբել մահացու մեղօք մեռեալն¹⁾։

Հ. Օգնւորեալ Եկեղեցին միայն մեղաւորաց համար կ'աղօթէ։ (390)

Պ. Օգնւորեալ Եկեղեցին՝ ոչ միայն ակամայ կամ ներելի մեղօք ննջեցելոց համար կ'աղօթէ, այլ և «բնոց համար ևս, որոց փրկութիւնն անտարակուսելի է։ Պատարագիչ քահանայն կ'աղօթէ այսպէս «Աստուածածնին սրբոյ կուսին Մարիամու և Յովհաննու Մկրտչի, Ստեփաննոսի նախավկային և ամենայն սրբոց եղեցի յէշափայլ ի Ս. Պատարագ» աղաչմբ»։ Դպիրք ևս՝ բոլոր ժողովրդեան կողմանէ կ'աղաղակեն «յէշափայլ և «դոք»։ Ապա Առաքելոց, Մարգարէից, Հայրապետաց ճշնաւորաց և ամենայն սրբոց յիշատակութիւններ և մաղթանքներ կը լինին փոխադարձ, որոց Բարեխօսութեան կը զիմեմբ, նորա ևս մեղ համար աղօթել։

Հ. Օգնի մահու մեղաց թողութիւն կը լինի։ (391)

Պ. Օգնի մահուան՝ ոչ ապաշխարութիւն կայ, և ոչ մահացու մեղաց թողութիւն, միայն ներելի մեղաց թողութեան համար կ'աղօթեն կենդանիք, և փոխադարձ Սուրբ

(1) Եթէ մահացու մեղօք մեռեալն՝ իւր ժառանգաց առատ դրամով վարձեալ աղօթիւք սրբուի քառարի մէջ եւ լինի Արքայութեան որդի, յայնժամ հօին վստահացած իւր հոխումեան, պիտի զործէ ամենայն չարիք, փրկութեան յուսով, իսկ աղքատն յուսահատութեան անդունդն պիտի անկանի, մինչեւ իսկ ներելի եւ թեթեւ մեղաց համար, կամ պիտի ստիպուի զօղութեամբ եւ յափշտակութեամբ հարստութիւն զիղել, որ զկնի մահուան՝ իւր ժառանգորդներն առատ ողորմութիւն տալով փրկեն զինքն ի զժոխոց, մարբելով ի քառարանի։

ննջեցեալք ևս կ'աղօթեն և կը բարեխօսեն առ Աստուած կենդանեաց համար¹⁾։

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾԻ

ԲԱՐԵՊԱՇՏԱԿԱՆ ԾԷՍԻ ԵԿԵԼԵՅԻՈՅ.

Հ. Ի՞նչ են ԾԷՍԻ Եկեղեցւոյ։ (392)

Պ. ԾԷՍԻ կրօնի Աստուածապաշտութեան արտաքին և նշան են, որք փրկութեան հասանելոյ օգտակար են և երկրորդական պէտք, զորս Առաքեալք չեն հարկադրած ամենայն ազգաց, մի օրինակ կատարել, որք քարոզեցին փրկութեան հասանելոյ առաջին պիտոյքն, իսկ երկրորդականքն թողին իւրեանց Յաջորդաց սահմանել, կատարել և զրով աւանդել եկեղեցւոյ, որոց տարբեր ձևերով զործադրութիւնք Եկեղեցւոյ Միութեան, Արքայութեան, Առաքելականութեան և Ընդհանրականութեան չեն փնտրել և չեն հակառակեր, բոլորի նպատակն ևս թէ լինելով, որ է ջերմեանդ Աստուածապաշտութիւն։ Չորս կարելի է փոփոխել, յաւելուլ կամ պակասել (ընդհանուր ազգային

(1) Ոչ ուրացող եւ ամպարիշտ հայրն որդւոյ արդարութեան շնորհիւ փրկի եւ ոչ որդին հօր արդարութեամբ արդարանայ ի հանդերձեալն։ Առաքելոց, Մարգարէից, ճշնաւորաց մեղաւոր հարբիւրեանց որդւոց արդարութեան շնորհիւ չեն արդարանար, որոց համար ասաց Յիսուս «Թող մեռելոց Թաղել զմեռեալս իւրեանց»։ Մատթէ. Ը. 22։

ժողովով որ ունենայ իւր նախագահ ամենայն Հայոց Աթոռիկոսը) առանց ողջամիտ վարդապետութեան վճարման:

Հ. Ո՞րք են զխաւոր Ծէնք Եկեղեցւոյ: (363)

Պ. Գլխաւոր Ծէնք Եկեղեցւոյ են Տօնք, Հրապարակական Եղեցապէղէք որ է նիւթական եկեղեցւոյ կազմակերպութիւն, յարգութեան Պարկերաց Սրբոյ, Ս. Խաչի Քրիստոսի, և Մասանց Սրբոյ, Ծոմ, Պահ, Մարտի և այլն:

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա.

ՏՕՆՔ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Հ. Ո՞րն է Եկեղեցւոյ զխաւոր Տօնք: (394):

Պ. Եկեղեցւոյ զխաւոր և առաջին Տօնք է Քրիստոսի Ս. Յարգութեան Տօնք, զոր Եղեցապէղէք սահմանեցին տօնել ի միաշաբաթին՝ Կիրակի անուանելով, որ կ'ասուի նաև զարկէ տօն¹⁾: և կը կատարուի Հրէից Պատեքի օրերուն՝ Լուսնոյ աւագ լրման յաջորդ կիւրակէն, իբրև տարեկան կատարելով Քրիստոսի Ս. Յարգութեան:

Ի. Տօն կը կատարուի Հրէոյ Սրբոյ Գլխաւոր Պէտքերուն օրն, յորում կազմակերպեցաւ Քրիստոսի Եկեղեցին: Գ. Տօնք է Քրիստոսի Ծննդեան, Երեսնամեակի Տօնք և Մկրտութեան ի միասին ի 6-ն Յունվար

(1) Գործ. Ի. 7: Ա. Կորն. Ժ. 2: Յայտ. Ա. 20:

ամսոյ, զոր յետոյ Յոյնք և Լատինացիք բաժանեցին ի միմեանց, Ծննդեան՝ Վեկտորի 25-ին տօնելով, իսկ Մկրտութեան ի 6-ն Յունվարի: Վասն զի նոքա Երեսնամեակի մէջ մի աւուր մէջ այս Տօնքն հանդիսաւոր կերպիւ կատարել զժողով զտանելով, Ինքնահիմ (Ծննդեան տեղին) և Յորդանան (Մկրտութեան տեղին) ի միմեանց հաւաւոր զօրով, ըստ այնմ և Եւտիմիոս Տօնն Մարտի 25-ին տօնել սկսեցին: Իսկ Հայոց Եկեղեցին անսփոփոս մի և նոյն օրն կը կատարէ մինչ ցարդ նոյն կարգադրութեամբ, Եւտիմիոս Տօնն ևս յ7-ն Ապրիլի¹⁾:

Հ. Հայրապետապիք Տօնախմբութիւնք որք են: (395)

Պ. Յաջորդք Եղեցապէղէք, որք կը կոչուին Հայրապետք, սահմանեցին տօնել նաև Տէրաւորութեան Տօնք, այսինքն Քրիստոսի քառասնօրեայ զալուստն ի տաճարն, և Երեւոյ Թաղապետութեան և Երեսնամեակութեան, Վարդապետք, որ է այլակերպութեան Քրիստոսի ի Թափոր լերին, և Երեսնամեակի Վերադարձն Տօնքն, յետ ժամանակաց Նախնի Ս. Հարք սահմանեցին նաև Եստուածածնի ի Յոյնք և Ծննդեան ի յԱննայէ, Ընթացան ի տաճարն, Գլխաւոր Խաչի, Խաչիկերացի, Երեսնամեակի, Վարդապետ Խաչի, Յովհաննէ Մկրտի Ծննդեան և Գլխաւոր, նաև Երեսնամեակի, Մարգարէից, Մարտիրոսաց, Նահապետաց, Ճիշտագոյն, Կոստանաց, Տէրաւորութեան Երէք Ժողովոյ, (Երեւոյ, Երեւոյ, Ա. Պօլոյ) և այլն առնալ Սրբոյ և Հրէի արարչի և այլն:

(1) Ներսէս Շնորհալի. յԵրեւոյն Երեսնամեակի 60:

Հ. Սրբոց Տօնախմբութիւնք ի նշպէս սահմանեցան: (396)

Պ. Որովհետեւ Քրիստոնէութեան հալածանաց հրդեհին նոյն իսկ Առաքելոց ժամանակից սկսաւ, հաւատացեալք սիրով կը ղիմէին Մարտիրոսութեան, իսկ որք կը զրկուէին այն պատկից և չէին նահատակուեր՝ զանազան պատճառներ արդելք լինելով, նոքա ևս՝ Նահատակաց «հորէն» (մասունք) զոր օրինակ, Առաքելոց և այլոց, կը ժողովէին յարգանօք և պատուով, առանձին առանձին շերիմներու մէջ, և յետոյ յատուկ յիշատակութեամբ և զովեալից ճառերով տարեդարձ կը կատարէին նոցա Վկայարանաց մէջ, այսպէս սկսաւ նոցա Տօնախմբութիւնն ի յորդոր հաւատացելոց՝ նմանօր լինել նոցա մաքուր վարուց, անբիծ առաքինութեանց և պինդ հաւատոց: Անտի մինչ ցարդ Ակեղեցին կը շարունակէ կատարել այս ծէսերն ջրմեռանդ Աստուածպաշտութեամբ և յարգանօք Մասանց նոցա, խնդրելով նոցա Բարեխօսութիւնն:

ՅՕԴՈՒԱԾ Բ.

ՏԱՂԱԽԱՐ, ՆԱԻԱԿԱՏԻՔ ԵՒ ԱՂԹԱՏԵՂԻՔ:

Հ. Ի՞նչ է Տաղաւարը: (397)

Պ. Հրէայք սովորութիւն ունէին տարին մի անգամ յԵրուսաղէմ գնալ, պարտէզներու մէջ կամ տանիքներու վրայ եղեգներով և ծառի կանանչ ճիւղերով Տաղա-

ւարէն (հիւղեր) շինել, և եօթն օր նոցա մէջ բնակել ի յիշատակ քառասնամեայ պանդխտութեան իւրեանց յանապատն, և այն եօթն օրն կը կոչուէր Տօն տաղաւարաց, զոր մեծ հանդիսով կը կատարէին՝ ձեռքերնին ոտներ բռնելով, եօթն անգամ զօհի շուրջ կը զառնային: Իսկ մեր Ս. Ակեղեցին փոխան այս Տօնի, կը կատարէ հինգ երեւելի Տէրունական Տօներ. պահելով միայն զանունն, իսկ զօհադործութիւն՝ ոչ բնաւ, և այս Տօնից նախորդ օրը միայն յոյ, եղ, կաթն և յինչպէն ուտել կարգադրած է: Այդ հինգ Տօներն են՝ Ծննդեան և Յարութեան Այլակերպութեան (Վարդապետի) Վերադարձեան Աստուծոյ և Խաչիւրացի Տօներ:

Հ. Ի՞նչ է Նաւահապէքը: (398)

Պ. Նաւահապէք կը նշանակէ տօն և հանդէս շինութեան Ակեղեցւոյ կամ այլ մեծ իրաց, Հրէայք նաւահապէք կը կատարէին Տաճարի շինութեան պատճառաւ, այսպէս և մեր նախնիք նորաշէն Ակեղեցւոյ համար կարգեցին հանդիսաւոր տօնախմբութիւնք, իբրեւ յատուկ տօն նոյն Ակեղեցւոյ:

Հ. Նիւթական Ակեղեցւոյ շինութիւնն ե՞րբ սկսած է: (399)

Պ. Նիւթական Ակեղեցիք այսինքն հրապարակական Աղօթատեղիք սահմանել յԱռաքելոց անտի է սկսեալ (1), որք նախ քրիստոնէից տներ առանձին խորհրդարան որոշելով, Սիւրակէ օրեր միշտ կը հաւաքուէին ի Բեկանել զհացը ի հաղորդութիւն Մարմնոյ և Արեան Քրիստոսի, և

(1) Գործ. Գ. 1. Ե. 23:

ի յիշատակութիւն չարչարանաց նորա ¹⁾, տան մէջ առան-
ձին մի բարձր տեղ կամ սրահ կրնարէին, զոր կ'անուանէին
Վէրնապոս ²⁾ և կը զարդարէին ճրագներով, լապտերներով
և այլն սպասուք ³⁾ ի փառս Աստուծոյ և ի յորդոր բարե-
պաշտութեան և ջերմեռանդութեան հաւատացելոց ⁴⁾։
Շատ անգամ ևս քաղաքից դուրս՝ լերանց և այրերու մէջ
կը հաւաքուէին հասարակաց աղօթից պարապելոյ, հա-
լածանաց երկիւղեց ստիպեալ, ուր կը մօտթարէն զմիմեա-
նրս և հոգեւոր երգեր կ'երգէին և Ս. Գիւրգ կը կարդային։
Երբ շեջաւ հալածանաց հրդեհն, ապա ամենայն ուրեք
գիւղ և քաղաք հրապարակական Աղօթատեղիներ շինե-
ցին և անուանեցին Եկեղեցի, զոր կ'օծէին յատուկ արարո-
ղութեամբ, հանդիսաւոր կերպիւ և կը կատարէին նա-
հապիս, որ է յատուկ Տօն Եկեղեցւոյ։

Հ. Հրապարակական Աղօթատեղիք նախ ուր սահմա-
նեցան։ (400)

Պ. Օ. կնի Յարութեան Վրիստոսի Առաքեալք հաւա-
տացելոց հետ Հրէաստանի մէջ կը հաւաքուէին հասա-
րակաց աղօթից յատուկ որոշեալ տեղեր, յետոյ նախ՝
Հայաստանի Եղեւսիա քաղաքի մէջ շինեցաւ Եկեղեցին
նախահաւատ Արդար թագաւորի ձեռք՝ Վրիստոսի 37
թուին, ուր զրին Դասապետն Վրիստոսի ⁵⁾։

Հ. Եկեղեցին ի՞նչու համար կ'օծեն։ (401)

(1) Հռով. թ. 4։ Ա. Կորն. թ. 19։

(2) Գործ. Ա. 43։

(5) Գործ. Ի. 20։

(4) Ղևտ. Ի. 1—4։

(5) Տես Գասաղըրիս Թիւ 25։

Պ. Վրիստոսի Եկեղեցին օծեալ Փրկչի հարսն գորով
և արքայարան, ինչպէս որ հաւատացեալք կ'օծուին Հոգ-
ւով սրբով՝ զգալի նշանաւ Ս. Մեռնի, նոյնպէս նաև
նոր շինեալ Աղօթատեղիք ևս կ'օծուին, Սատանայի իշ-
խանութիւնը նոյն տեղից հալածելոյ և նորա մէջ փրկա-
ւէտ Ս. Խորհուրդներ կատարելոյ համար, ինչպէս նաև
Յակօր (Նահապետ օթեց ¹⁾ և Կոստ. Աստուծոյ անուանեց
այն քան որոյ վերայ զուլս զրաձ ննջած էր, որ ստուեր
էր Ն. Եկեղեցւոյ, նոյնպէս և Խորայէկեան տաճարն իւր
մէջ մատուցեալ Պատարագօք, Օրհնիւք և Արարողու-
թեամբք հանդերձ։

ՅՕԴՈՒԱՆ Գ.

ՅԱՐԳՈՒԹԻՒՆ ՊԱՏԿԵՐԱՅ ՍՐԲՈՅ ԵՒ Ս. ԽԱՉԻՆ ԳՐԻՍՏՈՍԻ։

Հ. Եկեղեցւոյ մէջ պապիւն զննել կռապաշտութիւն չի՞
համարուիր։ (402)

Պ. Եկեղեցւոյ մէջ Փրկչական կամ այլ Սրբոց Պա-
պիւն զննել՝ ոչ միայն կռապաշտութիւն չէ կարելի հա-
մարել, այլ և յոյժ օգտակար է ի յորդոր ջերմեռանդու-
թեան հաւատացելոց։ Եկեղեցին իսկզբանէ անտի ունեցած
է այս կարգադրութիւնը, (ինչպէս Խորայէկեան Եկե-
ղեցին հրամանաւ Աստուծոյ ունէր Վերաբնեց պապիւն ²⁾)

(1) Եւդ. ԻԸ, 40—20։

(2) Եւդ. ԻԵ, 48։ Թուոց, ԻԱ, 8։ Գ. թագ, Զ, 53։ Ե. 25—56, Ը, 6—8։ Ժ, 19։ Բ. Մնաց. Գ. 10—14։ Դ. 5։ Ե. 7—10։

Քրիստոսի Կառնաւան, կամ Հին և Նոր Ատակարանի պատմութեանց նկարագրերն, զոր օրինակ Նոյե Տապանն, Եբրահիմն՝ Պապարագն, Կարմիր Զոնն՝ անգլի, Յովնան՝ Զովնի, նաև Յիսուսի հրաշագործութեանց և տնօրէնութեանց, այսինքն Եւսեբան, Գրիգորիան, Մկրտումեան, Զարգարանայ, Խաչելընեան, Յարութեան, Համբարձման և այլն. կամ Առաքելոց, Մարգարէից, Նահապետաց պապիկներն ղնելով՝ Եկեղեցւոյ մէջ, որք իբրև զիբք կ'ուսուցանէին տղետաց և կը յիշեցնէին նոցա պատմութիւններն: Եւ միայն նկատելով, զրեթէ կը տեղեկանային ամբողջ պատմութեան, վասն զի փորձեալ ճշմարտութիւն մի է որ տղայք կամ յր և իցէ անուս մարդիկ պապիկներով աւելի շուտ կը տպաւորեն իւրեանց մօտաց մէջ այն պատմութիւնները, զոր շատ անգամ կարդալով կամ լսելով չէին կարող այնչափ մանրամասն պարագայիւք տեղեկանալ, զոր օրինակ երբ բնաւին կարդալ չգիտցող մին Եկեղեցի մօտանէ և մի հմուտ մարդոյ առաջնորդութեամբ զիտէ պապիկներն, լսէ նոցա համառօտ պատմութիւններն, զրեթէ մի ժամու մէջ կը տեղեկանայ Հին և Նոր Ատակարանի զիտաւոր պատմութեանց, Նահապետաց վարուց և այլն¹⁾:

Հ. Պատկերներ ի՞նչու կը հաճոյնքէ՞, կը յարգէ՞ և կ'օծենք ևս: (403)

(2) Ես ինքս անձամբ փորձեցի զայս, մի պատկերազարդ Աստուածաշնչով երկու աւուր մէջ ուժ ամենայն տղայիս ուսուցի Հին ու Նոր Ատակարանի զիտաւոր պատմութիւններն. զորս Պատարագով մի տարի հազիւ ուսանէր:

Պ. Պատկերի տուած հաճոյնքն կամ յարգութիւնն ոչ թէ անշունչ և անզգայ նիւթին է, այլ նորանախատպին, մրաքներնիս առ պատկերի Տէրն ուղղելով, կ'ազօթեմք և նոցա քարէիօրնիւ կը խնդրեմք: Եւ այս հաճոյնքն ևս յարգանաց համարյր է ոչ թէ Աստուծոյ երկրպագութեան նման: Օր օրինակ մեր ծնողաց, բարեկամաց, ազգակցաց կամ բարերարաց պատկերներ նկարելով՝ մեր տանց մէջ կը պահեմք կամ հետերնիս կ'առնուեմք, որպէս զի միշտ տեսած ժամանակը յիշեմք ի բարին, նոցա արած երախտիքն և բարերարութիւնն չմոռանալոյ իբրև մի նշան և ապացոյց: Եւ յսպէս նաև Քրիստոսի, Աստուածածնի և այլն պապիկներն տեսած ժամանակը՝ նոցա վարքն և արած բարիքն կը յիշեմք: Ուստի Եկեղեցւոյ Սեղանն, Որմերն և Սիւններն կը զարդարեմք Սրբոց պատկերներով, որպէս զի Եկեղեցի մօտած ժամանակ՝ բնաւ ուրիշ առարկայի վերայ չղիտեմք և զմարմնաւորն չխորհիմք, այլ միայն զհոգեւորն տեսանեմք և հոգեւորի վերայ խորհեմք, և այս պատկերներու վերայ եղած Տէրունական նշանն օծելով՝ Ս. Մեռնաւ՝ կը սրբեմք և կ'որոշեմք ի մարմնաւոր պատկերաց¹⁾:

Հ. Քրիստոսի Խաչափայտն ի՞նչու կը պատուեմք: (404)

Պ. Քրիստոսի Խաչափայտն թէպէտ չարչարանաց զործիք է, բայց այն չարչարանքն մեզ փրկու թիւն և կեանք պարգեւած է, ուստի նոյն Խաչափայտն օրհնեալ փայտ է, և ոչ միայն յարգելի է, այլ և երկրպագելի, որ իբրև մի հ. հաւօր Կառնաւան՝ կ'ուսուցանէ նկատողաց, Աստու-

(1) Եկեղեցին ոչ կ'ընդունի և ոչ կ'օծէ Սղծի վերա նկարուած պատկերներ:

ծոյ անհուն սէրն առ մարդ, որով հաճեցաւ յանձն առնուլ զմահ խաչի: Ոչ իբրեւ կռապաշտ կը պատուեմք զնիւթն, այսինքն զփայտն կամ զնկարն, այլ հոգւոյ աչօք աներեւութին Աստուծոյ երկրպագելով, որ հոգի է և պարտ է հոգւով երկրպագանել¹⁾, իբրեւ ի նմա բեւեռեալ տեսներով զՔրիստոս Աստուած:

ՅՕԴՈՒԱԾ Դ:

ՊԱՀԲ. ԾՈՄ ԷԻ ՄԱՍԱԴ.

Հ. Պահոց սահմանադրութիւնն երբ եղած է: (405)

Պ. Եկեղեցին ուսեալ յԱռաքելոց, ունէր յաճախ ծումապահութիւն երկնյի ի շաբաթն, շաբաթն, ի յիշատակ մասնութեան Քրիստոսի և Ուրբաթն ի յիշատակ չարչարանաց նորա և մահու: Ինչպէս և Հրէայք երկիցս ի շաբաթու ծում պահելոյ սովորութիւն ունէին²⁾: Բաց աստի, իսկզբանէ անտի Քրիստոսեայք կը պահէին յառաջ քան զգատիկ քառասուն օր, Յիսուսի օրինակին հետեւելով³⁾:

Հ. Նախնական պահեցողութիւնն ինչպէս էր: (406)

Պ. Բոստ Առաքելական Պանոնաց և Աւանդութեանց, Քրիստոսեայք ՁԺ կամ անհատաւ կը մնային որոշեալ օրերն՝ օրն մի անգամ ճաշակելով իմուտս արեգական, և զայս ևս ոչ համեղ և պարարտացուցիչ կերակրօք և ոգե-

(1) Յովնան Գ. 24:

(2) Մարկոս. Բ. 18: Ղուկ. ԺԸ. 12: (5) Մատթէ. Գ. 2:

կց ըմպելիօք, այլ միայն ընդեղինօք և բանջարեղինօք, այլ և կուտային ողորմութիւն աղքատաց և կարօտելոց, իւրաքանչիւր ըստ կարի իւրում: Քառասնօրեայ պահոց օրերն միայն հացի և աղի կը լուծէին, որոյ համար այն պահքն աղոթական պահք կը կոչուէր:

Հ. Ամենայն Քրիստոսեայք ևս հարկադրեալ էին պահելոյ: (407)

Պ. Ոչ թէ միայն առողջ Քրիստոսեայք հարկադրեալ էին պահել, այլ և հիւանդք ևս, որոց համար Պօղոս առաքեալն հրամայեց փոխան ծումապահութեան, Բաբելոն ուտել¹⁾: Ուստի այս հրամանի վերայ հիմնեցաւ Եկեղեցւոյ «Բապտիսմ» կանոնադրութիւնն, մարդկային տկարութեան օգնելոյ համար, ոչ թէ ծումն արգելելով, այլ իւրաքանչիւրի ազատ կամաց թողլով, ըստ կարօղութեան նաև ողորմութիւն տալն: Բայց անհրաժեշտ է ի տօնս չարչարանաց Քրիստոսի, հարկէ ծումապահելն, որք կարօղ են:

Հ. Տարին քանի՞ օր պահք սահմանած է Եկեղեցին: (408)

Պ. Հայոց եկեղեցին ունի հարիւր յիսուն և եօթն օր պահք, Տէրունական հինգ տօներու և շաբաթական պահք (17 շաբաթ) հանդերձ քառասնօրեայ պահք, մնացեալ շաբաթներու ՂԶ. և Ուր. օրերն ևս պահելով, բաց ի Յնանց (Քրիստոսի Յարութենէ մինչ ի Համբարձումն 40 օր) և Ծննդեան ութ աւուրց (ի Ծննդնէն մինչ յԱնուանակոչութիւն) բնաւ չպահելով, վասն զի

(1) Հով. ԺԳ. 2:

ժողովուրդի օրեր են և ոչ սրբոյ և ապաշխարութեան:
 Զ. Պաճ. քն. Բնակչէս պահելու է: (409)

Պ. Պաճոց սահմանադիր և հաստատող Վերխտոս քառանկյան ծոմուկահուլթեամբ և միանգամայն խոնարհուլթեամբ սատանային յաղթելով երբակի փորձուլթեամբ, ուսոյց հաւատացելոց չպահել կեղծաւորապէս առ ի ցոյց մարդկան, և տրտմեալ չերեւել, այլ յոյժ խնդուլթեամբ, օծել զղլուխս, լուանալ զերեսս, իբրեւ ուրախուլթեան և հանդիսի օր, և չերեւել մարդկան իբրեւ պահօղ, այլ միայն Հօր Աստուծոյ ի ծածուկ. և ստանալ վարձս յայտնապէս: 1) Աւ ուսոյց նաեւ թէ « աղքատս ոչ իւրք ելանէ ի մարդոյ, այլ միայն պահօք և աղօթիւ: » 2) Ուստի պիտոյ է տրտալքին պահոց հետ նաեւ ներքին պահք ամենայն զգայարանաց առ ի չգործել զչարն, որոց հետ կից լինելու է աղօթի, խոստովանութիւն Բեղաց, սոսիւ և խոստովանութիւն 5): (Պաճոց վկայուլթիւնք և օրինակք լի են Ս. Գրոց մէջ 4), յորոց մի քանիսն դնել բաւական համարեցի զաստիճան զիրքն չներելոյ համար):

∴ U . U ω r q u r u ω ζ p h i r h ζ t : (110)

Պ. Հայոց Եկեղեցին ի պատիւ «ԲԵՊ» ոչ պահէք սահմանած է և ոչ կիւրակէ, և ոչ իսկ կիւրակէ օրերն սրբոց թոնախմբութիւնն կը կատարէ, բայց ի Ս. Աստուածածնի

(1) Уставл. г. 16—18: (2) Уставл. д. 20:

(5) Դանիել. Թ. 5:

(4) Ծննդ. Բ. 16: Մատթէ. Թ. 44, 45: Հռովմ. ԺԶ. 16: Ա. Կորնթ. Ը. 8.—15. Փիլիպ. Գ. 18, 49. Ղուկ. Ե. 55, 54, Մարկ. Բ. 48, 49: Սաղ. ԿԸ. 44:

տօնից, որ կցորդ են Փրկչական տօնից. իսկ Ս. Լուսաւորչի, Ս. Յակոբայ Լայլն սրբոց տօնախմբութեան օրերն՝ ոչ թէ Տէրունական կիւրախէ են, այլ ուրախութեան և հանդիսաւոր օրեր են: Նոյնպէս և նոցա տօնախմբութեանց շաբթուն պատահած պահքն ևս նոցա համար սահմանեալ չեն, թէպէտ և այն շաբաթուն Շաբաթ օրերն նոցա տօնախմբութիւնք պատահելով նոցա անունով կ'ասուին: Հայաստանի այլ և այլ կողմերը, ոմանք կ'ասեն Նախիւթոյն, հորմաւոյն, խոփհնչի պահք, որ կը նշանակէ թէ այն պահոց ժամանակը խոտն կը հնձուի, նախիրն և հորթերն արածելուց կը դադարին և կը դոմուին: Ըյսպէս նաև Ս. Սարգսի պահքն, վասն զի եթէ Ս. Սարգսի համար սահմանեալ լինէր, պէտք էր որ այն տարին որ պէտքէնդ հասնէր նոյն պահոց շաբաթ օր պատահելուն՝ Ս. Սարգսի տօնն յաջորդ շաբթու Բ-Շ. օրն կը տօնուի, պահքն էլ պիտի փոխուէր այն շաբթուն, այլ չի փոխուիր, ուստի այս պահքն կը կոչուի անփոփոխ ¹⁾ պահք, ոչ թէ Ս. Սարգսի պահք, որոյ շաբաթ օրն Ս. Սարգսի տօնն պատահելով կ'ասուի նաև սուրբ Սարգսի պահք:

∴ $V_{max} = 411$ (411)

Պ. Քրիստոնեայ ազգաց մէջ զոհադործութիւնը խա-

(1) Ս. Գրիգոր լուսաւորիչ դրաւ այս պահին՝ երբ Խոր-Վիրապէն եւ-
լաւ, նորա մօտ հաւաքեցան ղիւանար արքայն Տրդատ եւ նախարարք, նախ
սահմանեց հինգ օր անսուղ պահս ըստ օրինակի Նինուէացւոց, եւ ա-
պա բժշկեց զնոսա, ուստի այս պահի ըստ կարգադրութեան լուսաւորչի
պահելով Հայաստաննայց Եկեղեցին, կոչեցաւ առաջառորաց պահի, ինչ-
պէս կը զրէ Ներսէս Շնորհալին առկիւ Մանուէլ արքայն Յունաց:

փանեալ է, վասն զի զոհեր և պատարագներ ստուեր էին Վրիստոսի խաչի վերայ զօհուելոյ, ուստի Վրիստոսի զօհուելով զպարեցան զօհք, իսկ ճապարհն ոչ թէ զօհազործութեան նպատակաւ կ'անէ։ Այլեղեցին, այլ իբրեւ ողորմութիւն աղքատաց, կամ հագուց հաց, որ կ'ասուի ահապ։ Գեղեցիկ և բարեպաշտական կարգադրութիւն է այս, որով աղքատաց և կարօտելոց իբրեւ ողորմութիւն կը բաշխուի, հաւասարապէս կերակրելով ճապարհով, որոյ պատրաստութեան կը մասնակցին շատ հաւատացեալք՝ իւրեանց լուծանքով, և կամ մասնաւոր մին կը պատրաստէ ազատական անանց հարկադրութեան, երբ և կամի, կամ ուր, և կամի։

Վ. Ե. Բ.

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆ 1)

Վրիստոսի Մարդկութեան և փրկագործ Տնօրէնութեանց վերայ եղած նախագաղափարներ և կարգադրութիւնք ամբողջ զնեւ արժան համարեցի ի զիւրութիւն Վարդապետ և Ուսուցչաց, և ի թէ ներքէն ներթական միջոցս, Դասադրքիս մէջ նշանակեալ վկայութեանց ամբողջ համարներն ևս պիտի գնէի։

ՆԱԽԱԳՈՒՇԱԿՈՒԹԻՒՆՔ Ի ՀԻՆ ԿԱՏԱՐՈՒՄԵ Ի ՆՈՐ ԿՑԱԿԱՐԱՆԻ.
ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ.

1. Վրիստոս պիտի թնայէր Իսահակայ «Երանդէն».

Զուտ իմ հաստատեցից ընդ Սահայ զոր ծնցի քեզ Սարրաւ.	Աբրահամ ծնաւ զԻսահակ, Իսահակ ծնաւ զՅակոբ . . . 42
Ծննդ. ԺԵ. 21. ԻԱ. 12.	որդն է Մարիամ, յորմէ ծնաւ
ԻԲ. 18.	Թիսուս: Մատթէ. Ա. 2—16.
	Գաղ. Գ. 16. 17. Եբր. ԺԱ. 17.—20.

2. Յիսուս պիտի թնայէր Յապայի ցեղէն:

Մի պակասեցի իշխան Յապայ և մի պետ յերանաց նորա, մինչև եկեցէ նա որ իւրն է հանդերձեալքն, և նա է ահնկալութիւն հեթանոսաց, Ծննդ. ԽԹ. 10.	Յուդայ ծնաւ զՓարէս, Փարէս ծնաւ զԱրա, Արա . . . յորմէ ծնաւ Թիսուս, Մատթ. Ա. 3—16.
--	--

վասն զի Բաբելոն ևս անբարեկէ-
տի, թէև չունենայ յետսածին,
եկեց. ԺԳ. 1—13: Վասն զի
Մայրն Մարիամ ոչ Յովսե-
փու և ոչ այլոց հետ չամուս-
նացաւ, և ոչ յղացաւ, և ոչ
ծնաւ, և մնաց իշխման զմահ:
«Երիտ խորհուրդս սոսկալիս ի
քեզ տեսանի Աստուածածին,
յղութիւն անսերմն, ծնունդ
անապական և յետ ծննդեան
մնալ կոյս: (Ի Հարական Աս-
տուածածնի): Հռով. Ը. 29:
Եբր. Ա. 6: Կողոս. Ա. 18:
Յայտ. Ա. 5:

8. Աղգարահոյս պիտի չունենայ յետոյ, այսինքն պիտի
չամուսնանայր, որքի, եղբայր և քույր չունենայ:

Եւ աղգարահոյս նորա ոչ
պատմեցէ, զի բառնին յերկ-
րէ կեանք նորա: Եսայի. ԾԳ.
8: Անշուշտ էլ զանձն իմ խոր-
հեցան յորդուց ի մարդկանէ:
Սաղ. ԼԳ. 12:

Մշակքն իբրև տեսին զոր-
դին, ասնն ընդ միտս, սա է
Ժառանգ, եկայք սպանցուք զՍա-
և կալցուք զժառանգութիւն
սորա: Եւ առեալ հանին զնա
արտաքոյ քան զայդին և սպա-
նին: Մատթէ. ԻԱ. 38, 39:

Յիսուս Յուդայի ցեղի վեր-
ջին ճետ գոլով՝ երբ մեռաւ,
Յուդայի ազգատոհմից ոչ ոք
չմնաց աշխարհի վերայ:

9. Թագաւորն պիտի երկրպագանէին նմա ընթացիկ:

Թագաւորք Թարսի և Կըղ-
զեաց պատարագս մատուցեն
Սհա մոգք յԱրևելից եկին
յԵրուսաղէմ . . . և իբրև

նմա: Թագաւորք Արարայ և Սա-
բա պատարագս բերցեն նմա:
Երկիրպագանիցեն նմա ամե-
նայն Բաբելոնի և Սաղմ.
ՀԱ. 10, 11:

Ամենեքեան ի Սաբայ եկեա-
ցեն բերել զնա և ինքրուք և
աղանս պատուականս, և զփըր-
կութեան Տեառն առցեն զաւե-
տիս: Եսայի. Ա. 6:

10. Հաւանայ Բեջ լայ և Իշ պիտի լինէր, Հաւանի
որդուց (Իշիակի ցեղի մանկանց) Իսայի: Բեջայ:

Այսպէս ասէ Տէր, ձայն ի
Հաւանայ լսելի եղև, որքոն
լուսն և արեւն, Հաւաքել
լայր զորդիս իւր և ոչ կամեր
միտթաւր զի ոչ գոյին: Երեմ.
ԼԱ. 15:

Յայնժամ իբրև ետես Հե-
րովդէս թէ խաբեցաւ ի մոգուց
անտի, բարկացաւ յոյժ և ա-
ռաքեաց կոտորեաց զանոն
մանկան որ էին ի Բեթղէհէմ
և յամենայն սահմանս նորա,
յերկեմենից և ի խոնարհ, ըստ
ժամանակին զոր ստուգեաց ի
մոգուց: Մատթէ. Բ. 16:

11. Երկրպագութեան պիտի լուսնէր ի մանկանց:

Ընդ առաւօտս ընկեցաւ
Թագաւորն Իսրայէլի քանզի
տղայ էր Իսրայէլ և ես սիրեցի
զնա և յեկեղորէ կոչեցի զոր-
դիս նորա: Ովսէ. ԺԱ. 1:

Եւ ի վախճանել Հերովդի,
ահա հրեշտակ Տեառն ի տես-
լեան երևեր Յովսեփայ յԵփե-
թա և ասէր, արի, առ զմա-
նուկդ և զմայր իւր և գնա
յերկիր Իսրայէլի զի մեռան որ
խնդրէին զանձն մանկանդ, և

... անհաշիվ անհաշիվ ...
... անհաշիվ անհաշիվ ...
... անհաշիվ անհաշիվ ...

նա յարուցեալ առ զմանուկն
և մայր նորա և եկն յերկիր
Իսրայէլի: Մատթ. Բ. 14—21

12. Նորա ասան իարապէս պիտի գայր ճանապարհ
պարսպապէս Լիւիս, այսինքն Լիւիայի նախանշով լաւեալ:

Ահա ես առաքեմ առ թեզ
դեղէն թեղիցի մինչեւ եկեալ
է օր Տեառն մեծի և երևելոյ:
Որ պատրաստեցէ զսիրտ հօր
առ որդի, և զսիրտ առն առ
ընկեր իւր: Մաղաք. Գ. Դ. 5,
6: Եսայի. Խ. 3, 5:

Յաւուրսն յայնոսիկ գայ
Յովնան Մկրտիչ քարոզել
յանապատին Հրէաստանի և
ասել, ապաշխարեցէք զի մեր
ձեռք և Արքայութիւն Երկնից,
զի առ է վասնորոյ ասացաւ ի
ձեռն մարգարէին, որ ասէ, յայն
բարբառոյ յանապատի . . . և այլն:
Մատթ. Գ. 1—3, Ժ. 10, 13:
Ղուկ. Ա. 17:

13. Ասիւք չսգաւ պիտի օթաւեր:

Հոգի Տեառն ի վերայ իմ.
վասնորոյ և օծ իսկ զիս, աւե-
տարանել աղքատաց առաքեաց
զիս . . . Եսայի. ԺԱ. 2: ԿԱ. 1:

Եւ իբրեւ մկրտեցաւ Յիսուս,
ել վաղվաղակի ի ջրոյ անտի,
և ահա բացան նմա Երկինք, և
ետես զՀոգի Աստուծոյ, զի
իջանէր իբրեւ զաղաւնի և գայր
ի վերայ նորա, և ահա ձայն
յերկնից որ ասէր, դա է որդի
իմ սիրելի ընդ որ հաճեցայ:
Մատթ. Գ. 16: 17:

14. Պիտի լինէր Մովսէսի պէս հարգութիւն 1)

Մարգարէ յեղբարց քոց
էքէն զն յարուցէ Տէր Աս-

. . . և առաքեաց զյառա-
ջագոյն նկատեալն ձեզ Յիսուս

1) Տես թիւ 210—211:

սուած քո, նմա լուիլիք: . .
Մարգարէ յարուցից նոցա յեղ-
բարց իւրեանց էքէն զն և
տաց զպատգամս իմ ի բերան
նորա . . . Բ. Օրին. ԺԸ.
15: 18:

Քրիստոս զոր պարտ է Երկնից
ընդունել մինչեւ ի ժամանակս
ամենեցուն հաստատելոյ . . .
Մովսէս ասաց զԱհարօն, Մար-
գարէ յարուցէ ձեզ Տէր Աս-
տուած ձեր յեղբարց ձերոց
էքէն զն, նմա լուիլիք, ըստ
ամենայնի որ զինչ և խօսեսցի
առ ձեզ, Գործ. Գ. 20, 22:

15. Մեկտեղեցի նման Քահանայ պիտի լինէր:

Եւ Մեկտեղեցի արքայ Սա-
ղիմայ եհան հաց և զինի,
քանզի բազմաւ էր Աստուծոյ
բարձրելոյ, Ծննդ. ԺԴ. 18:
Երգուաւ Տէր և ոչ ևս զըղ-
ջացի, թէ զու եռ բազմաւ,
յաւիտեան ըստ կարգի Մեկտե-
ղեցի, և Տէր աջմէ քուսմէ:
Սաղ. ՃԹ. 5:

Դու ես բազմա յաւիտեան
ըստ կարգի Մեկտեղեցի: Եբր.
Ե. 5: 6: Է. 1—18:

16. Նախ ի Սիօն պիտի լաւաւարէր:

Ես կացի Բաբելոնի ի նմանէ
ի վերայ լերին Սիօն, պատմել
ինձ զհրամանս Տեառն: Սաղ.
Բ. 6—8:

Առ յեղ նախ պարտ էր խօ-
սել զբանս Աստուծոյ, և քանզի
բազմա մերժէք զն . . . ահա-
ւասիկ դառնամք ի հեթանոսս,
Գործ. ԺԳ. 26: 48:

17. Լիւր բարոյութիւն Գալիլիայէն պիտի լինէր:

. . . երկիր Զաբուղոնի,
երկիր Նեփթաղիմի, ճանա-
պարհ ծովու յայնկոյս Յորդա-

. . . մեկնեցաւ գնաց Յիսուս
ի Գալիլիա և թողեալ զնազարեթ,
եկն բնակեցաւ ի Նափառնա-

նանու) Գալիլէա հեթանոսաց. . . յում ի ծովեզերին ի սահ-
 և որ բնակեալ էք յաշխարհի մանս Ջաբուղոնի և Նելիթա-
 և ի ստուերս մահու լոյս ծա- ղիմայ: Մատթէ. Դ. 12—19:
 գեսցէ ձեզ: Եսայի. Թ. 1) 2)

18. Պէտէ լինէր ուղիւս. (չընցած էր ինն ուսուցիչը):

Նայեա՛ս առիս և ողորմեա ինձ,
զի միամօր և ազադ եմ ես։
Ես ազադ և դա՛նի եմ, Աս-
տուած օգնեա ինձ։ Սաղ. ԻԴ.
16, ԿԹ. 6։ Եսայի, ԾԳ. 2, 16։

Աղուխուց որջք գոն և թըռչ-
նոց կրկնից բոյնք և որգւոյ
մարդոյ ոչ չոյ, ուր դէտէ դէտէ
էր։ Մատթ. Ը. 20, Դուգ.
Թ. 58։

19. Պէտք է լինէր հեշտ և անխառնակ:

Մի՛ աղաղակեցէ՛ և մի՛ վիճեցի՛
և մի՛ որ լուիցէ՛ ի հրապարակս
զբարբառ նորա: Զեղեզն ջախ-
ջախեալ մի (վշեհեհե) բեկնէ՛. և
զպատրոյզն առկայծեալ մի շե-
հեհե, պլլ հանցէ ի յաղթու-
թիւն զդատաստան: Յսայ.
ԽԲ. 3:

... Փարիսեցիքն խորհուրդ
արարին զնմանէ թէ որպէս կո-
րուսցեն զնա, և Յիսուս իբրև
զիտաց միշեհեհե առի, գնացին
զկնի նորա ժողովուրդք բա-
զումք . . . առաքեալ նոցա զմի՛
յայռեհեհե զմանեհե, զի լըց-
ցի որ ասացաւ ի ձեռն Յսա-

... Փարիսեցիքն խորհուրդ
արարին զնմանէ թէ ո՞րպէս կո-
րուսցեն զնա, և Յիսուս իրրե-
զիտաց յիշեցաւ ասոյն, զնացին
զինի նորա ժողովուրդք բա-
զումք . . . աստեաց նոցա զի՛
յայտնեցին զնմանէ ասել, զի լըց-
ցի որ ասացաւ ի ձեռն Եսա-
յեայ մարգարէի, ահա մանուկ
իմ զոր ընտրեցի և սիրելի իմ,
ընդ որ հաճեցաւ անձն իմ, և-
զից զոգի իմ ի վերայ նորա և
իրաւունս հեթանոսաց պատ-
մեսցէ, ոչ հաւատարմացի և ոչ ա-
ղաւթիացի և ոչ զբլուհցէ ի
հրապարակս զբարբառ նորա:
Մատթէ. ԺԲ. 14 — 21, Ու-
սարուք յինէն զի հեշ եմ ես
նորս սրտիւ: Մատթէ. ԺԵ 29

20. ኢንፍኒቲ ጥቅምት ሁለት፡

. . . Ոչ գտաւ չէնդոմիւն
 ի բերան նորա: Եսայի. ԾԳ.
 9: Տէր Աստուած իմ թէ ա-
 րարից շայտ, և թէ իցեն աւեր-
 անիւնք ի ձեռս իմ: . . . Ան-
 կայց և ես ի թշնամեաց իմոց
 ընդունայն: Սաղ. Է. 4. 5:

Զի և Գրիստոս վասն ձեր
 մեռաւ, և ձեզ եթող օրինակ
 զի զհետ երթայցէք հետոց նո-
 րա: Որ ոչն արար յեղ, և ոչ
 գտաւ չէնդոմիւն ի բերան նո-
 րա . . . Ա. Պետ. Բ. 21. 22:

21. Երևանի մարզի զինվորական զորքի ղեկավար:

Դեռևս Դան Բ. Էլիք զէո, նա-
խատինք նախատեց քոց ան-
կան ի վերայ իմ: Մոլեաց զէո
նախնայ Բ., զի մոռացան զբանս
քո թշնամիք իմ: Սաղ. ԿԸ.
10. ՃԺԸ. 139.

22. Լեռնի տաճարի տարածքը:

Բացից առաջ գրեցան իմ, Զայս ամենայն խօսեցաւ Յի-
խօսեցայց չառախ իսկզբանէ : սուս առաջ ընդ ժողովուրդսն,
• • խոնարհեցուցի ցառառառն և առանց առաջի ոչինչ խօսէր
զունկն իմ, բացից չառախ օրհ- ընդ նոսա : Մատթէ. ԺԳ.
նութեան իսկզբանէ : Սաղ. 34. 35.
ԽԸ, 5: ՀԷ. 2:

23. Ի հանդիս-ընդե՝ հասեալ յիշի լինէր ինչպէն.

Աստուած իմ հօգուտիս չէ՛ն ի
հանձնարելու իմի, և ցարդ ևս
պատմեցից զարգարու թիւնս քո:
Սաղ. Կ. 17:

Զարմանային հրէայքն և
սէին, զի ա՛րդ զգիրս զիտէ սա,
զի ուսեալ բնաւ չէր, Յով.
Ե. 15: Մատթ. ԺԳ. 54, 57:
Մարկ. Զ. 2:

Բաժանեցին զհանրերն իմէջ
 իւրեանց, և ի վերայ պարտաճանի
 իմոյ վեճակն արկանէին: Սաղ.
 ԻԱ. 19:

Ի մահ մատնեցաւ անձն նո-
 րա. և ընդ առօրէնս համարեցաւ:
 Ի մէջ երկնոց քաղաքացն (կենդա-
 նեաց) ծանկցիս: Եսայի. ԾԳ.
 12: Ամբ. Գ. 2:

Ամենեքեան որք պատկանէ զիս
 արհամարհէին զինս, խօսէին շքր-
 թամբք և շարժէին զգլուխս իւրեանց,
 յոռացան ի Տէր և
 խրեցան զինքն իւրեանց: Որ-
 պէս զի նշանէ եղի բազմաց:
 Սաղ. ԻԱ. 8, 9: 4. 7—11:
 ԿԹ. 4: ԼԳ. 25:

51, 52, 53, 54, Աստուծոյ Երեսնայ պիտի անկանէր. ապա-
 րանքն և ծանօթներն պիտի հեռանային և բարեկամներ ծօր
 Գային, Բնաւ յիշատակ պիտի չունենայր, և իւր չարարողաց
 համար պիտի աղօթէր և բարեխօսէր առ Աստուծոյ:

Աստուած, Աստուած իմ նա-
 յեա առիս, ընդէ՞ր Խոյնը զինս,
 Հեռի՞նք ի փրկութենէ իմմէ,

... զինւորք առին զհա-
 րերնս նորա և արարին զորս մա-
 րանս, իւրաքանչիւր զինւորի
 մասն մի. իսկ պարտաճանն
 քանզի առանց կարանի էր, զի
 վերուստ փորանկեալ ամենեկն,
 ասեն ցմիմեանս, մի՞ պատա-
 ռեսցուք զայդ, այլ արեցա՞տ
 վեճակն ի վերայ, ում և ելցէ:
 Յով. ԹԹ. 23, 24:

Եւ ընդ նմա հանին ի խաչ
 երկուս առաջին, մի ընդ աջ
 նորա և մի ընդ ահիկ, և լցաւ
 զիրն թէ, ընդ առօրէնս համա-
 րեցաւ: Մարկոս. ԺԵ. 27:

Եւ որ անցանէին հայհայէին
 զնոյ շարժէին զգլուխս իւրեանց
 և ասէին, վա՛ն, որ տակէր զոր-
 ճառն և զերես առաջն շինէր ընդ
 ապրեցոյ զիւր, եթէ որդի էս Աս-
 տուծոյ, էջ ի խաչէդ: Մատթ.
 ԻԵ. 39—44:

Եւ զինն ժամու գողաց Յի-
 սուս ի ձայն մեծ և ասէ « Ելէ
 ելէ լա՛մս առ քա՛ղաքն » պոսիւնէ

Վասն բանից յանցանաց իմոց
 ... ասացին թշնամիք իմ և
 զյ. պաշարեցին զանձն իմ խոր-
 հեցան իմիասին և ասացին, Աս-
 տուծ ելի՛ր զնա, հալածեսցուք
 և հասցուք նմա, զի ոչ որ է
 որ փրկէ զնա: Սաղ. ԻԱ. 2:
 4. 10, 11:

Հայր իմ և մայր իմ Խոյնը զինս և
 Տէր իմ ընկալաւ զիս: Բարեկամս
 իմ և մերթադրէի իմ առաջին իմ մե-
 յեցան և խցին, և մերթադրէի իմ
 հեռի եղին յինն. ... հեռի ա-
 րարէր յինն զբարեկամս իմ և ըն-
 ծանօթս իմ վասն թշուառութեան
 իմոյ: Սաղ. ԻԶ. 10. ԼԵ 12:
 2Ե. 19:

Ահն ունէի թէ որ արդեացի
 ընդես և ոչ ոք էր, և մեղադրէի ոչ
 քանչիւր տեղիս, և զիս մեղա-
 նէն, զի նեղութիւնք մերձեալ
 էն, և ոչ ոք էր օգնէ ինչ: Սաղ.
 ԿԸ. 21: ԻԱ. 12:

Նա զմեղս բազմաց վերացոյց
 և վասն անօրէնութեանց նոցա
 մատնեցաւ, (ըստ երբ.) վասն
 յանցուցելոց մեղարկեաց: Եսայ.
 ԾԳ. 12:

Աստուծ իմ, Աստուծ իմ ընդէ՞ր
 Խոյնը զինս: Մատթ. ԻԵ. 46:

Յայնժամ Խոյնը զնա աշակեր-
 քն առնէր և փախէմն: Մարկ.
 ԺԳ. 50: Կային և մեղադրէի ծանօթս
 նորա ի հեռասարանի, և կանայք
 ի Գալիլիէ և տեսանէին զայն:
 Ղուկ. ԻԳ. 49:

Ահա եկեացէ ժամ, և եկեալ
 իսկ է, զի ցրուեսցիք յիւրա-
 քանչիւր տեղիս, և զիս մեղա-
 նէն, զի նեղութիւնք մերձեալ
 էն, և ոչ ոք էր օգնէ ինչ: Սաղ.
 Հայր ընդիս է, Յով. ԺԶ. 32:
 ԿԸ. 21: ԻԱ. 12:

Եւ Յիսուս ասէ Հայր Խոյնը
 զի ոչ զիսն զինչ գոր-
 ծեն: Ղուկ. ԻԳ. 34:

օգնականի և է ձեռնալու աղար:
 Որպէս զվիրաւորս որ անջն է
 քերէլանէ. . . եղին զիս ի գրի
 իննքընումն ի խաւարի և ի
 ստուերս մահու: Սաղ. Գ. 6:
 2Է. 6: 7:

62, 63, 64, 65: Նորա մարմն պիտի չապականէր գէրեզմանի
 ձէջ. յարմարեալ պիտի առնուի, որպէս ըստ
 հոգւոյ երբեք օրն:

Ձի ոչ թողցես զանձն իմ
 ի զփոխս և ոչ քաջեմ որքայ քաջ
 քեանէլ զապականութիւն, Սաղ.
 ԺԵ. 10:

Յարեմէ Ասորոյ և ցրուես-
 ցին ամենայն թշնամիք նորա .
 . . . Ես ննջեցի և ի քուն ե-
 ղէ, չարեմայ . . . : Տէր Ասոր
 ուած իմ, կարգացի առ քեզ
 և բժշկեցեր զիս, Տէր հաւեբ է
 քեանէլ զանձն իմ: Գրեցեր զիս
 յայնցանէ որք իջանեն ի գուք:
 Սաղ. ԿԷ. 2. Գ. 6: ԻԹ. 3. 4:

Նա եհար զմեզ և նոյն բը-
 ժըշկեցեալ, վիրաւորեաց և պա-
 տեցեալ զմեզ. յետ երկուց ա-
 լուրց և յառնէ երբորքէ յա-
 րեցող և կեցող ասպէ նորա:
 Ովսէ: Զ. 2. 3:

Ձարթիք փառք իմ, զարթիք
 և ես զարթեացայ ասորոյ . . .

Ձի յարոյց զնա ի մեռելոց,
 և ոչ ևս քառնալոյ է յապա-
 նութիւն. . . . զոր Աստուած
 յարոյց ոչ երես զապականութիւն:
 Գործ. ԺԳ. 32—37:

Ձի խնդրէք զնորոգեալ ընդ
 մեռեալս, չէ աստ, այլ յարեմ:
 Առկ. ԻԳ. 6:

Ձ Յիսուս որ ի Նաղարէթէ,
 զոր օծ Աստուած Հոգւով սըր-
 բով և զօրութեամբ, սպանին
 կախեալ ի փայտէ, զնա Ասոր-
 ուած յարոյց յառնէ երբորքէ:

Բայց ի միաշաբաթուն 4-րդ
 քաջ ընդ ասորոյն եկին ի զե

ընդ երեկոյս հանգիցեն լաթիք, ընդման . . . և զտին զվէմն
 յառաջորդեալ երկու աստիճան: Թաւաղեցուցեալ ի գերեզմանէ
 Սաղ. ԾԶ. 9: ԻԹ. 6: ԶԷ. անտի և մեղալ ի ներքս, ոչ
 3: ԶԻԲ. 9: 2Է. 14: Զիս զմարմն նորա: Առկ. ԻԳ.
 1—6:

66, 67, 68, 69: Երբեք պիտի հաճախուի, Մովսէսական
 զանէր պիտի խափանէին, քանզի անկանալի էր պիտի
 իրեանէր (), և գիտն ասք պիտի ոչարկէր և Վրէստանէ-
 ութիւն պիտի քառնալոյ:

Հաճախու Սորոյն օրհնու-
 թեամբ և Տէր մեր ձայնիւ փո-
 ղոյ . . . : Եւ է քառնալ, գեր-
 եաց զգերութիւն: Սաղ. ԽԶ.
 6: ԿԷ. 19:

Նորոգէ և քերէցէ է վերայ
 թորոյ, իւրոյ և երկու քառնալ ընդ
 քառնալ նորա: Զաքար. Զ. 13:

Եւ ինքն Տէր Յիսուս յետ
 խօսելոյ ընդ նոսա, հաճախու-
 թեցին և նորա ընդ քառնալ
 Մարկոս. ԺԶ. 18:

Յիսուս Քրիստոս է ընդ ալմէ
 Հօր (Աստուծոյ) որ և բարե-
 խօս իսկ է վասն մեր: Հոգով.
 Ը. 34: Եբր. Է. 24, 25:

Սողոմոնի իմաստութեան գրքի Բ. 12—23: Գ. 10—
 15: Ե. 1—5. գրուածներն հաւատացեալ ընթերցողն այնպէս
 կը զարմանայ, մինչ կը կարծէ թէ կամ կարգացածն նոր Ստա-
 կարան է կամ թէ Սողոմոնն զկնի Յիսուսի ծնած և գրած է,
 իբրեւ ականատես պատմագիր, համաձայն Ս. Աւետարանչաց և
 Առաքելոց գրուածոց: Եթէ Դասագրքիս զիրքն ներէր, և տպա-
 գրութեան ծախուց զփուարութենէն ստիպեալ չլինէի, թէ ըն-
 դարձակ պիտի գրէի Յաւելուածս, չին և նոր Ստակարանի հա-
 մայն վկայութիւններն միմեանց համաձայնեցնելով, և թէ միան-
 գամայն Դասագրքիս մէջ յիշուած բոլոր վկայութիւններն ամ-
 բողջապէս պիտի ընէի, ոչ թէ միայն Գլխահամարներ և Թուա-
 համարներ նշանակելով բաւականանայի: Ուստի կ'սպասեմ Բ.

Տպագրութեան բաղդին, աւելի ընդարձակել, հանդերձ կարեւոր
դիտողութեամբ, համաձայն ողջամիտ անձանց դիտողութեանց,
զորս խնդրեմ ուղղակի առ մեզ ուղարկել ի գործադրութիւն:
Որոց բարեմտութեան և քաջալերութեան հանդիպել ցանկամ,
իսկ բժանդիր Ձոյիլոսաց իմաստակութեանց և ուրացողաց
յարձակմանց դէմ պատրաստել եմ ընդարձակ պատասխանի
այսինքն արհամարհական լռութիւն:

ՅԱՆԿ ԳԼԽԱԿԱՐԳՈՒԹԵԱՆՑ

ՆԱԽԱԳԻՏԵԼԻՔ

Յօդ. Ա. Նպատակ մարդկան, երջանկութիւն, միջոց հասա-
նելոյ երջանկութեան, Կրօն, նորա զանազան ձիւղեր, միաս-
տուածեանք, բազմաստուածեանք, Պրահմականք, Պուտեանք,
Կոմիւնիկոսեանք, Հրէայք կամ Մովսիսականք, Մահմետա-
կանք և հետեողք նոցա:

Եւ 1—15

Յօդ. Բ. Քրիստոնէութիւն և նորա ձիւղեր, Արեւելեան Ե-
կեղեցի, Արեւմտեան եկեղեցի կամ Պապականութիւն, Բողո-
քականութիւն կամ Նորադանդութիւն, Բողոքականութեան
ձիւղեր, Հայ բողոքականք:

16—23

Յօդ. Գ. Հայաստանեայց եկեղեցի, Կազմակերպութիւն
Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, Արքար թագաւոր Հայոց, Ս. Թա-
ղէոս և Բարդուղիմէոս առաքեալք և նոցա Աշակերտք ի Հայաս-
տան, Քրիստոսի յայտնութիւն, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ, Արիոս
աղանդապետ, Նիկիոյ տիեզերական Ս. Ժողովը, Հանգիստի Հաս-
տատ:

24—30

Յօդ. Դ. Աստուածաշունչ Ս. Գիրք, Հեթանոսաց և Մահ-
մետականաց կրօնական գրեանց ստուգութիւն, բաժանումն Ս. Գր-
րոց, Եւթանոսի թարգմանութիւն, Հայոց թարգմանութիւն,
Բողոքականաց Ս. Գրոց պատմութիւն և խառնարանք:

31—36

Յօդ. Ե. Բովանդակութիւն Աստուածաշունչ Ս. Գրոց:

37—61

Յօդ. Զ. Զանազան գիտելիք Ս. Գրոց վերայ, Մովսէսի պատ-
մութեան աղբիւրներու ստուգութիւն, և Ս. Գրոց քարոզած
բարոյականութիւն:

62—69

ՄԱՍՆ Ա.

Գլխ. Ա. Քրիստոնէական Հաւատք և նորա Մասունք, Քրիս-
տոնեայ բառի նշանակութիւն և սկզբնաւորութիւնն:

70—73

Գլխ. Բ. Գոյութիւն Աստուծոյ, Բնական ապացոյց Աստու-

ծոյ գոյութեան, յաւիտենականութիւն, իմաստակաց նորաձեւութիւն, Աստուած, Աստուծոյ զանազան պլաբանական անուանց բացաղրութիւն, արարածներ Աստուած կոչել, Աստուծոյ ամեն ուրեք լինել, զԱստուած տեսնել:

74—90

Գլխի Գ. Աստուածային կատարելութիւնք և բացաղրութիւնք նոցա:

91—95

Գլխի Գ. Յօդ. Ա. Անցօրեայ արարչութիւն աշխարհի, Զանազան ազգաց Զաբաթ սրբելոյ սովորութիւնն:

96—108

Յօդ. Բ. Արարչութիւն Հրեշտակաց, բաժանմունք և կարգք Հրեշտակաց, նոցա պաշտօններ, զէք, նոցա գործքեր և անուններ, նոցա պատիժն. Հրեշտակաց և դիւաց որբանութիւնն:

109—113

Յօդ. Գ. Արարչութիւն մարդոյ, Աստուծոյ նմանութեան և պատկերի բացաղրութիւնն, Դրախտ, Աստուծոյ պատուէրն, նախաճնողաց մեղք, պատիժ և դիտութեան ծառն:

114—122

Դօդ. Դ. Մարդոյ Գերազանցութիւն, Հոգւոյ անմահութիւն, մարդոյ Հոգւոյ և Հրեշտակի տարբերութիւն, Հոգւոյ անմահութեան ապացոյցք, և ուրացողք:

123—129

Գլխի Ե. Նախախնամութիւն կամ Խնամարկութիւն Աստուծոյ, ապացոյց Խնամոց, տեսակք Խնամոց Աստուծոյ:

130—134

Գլխի Զ. Երրորդութիւն Աստուածային Անձանց, Ակայութիւնք ի Ս. Գրոց, Զանազանութիւն երեք Անձանց, Զնախնամութիւնք, Աստուծոյ Հոգւոյ ՍՈՒՐԲ կոչուելոյ պատճառն, Որդւոյ Աստուծոյ անուանք և գործք, Գործք Հոգւոյ սրբոյ, Հայհոյութիւն Հոգւոյ սրբոյ, Որդւոյ Հայհոյութիւն, ուրացողք Ս. Երրորդութեան, ուրացողք Որդւոյ, ուրացողք Ս. Հագւոյ:

135—154

Գլխի Է. Խորհուրդ Մարդեղութեան և փրկագործութեան Քրիստոսի:

155

Յօդ. Ա. Նպատակ մարդեղութեան, Անկալութիւն ազգաց, նշանք յաճախ քան զճնունդ Քրիստոսի:

155—158

Յօդ. Բ. Յղութիւն Քրիստոսի, Ծնունդ Յովհաննու Մկրտչի, Եղիսաբեթի և Աստուածամայր Մարիամու ազգակցութիւնն:

159—162

Յօդ. Գ. Ծնունդ Քրիստոսի, Հովիւք, Մոգք, Հերովդէս, Յիսուսի ութօրեայ Թլպատութիւն, Անուանակոչութիւն, ի տաճար ընծայումն, յեգիպտոս փախուստ և Բէթղէհէմի մանկանց կոտորածն:

163—169

Յօդ. Դ. Մանկական կեանք Յիսուսի, Մկրտութիւն, Ծամապահութիւն, Փորձութիւն, Աշակերտաց ընտրութիւն, Քաւրողութիւն և պլակերպութիւն:

170—177

Յօդ. Ե. Հրաշագործութիւնք Քրիստոսի, Թշնամիք Քրիստոսի, Յիսուսի Հանդիսով յերուսաղէմ մտանել:

178—182

Յօդ. Զ. Մատնութիւն Յիսուսի, Զարչարանք, Մահ և Թաղումն:

183—202

Յօդ. Է. Յարութիւն Քրիստոսի, Համբարձումն յերկինս և նստել ընդ աջմէ Հօր:

203—207

Գլխի Ը. Աստուծոյ Որդւոյ զանազան անուանք և բացաղրութիւնք նոցա, Գործք Թշնամեաց Քրիստոսի, և զանազան աղանդաւորք:

208—218

Գլխի Թ. Քրիստոսի մարդեղութեան և տնօրէնութեանց վերայ նախադուշակութիւնք:

219—223

Գլխի Ժ. Գալուստ Հոգւոյ սրբոյ ի վերնատուն, Առաքելոց գործքեր, Ս. Ստեփանոս, Սաւուղ կամ Սօղոս որ է Պօղոս առաքեալ:

224—229

Գլխի ԺԱ. Ընորհք Աստուծոյ, Աղօթք, տեսակք աղօթից, ժամանակ և եղանակ աղօթից, պէրանախն աղօթք և բացաղրութիւնք նորա:

230—248

ՄԱՍՆ Բ.

Գլխի Ա. Պատուիրանք Աստուծոյ:

249—261

Գլխի Բ. Յօդ. Ա.—Ժ. Բացաղրութիւնք տասն պատուիրանաց:

262—284

- Գլխի Գ. Նոր օրէնք: 285—291
- Յօդ. Ա. Աւետարանական ուխտ և երանութիւն: 285—291
- Յօդ. Բ. Մեղք, Տեսակք մեղաց, Հոգւոյ սրբոյ Հայհոյութիւն, և Առաքինութիւնք: 292—308
- Գլխի Դ. Յօդ. Ա. Եկեղեցի Աստուծոյ, Սկզբնաւորութիւն Եկեղեցւոյ: 309—313
- Յօդ. Բ. Յատկութիւնք Եկեղեցւոյ կամ նշանք ուղղափառութեան Եկեղեցւոյ: 314—321
- Յօդ. Գ. Տեսակք եկեղեցւոյ: 322—325
- Գլխի Ե. Յօդ. Ա. Խորհուրդք եկեղեցւոյ, Փրկութեան անշուշտ Հարկաւոր Խորհուրդք: 326—330
- Յօդ. Բ. Մկրտութիւն, ձև Մկրտութեան, Սահմանադրութիւն մկրտութեան, Նորածին երախայից մկրտութեան սահմանումն, Արեւն մկրտութիւն: 331—336
- Յօդ. Գ. Դրոշմ, Դրոշմի սահմանադրութիւն, Դրոշմի մատակարարութեան ձևն: 337—339
- Յօդ. Դ. Ապաշխարութիւն, Ապաշխարութեան ձևն, Արձակումն, Ապաշխարութեան սահմանուել, Հին օրինաց ապաշխարութիւն, Հրապարակական և առանձնական ապաշխարութիւն և խոստովանութիւն: 340—350
- Յօդ. Ե. Հաղորդութիւն, Հաղորդութեան սահմանադրութիւն, անխորհրդէն և անպակ քիչէն պատարագելոյ պատճառն, արժանաւոր և անարժան Հաղորդեալք, Արեւմտեան եկեղեցւոյ Հաղորդութեան ձևն: 351—358
- Յօդ. Զ. Ամուսնութիւն, Նորա Սահմանադրութիւն: 359—363
- Յօդ. Է. Կարգ կամ ձեռնադրութիւն, Սահմանադրութիւն ձեռնադրութեան, Չեղարկութիւն, յատկութիւնք, Չեղարկութեան աստիճանք, Եպիսկոպոսի և Կաթողիկոսի Չեղարկութեան ձևն: 364—372
- Յօդ. Ը. Օծումն Հիւանդաց, Սահմանադրութիւն Հիւանդաց օծման, Առանց իւղոյ օծումն: 373—376
- Գլխի Զ. Յաւատենական կեանք, Յարութիւն մեռելոց, Աշ-

- խարհի վախճան, Կայան և Կարգն: 377—382
- Գլխի Է. Հաղորդութիւն սրբոց, Բարեխօսութիւն Սրբոց, Աղօթք վասն Ննջեցելոց: 383—391

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾՔ

- Բարեպաշտական Ծէսք Եկեղեցւոյ: 392—393
- Յօդ. Ա. Տօնք եկեղեցւոյ, Տօնից սահմանադրութիւն: 394—396
- Յօդ. Բ. Տաղաւար, Նաւակատիք, Հրապարակական աղօթատեղիք, Եկեղեցւոյ օծումն: 397—401
- Յօդ. Գ. Յարգութիւն սրբոց Պատկերաց և Ս. Խաչի Քրիստոսի, Պատկերաց Օծումն: 402—404
- Յօդ. Դ. Պահք, Ծով, Նախնական պահնցողութիւն, Պահնց օրեր, Սրբապահութիւն (բանջարեղէն ուտել) Ս. Սարգսի կոչումած պահք, Մատաղ: 405—411

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆ

- Վկայութիւնք գուշակութեանց և կատարմանց Տնօրէնութեանց Քրիստոսի: 237—252

Հրապարակաւ շնորհակալութիւն կը մատուցանեմ այն ազգասէր և բարեպաշտ անձանց՝ որք քաջալերեցին զիս իւրեանց աշխատակցութեամբ, մեր այս աշխատասիրութիւնն ի լոյս ընծայելոյ բաժանորդներ գտանելով 1)՝ որք են,

Անդամք Ս. Սինօղի Գեր. Ս. Մկրտիչ Արքեպիսկոպոս Բաբանց. և Գեր. Ս. Մեսրոպ Եպիսկոպոս Սմբատեանց. Գեր. Հմայեակ Վարդապետ Արշարունի յիգղիր. Արժ. Խորէն Աւագ Բաջանայ Բարսեղեան յԱխալքալար. Արժ. Ղազար Աւագ Բաջանայ Պալի — գալֆայեան ի Տիփիս. Արժ. Մկրտիչ Բաջանայ Տ. Յովակիմեան ի Գեառգեառ գիւղ. Արժ. Մովսէս Բաջանայ Յովսէփեան Շահնազարեան ի Ղուրդուղուլի գիւղ. Արժ. Յովհան Աւագ Բաջանայ Ատոմեան ի Զաքարթալայ. Արժ. Յովհաննէս վարդապետ Փեշտմալճեան ի Ս. Էջմիածին. Պ. Աւետիս Մէլիքեան ի Վաղարշապատ Աբարանցի. Պ. Բեգլար Շուխեանց յԱշտարակ գիւղ. Պ. Գեորգ Շէրիմանեան Վանեցի ի Նոր Պայազիտ. Մանուկ Հ. Մամիկոնեան Վանեցի ի Գէշլու գիւղ. Պ. Մկրտիչ Պաշաւունի Իգղիրցի ի Ղարս. Պ. Յ. Նազարեան ի Սիմֆերոպոլ. Պ. Յակոբ Մահտեսի Նիսանեան յԻգղիր. Պ. Յովհաննէս Եսայեան ի Վաղարշապատ. Պ. Յովհաննէս Տ. Մկրտչեան յԵրևան. Պ. Սողոմոն Մ. Մէլիքեան յԵրևան. Պ. Սարգիս Մհտի. Բունեաթեան յԱլիդամար գիւղ. Սոյն յարգելիներէից կ'ստանան մեր մեծ բաժանորդներ իւրեանց հասանելի բաժին օրինակներն, բացի նուէրներէից, որ մեր ձեռօք կուղարկուին ուր որ հարկն է:

(1) Անպատասխանի մնացին մեր յայտարարութիւններ ի վանայ. յԱղէքսանդրապոլէ, ի Բագուայ, ի Հին Նախիջեւանէ, ի Յղնայէ. յԱֆֆերմանէ, յԱխալքալայէ եւլն, եթէ ստանալք բաժանորդաց ցուցակներ, կուղարկեմք նոցա պատկանեալ օրինակներ միեւնոյն գնով:

ՅՈՒՅԱԿ

ԱՆՈՒՆՑ ՄԵԺ ԲԵՐԵՐԵՐԱՑ ՀՐԵՑԱՐԵՎՈՒԹԵԱՆ

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՆ ԿԱՐԴԱՅԵՑՈՒԹԵԱՆ

1	Գեր. Ս. Գրիգորիս Եպիսկոպոս Աղուանեան Վանեցի (Առաջնորդ Ղարսու)	20
2	Արժ. Աղէքսանդր Բէշյ. Աբգարեան ի Կօշ գիւղ	20
3	Արժ. Մովսէս Բէշյ. Յովսէփեան Շահնազարեանց ի Ղուրդուղուլի)	20
4	Արժ. Յովհաննէս Բէշյ. Մ. Ասքանազեան ի Գէշլու)	20
5	Արժ. Սարգիս Բէշյ. Եղիազարեան յԱղբաղալ)	20
6	Արժ. Ստեփանոս Ա. Բէշյ. Տ. Թովմասեան յԻգղիր)	20
7	Պ. Աբրահամ Նաւասարդեան ի Վաղարշապատ	20
8	Պ. Աղէքսանդր Մէլիք Վարժանէսեան յԱլիդամար)	40
9	Արական Ծ. Դպրոց Վաղարշապատու	20
10	Պ. Գասպար Տէր Գրիգորեան ի Վաղարշապատ)	20
11	Պ. Դիոնէսիոս Մուշեղեանց ի Վաղարշապատ)	20
12	Դպրաց ընկերութիւն ժառանգ. Դպրոցի Ս. Էջմիածին	20

1) 5 օրինակ նուիրումէ Արարատեան ընկերութեան վանայ, 2 օրին. գլուղարանին վարագայ վանուց, 3 օրին. գլուղարանին Ղարսու:

2) 3 օրին նուիրումէ Արարատեան ընկերութեան. 2 օրին Մխակաճ ուսումնարանին Ղուրդուղուլի գիւղէ:

3) 5 օրին. նուիրումէ Արարատեան ընկերութեան. 2 օրին. Մխակաճ դպրոցին Գէշլու գիւղէ:

4) 2 օրին. նուիրումէ Արարատեան ընկերութեան:

5) 5 օրին. նուիրումէ Արարատեան ընկերութեան. 2 օրին. Երկսեռ դպրոցաց Իգղիրոյ, 1 օրին. օրիորդ. Սրբուհի Ասկեաթեանցի ի Վաղարշապատ:

6) 5 օրին. նուիրումէ Արարատեան ընկերութեան. 4 օրին. Երկսեռ դպրոցաց Իգղիրոյ, 2 Մխակաճ դպրոցի Ալիդամար գիւղէ:

7) 3 օրին. նուիրումէ Արարատեան ընկերութեան. 2 օրին. Երկսեռ դպրոցաց Վաղարշապատու:

8) 2 օրին նուիրումէ Արարատեան ընկերութեան, 2 օրին. Մխակաճ դպրոցի Եղուարդ գիւղէ 2 օրին. Նորբայ Երկսեռ Մխակաճ ուսումնարանաց, 2 օրին. օրիորդաց ուսումնարանաց Երևանու, 2 օրին. օրիորդ. Մագթաղ եւ Աշխէն Մուշեղեանցի ի Վաղարշապատ, 1 օրին. Ռուբէն Ենովքեան Տ. Մկրտչեանցի ի Վաղարշապատ, 2 օրին. Երկսեռ ուսումնարանաց Վաղարշապատու:

13	Տ. եղիսարէթ Գնունի ի Վաղարշապատ ¹⁾	40
14	Պ. Ննովք Տ. Մկրտչեան Հաճրիարցի ²⁾	20
15	Ժառանգաւորաց ուսումնարան Հառիճոյ վանուց ³⁾	40
16	Պ. Հայրապետ Տ. Յարութիւնեան ի Ղուրդուղուլի ⁴⁾	20
17	Պ. Մանուկ Հ. Մամիկոնեանց Վանեցի ի Գէջըլու ⁵⁾	20
18	Պ. Միքայէլ Խանաղեանց Զալալօղլուեցի ⁶⁾	60
19	Պ. Մովսէս Տ. Սարգսեան Սիւնեցի յԲզդիր ⁷⁾	20
20	Պ. Յովնան Մահտեսի Ղանտօյեան յԲզդիր ⁸⁾	20
21	Պ. Յովհաննէս Տէր Մկրտչեան յԵրևան ⁹⁾	20
22	Պ. Ստեփան Տէմիրճեան ի Վաղարշապատ ¹⁰⁾	20
23	Պ. Սարգիս Ս. Իւղբաշեանց գնդապետ ի Տփլիս ¹¹⁾	20
24	Օրիորդաց Ծ. դպրոց Վաղարշապատու	20

1) 2 օրին. դպրոցին էրէրին գեղջ Վանայ. 1 օրին պ. Թովմաս Պետրոսեանի. 1. օրին. պ. Մարգար Խաչատուրեանի. 1. օրին Աբծ. Տէր Յարութիւն քահանայի Աւետիսեան. 1 օրին. պ. Գրիգոր Պայլիճրեանի 1 օրին. Աբծ. Պետրոս Քհնյի յԵրէրին.
2) 2 օրին. նուիրումէ Արարատեան ընկերութեան. 2 օրին. Երկսեռ ուսումնարանաց Վաղարշապատու. 1 օրին. պ. Յովհաննէս Մուշեղեանին ի Վաղարշապատ. 1. օրին. պ. Զովհաննէս Միսնարեանցի ի Վաղարշապատ.
3) Ի Ճեռն Աբծ. Տէր Յովսէփ Աւագ Քահանայի Կոստանեան Աղէքսանդրապօլսոյ.
4) 2 օրին. նուիրումէ Արարատեան.
5) 5. օրին. նուիրումէ Արարատեան ընկերութեան. 2 օրին. Երևանի դպրոցի Գէջըլու գեղջ.
6) 5. օրին. նուիրումէ Արարատեան ընկերութեան 10 օրին. օրիորդաց. 5. օրին. Արական դպրոցաց Վաղարշապատու 5 օրին. դպրոցին Զալալօղլուայ. 5 օրին. դպրոցին մեծ Գլո-րաքիլու.
7) 3. օրին. Արարատեան ընկերութեան. 2 օրին. Երկսեռ դպրոցաց Իգդիրոյ 1 օրին. պ. Ստեփան Ոսմունէիեանցի ի Վաղարշապատ. 1. օրին. պ. Մկրտիչ Տ. Սարգսեանի Սիւնեցոյ յԵրևան.
8) 3. օրին. Արարատեան ընկերութեան. 2. օրին. Երկսեռ ուսումնարանաց Իգդիրոյ.
9) Ընկերութեամբ մեծ. պ. Ուսուցչաց Թեմական դպրոցի Երևանու.
10) 20 օրին. նուիրումէ Երկսեռ ուսումնարանաց Վաղարշապատու.
11) 5 օրին. Արարատեան ընկերութեան 1 օրին. Գ. Ճեմարանի Ս. Էմիլիանի. 2 օրին. Մարդասիրական ընկերութեան Բաքոսայ. 1 օրին. Երևանի դպրոցին Մոզգոկայ 1 օրին. Կոլպոն Իիլվար գեղջ Ծխական ուսումնարանին. 1 օրին. Ղարսու դպրոցին. 2 օրին. Կարնոյ Երկսեռ ուսումնարանաց. 2 օրին. Գաւրիէլ Հայոց ուսումնարանաց. 2 օրին. Թէհրանի Հայոց ուսումնարանաց. 2 օրին. Տփլեանց Հաւաքարի Ս. Կարապետ եւ ս. Մարիամեան դպրոցաց Ճեռամբ պ. Յակոբ Յովհաննէսեանի-

ՅՈՒՑԱԿ

ՄԵԾԱՊԱՏԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱՅ

ԱՆԻՂԱՄԱՐ (էէ-շ)	Կողմ	Արարատ Տ. Կարապետեան
Մեծ. պարունայ.		յԱրարատ 4
Աւետիս Գէորգեան.	4	Յարութիւն Պօղոսեան ի Խաչ 4
Գէորգ Մանուկեան 4		Գիւղ 4
Մարգար Յովհաննէսեան 4		Յովհաննէս Բաբայեանց Աղէքսանդրապօլսի 4
Սարգիս Միսնարի Բունեանեան 4		Յովհաննէս Տ. Ղուկասեան ի Զօմատուրս Գիւղ 4
ԱՆԻՊԵՔԼՈՒ (էէ-շ)		Սամուէլ Տ. Գրիգորեան ի Սաղիս 4
Յակոբ Գ. Այվազեանց 4		Ստեփանոս Վարդանեան 4
Յովհաննէս Նազարէթեան 4		
Յովսէփ Խաչատուրեան. 4		ԳԵՋՐԼՈՒ (էէ-շ)
ԱՇՏԱՐԱԿ (էէ-շ)		Աւետիս Մելիքեան 4
Սարգիս Աւագ Քհնյ Բզնունի 4		Գալուստ Բարսեղեան 4
Բէզլար Շուխեանց 4		Գէորգ Մանուկեան 4
Գրիգոր Թ. Խանջեանց 4		Գրիգոր Ահարօնեան 4
Թովմաս Յովհաննէսեան 4		Դաւիթ Ահարօնեան 4
Թորոս Մէլումեանց 4		Յակոբ Յարութիւնեան 4
Իսրայէլ Մարտիրոսեանց 4		Պետրոս Բաղաշեան 4
Կարապետ Ղափանեանց 4		Պետրոս Սահակեան 4
Կարապետ Փարվանեանց 4		Սահակ Գէորգեան 4
Ղինոս Մէլիքեան 4		ԵՐԵՒԱՆ
Մեսրոպ Ղաղարեան 4		Կարապետ Վ. Այվազեան *) 4
Յարութիւն Գ. Վիրապեանց 4		Մկրտիչ Վ. Տ. Թաղէսեան 4
Յովսէփ Քհնյ. Մեկեանց 4		Յովսէփ Քհնյ. Մէլեանց 4
Շամիր Ղաղարեան 4		Արգար Գիւլամիրեանց 4
Շմաւոն Տ Ստեփանոսեան 4		Արարատ Գրիգորեան 4
Պերմ Պոռչեանց *) 4		Աղաջան Արշակունեանց 4
ԱՆԱՆԻՔԱՆԱԲ		Աղաջան Ափրիկեանց 4
Եղիշէ Քհնյ. Տ Ղաղարեանց 4		Աղէքսանդր Սանահեանց 4
Խորէն Ա. Քհնյ. Բարսեղեան 5		Առաքել Ափրիկեանց 4
Վարդան Քհնյ Գալուստեան 4		Արմենակ Մեկեանց 4
Ստեփանոս Քհնյ Տէմիրճօղեանց 4		Արսէն Արագով 4
		Արսէն Տ. Մարտիրոսեանց 4

(*) Աստղանիշ ունեցողներին նուիրումէ աշխատանքին

Աւագ Ստեփանեան	1	Մանուկ Վանեցեան	1
Աւետիս Արշեանց	1	Մատթէոս Տ. Պօղոսեանց	1
Բարսեղ Եղիազարեանց	1	Մեսրոպ Տօնոյեան Խորխո- ռունի	1
Գասպար Գասպարեանց	1	Միրայել Կոստանց	1
Գէորգ Աբրահամեան	1	Մկրտիչ Յովհաննէսեան	1
Գէորգ Արծրունի Նոր Պայա- զիտցի 1)	1	Մովսէս Ճանիկեանց	1
Գէորգ Միտսի. Հայրապետեան	1	Յակոբ Բէզ Ալթունեանց	1
Գ. Ղափանեանց Աշտարակցի	1	Յակոբ Տ. Սարգսեան վանեցի-	1
Գէորգ Տատաւեանց	1	Յակոբ Նալբանդեանց	1
Գրիգոր Բաղրամեանց	1	Յովհաննէս Աբամէլիքեանց	1
Գրիգոր Գէորգեան	1	Յօ ան Բօշնաղեանց	1
Գրիգոր Ղարասաֆարեանց Վանեցի	1	Յովակիմ Անտոնեանց	1
Գէորգ Յովհաննէսեանց	1	Յովակիմ Տ. Գումեանց	1
Գրիգոր Ս. Ամիրով	1	Յովհաննէս Զարգարեանց Ա- ղուցի	1
Գրիգոր Յովակիմեանց	1	Յովհաննէս Տ. Յովհաննէսեան Գաւրիթեցի	1
Դանիէլ Գառնեանց	1	Յովհաննէս Փիրումեանց Վա- նեցի	1
Դանիէլ Յարութիւնեանց	1	Պօղոս Բէզ Ալթունեանց	1
Դսուիթ Ասլանեանց	1	Պօղոս Պօղոսեան	1
Ենովք Ղորղանեանց	1	Պօղոս Յարութիւնեան	1
Երկսեռ դպրոցը *)	1	Սարգիս Բէզ—Նազարեան *	1
Երուանդ Տ. Անտոնեանց	1	Սարգիս Մէլիքեանց	1
Զորայա Ղօրղանեանց	1	Սիմէօն Քալանթարեանց	1
Թադէոս Տէրունեանց	1	Սաղմոն Մ. Մէլիքեանց	1
Օրդ. Թեկղի Ս. Մէլիքեանց *)	1	Ստեփան Ղարիպեան	1
Թաղիանոս Թաղիանոսեանց	1	Ստեփան Աւդալեանց	1
Թովմաս Զորայապետեանց	1	Սմբատ Տ. Մ. Տ. Պետրոսեանց	1
Թովմաս Մէհէրեանց	1	Վասիլ Թաղիանոսեանց	1
Թորոս Տ. Ղազարեանց	1	Վասիլ Խիզանեանց	1
Խաչատուր Միտսի. Խաչա- տուրեան	1	Վլասիոս Տ. Յովհաննէսեանց	1
Հայրապետ Մէլիքեանց	1	Վարդան Խուզարբաշխեանց	1
Հայրապետ Յովհաննէսեան	1	Տիգրան Ա. փրկիկեանց	1
Համբարձում Եղիազարեանց	1		
Ղազար Մէլիք Շահումեանց	1		
Ղեկունջ Ղազարեանց	1		
Միտսի. Գաւիթ Խուտարաշ- խեանց	1		
Մանուկ Սարգսեան	1		

ԶՄԻՆՈՒՆԻԱ

Յովհաննէս Տ. Մ. Վանանդի *	1
Խմբ. Արշալոյս Արարատեանի*	1

(1) Նուիրումէ Հայոց ուսումնարանին Նոր Պայազիտայ:

ԶԱՔԱԹԱԼԱՅ

Յովհանն Ա. Քնյ. Ատովմեան	1
Աւետիս Աւետիքեանց Աղուցի	1
Աւետիս Ղարախանեանց Գում.	1
Աւետիս Յովհանեանց Գանձակեցի	1
Գրադարան Հայոց*.	1
Դաւիթ Մէլիքեանց Յղուցի	1
Հայրապետ Նոստոսեանց	1
Մնացական Գէորգեան Խարո- վեանց Սղնալեցի	1
Մնացական Ունանեանց Աղուլի	1
Վարդան Գ. Յարութիւնեանց	1
Քրիստափոր Ս Տիրացուեցեանց	1

ԶԵՅՎԱ (ԷԷ-Ղ)

Ենովք Տ. Յակոբեան	1
Դուկաս Տ. Բարսեղեան	1
Յովհաննէս Թովմասեան	1
Վարդան Այվազեան	1

Ս. ԷԶՄԻԱՄԻՆ

Անդրէաս Արքեպիսկոպոս	1
Գէորգ Եպ. Աբամելիքեանց	1
Գրիգոր Եպ. Մուշեղեանց	1
Գրիգոր Եպ Տաթևացի 1)	5
Երմիա Եպս. Գալստեան	2
Մկրտիչ Արքեպ. Բարամեանց	5
Մեսրոպ Եպս. Սմբատեանց 2)	5
Ներսէս Ե. Կ. Խուզարբեանց 5)	5
Պետրոս Արքեպ. Վենիսպետեան	1
Սերովբէ Եպիսկոպոս	5
Վահրամ Եպս. Մանկունի	1
Պետրոս Եպիսկոպոս Առաջնորդ Սեբաստիայ	2

(1) 3 օրինակ նուիրումէ Տաթև-
ուկ վանական դպրոցին:

(2) 2 օրինակ նուիրումէ Նախի-
ջեւանու յիսական ուսումնարանաց
1 օրինակ նուիրումէ Արթ. Աբրա-
համ Քաչանայի Սմբատեանց Ի Նա-
խիջեւան:

(3) 2 օրինակ նուիրումէ Երկսեռ
դպրոցաց Վաղարշապատու:

Մատթէոս Եպիս. Նազարեան Առաջնորդ Տրապիզոնի 1)	2
Աբրահամ վարդ. Սարգիսեան	1
Բառնաբաս վարդապետ	1
Գարեգին վարդ. Սաթուհեանց	2
Աշտարակեցի 2)	2
Խորէն վարդ. Ստեփանէ	1
Ղեկունջ վարդ. Յովակիմեան	1
Մամբրէ վարդապետ	1
Մկրտիչ վարդ. Շահնազարեանց	1
Յովհաննէս վարդ. Փեշտմալճեան	1
Յակոբ վարդ. Վասպուրականցի	5
Յուսիկ վարդ. Մովսէսեան 5)	5
Վահան վարդ. Բաստամեան	1
Եփրեմ սարկուազ Սուրբասեան	1
Աշտարակեցի	1
Սահակ Սարկուազ 4)	1

ԷՎԶԻԼԱՐ (ԷԷ-Ղ)

Մարտիրոս Քհ. Տ. Թովմասեան	1
---------------------------	---

ԹԱՔԱՏԻՑԻ (ԷԷ-Ղ)

Յակոբ Խաչատրեան	1
Սարգիս Մանուկեան	1
Վարդան Ներսէսեան	1

ԹԱԼԻՇ (ԷԷ-Ղ)

Ղազար Պետրուեան	1
---------------------------	---

ԹԵԼԱԻ

Յարութիւն Տ. Բարսեղեան	1
----------------------------------	---

ԻԳԳԻՐ

Հմայեակ Վ. Արշարունի *)	1
-----------------------------------	---

(1) 1 օրինակ նուիրումէ Գեր. Աս-
տուածատուր Վարդապետի Կ.
Պօլսեցայ Ի Ս. Էջմիածին:

(2) 1 օրինակ նուիրումէ Աշտա-
րակայ յիսական ուսումնարանին:

(3) 2 օրինակ նուիրումէ Սեւա-
նու վանականներին:

(4) Նուիրումէ պ. Կարապետ
Յակոբեան Օշականցւոյ:

Սարգիս ԲՏ. ինկղիրմալայ*)	4	Մովսէս Աւետիսեան	2
Սամուէլ ԲՏ. Սողոմոնեանց	2	Յակոբ Ս. Ղանայեանց	2
Ալախան Կանայեանց	3	Յակոբ Մհոսի. Նիսանեան	3
Աղէքսանդր Բ. Ղորղանեանց	3	Յակոբ Բարաջանեան	2
Ալէքսան Բ. Նալբանդեանց	4	Յարութիւն Տ. Թովմասեանց 1)	3
Արզուման Վ. Աւագեանց	4	Յարութիւն Վ. Աւագեանց	4
Արսէն Ալէքսանեան	2	Յարութիւն Ա. Տ. Յարութիւ-	
Տ. Աննա Պալիաուրի 1)	4	նեանց	4
Աւագ Աւագեանց	3	Յովհաննէս Մհոսի. Աւետիսեան	4
Աւետիս Մհոսի. Բ. Ղազարեանց	4	Յովհաննէս Տ. Յարութիւնեան	2
Աւետիս Յովհաննէսեան	4	Յովհաննէս Մհոսի. Գրիգորեան	4
Գասպար Պետրոսեան	4	Սալմաստեցի	4
Գէորգ Աթոյեան	4	Յովսէփ Ա. Յարութիւնեան	2
Գէորգ Մհոսի. Պ. Աւագեանց	4	Յովհաննէս Ալվագեան	4
Գէորգ Մհոսի. Խաչատրեան	4	Նշան Տ. Թովմասեանց	2
Գրիգոր Մհոսի. Ղանայեան	2	Նշան Կ. Փերիճանեանց Վանցի	4
Գրիգոր Սարգիսեան	3	Նշան Յովհաննէսեան Իզդիթ-	
Ենկիրար Մ. Մհոսի. Նիսանեանց	2	մուցի	4
Երկսեռ Նիսակաճ զարոցք *)	2	Ոսկան Միսիթարեան	4
Օրիորդ Եփրոնէ Պալիաուրի 2)	4	Պաղտասար Մանտիսի Յովհան-	
Թաղէս Աւագեանց	2	նէսեան	4
Թէոս Խուտոյեանց	4	Պետրոս Պողոսեան	3
Իսաբէկ Օրդուխանեան	2	Պետրոս Հայրապետեան	4
Լեւոն Ռատանիկ Տ. Յարութիւնեան 3)	3	Պետրոս Աբրահամեանց	2
Խաչատուր Բ. Ղարիպեան	2	Պետրոս Բ. Աւագեանց	4
Հայկ Մ. Շապուրեան 4)	4	Օրիորդ Սաթնիկ Պալիաուրի*)	4
Հասարակ Պողոսեան	2	Սարգիս Յովսէփեան	4
Ղարիպ Մհոսի. Գ. Վիրապեանց	2	Սարգիս մհոսի. Նազարեանց	4
Մանուկ Յարութիւնեան	4	Սմբատ Բ. Աւագեանց	2
Մկրտիչ Բ. Աւագեանց	2	Սուրբիաս Մանասէրեան	4
Մուշեղ Պալիաուրի 3)	3	Վահան Պալիաուրի	4
		Տիգրան մհոսի. Նիսանեանց 2)	4
		Փանոս Մհոսի. Աղախանեան	4

Կ. ՊՈԼԻՍ

Ներսէս Արքեպիսկոպոս Պատրիարք Տաճկահայոց* 4

(1) 2 օրին երկսեռ ուսումնաւանաց Իգդիրոյ. 1 օրին Աբարատեան ընկերութեան.

(2) Նուիրումէ Մարտիրոս Գընուրի.

(1) Նուիրումէ Ենուր Տէր Մըկրտչեան Շահրիարցի.

(2) Նուիրումէ Պ. Մուշեղ Պալիաուրի.

(3) 2 օրինակ երկսեռ զարոցք Իգդիրոյ. 2 օրինակ Վարագայ գըրադարանին.

(4) Նուիրում է Մարտիրոս Գընուրի.

(5) 2 օրին. Նուիրումէ Աբարատեան ընկերութեան.

Մկրտիչ Արքեպիսկոպոս Խրի-	2	Ներսէս Թահիրով Երեւանցի	2
ման Նախկին Պատրիարք*	4	Ներսէս Տանիամաղեան Ջալա-	
Խմբագրութիւն Մասիս լրագրոյ*	4	լոյզուցի	3
Վերծանութեան Թանգարան	4	ՂԱԻՐԳՈՒՂԱՆԻ (էէ-շ)	
Միջազգեղ*	4	Յովսէփ Տ. Մ. Շահնազարեանց	4
Թարգմանչաց Ուսումնարան	4	ՂԱՄՁԼՈՒ (էէ-շ)	
Միջազգեղ*	4	Համբարձում ԲՏ. Արշակունի	4
Սիմոն Բէղ Մաքսուտեան*	4	ՂԱՆԱՆԻՍ (էէ-շ)	
Տիգրան Էֆէնտի Իւսուֆեան*	4	Մկրտիչ ԲՏ. Տ. Յովհաննէսեան	4
Սահակ ԲՏ. Սարգսեան	4	ՂԱԻՋԻԳԻԿԱՆ (էէ-շ)	
Ի Միջազգեղ*	4	Եփրեմ ԲՏ. Յարութիւնեան	4

ՂԱՐՍ

Առաքել Աւետիսեան Կարնեցի	4	Նիկողայոս Միրզոյեան	3
Արսէն Պալիաուրի Իզդիրցի	4	ՆԱԽԻՋԵԻԱՆ ՀԻՆ	
Գաբրիէլ Էֆրամեանց Երզնկացի	4	Սարգիս ԲՏ. Տոլմախեան	4
Գաբրիէլ Թէլէթով	2	ՇԱՐԻՐԱՅ ԽԱՆԻԱՐ (էէ-շ)	
Գէորգ Գալստեան Սոնախեցի	4	Եղիշէ ԲՏ. Թարգմանչեան	3
Գէորգ Մէրիմանեան Տիփիսեցի	3	Ռուբէն Աճէմեանց Կ. Պոլսեցի	4
Գրադարան Հայոց*)	4	ՇՈՒՇԻ	
Գիւղի Գանիլեան Ջալալօղլուցի	4	Արիստակէս Վ. Սեդրակեան	4
Թաղէս Ղարիպեանց Ղալաբցի	4	ՈՒՋՈՒՆՕՊԱ (էէ-շ)	
Թովմաս Մարգարեան Խոզուր-		Յակոբ ԲՏ. Տ. Մատթէոսեան	4
ջուրցի	4	Մուրատեան Խաչատուրեան	4
Մեղրոն Մուրատեան Խոտուր-		Յովսէփ Մանասէրեան	4
ջուրցի	4	ՉՊՈՒԽԶԻ (էէ-շ)	
Մկրտիչ Պալիաուրի Իզդիրցի 1)	3	Գէորգ ԲՏ. Տ. Յակոբեան	4
Մկրտիչ Պալիաուրի Իզդիրցի	4	ՊԱՅԱՋԻՏ ՀԻՆ	
Յարութիւն Բ. Ղարիպեան Աղէք-		Հայոց ուսումնարան*	4
սանդրապոլեցի	2	Մարգար Գ. Տ. Ղազարեանց	4
Յարութիւն Յակոբեան Աղէք-		Սարգիս Մանուկեան*	4
տանդրապոլեցի	2	ՊԱՅԱՋԻՏ ՆՈՐ	
Յարութիւն Ալվագեանց	3	Սարգիս ԲՏ. Ազարեանց	4
Յովհաննէս Վարդապատրի-		Գէորգ Շարիմանեան Վանցի	4
կեանց 2)	3	Գէորգ Տապաղեանց	4
Նիկողայոս Պալիաուրի Իզդիրցի	4	Գէորգ Սինամեանց	4
		Գրիգոր Յովակիմեանց	4

(1) 1 օրինակ Ղարսու ուսումնաւանին. 1 օրին. Ղարսու գրագաւանին. 2 օրին. Իգդիրոյ երկսեռ զարոցայ.

(2) 2 օրին. Նուիրումէ Ղարսու ուսումնարանին.

Սարգիս ԲՏ. Ազարեանց 4
Գէորգ Շարիմանեան Վանցի 4
Գէորգ Տապաղեանց 4
Գէորգ Սինամեանց 4
Գրիգոր Յովակիմեանց 4

Գէորդ Տօյեանց	4
Դաւիթ Աղաջանեանց	4
Էնոքը Մհտսի. Աբրահամեանց	4
Զոհրապ Ատոմեանց	4
Զոհրապ Սինանեանց	4
Խ. Աբրահամեանց	4
Յակոբ Ազարեանց	4
Յակոբ Առաքիլեանց	4
Յովհաննէս Նիկողայոսեանց	4
Պետրոս Տալաթեանց	4
Ստեփան Մնացականեանց	4
Ուսումնարան Հայոց *)	4
ՁԱԼԱԼՕՂԼԻ ԳԵԱՌԳԵԱՌ (էէ-Դ)	
Վարդան Արքայս. Օժնեցի ի Սանահին վանս 1)	2
Աւագ Բհ. Էվոյեան ի Ծաթեր	4
Մկրտիչ Բհ. Տ. Մովսէսեանց	2
Մկրտիչ Բհ. Տ. Յակոբեանց ի Զալաթոյի	4
Յովհաննէս Բհ. Տ. Յ. Տ. Մարտիրոսեանց ի Սանահին	4
Յովսէփ Բհնյ. Հովիւեանց յԱրտուի գիւղ	4
Սարգիս Բհնյ. Տ. Սարգսեանց ի Գիւլաքարակ գիւղ	4
Գեղամ Տէմիրխանեանց	4
Գէորդ Մատոյեանց	4
Դանիէլ Դաւթեանց ի Զալաթոյի	4
Եղիշէ Զոհրապեան ի Վարդաբլուր գիւղ	4
Տ. Իշխանուհի Բայի երկայնաբազուկ Արդութեանց	2
Մկրտիչ Տ. Սարգսեանց	4
Մուրատ Մուրատեանց	4
Նիկողայոս Յարութիւնեանց Օժնեցի	4
Սարգիս Աւագեանց	4
Սնորակ Պալոյեանց	4

1) I օրին. Սանահին վանուց գ. պրոցն.

Տիգրան Մուրատեանց	4
Տիգրան Վէրանեանց յԱզարակ	4
ՁԱԼԱԼԱՐԱՊԱՏ (էէ-Է)	
Սահակ Բհ. Տ. Մկրտչեան	4
ՍԱՐԴԱՐԱՊԱՏ (էէ-Դ)	
Յովհան Բհնյ. Աղէկեան	4
ՍԻՄԵԵՐՕՊՈԼ	
Սարգիս Բհնյ. Երեցեանց 1)	2
Օգսէնտ. Բհնյ. Կոնիսկեանց *)	5
Հ. Ս. Ճուլարտեանց	4
Յակոբ Նազարեանց	4
Յարութիւն Դ. Սարգսեանց	4
Սիմէօն Թղեանց	4
ՍԵԻԱՆ ԱՆԱՊԱՏ	
Գրիգոր Վ. Տ. Գրիգորեանց	4
ՎԱԼԱՐՇԱՊԱՏ	
Ղազար Բհնյ. Տ. Սիմոնեանց Աբարանցի	4
Աբրահամ Թարվերտեան Հին Նախիջեանցի	4
Ալէքսան Մ. Բզնունի	4
Արշակ Տ. Յովսէփեան	2
Արշակ Մուշեղեանց Օշակոնցի	4
Աստուածատուր Աստուածատրեան Երեւանցի	4
Աստուածատուր Ասկարեանց*	4
Արշալիր Աղամեան	4
Արսէն Վարդանեան Մօլապա-յազիտցի	4
Աւետիս Մէլիքեանց Աբարանցի	4
Գալուստ Դոմոսեանց	4
Գասպար Աղազատեան	4
Գարսեփան Սիւլունի	4
Գրիգոր Մալխասեան	2
Գրիգոր Գիւլխանդանեան	4

(1) I օրին. նուէր Արարատեան ընկերութեան

(2) 4 օրին. նուէր Արարատեան ընկերութեան

Գրիգոր Տ. Գրիգորեանց ըմիշկ*)	4
Երկսեռ Ծ. ուսումնարանը*)	2
Զաքարիա Տ. Զաքարեանց	4
Թադէոս Մհտսի. Փանոսեանց 1)	4
Թէոս Աստապատցեանց	4
Խաչատուր Բ. Գնունի *)	4
Խաչատուր Յովհանեան Հ. Նա-խիջեանցի	4
Կարապետ Գառնեանց	4
Կարապետ Արամեանց	4
Կոստանդ Ափրիկեան Երեւանցի	4
Հայկավարդ Ասլանեանց Զմուռ-նացի *	4
Հայրապետ Մ. Թանգոյեան Սիւնեցի	2
Ղազար Տ. Ղազարեանց	4
Ղազար Աւետիսեան	4
Մարգար Ասլանեան	4
Մնացական Ե. Բուշանեանց	4
Մ. Տ. Պետրոսեանց	4
Մատթէոս Բայեաղեանց	4
Մկրտիչ Տ. Գրիգորեանց	2
Միքայէլ Սմբատեանց Հին Նա-խիջեանցի	2
Միքայէլ Ստեփանոսեան	4
Յակոբ Աստուածատրեան Բա-ղիշեցի	4
Յակոբ Տ. Անտոնեանց	4
Յակոբ Տ. Յովհաննէսեան Բաղ-նոցցի	4
Յարութիւն Տ. Սարգիսեան	4
Յարութիւն Մարգարեան	4
Յովհաննէս ըզգ Ետայեանց	4
Յովհաննէս Վարդանեան	4
Յովհաննէս Եղիազարեան	4
Յովակիմ Շամբորեանց	4
Յովակիմ Զաքարեան	4
Նիկողայոս Տ. Յովսէփեան Պետրոս Տ. Պետրոսեան	4
Պօղոս Յակոբեան Գղեցի	4
Սահակ Գիւլխանդանեան	4
Սարգիս Ենկիւրեանց	5

Սարգիս Ներսէսեան	2
Սիմէօն Աթանոսեանց	4
Սիմէօն Կափանչեանց Վանեցի*	4
Սիմէօն Բարտաշեանց	4
Սմբատ Յովհաննէսեան	4
Սողոմոն Ա. Աբսէլիքեանց	4
Սուրիաս Թաղիանոսեանց	4
Ստեփան Զ. Մուշեղեանց *)	4
Ստեփան Գեղամեանց	5
Սրարիոն Ետոյեան Մօլապա-յազիտցի	4
Վախթանգ Փարսատեան	4
Վահան Յովհաննէսեանց	4
Վահան Յակոբեան	4
Վ. Աբովեան	4
Տիգրան Միքայէլեան	4
Փիլիպպոս Շարիմաճեան	4
ՎԵՐԻՆ ԱԳՈՒԼԻՍ	
Մովսէս Բհնյ. Մէլիքեանց	4
ՎԱՆ 1)	
Արարատեան ընկերութիւն	50
Անդրանիկ Հայրենասիրաց ըն-կերութիւն	4
Արծրունեաց ընկերութիւն	4
Գրադարան Աղմամարայ	4
Գրադարան Վարադայ	4
Գպրոց Յիսուսեան	5
Գպրոց Ս. Մատթէոսեան	5
Գպրոց Ս. Մարկոսեան	5
Գպրոց Ս. Ղուկասեան	5
Գպրոց Ս. Յովհաննէսեան	5
Գպրոց Հայկազեան	5
Գպրոց Սանդիստեան	5
Գպրոց Շուշանեան	5
Գպրոց Ս. Առաքելեան կամ	
(1) նուէրու մէջ աշխատասիրողն 50 օրին. Արարատեան ընկերութեան, 50 օրին. տաճար ուսումնարանաց, 15 օրինակ զանազան ընկերութեանց գ. պրոցաց եւ անհատից.	

Ուսումնատարած	5	ժողովան ամսագրոյ *)	4
Գպրոց Կոռուց Անապատի	4	Մատենադարան Ս Էջմիածնի*) 2	
Գպրոց Հայկականուց	5		
Գպրոց Լիմ Անապատի	4	ԳՈՐԾԱՎԱՐՔ ՏՊԱՐԱՆԻ 1)	
Պողոս Վ. Վանահայր Լիմ Ա-			
նապատի	4	Մովսէս Վարդանեան Կառա-	
Անանիա Վ. Շիրակեան Ի Լիմ		վարիչ, Տիփսիսեցի	4
Անապատ	4		
Կարապետ Խաճանեան	4	ԳՐԱՇԱՐՔ	
Մկրտիչ Մարութեան	4	Ներսէս Մատ. Տ. Աւետիքեանց	
Վարդան Յովակիմեան	4	Հայ - Թաղեցի	4
Մհտի. Մարկոս Դահլանտա-		Ներսէս Խ. Ոսկանեանց	4
րեան	4	Գէորգ Միլիտոսեան Տոնոյեանց	4
Մհտի. Գէորգ Բէգ Կալեան	4	Սարգիս Ասլանեանց	4
Մկրտիչ Տէր Ատոմեան	4		
Պետրոս Կանափմանողեան	4	ՅՐՈՒԻԶՔ	
ՏՓԽԻՍ		Գէորգ Զաւաղեան	4
Գաբրիէլ Արքեպիսկոպոս Այ-		Սմբատ Մկրտչեան	4
վաղեան *)	4		
Գէորգ Բհ. Գալստեանց	4	ՏՊԱԳՐԻԶՔ	
Ղազար Ա. Բհ. Պալի—Գալֆու-		Ստեփան Ս. Խոջայեանց	4
յեան *)	4	Վահան Մկրտչեան	4
Սարգիս Ա. Բհ. Աղաջանեանց	4	Համբարձում Վարդազարեան	4
Ա. Տէրօրոնեանց 1)	5	Յովհաննէս Ներսէսեանց	4
Եղբարք Ալէքսանեանց 2)	2		
Ղարիպ Տէմիրեան Պրուսացի	4	ԶՈՒԼԻԶ	
Յարութիւն Տ. Յարութիւնեանց	4	Յարութիւն Աւետիսեան Աշտա-	
Ներսէսեան Ուսումնարան *)	4	րակեցի	4
Պ. Վարդանեանց	4		
Սիմէոն Սիրունեանց	2	ԿԱԶՄԱՐԱՐՔ	
Ս. Մէլիքեանց	5	Խաչատուր Տէր Մովսէսեանց	4
Խմբագրութիւն մշակ (րագրոյ*)	4	Արէլ Արէլեանց	4
Խմբագրութիւն Մեղու Հայաս-		Մկրտիչ Գաբրիէլեան	4
տանի (րագրոյ *)	4		
Խմբագրութիւն Փորձհանդիսի *	4		
Խմբագրութիւն Մանկավար-			

1) 4 օրինակ նուիրումէ Թէհրան-
նու ուսումնասիրաց ընկերութեան
Հայաց:

2) 1 օրինակ նուիրումէ Ուրարա-
տեան ընկերութեան:

(1) Նուէր աշխատասիրողից

702, 20.9

3159

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0030068

